

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БИЗНЕС ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ
ВЫСШАЯ ШКОЛА ЭКОНОМИКИ И БИЗНЕСА
HIGHER SCHOOL OF ECONOMICS AND BUSINESS

Қаржы және есеп кафедрасы
Кафедра Финансы и учет

Транзитная экономика журналы
Журнал Транзитная экономика

Егеменді еліміздің 30 жылдығына және «Қаржыгерлер» күніне орай
ұйымдастырылған
студенттер мен жас ғалымдарға арналған
халықаралық ғылыми конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ
Алматы, Қазақстан, 20-қараша 2021 жыл

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции
студентов и молодых ученых
посвященная 30-летию
Независимости Республики Казахстан
и приуроченная ко Дню финансиста
Алматы, Казахстан, 20 ноября 2021 года

MATERIALS
International Scientific Conference
Of Students and Young Scientists
dedicated to the 30th anniversary
Independence of the Republic of Kazakhstan
and dedicated to the Financier's Day
Almaty, Kazakhstan, November 20, 2021

Алматы 2021

Жауаптылар/Ответственные:

Нурмагамбетова Ажар Зейнуллаевна
Асилова Айжан Сарсеновна
Сырлыбаева Назгуль Шенгельбаевна
Дарибаева Меруерт Жумабаевна
Калымбекова Жанна Калымбековна
Карабаева Жансая Смагуловна

Егеменді еліміздің 30 жылдығына және «Қаржыгерлер» күніне арналған «Инновациялық өнімдерді қаржыландыру және оның есебі: теориясы, маңызы, қажеттілігі» тақырыбындағы студенттер мен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференциясының материалдары // Алматы, Қазақстан, 20 ноября 2021 ж. – Транзитная экономика журналы, 2021. – 165 б. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2021

Материалы международной научной конференции студентов и молодых ученых, посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан и приуроченная ко Дню финансиста на тему «Финансирование инновационной продукции и ее учет: теория, значение, необходимость» // Алматы, Казахстан, 20 ноября 2021 г. – журнал Транзитная экономика, 2021. – 165 с. КазНУ имени аль-Фараби, 2021

International Conference of Students and Young Scientists, dedicated to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan and timed to coincide with the Day of the Financier will be held on November 20, 2021 The theme of the conference is «Financing of innovative products and their calculation: theory, meaning, necessity» //Алматы, Казахстан, 20 ноября 2021 г. – журнал Транзитная экономика, 2021. – 165 с. КазНУ имени аль-Фараби, 2021

OPPORTUNITIES FOR THE GROWTH OF THE KAZAKHSTAN'S RESIDENTIAL HOUSING MARKET

Beisengaliyeva Aliya Qaisarqyzy,
Al-Farabi Kazakh National University,
Graduate School of Business Finance,
Second-year master student

Scientific supervisor: **Sagiyeva R.K.**
Doctor of economic sciences, Acting Professor

Abstract. The development of the real estate business is heavily dependent on investment and building activity. Building new homes is one of the best indicators of a better quality of life for everyone in the country. One of Kazakhstan's Development Strategy through 2030's top priorities is housing construction, which is seen as one of the most important national obligations in the country's development.

Keywords: housing construction, housing market, real estate.

As the most valuable component of national wealth, real estate makes up half of the world's wealth. The real estate market is a crucial component of any national economy. Commercial and non-commercial structures, as well as markets for resources, capital, commodities, and services, are built on the basis of the real estate market [1].

A significant portion of the economy is devoted to domestic real estate, with a significant amount of money coming in from the initial sale, leasing, and taxation of state and municipal real estate as well as from fees paid in the course of transaction execution to the government's general fund. The development of a new housing plan is required in order to increase Kazakhstan's economic competitiveness over the long run.

In today's environment, the affordability and comfort of home are both major concerns. The places we live, the schools and kindergartens our children attend, and the way we raise our children will all have an impact on future generations.

The development of the real estate sector is heavily influenced by the building of investment properties. Building new homes has long been seen as one of the most important indicators of a society's overall quality of life. Building materials, metallurgy, and a variety of other industries are all reliant on the expansion of residential development. According to this, the expansion of the building business has an influence on both the financial sector and the savings generated by home construction. Pension deposits will rise in tandem with the expansion of the banking sector and the expansion of the insurance business.

The state regulates how it gives assistance to the people when prices in the residential real estate market rise. This is accomplished via the establishment of governmental programs. The governmental project «Nurlyzher» was launched in order to solve the issue of rising demand for housing and a scarcity of residential meters in order to alleviate the housing shortage. As part of this program, novel strategies for accelerating house construction are being developed in order to make housing more accessible to the general population and hence more affordable.

From 2017 to 2021, the first stage of the Nurlyzher project will be focused on six main sectors, which are as follows:

- 1) expanding mortgage lending availability;

- 2) constructing credit housing through a system of housing construction savings;
- 3) establishing a rental housing fund for socially vulnerable segments of the population;
- 4) expanding individual housing construction;
- 5) stimulating private developer housing construction;
- 6) implementing previously adopted state housing programs [3].

Housing finance and subsidies are made accessible through the Nurlyzher program in the methods outlined above, benefiting not just citizens seeking to purchase a house, but also developers and second-tier banks that lend to homebuyers.

The housing savings system is an effective mechanism for enabling a sizable section of the population to own a home. Housing development does not lose its significance and has an effect on everyone. According to the United Nations, housing should provide at least 30 m² per person, which is significantly more than the current numbers in Kazakhstan's largest and most developed cities. Housing construction is progressing at a slower pace than the worldwide average, despite significant increases in commissions. In Astana, there is a significant undersupply of housing stock per person in relation to widely accepted standards, demonstrating the presence of long-term underlying demand for real estate in Astana and Almaty. Astana's housing provision is no more than twice that of the universally accepted UN standard for the city's population [4].

During the previous ten years, the amount of housing available per inhabitant has increased by 30 percent, to a total of 21,6 square meters. To achieve a total area of 30 square meters by 2030, it is required to increase this amount. While carrying out this mission, it is critical to employ cutting-edge construction processes, contemporary building materials, and fundamentally different approaches in both the design of structures and the planning of urban development. It is vital to develop stricter standards for the quality, environmental friendliness, and energy efficiency of buildings in order to protect the environment and save money. All new and existing buildings and infrastructure must be fitted with intelligent control systems, as well as existing structures and infrastructure. Increased comfort for the people will result in lower usage of energy, heat, and water, and natural monopolists will be encouraged to enhance their efficiency [5].

According to the concept of the Nurly Zher state program, investment in housing is expected to exceed 16 trillion tenge, with the state subsidizing 10% of the total. The annual investment volume averages over 1 trillion tenge, or more than 830 billion tenge in 2016, during the 15-year term allowed for the program's execution (2017-2031). Given the significant fall in the population's average income, it is still hard to anticipate the extent to which the house building forecasts will be achieved. The allocation of 10 acres for individual dwelling building and the subsidization of housing loans are important factors in promoting development, but the extent to which they are effective will be determined by the state of the economy.

In the event that the program is successfully implemented, an annual increase in home building of 10 million square meters might be projected (12 million square meters by 2020). Taking into consideration the natural loss of housing of around 1 million square meters per year, the total housing stock of the country may reach 482 million square meters. At the same time, according to our projections, the level of housing provision for the population will grow from 21 sq.m. per person to 25 sq.m. per person by the completion of the program in 2031.

At the end of 2017, a total of 979,8 billion tenge had been invested in home development, representing an increase of 18 percent over the previous year's figure. The percentage of private investments in the total was 825,8 billion tenge, or 84,3 percent of the total; the share of state investments in the total was 154 billion tenge, or 15,7 percent. The

construction of 11,2 million square meters of housing was completed, representing a 6,2 percent increase over the previous year's total. The whole commissioning of housing in accordance with the Program's yearly plan was accomplished by 111 percent of the total number of units (the plan is 10,1 million sq. m.).

An overall total of 100,8 thousand residences were constructed, with 75,8 thousand of those being erected at the cost of the private sector. Housing, accounting for 75% of the entire volume, was completed at the expense of state expenditures, which resulted in the commissioning of 25 thousand flats (25% of the total volume).

In his report to the government meeting on «nUrlyzHer», the Minister stated that, in addition to this, on behalf of the Head of State, the requirements for the quality of housing being built using modern technologies and equipping them with intelligent control systems will be increased in order to create comfortable conditions for the population in order to create comfortable conditions for the population. Working on the implementation of Euro-codes to replace outmoded SNIPS and information modeling technologies in the construction sector is a top priority for us (BIM technologies).

The actions made will greatly enhance the quality of homes and will also contribute to an improvement in the pace of growth in the building industry. The environmental friendliness of a home is also a factor in determining its overall quality. When constructing residential buildings, it is essential to employ construction materials that comply with environmental regulations and standards. Today's most frequently used terms in the media are «green bridge», «green growth», and «green economy».

The notions of «greening» the economy and the development of renewable energy sources have also emerged as one of the most important themes in the annual Message of the President of the Republic of Kazakhstan, N. Nazarbayev, to the people of Kazakhstan.

References:

1. Bello T. Mortgage Matrix and Bank Lending; an Evaluation of Mortgage Consent. SSRN Electronic Journal. – 2017.
2. Aslam A. and Santoro E. Bank Lending, Housing and Spreads. SSRN Electronic Journal. – 2008.
3. Didace D. The Rule Once a Mortgage Always a Mortgage and Mortgage of Matrimonial Home in Tanzania. SSRN Electronic Journal. – 2020.
4. Goremykin V.A. Mortgage lending: textbook / V.A. Goremykin. – Moscow: MGIU. – 2012.
5. Lepekhin I.A. Mortgage lending as a method of financing housing construction / I. A. Lepekhin // Finance and credit. – 2013. – No. 21.
6. Gulyaeva O. The Mortgage of Commercial Real Estate In The System Of Private Property. Scientific Research and Development. Economics, 5(6), pp. 45-53. – 2018.
7. Kryukov R.V. Banking and lending. Lecture notes: study guide / R.V. Kryukov. – Moscow: A-Prior. – 2013.
8. Zunzunegui F. Over-Indebtedness and Mortgage Lending. SSRN Electronic Journal. – 2013.
9. Riapolov O. Some nuances in modern mortgage lending. Мироваянаука, (3), pp. 95-100. – 2021.
10. Estate R. and Up? W. What Causes a Fixed-Rate Mortgage Payment to Go Up? [online] Finance – Zacks. Available at: <<https://finance.zacks.com/causes-fixedrate-mortgage-payment-up-1876.html>>. – 2021.

ЖАҒАНДЫҚ ПАНДЕМИЯ УАҚЫТЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ МАҢЫЗЫ

Қуатбекова Аяулым Ерланқызы

эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Есеп және аудит» мамандығы, 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Байдаулетов М.Б.**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстандағы бухгалтерлік салаға COVID-19 пандемиясының әсерін зерттеу қарастырылған, бухгалтерлердің пандемияға жауап ретінде іске асырылған төтенше өзгерістерге бейімделу тәсілдерін, сондай-ақ олардың кәсіби саласында туындауы мүмкін проблемаларды көрсетуге назар аударылған. COVID-19 пандемиясы бухгалтерлердің жұмысына айтарлықтай әсер етті, олар өздерінің жұмыс тәртібін өзгертуге мәжбүр болды және тұтастай алғанда жаңа жұмыс талаптарына бейімделуде қиындықтарға тап болды. Сонымен қатар, мақаланың басты мақсаты – төтенше жағдайлар кезіндегі бухгалтерлік кәсіптің маңыздылығы, оның ел экономикасына қауіп төнген кезде одан да айқын болатындығын көрсету.

Түйінді сөздер: бухгалтер, пандемия, бухгалтерлік есеп, бизнес, пандемия кезіндегі экономика, Қазақстан экономикасы.

Коронавирустық инфекцияның өршуінің салдары бұрын-соңды болмаған және бүкіл әлемде сезілуде. Пандемия еңбек саласына қатты әсер етті. Қоғамдық денсаулыққа қауіп төндіруден басқа, экономикалық және әлеуметтік толқулар миллиондаған адамдардың өмір сүруіне және әл-ауқатына қауіп төндіреді. Пандемия еңбек, экономика және бизнес нарықтарына, соның ішінде жаһандық жеткізілім тізбегіне қатты әсер етті, бұл барлық жерде қиындықтар тудырды. Үкімет, жұмысшылар мен жұмыс берушілер – адамдардың қауіпсіздігін және кәсіпорындар мен жұмыс орындарының тұрақтылығын қамтамасыз ете отырып, індетке қарсы күресте шешуші рөл атқарады. COVID-19 пандемиясы Қазақстанның ішкі экономикалық белсенділігін әлсіретті. Осылайша, Дүниежүзілік Банктің талдауына сәйкес 2020 жылғы қаңтар-қыркүйек кезеңінде ЖІӨ (жалпы ішкі өнім) 2,8%-ға азайды, ал 2019 жылдың ұқсас кезеңінде 4,1%-ға өсу тіркелді. Сол талдауға сәйкес, Қазақстанда кедейлік деңгейі 2016 жылғы 6%-бен салыстырғанда 2020 жылы 12-14%-ға дейін өсті. Пандемия сауда мен көліктегі, қонақ үй бизнесі мен тамақтану саласындағы белсенділікті күрт шектеді, олар негізінен қалаларда жұмыспен қамтылған халықтың 30%-ын жұмыспен қамтамасыз етеді. Кедейліктің ең көп өсуі ауылдық жерлерде күтіледі, бұл Қазақстандағы теңсіздіктің ұлғаюына әкелуі мүмкін [1].

Бухгалтерлер әрдайым бизнесте, әсіресе шағын және орта бизнесте бағаланбайды, онда көптеген менеджерлер бухгалтерлерді қымбат үстеме шығындар деп санайды. Қазіргі дағдарыс кезінде, көптеген кәсіпорындарда ақша тапшылығы болған кезде, бухгалтерлік есепке деген шығындарды азайтуға бет алуы мүмкін – көп жағдайда бұл қате. Төменде қазіргі кезде бухгалтердің бұрынғыдан да маңызды болуының 4 негізгі себебін атап өттім.

1. Мемлекеттік қаржыландыруды алу

Бизнесте арналған мемлекеттік қолдау пакеті бірнеше бағыттан тұрады, сондықтан сіз үшін ең қолайлы схемаларды түсіну және өтінімді өңдеу қиын болуы

мүмкін. Жақсы бухгалтер әр түрлі нұсқаларды біледі және ең жақсы нұсқа туралы кеңес бере алады. Егер сіз пайыздық қаржыландырусыз схема арқылы қаржыландыруға қол жеткізгіңіз келсе, несие берушілер талап ететін ақпарат ауыр болуы мүмкін. Тәжірибелі бухгалтер сіздің өтінішіңізге жақсы мүмкіндік береді немесе пайызсыз несие сәйкес келмесе, ол сізге балама несие берушілерді табуға көмектеседі.

2. Жоспарлау және дамыту

Жақсы бухгалтер тек бухгалтерлік есепті жүргізбейді – сонымен қатар сіздің компанияңыздың болашағын жоспарлауға көмектеседі. Қаржылық жоспарлау мен коммерциялық сәттіліктің арақатынасы айқын: қаржылық жағдайын және сәттіліктің негізгі факторларын көретін және түсінетін компаниялар бәсекелестерінен асып түседі.

Бюджетті құру табысқа жетудің нақты жолын көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар шешім қабылдайтын негізгі тұлғаларға назар аударуға мүмкіндік береді. Егер жақсы жоспар болса, әр шешімді қаржылық салдармен салыстыруға болады. COVID-19 пандемиясы кезінде бұл одан да маңызды және дағдарыстан шығу үшін маңызды рөл атқарады. Алайда, көптеген басшылар жалпы жоспарды көрмей дүрбелеңге түседі және дамудың ең нашар нұсқасын болжай отырып, маңызды шешімдер қабылдаған кезде қате жібереді. Жан-жақты қаржылық жоспар алаңдаушылықты жойып қана қоймай, көшбасшыларға салдары туралы ойлауға көмектеседі.

3. Салықтық жеңілдіктер мен шегерімдер алу

Қазақстан билігі бизнесті қолдай алады және ұйымдарға, әсіресе шағын және орта бизнеске уақытша дағдарысты қолдау үшін көмек көрсету үшін қолдан келгеннің бәрін жасады; ақша ағынын жеңілдетуге, ақшаны үнемдеуге және тіпті капитал құюды қамтамасыз етуге көмектесетін бірнеше салықтық жеңілдіктер мен схемалар бар. Олардың саны тым көп, бірақ, өкінішке орай, жеткіліксіз пайдаланылатын бір схема – бұл салықтарды және басқа да міндеттемелерді төлеу бойынша кейінге қалдыруды ұсыну, қарыздарды субсидиялау арқылы қолдау бағдарламасын кеңейту түріндегі салықтық жеңілдіктер жүйесі. Қаржыландырудың жалпы көлемі 6,3 трлн теңгені құрады [2]. Билік шығындарды азайту және жеткізушілерге жалақы мен төлемдер бойынша міндеттемелердің үздіксіз орындалуын сақтау үшін айналым капиталын толықтыруға арналған несие ресурстарына шағын және орта бизнестің қол жетімділігін кеңейтті. Алайда, соңғы есептерге сәйкес, қолайлы компаниялардың 60%-дан азы талаптарға не сәйкес келетінін білмейтіндіктеріне байланысты өтініш жібереді. Жақсы бухгалтер сіздің бизнесіңізге қандай схемалар сәйкес келуі мүмкін екенін қарастыруға көмектеседі.

4. Қаржыны басқару

Бизнестің банкрот болуының негізгі себептерінің бірі – қаржыны басқарудың нашарлығы, тым көп компаниялар компанияның қаржылық жағдайы туралы нақты түсінікке ие емес және болашақ жоспарлары жоқ. Көптеген адамдар күн сайын және ай сайын ағымдағы шоттан ақша таусылмауын сұрайды. Көптеген компаниялар зомби сияқты алға ұмтылуда, қарыз бойынша пайыздарға қызмет көрсетеді, бірақ қарызды өтей алмайды. Бұл компаниялар соңғы ресурстарда жұмыс істейтіндіктен, олардың кірістердің төмендеуіне қарсы тұруға ресурстары жоқ. «Литер» газетінің мақаласына сәйкес, егер өткен жылдың басында несиелер мен күмәнді қарыздар көлемі 102%-ға ұлғайып, 589,2 млрд теңгені (шамамен 4,9 млрд доллар) құраса, үмітсіз берешек екі есе артады, биылғы жылы көрініс тіпті қайғылы. Өсім жеткізу тізбегінің үзілуіне және экономиканың баяулауына байланысты 600%-ға жуық болды [3].

Бухгалтер бизнесті келе жатқан қиындықтардан қорғауда шешуші рөл атқарады, жақсы бухгалтер басшыларға алға жылжудың ең жақсы әдісін таңдауға және компанияның жоспарын орындау және дамыту процестерін жасауға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дүниежүзілік Банктің сайты [Электрондық ресурс]. Қатынау режимі: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/kazakhstan/publication/economic-update-december-2020/>
2. LS ақпараттық агенттігі сайты [Электрондық ресурс]. Қатынау режимі: <https://lsm.kz/god-s-covid-19-kak-ekonomika-kazahstana-perezhivaet-pandemiyu/> (өтініш берген күні 11.03.2021)
3. Сайт Заңгер [Электронды ресурс]. Қатынау режимі: https://online.zakon.kz/docum ent/?doc_id=31388712#pos=3;-82/

УПРАВЛЕНИЕ ЗАТРАТАМИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМ: ТАРГЕТ И КАЙЗЕН КОСТИНГ

Жауылбаева Анель

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
Высшая Школа Экономики и Бизнеса,
Специальность «Учет и аудит», магистрант 2го курса
Научный руководитель: **Нурмагамбетова А.З.**
кандидат экономических наук, доктор PhD

Аннотация. Возросшая конкуренция и современные, умные клиенты стали причинами того, чтобы каждая компания постоянно совершенствовала свои процессы, чтобы оставаться конкурентоспособной. Это достигается главным образом за счет проектирования и технологических процессов, а также, немало важное значение, имеет процесс снижения затрат. В настоящем, динамично развивающемся мире компании находятся в постоянном поиске оптимальных, а самое главное эффективных методов управления затратами. В связи с этим в данной работе рассмотрены современные методы управления издержками производства и калькуляции затрат. И отмечены основные проблемы и возможности, которые станут основой для достижения стратегических целей предприятий.

Ключевые слова: затраты предприятия, таргет-костинг, кайзен-костинг, себестоимость, производство.

Управление затратами в настоящее время является одной из основных тем, представляющих интерес в области функционирования любого предприятия. Данный процесс связан с обеспечением того, чтобы тот или иной проект по выпуску продукции, оказанию услуг или работ, был завершен в рамках утвержденного бюджета, и включает процессы: планирования ресурсов, оценки затрат, составления бюджета затрат и контроля затрат. Дисциплина управленческого учета разработала различные инструменты планирования и контроля. Большинство казахстанских производственных предприятий используют традиционные методы учета затрат и калькулирования себестоимости, к которым можно отнести: попроцессный, попередельный, нормативный методы, базирующийся на обобщении затрат по технологическим процессам,

переделам, связанными с этапами выполнения работ, предусмотренных технологией производства. Однако вышеупомянутые методы значительно ограничивает аналитические возможности управленческого процесса, что приводит к неэффективному управлению затратами, и, как следствие, может привести к снижению эффективности деятельности предприятия. Кроме того, задачей традиционных систем учета затрат является их снижение с целью обеспечения определенного уровня прибыльности. В результате качество продукции упускается из вида. Решение указанной проблемы видится в применении современных систем затрат: «кайзен-костинг» и «таргет-костинг». Таргет-костинг – это стратегический инструмент планирования, который учитывает целостный взгляд на продукты и их узлы и определяет возможности для снижения затрат и улучшения продукта, использует различные методы для постановки и достижения целей на основе стратегических планов компании [1].

Она так же является инструментом управления затратами, который персонал используют при проектировании продуктов и процессов для стимулирования усилий по совершенствованию, направленных на снижение будущих производственных затрат продукта. Таргет-костинг определяется ценой и ориентирована на клиента – она начинается с цены, качества и требования к функциональности, определенные заказчиком. При данном подходе стоимость нового продукта больше не является результатом процесса разработки продукта, она становится вкладом в процесс.

Таргет-костинг появился и развивался быстрыми темпами в Японии, но все больше внимания в настоящее время к данному методу уделяется на Западе. Он связан как с функциональным анализом затрат, так и с разработкой стоимости продуктов и услуг, обладающих необходимыми рынку характеристиками по цене, которую рынок (заказчик, клиент) готов заплатить.

Первым шагом является изучение рынка, чтобы определить атрибуты, которыми должны обладать продукты следующего поколения, т.е. новые продукты, и максимальную цену продажи. Это не означает, что компания просто предоставляет рынку ту цену, которую ей хотелось бы. В зависимости от типа рынка на данном этапе может потребоваться значительное взаимодействие между поставщиком и заказчиком, чтобы принять решение о наборе характеристик, которые наилучшим образом удовлетворяют потребности заказчика (это может распространяться и на попытки понять потребности клиентов заказчика). Обычно это также включает маркетинговый анализ для определения сегментов рынка и того, как качества продукта соответствуют каждому сегменту. Следующим этапом процесса определения целевых затрат является определение того, какие виды деятельности компания должна предпринять, чтобы обеспечить эти характеристики продукта. Затем эти виды деятельности оцениваются, и общая стоимость сравнивается с уровнем затрат, который, вероятно, будет соответствовать продаже по приемлемой рыночной цене после вычета желаемой прибыли. В случае, если допустимая стоимость превышает прогнозируемую стоимость, компания приступает к процедурам функциональной калькуляции затрат и оптимизации стоимости, чтобы определить, где затраты могут быть снижены без разрушения требуемого качества продукта. Этот процесс продолжается до тех пор, пока прогнозируемая стоимость не будет снижена до уровня, который с добавленной прибылью соответствует требуемой рыночной цене. Когда этот этап будет достигнут, предприятие будет готово приступить к реализации своих планов по инвестициям для производства рассматриваемого продукта [2].

Функциональный анализ затрат и оценка стоимости способствуют поиску эффективных способов снижения затрат в рамках этого процесса. В общих чертах, разработка стоимости использует междисциплинарные или многофункциональные

команды для изучения спецификации продукта и, посредством интенсивного и творческого изучения, пересмотра того, как эта спецификация может быть реализована с помощью альтернативных конструкций продукта или с помощью различных производственных процессов. Этот процесс создания ценности обычно состоит, по крайней мере, из двух основных этапов: первый, на ранней стадии разработки концепции, рассматриваются более радикальные альтернативы с точки зрения изменения основных компонентов при условии, что услуга, требуемая от продукта, все еще может быть оказана.

Второй этап, наступающий после того, как концепция в значительной степени определена, обычно использует отдельные команды для решения различных частей разработки продукта, чтобы увидеть, можно ли увеличить функциональность этих конкретных деталей без дополнительных затрат или можно ли снизить стоимость детали без потери функциональности. В результате предприятие сможет достичь желаемой себестоимости не за счет ухудшения качества продукции, а в результате эффективной работы и поиска альтернативных резервов снижения затрат [3].

В отличие от таргет-костинг, которая занимается снижением затрат и эффективным управлением издержками на стадии планирования, казен-костинг решает ту же задачу на стадии производства. Метод кайзен также имеет японское наследие. Кайзен-костинг относится к процессу постоянного совершенствования. Некоторые японские компании связывают процесс планирования целевых затрат с процессом кайзен после запуска продукции в производство. Другие компании, например компании с коротким и средним жизненным циклом продукции, уделяют больше внимания целевым затратам. Их подход к постоянному совершенствованию заключается в том, чтобы иметь несколько поколений продуктов на разных стадиях проектирования и разработки (т.е. на разных стадиях определения целевых затрат).

Другие компании на более зрелых рынках с более длительными жизненными циклами продуктов уделяют больше внимания кайзен во время производственного цикла. Кайзен костинг, по сути, стремится к тому, чтобы все в компании постоянно пересматривали, как выполняется задача и есть ли лучший способ ее выполнения. Это не столько рутина затрат, сколько результат развития организационной культуры совместного обучения на всех уровнях компании. Главная задача метода кайзен – не поддержание производства в стабильном состоянии в соответствии со стандартами, а постоянное усовершенствование ключевых процессов за счет исключительно внутренних резервов таким образом, чтобы издержки на них непрерывно снижались [4].

Процесс снижения себестоимости в соответствии с методом кайзен представлен на рисунке 1.

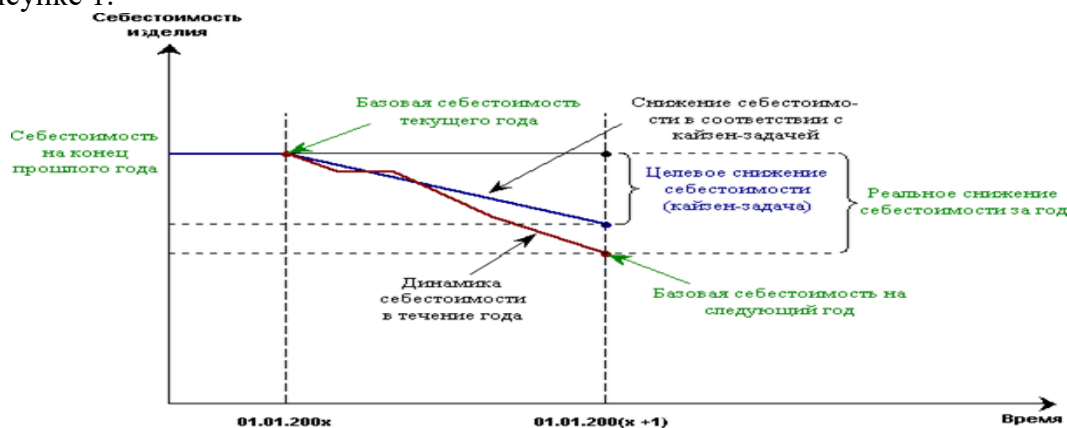

Рисунок 1. Процесс снижения себестоимости в соответствии с кайзен-костинг

Таким образом, «кайзен-костинг» позволяет организованно и целенаправленно осуществлять политику снижения себестоимости, рационально инвестировать денежные средства, координировать действия сотрудников, вовлечённых в производственный процесс, и совместными усилиями добиваться достижения поставленных предприятием целей. Подводя итог, можно сказать, что целевое управление себестоимостью может быть реализовано на любых предприятиях, которые стремятся, используя новую технику, технологии, не только быть конкурентоспособными, но и выйти на новый уровень производства, продаж, а значит, и получать большую прибыль. Применение современных, эффективных методов управления затратами позволит компании своевременно решать проблемы и достигать поставленных целей.

Список использованной литературы:

1. Горбылева А.А., Макарова Л.М. Новые системы управления затратами как способ повышения эффективности производства // Молодой ученый. – № 1, 2013.
2. Терёшина Н.П., Жаков В.В., Колядин Д.Г. Эволюция методов калькуляции текущих затрат и себестоимости продукции – научная статья по специальности «Экономика и бизнес», 2017.
3. Амара В. Target Costing For Product Design, Вирджиния. – 2010.
4. Смирнова Н. Таргет-костинг позволяет управлять себестоимостью [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.buhgalteria.ru/page/2879>.

ACCUMULATIVE PENSION SYSTEM OF KAZAKHSTAN: KEY INDICATORS AND CURRENT STATUS

Nurzhan Yeliza

al-Farabi Kazakh National University,
Higher School of Economic and Business,
Specialty «Finance», 2nd year undergraduate student
Scientific adviser: **A.K. Omarova**,
Candidate of economic sciences, Acting Associate Professor

Abstract. The issue of raising people' living standards is one of the state's biggest socioeconomic issues in modern times. Around the same time, one of the most important methods is pension provision, which entails ensuring that people have a good quality of life as they retire. The aim of establishing pension schemes is not to provide state charity to keep people from being impoverished in old age, but to build a structure that allows for the funding of pensions, ensuring the preservation of a fair standard of life in old age, and ensuring greater social justice.

An accumulative pension system stimulates the population to accumulate individual savings and independently provide for their old age by establishing the dependence of the amount of received pension payments on the contributions made and the results of their investment management.

Keywords: funded pension system, current status, pension fund

Changes currently taking place on world markets have a significant impact on the economy of Kazakhstan. The pension scheme is one of the republic's rapidly evolving socioeconomic markets. Pension schemes are one of the social issues that is constantly a major focus for governments in any country [1].

Kazakhstan based the pension reform mechanism on the Chilean retirement scheme model [2].

Beginning on January 1, 1998, the entire working population of the country was required to make obligatory contributions to an individual account in the accumulative pension system at a rate of 10% of monthly income [3].

Since the country's next round of pension reform in 2013, all existing pension plans were consolidated into the One Accumulative Pension Fund (UAPF) Joint Stock Company. Despite this, the funded pension system, which has been operating for more than 20 years, has its own problems. As a result, one of Kazakhstan's top priorities in economic policy is to fund and improve the pension system. Today, the key directions for developing the supported pension scheme are its further growth, security of depositors' and beneficiaries' interests, and an improvement in the competitiveness of handling pension funds as a source of long-term domestic investments.

The Kazakhstan funded pension system has faced many barriers in a short time. Currently, the pension system has many problems that need to be addressed. In this scientific work, we will try to identify these problems and identify appropriate solutions.

Pension provision is one of the priority social issues of the government of any country. The relevance of the problem is an important component of the country's social security. The evolution and prospects of the pension scheme, as well as the process for forming and investing pension contributions, are all taken into account. The Republic of Kazakhstan's Constitution also guarantees citizens' access to social security in old age. There was a need to transform the paternalistic scheme of social security depending on the needs of human development, political reforms and new market principles for organizing the economy.

According to Kazakhstan authors, S. Kulpybaev, S. Yntykbaev, G.V. Melnikov, the main question that arises in all states will depend on the pension plan. On the one hand, the social protection of citizens of Oz falls within the competence of the government. On the other hand, the costs of a state adopting a model of a market economy should be as economical as possible. All over the world, pension funds are driven by an ideology of reliability, not high profit. Therefore, the main goal of the country's pension funds is to solve the social problem – to ensure a «happy old age» [4].

Experimental part. To assess the key indicators of Kazakhstan's pension system, it is first important to remember the pension system's main characteristics, as well as the rules that govern its operation and legislation.

The National Bank of Kazakhstan is in charge of the investment administration of the Unified Accumulative Pension Fund of the Republic of Kazakhstan's pension funds. In compliance with Kazakhstani law, the National Bank of the Republic of Kazakhstan is in control of the Fund [5].

The financial management of the Unified Accumulative Pension Fund consists of blocks for managing assets and liabilities, income and expenses, the best and share capital of the fund. All this constitutes the main content of the best and managing pension assets of the accumulative pension fund. In our opinion, the financial management mechanism is its content, structure and methods. This mechanism is implemented in the process of budgeting, studying and checking the financial activities of the UAPF, investment opinion, liquidity management, financial risks, management of the best and share capital [6].

The National Bank of the Republic of Kazakhstan's responsibilities in handling the Unified Accumulative Pension Fund's pension funds:

- development of services to increase management productivity;
- taking into account and developing investment plans;
- developing plans for evaluating the collection of financial securities that can be purchased with the Unified Accumulative Pension Fund's pension funds;
- examining the Unified Accumulative Pension Fund's annual report on its operations.

The gross domestic product of the Republic of Kazakhstan in 2019 amounted to 68,639.50 billion tenge. This indicator increased by 29,26% compared to the total of 2018. The figure also shows the gross domestic product of Kazakhstan over the past 5 years and the ratio of pension assets to GDP. The Figure shows the dynamics of the ratio of pension savings to GDP over the past 5 years. Based on these data, the ratio of pension savings to GDP at the end of 2019 was 15,7%. This indicator is similar to the results of 2018. In General, over the past 5 years, there has been a dynamic growth in the ratio of pension contributions to GDP. In General, over the past 5 years, the ratio of pension contributions to GDP will average 14,92%.

The average in the world in 2017 amounted to 29,66%. The highest value was: 196,87% (Netherlands), the lowest: 0,08% (Pakistan). Kazakhstan ranks 31st in the world in this indicator. Russia's indicator is 4,22% (62 nd in the world) [7].

The gross pension assets value as of January 1, 2020 was KZT 10 809,2 billion, up from KZT 1 254,3 billion at the start of 2019, or a 13,1% rise. From January 1, 2019 to January 1, 2020, the total monthly growth in pension assets was KZT 104,5 billion. Government securities of the Republic of Kazakhstan and corporate bonds issued by Republic of Kazakhstan issuers continue to make up the majority of the investment portfolio (40,4 percent and 26 percent respectively from the total volume of invested pension assets) [7].

An accumulative pension system stimulates the population to accumulate individual savings and independently provide for their old age by establishing the dependence of the amount of received pension payments on the contributions made and the results of their investment management. Nevertheless, as we noted in the analysis, this year the indicators with high investment income of pension assets do not give. In this regard, it is necessary to revise the investment policy of pension assets. You can also note the need for maximum diversification of the investment portfolio.

Conclusion. The question of the safety of pension accumulations operating in the economy and generating profit, and the guarantee of their conversion to investment resources, did not arise only for Kazakhstan. Speeding up the process of reaching the retirement age of the population and the prospective shortage of funds for retirement, the search for new ways to solve the problem of pension provision is one of the issues facing politicians of the world and the government.

Fundamental guidelines for the creation of a multi-level pension scheme based on the optimal allocation of liabilities between the state, employer, and employee have been laid as a part of Kazakhstan's pension reform.

The gradual transition from the general pension system to a funded pension system was aimed at a simultaneous reduction of social tension, a reduction in the budget load, and stimulation of the growth of economic activity of citizens responsible for financial support in old age. It cannot be concluded that the system successfully conducts its activities in full. Because there are many shortcomings. Therefore, we believe that a lot of work is still needed to further develop and modernize the system.

References:

1. Nishiyama S. (2019) The joint labor supply decision of married couples and the U.S. Social Security pension system. *Rev. Econ. Dyn.*, p. 31, 277-304.
2. Cerda R.A. (2008) The Chilean pension reform: A model to follow? *J. Policy Model*, p. 30, 541-558.
3. Grishchenko N. (2016) Pensions after Pension Reforms: A Comparative Analysis of Belarus, Kazakhstan, and Russia. *Procedia Econ. Finance*, p. 36, 3-9.
4. Kulpybaev S.G. (2012) *Finance: university student, master, textbook for teachers.* Almaty
5. Bernal N., Olivera J. (2020) Choice of pension management fees and effects on pension wealth. *J. Econ. Behav. Organ*, p. 176, 539-568.
6. Chybalski F. (2016) The Multidimensional Efficiency of Pension System: Definition and Measurement in Cross-Country Studies. *Soc. Indic. Res.*, p. 128, 15-34.
7. Official web site of the JSC «Unified Accumulative Pension Fund» of the Republic of Kazakhstan <https://enpf.kz>

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әуесбек А.Қ.

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Асилова А.С.**
экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. Қазіргі нарықтық экономика жағдайында коммерциялық банктердің жұмыс істеу ерекшелігі тәуекелдердің әртүрлі түрлерін анықтайды. Олардың пайда болуы ұлттық және әлемдік экономиканың банк жүйесіндегі тепе-теңдікті бұзады. Тәуекелді бағалау және оларға әр түрлі сценарийлер мен тәуекелдерді іске асыру ықтималдығымен жауап беру тәсілдері туралы шешімді таңдау неғұрлым дәл болса, банкте басқару соғұрлым тиімді болады және оның төлем қабілетсіздігі ықтималдығы аз болады. Сондықтан банктерде тәуекелдер деңгейін төмендету, оларды тиімді басқару өзекті мәселе болып табылады. Мақалада коммерциялық банкте тәуекелдерді басқаруды ұйымдастыру жүйесі және оның ерекшеліктері қарастырылған. Сондай-ақ, жұмыста тәуекелдерді басқарудың негізгі стратегиялары анықталған.

Түйінді сөздер: банктік тәуекелдер, тәуекелдерді басқару, кірістілік, коммерциялық банктер, тепе-теңдік, қадағалау.

Қазіргі экономикалық жағдайда кез-келген елдің банк жүйесінің жұмыс істеуі көптеген тәуекелдермен байланысты. Олардың әсерін ескермеу мүмкін емес, өйткені несиелік ұйымдардың нәтижелері оларға тікелей байланысты. Тәуекелдерді барабар басқару жағымсыз салдарды азайтуға және банк қызметінің нәтижелерін барынша арттыруға мүмкіндік береді. Банк менеджментіндегі банк қызметінің ерекшелігіне

байланысты банкке өз жинақтарын сеніп тапсырған клиенттердің мүдделерін қорғау және банктің өзінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында тәуекелдерді тиімді басқару мәселелері бірінші орынға қойылады. Банктік тәуекелдерді басқару жүйесін қалыптастыруда тәуекелдерді басқаруды нормативтік реттеу маңызды рөл атқарады. Қазіргі уақытта қолданыстағы батыстық әдістерді қазақстандық жағдайларға бейімдеу қажет, бұл банк жүйесінің Базель-3 стандартына көшуіне байланысты.

Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитеті (БҚБК) 2010 жылғы 12 қыркүйекте банктердің меншікті капиталына, оның тәуекелдері мен кірістілігіне қатысты «Базель-2»-мен салыстырғанда жаңа талаптарға қатысты банктік реттеуді қатаңдату (Базель-3) жөніндегі құжаттар пакетін қабылдады. «Базель-3» талаптарын іске асыру банктер үшін жаңа өтімді қаражатты, бірінші кезекте жай акцияларды эмиссиялау, қосымша 2,5% мөлшерінде бірінші деңгейдегі банктік резервтік капиталды құру есебінен тарту қажеттілігін білдіреді, бұл бірінші деңгейдегі капиталдың жеткіліктілік коэффициентін 8,5%-ға дейін көтеруге және болашақта үлкен шығындардан болатын дағдарыстар жағдайында сақтандырылуға мүмкіндік береді [1].

Қазіргі заманғы тәжірибе тәуекелдерді басқару мен тәуекелдерді басқаруды ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдерінің болуын көрсетеді. Бұл айырмашылықтар белгілі бір дәрежеде елдегі банк ісінің даму деңгейіне байланысты. П. Ковалевтің пікірінше, тәуекелдерді басқару жүйесін ұйымдастырудың ең типтік тәсілдері:

– бэк-офистің таза функциялары бар тәуекел-менеджмент, фронт-офиспен интеграция жоқ;

– тәуекел-менеджмент бэк және мидл-офис функцияларын ішінара орындайды, фронт-офиспен қатынастар ашық тәуекел позицияларының мінез-құлық сипаттамаларын бақылауға құрылады;

– тәуекел-менеджмент мидл-офис және ішінара фронт-офис функцияларын орындайды, фронт-офис қызметі жұмыс істеудің барлық кезеңдерінде банктің тәуекел-менеджментімен интеграцияланған.

Басқа авторлар тәуекелдерді басқаруды ұйымдастырудың үш түрін ажыратады. Атап айтқанда, бірінші тәсілде компанияның бөлімшелері өз құзыреті шеңберінде тәуекелдерді басқарумен айналысады. Екінші тәсіл тәуекелдерді бағалауды жүргізетін басқарма немесе директорлар кеңесі деңгейіне шығарылатын өз қорытындылары мен ұсыныстары бар талдамалық есеп дайындайтын сыртқы консультанттардың тартылуынан тұрады [2]. Қазіргі банктік тәжірибеде тәуекелдерді басқару жүйесін құрудың негізгі әдіснамалық құжаттары Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің «банктердегі ішкі бақылау жүйесі: ұйымның негіздері» ұсыныстары.

Бұл ретте қаржылық тәуекел-менеджмент жүйесін құру процесіне банктер мен оның бөлімшелері, оның ішінде ішкі бақылау қызметтері ғана емес, мемлекеттік бақылау және қадағалау органдары, сондай-ақ қаржы нарығының басқа да қатысушылары, атап айтқанда акционерлер, сыртқы аудиторлар және т.б. қатысатынын атап өту қажет [3]. Банктік тәуекелдерді басқарудың заманауи жүйесінің құрылымы орталықтандырылған және орталықтандырылмаған болуы мүмкін.

Тәуекелдерді басқару жүйесін құру түрін таңдағанда, банктің мөлшері мен ұйымдық құрылымы өте маңызды. Тәуекелдерді басқару және бақылау жүйесінің орталықтандырылмаған архитектурасы көп салалы банктер үшін оңтайлы, мұнда бас кеңсе банктің жалпы тәуекелінің бірыңғай көрсеткішін есептеу үшін жеке бөлімшелердің бағаларын жинақтайды. Егер банктің әр бөлімшесі үшін мәліметтер базасын құру тиімсіз болса, орташа және кіші банктер үшін орталықтандырылған жүйеге артықшылық беріледі. Банктің тәуекелдерді басқаруда қолданатын стратегиялары, әдетте, оны ұйымдастыру ерекшелігін көрсетеді. Банк қызметіндегі тәуекелдерді

басқару стратегиясы – бұл тәуекелді анықтауға және бағалауға бағытталған және банктің тұрақты жұмыс істеуі үшін жағдай жасау, меншікті капиталды барынша арттыру, банктің клиенттері мен серіктестерінің талаптарын орындау және оның қызметінің кірістілігін қамтамасыз ету мақсатында ерекше әдістер мен тәсілдерді пайдаланатын несиелік ұйымды басқару жөніндегі ғылыми-әдістемелік шаралар кешені [4]. Тәуекелдерді басқару стратегиясы келесі міндеттерді шешуге бағытталған:

1. Банк операцияларының кірістілігі мен олардың тәуекелділігі арасындағы оңтайлы арақатынасты қамтамасыз ету.

2. Пайда көлемін оңтайландыру кезінде банк қаражатының өтімділігін жеткілікті деңгейде ұстау.

3. Меншікті капиталды қамтамасыз ету [4].

Қазіргі уақытта көптеген отандық банктер тәуекелдерді басқаруда негізінен өтімділікті едәуір жоғалтпай және активтердің кірістілігін төмендетудің ең төменгі деңгейінде экономикалық қызметтен тұрақты кіріс алуға мүмкіндік беретін тәуекелдерді әртараптандыру стратегиясын қолданады.

Тәуекелдерді басқару процесін келесі үш кезеңмен қорытындылауға болады:

1. Банк бизнесінде әлеуетті тәуекелді анықтау және бағалау;

2. Ықтимал шығынға ұшырайтын осы қызмет түрлерімен күресу және оларды басқару жөніндегі іс-қимыл жоспарын әзірлеу және орындау;

3. Олар қолданысқа енгізілгеннен кейін тәуекелдерді басқару тәжірибесі туралы есеп беру және тұрақты бақылау жасау [5].

Қорыта келе, банктердің тәуекелдерді басқарудың кешенді жүйесін құруы ұйымның барлық деңгейлеріндегі әртүрлі ықтимал тәуекелдер мен қауіптерді тиімді анықтауға, бағалауға және бақылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл кешенді жүйе пайданы ұлғайту және шығындар мен тәуекелдерді азайту мәселесін шешуге септігін тигізеді. Осылайша, қаржылық тәуекелдерді басқару мәселесін шешу – оның әсерін азайту үшін тәуекелдің белгілі бір түрін анықтау, оқшаулау, өлшеу және бақылау мақсатында тәуекелдердің жекелеген түрлерін басқару әдістемесін жасауда жатыр. Оны қалыптастыру кезінде коммерциялық банк қызметінің ерекшелігі және нақты банкке тән тәуекелдер, сондай-ақ оларды бағалау әдістері, тәуекелдің әрбір түрі үшін басқару және бақылау рәсімдері ескеріледі. Тәуекелдерді анықтау және басқару процесінде жауапкершілікті нақты ажырату және міндеттерді бөлу маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мирзабекова М.Ю., Дзагоева Э.Р. Кризисные предприятия в национальной экономике // Экономика и предпринимательство. 2017. № 2-1 (79-1). – 1012-1015 б.

2. Петр Ковалев, кандидат экономических наук // Организационные основы банковского риск-менеджмента // Финансовый Директор ISSN 1680-1148. 2015. – 185 б.

3. Кудайбергенова К.С., Казыбаев Б.О., Сагимжанов Д.М. Функциональная структура риск-менеджмента в коммерческом банке // Наука и реальность/Science & Reality. 2021. – 12 б.

4. Мирзабекова М.Ю. Управление рисками в социально-экономическом развитии региона // Экономика и предпринимательство. 2017. № 4-2 (81-2). – 279-284 б.

5. Руденко А.И., Аджиев Д.О. // Применение риск-менеджмента для совершенствования системы управления банковскими рисками. Экономика и бизнес: теория и практика. 2021. – 74 б.

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ералиева А.Е.

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

Высшая школа Экономики и Бизнеса

Специальность «Финансы», студент 3го курса

Научный руководитель: **Даулиева Г.Р.**

кандидат экономических наук, доцент

Аннотация. В настоящее время мир создает глобальное цифровое пространство. Этот процесс охватывает почти все страны мира. Актуальность и динамичность этого процесса посредством цифровизации охватывает не только экономику, но и все сферы человеческого общества. Несмотря на все более высокий уровень изучения этого процесса, остается вопрос об угрозах и перспективах, которые следует ожидать от цифрового развития нашей национальной экономики. В статье рассмотрено развитие цифровой экономики в Казахстане и в мире, а также тенденции цифровизации в нашей стране. Проанализирован опыт цифровых трансформаций в европейских странах. Сделан вывод о необходимости развития цифровой составляющей категорий традиционной экономики, а именно экономической культуры.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, экономическая культура.

Цифровая трансформация пространства является одним из важных факторов экономического роста. Развитые страны мира характеризуются высокой экономической насыщенностью и пространственной связностью, что приводит к агломерационному эффекту. Глобализация приводит к сжатию пространства и времени, обеспечивая плотность и скорость экономического роста. Интеграция, которая считается «полуглобализацией», предполагает взаимопроникновение экономики для получения синергетического эффекта. Управление интеграционными процессами, в том числе снижение торговых и административных барьеров, отвечает за формирование единого экономического пространства, координацию взаимодействия государственных органов с целью увеличения числа участников рынка, расширение географических границ стратегических экономических зон. По мнению В.В. Ивантера, процессы дезинтеграции привели к сокращению ввоза импортных товаров, в частности инвестиционных, что является одной из основных причин снижения ВВП в 2015 году в нашей стране [1].

Цифровая экономика – это уникальный проект, который ранее имел лишь элементарные локальные проявления в мировой практике. В настоящее время теме построения информационного общества, процессам цифровизации уделяется особое внимание на государственном уровне. Государственные образовательные программы в различных странах по цифровой экономике имеют далеко идущие и смешанные перспективы. Неопределенность в построении цифровой экономики определяется целой системой факторов, в том числе отсутствием инструментов для описания и понимания изменений в современной экономике, необоснованными суждениями о перспективах цифровой экономики, а, следовательно, и отсутствием учета в государственных стратегиях цифровизации и место государственной поддержки этого процесса в приоритетных областях национального развития. Сам процесс не решил ряд концептуальных и важных теоретических вопросов, касающихся природы явления, его исторического положения, характера производственных отношений и многого другого.

Идея цифровизации в науке и международной деловой практике не нова. Ученые, активно занимающиеся изучением процессов цифровизации и компьютеризации, выделяют классику научного мышления, чьи работы составляют концептуальное ядро, а также идеи исследования футурологических, утопических теоретических разработок в области науки и основных наук.

Основной предпосылкой эффективности политики цифровизации являются согласованные действия и коммуникации бизнеса, государства, научного и образовательного обществ. Государственные программы и развития и стимулирования цифровой экономики и цифровизации промышленных отраслей к на данный момент разработаны и реализуются во многих странах во всем мире, а также и на межгосударственном уровне.

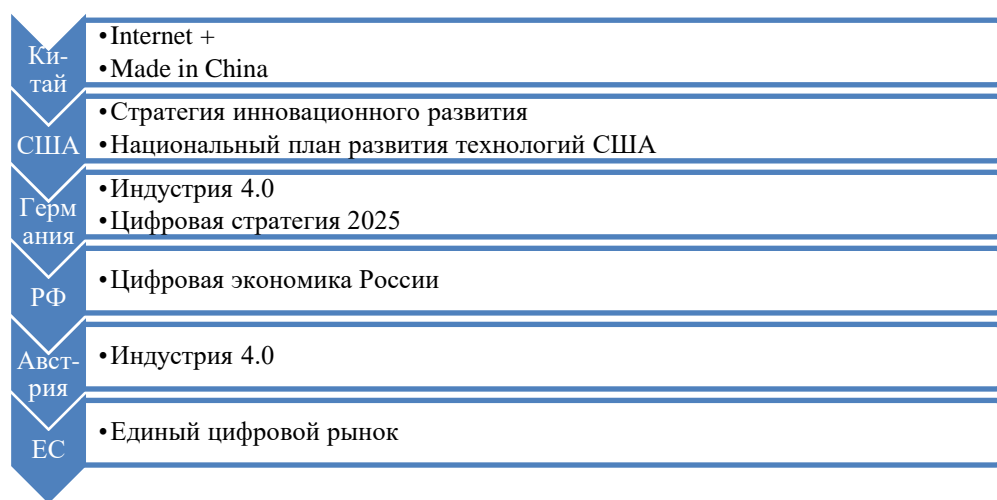

Рисунок 1. Документы стратегического планирования в сфере цифровой экономики в различных странах

В мире цифровой сектор растет с поразительной скоростью. Ежедневно увеличивается количество пользователей новейшими цифровыми достижениями. Информационно-цифровые технологии становятся мощным двигателем всех сфер: производства, торговли, логистики, медицины, образования и др. Передовые компании мира видят во внедрении цифровых технологий один из главных факторов инновационного развития и укрепления конкурентных преимуществ. Однако Республика Казахстан сегодня отстает в развитии и качестве коммуникационных сетей, только разрабатывает стратегии создания собственного цифрового рынка и остается сферой с нераскрытым потенциалом. Изменения, происходящие в мировой экономике – это, с одной стороны, серьезный вызов, а с другой – новые возможности для поиска специализации Казахстана в глобальной цифровой среде и формирование на этой основе направлений модернизации традиционной экономики. Таким образом, изучение различных аспектов цифровой экономики и процессов ее становления в стране является актуальной научно-практической задачей. Для Казахстана в первую очередь является важным устранение законодательных, налоговых, институциональных и прочих преград, которые мешают развитию цифровой экономики в стране.

Также необходимо мотивировать общество для цифровизации. Для этого необходимо обеспечить финансовую доступность цифровых технологий для пользователей, сформировать условия в разных отраслях жизнедеятельности для создания потребностей у населения и бизнеса применять новые цифровые средства, а не традиционные. Цифровая экономика это сфера новых особенных возможностей,

требующая применения новых подходов к управлению и организации. Вместе с тем дальнейшей научной обработки и преобразования традиционные системы, и направления экономики. Так, например, некоторые авторы [3] обосновывают цифровой подход в управлении человеческими ресурсами – «диджитал HR».

Список использованной литературы:

1. Ивантер В.В. Стратегия перехода к экономическому росту // Проблемы прогнозирования. – 2016. – № 1. – с. 3-7.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence / D. Tapscott. – New York: McGraw-Hill, 1997. – 288 p.
3. Porat M. The Information Economy: Definition and Measurement / M. Porat. – Washington, DC: United States Dep. of Commerce, 1977. – 250 p.
4. Цифровая экономика: понятие, перспективы, тенденции. URL: <http://www.tpinauka.ru>
5. Овчинский В.С. Цифровой мир XXI века [Электронный ресурс] // URL: <http://www.oboznik.ru/?p=56731> (дата обращения 11.10.2021).

САНДЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ: ӘЛЕМДІК ҮРДІСТЕР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Тұрмағамбетова Әмина Мақсатқызы
«Нархоз Университеті» КЕАҚ, Экономика және
менеджмент мектебі, «Қаржы» мамандығы, 2-курс
Ғылыми жетекші: **Абдуллаева Б.А.**
экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Түйіндеме. Сандық экономика (веб, интернет-экономика, e-economy) – электрондық бизнеспен және электрондық коммерциямен, олар өндіретін және сататын цифрлық тауарлар мен қызметтермен байланысты цифрлық технологияларға негізделген экономикалық қызмет. Сандық экономиканың қызметтері мен тауарлары үшін төлемдер көбінесе цифрлық валютада (электрондық ақша) жүзеге асырылады [1]. Қазіргі кезде бүкіл әлем сандық экономикаға көшу үстінде. Әсіресе Covid-19 пандемиясы сандық экономиканың одан әрі өркендеуіне әкелді. Әлемде адамдар онлайн сатып алымдар жасайды, бизнесмендер өз тауарларын сайттардың көмегімен онлайн ұсынады, және көптеген қызметкерлер қашықтықтан жұмыс істейді. Сандық экономиканың дамуының басты қозғаушы күштері: сандық мәліметтер жылдамдығы мен сандық платформалар болып табылады. Қазақстанда да сандық экономика қарқынды дамып жатыр. Алайда, осы сандық экономиканың дамуы үшін сапалы АКТ инфрақұрылымы болу қажет. Ауылдарға Интернет өткізіп, 5G орнату көзделеді. Азаматтардың көбісі дерлік қай салада болмасын, қолма қол ақшаны пайдаланбайды. Бұған қаржылық технология болып табылатын Kaspi қосымшасы өз көмегін тигізді.

Түйінді сөздер: сандық экономика, қаржылық технология, пандемия, сандық платформалар, интернет.

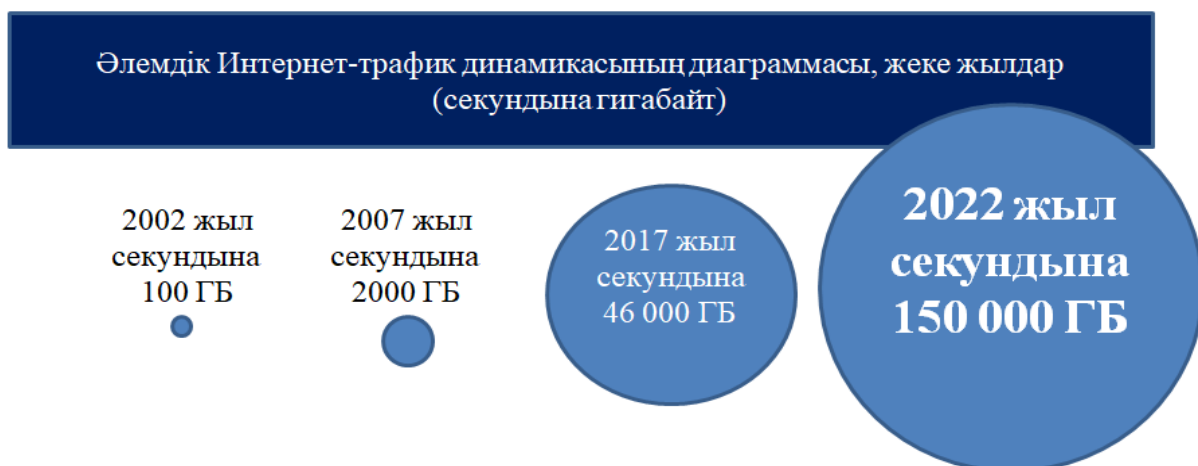
Сандық экономика – бұл мәліметтерді электронды түрде жинау, сақтау, өңдеу, іздеу, беру және ұсыну үшін цифрлық технологияларды және оған қатысты өнімдер мен қызметтерді құру, тарату және пайдалану қызметі. Біз пайдаланушылардың, кәсіпорындардың, құрылғылардың, деректер мен процестердің гиперқосылуында адамдарды, ұйымдарды және машиналарды байланыстыратын экономикалық қызметтің жаңа түрін көреміз. Нәтижесінде, сіз бен біз жаңа өнімдердің, қызметтердің пайда болуымен, пайдалылықтың жоғарылауымен және жаңа басқару мәдениетінің құрылысымен өзгерген бизнес үлгілерін аламыз.

Цифрлық экономиканың пайдасы көп. Бұл төлемдердің құнын төмендетеді және жаңа табыс көздерін ашады. Онлайн режимінде қызметтердің құны дәстүрлі экономикаға қарағанда төмен (ең алдымен жарнамалық шығындардың төмендеуіне байланысты) және қызметтердің өздері, мемлекеттік және коммерциялық қызметтер қолжетімді [2].

Сандық экономика: әлемдік үрдістер. Қазіргі кезде адамдар үнемі әртүрлі кеңселерден, үйден немесе жергілікті кофеханадан қашықтан жұмыс істейді. Коронавирустың тез таралуына байланысты соңғы екі жылдағы оқиғалар көптеген бизнесмендерді өз басымдықтарын өзгертуге мәжбүр етті. Тіпті дәстүрлі түрде желіден тыс қызметтерді ұсынатын компаниялар да өз қызметтерін жаңа онлайн жағдайларына бейімдеуге тырысты.

Пандемияның жаһандық экономикаға жойқын әсеріне қарамастан, оның цифрлық құрамдас бөлігі үшін вирус жойқын емес, керісінше, оң әсер етуі мүмкін. Осы дәуірде, әлемнің үлкен бөлігі карантинде немесе оқшаулану жағдайында цифрлық қызметтер өте маңызды болды. Интернет жұмысты жалғастыруға, спортпен айналысуға, өзіңізді азық-түлікпен және басқа да қажетті тауарлармен қамтамасыз етуге, сөйлесуге және демалуға мүмкіндік береді.

Сандық экономиканың дамуына зор үлесін қосқан сандық мәліметтер жылдамдығы. Сандық экономика кез-келген нәрсе туралы машинада оқылатын ақпараттың (цифрлық деректер) үлкен көлемін жинау, пайдалану және талдау қабілетінің арқасында керемет қарқынмен өсуін жалғастыруда. Мұндай цифрлық деректер жеке адамдардың, әлеуметтік топтардың немесе бизнестің белсенділігі нәтижесінде әртүрлі цифрлық платформаларда қалатын «цифрлық іздерді» талдау негізінде жиналады.

Деректер ағынының ауқымы туралы дәрекі түсінік беретін ғаламдық Интернет протоколына (IP) негізделген трафик 1992 жылы күніне шамамен 100 гигабайттан (ГБ) 2017 жылы секундына 45 000 ГБ-қа дейін өсті (сызбаны қараңыз). Ал бұл қазір деректерге негізделген экономика өзінің дамуының бастапқы сатысында болғанына қарамастан; Жаһандық IP трафигі 2022 жылға қарай секундына 150 700 ГБ жетеді деп болжануда, бұл жаңа Интернетті пайдаланушылар санының өсуіне және заттар интернетінің кеңеюіне байланысты.

Цифрлық экономиканың тағы бір қозғаушы күші – платформалардың көбеюі. Соңғы онжылдықта бүкіл әлемде деректерге негізделген бизнес үлгілерін қолданып және бар салаларды түрлендіретін көптеген цифрлық платформалар пайда болды. Бұл платформалардың маңыздылығын нарықтық капиталдандыру бойынша әлемдегі ең ірі сегіз компанияның жетеуі платформалық бизнес үлгілерін қолдануы дәлелдейді. Цифрлық платформалар әртүрлі тараптардың желіде өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беретін механизм ретінде әрекет етеді. Операциялық платформалар мен инновациялық платформаларды ажыратуға болады.

Операциялық платформалар әртүрлі тараптар арасындағы транзакцияларды жүргізуге мүмкіндік беретін онлайн инфрақұрылымы бар екі жақты / көп жақты нарықтар болып табылады. Олар ірі цифрлық корпорациялар (Amazon, Alibaba, Facebook және eBay сияқты), сондай-ақ цифрлық технологиялар кеңінен қолданылатын секторлардағы корпорациялар үшін (мысалы, Uber немесе Airbnb сияқты) негізгі бизнес үлгісіне айналды.

Инновациялық платформалар – код пен мазмұнды әзірлеушілер қолданбалар мен бағдарламалық құрал жасайтын орталар, мысалы, операциялық жүйелер (мысалы, Android немесе Linux) немесе технология стандарттары (бейне файлдарға арналған MPEG пішімі сияқты) түрінде. Платформалық кәсіпорындар деректерге негізделген экономикада айтарлықтай артықшылықтарға ие. Делдалдар мен инфрақұрылымдық платформалар ретінде әрекет ете отырып, олардың онлайн әрекетке және платформа пайдаланушылары арасындағы транзакцияларға қатысты барлық деректерді тіркеу және алу мүмкіндігі бар. Цифрлық платформалардың өсуі олардың цифрлық деректерді жинау және талдау қабілетіне тікелей байланысты, дегенмен олардың қызығушылықтары мен жұмыс әдістері табыс алу үшін осы деректерді қалай монетизациялайтынына тәуелді [3].

Сандық экономиканың дамуы: қазақстандық тәжірибе. Қазіргі заманғы қолжетімді телекоммуникациялық инфрақұрылымсыз Қазақстан жаһандық экономикалық және ақпараттық кеңістікте шоғырлануы мүмкін емес. АКТ қолжетімділігі сандық экономиканы құрудың негізі болып табылады.

Қалалар мен аудандарда халық пен бизнесті желіге қолжетімділікпен қамтамасыз ету үшін телекоммуникациялық инфрақұрылым құрылды; дегенмен бүгінде Интернет сапасы ауыл тұрғындарының сұранысын қанағаттандырмайды. Цифрлық теңсіздікті азайту үшін ауылдық елді мекендерді сапалы желілермен қамтамасыз ету қажет. Қазақстан Республикасының ауылдық елді мекендерін талшықты-оптикалық байланыс желілері, сондай-ақ спутниктік технологиялар негізінде интернетке қолжетімділікті қамтамасыз ету басым міндет болып табылады. Осы мақсаттарда басым жобалардың бірі – мемлекеттік-жекеменшік әріптестік схемасы бойынша 1200-ден астам ауылдық елді мекендерге талшықты-оптикалық байланыс желісін тартуды жүзеге асыру жоспарлануда. Ауылдық елді мекендерді талшықты-оптикалық байланыс желілерімен қамту мемлекеттік органдар мен бюджеттік мекемелерді заманауи жоғары жылдамдықты байланыс қызметтерімен қамтамасыз етеді, 2,1 млн-нан астам адам жоғары жылдамдықты интернетке қосылудың техникалық мүмкіндігіне ие болады.

Kaspi's product suite

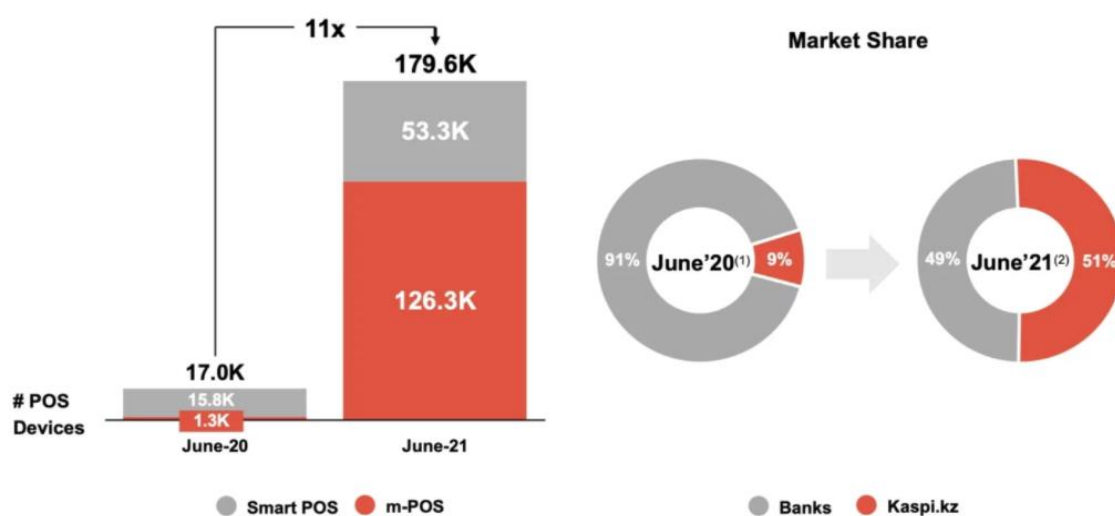
Бағдарлама аясында сондай-ақ Қазақстанның барлық облыс орталықтарында мобильді инфрақұрылымның жаңа буынын дамыту жоспарлануда – 5G стандарты мобильді интернетке кең жолақты қолжетімділікті және сәйкесінше деректерді беру жылдамдығын арттыруды көздейді. Осылайша, Қазақстандағы Интернет сапасын арттыра отырып, сандық экономиканы дамытуға болады [4].

Дегенмен, Қазақстанда жаңа қаржылық технология – Kaspi қосымшасын атап өтпеске болмас. Бұл қаржы саласының үлкен жетістігі деуге болады, өйткені бұл қосымша қазақстандықтардың өмірін әлдеқайда жеңілдетті. Бұл қосымша арқылы қолма қолсыз ақша арқылы кез-келген төлем түрлерін жасауға болады. Сонымен қатар, QR кодтар арқылы төлем жүргізуге болады, оған кэшбэк бонустар беріліп отырады.

Kaspi нарықтарды бағындырып, осы қосымшаны пайдаланушылардың белсенділігі Tinkoff пен Amazon пайдаланушыларынан да асып түсуде. Kaspi супер қолданбасы бұл: төлем жүйесі, нарық және финтех. Оның барлық бөліктері өзара байланысты және сонымен қатар тәуелсіз.

Төлемдер – Kaspi қызметінің бірінші және негізгі қызметтерінің бірі. Компанияның өзі оларды «мобильді төлемдер» және «шот төлемдері» деп бөледі және 14 қызметті ұсынады: телефон нөмірі бойынша және картадан картаға аудару, QR код бойынша төлеу, билеттерді сатып алу, қайырымдылық қорларына жарналар. Бір қызығы, оның кейбір қызметтері мемлекеттік қызметтердің жұмысына да қатысы бар – бұл қоғамдық көлік пен білім беру төлемдері, салық төлемдері. Төмендегі сызбада POS терминалдар нарығындағы Kaspi-дің үлесі бейнеленген.

Kaspi has scaled its POS business quickly

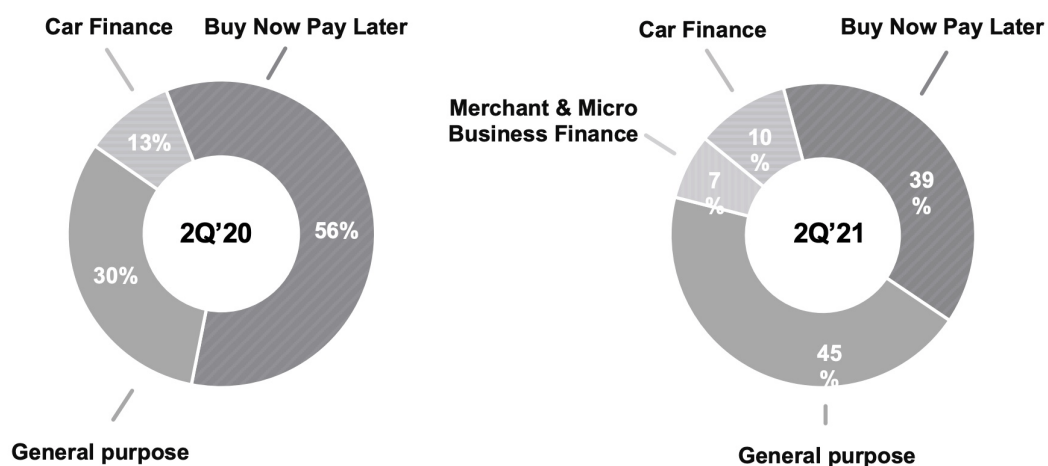
2021 жылдың екінші тоқсанында Kaspi төлем шешімдерін пайдаланатын саудагерлер саны бір жылмен салыстырғанда 450%-ға өсіп, 135 000-ға жетті. Ал клиенттер саны 34%-ға өсіп, 8,8 млн Kaspi-дің р2р төлемдер нарығындағы үлесі 2019 жылдың маусымында Қазақстанда Visa және Mastercard үстемдік құрған кезде 2%-ға бағаланды. 2020 жылдың маусым айында бұл көрсеткіш 66%-ға дейін өсті. 2020 жылдың екінші тоқсанымен салыстырғанда төлемдер көлемі 155%-ға өсіп, 28 млрд долларды құрады. Kaspi онлайн сатып алуларды ғана емес, сонымен қатар тұтынушылардың Kaspi қолданбасы арқылы бөлшек сауда дүкендерінде жасайтындарын да ескереді. Компанияның нарығы бұрыннан Қазақстандағы ең ірі болып табылады және әлі де өсуде. Соңғы бір жылда платформадағы белсенді сатушылар саны 130%-ға өсіп, 60 мыңнан аз болды. Бұл ретте белсенді клиенттердің саны 3,7 млн-ға жетті. Көбінесе сатушылар смартфондар мен басқа да электронды құрылғыларды ұсынады, алайда пандемия кезінде үй және бақша тауарлары мен автокөлік аксессуарларының саны артты. Kaspi жалпы нарықтық құны 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 253%-ға өсті.

Kaspi тұтынушылық несиелендірудің жаңашылы болып табылады және оның құпиясы жылдамдық пен сегментацияда жатыр. Компания бес минут ішінде қарыз алушыға қаражат береді және әрбір өтінішті жеке негізде қарайды: біреуі ұзақ мерзімге несие береді, ал басқалары – төмен пайызбен.

Ұзақ уақыт бойы бұл тәсіл компанияға нарықта артықшылықты сақтауға мүмкіндік берді, бірақ бүгінгі күні оны көбірек банктер қолданады. Финтех бөлімшесінің жалпы қаржылық құны 456%-ға өсіп, 2021 жылдың екінші тоқсанында 2,3 млрд долларға жетті.

2021 жылдың екінші тоқсанында жалпы қаржылық құнның 45%-ы тұтынушылық несиелер, 39%-ы – BNPL несиелері, 10%-ы – автоқаржыландыру, 7%-ы – кәсіпкерлерге берілген шағын несиелер болды [5].

Breakdown of Total Finance Value (TFV)

Қорытындылай келе, әлем сандық экономикаға көшу үстінде. Өйткені атап өткендей, сандық экономиканың дәстүрлі экономикадан артықшылықтары көп: төлемдердің құнын төмендетеді және жаңа табыс көздерін ашады. Онлайн режимінде қызметтердің құны дәстүрлі экономикаға қарағанда төмен (ең алдымен жарнамалық шығындардың төмендеуіне байланысты) және қызметтердің өздері, мемлекеттік және коммерциялық қызметтер қолжетімді. Әсіресе, коронавирус пандемиясы сандық экономиканың дамуына зор үлес қосты. Бұның жақсы жақтары көп, өйткені адамдар қолма қол ақшаларды ұстап жүрмейді, қызмет алу үшін ұзын кезектерде тұрмайды, қашықтықтан жұмыс істей береді және т.б. Қазақстанда да сандық экономиканы одан әрі көркейтетін қаржылық технологиялар дамып жатыр. Бұл адамдардың өмірін сөзсіз жеңілдетпек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0
2. <https://www.zeluslugi.ru/info-czentr/it-glossary/chto-takoe-cifrovaya-ekonomika>
3. https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf
4. <https://kapital.kz/tehnology/77003/chto-zhdet-tsifrovoy-kazakhstan.html>
5. <https://vc.ru/services/285349-kazahstanskaya-alibaba-otkuda-vzyalsya-i-kak-ustroen-kaspi-odin-iz-krupneyshih-fintehov-evropy-s-ocenкой-v-21-mlrd>

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ФИНАНСОВ

Ерханова Балжан

Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби

Высшая школа Экономики и Бизнеса

Специальность «Финансы», студент 2го курса

Научный руководитель: **Асилова А.С.**

кандидат экономических наук

Аннотация. В данной статье анализируются инновационные технологии для эффективного функционирования финансового рынка и процесс цифровизации, предоставляя возможность применения новых технологий. В статье рассмотрены вопросы, связанные с исследованием перспектив развития финансовых технологий в мировой практике, а также рассмотрены категории финансовых услуг, такие как цифровые платформы, краудфандинг и краудинвестинг, биометрия, RegTech. В итоге сделан вывод о том, что искусственный интеллект будет иметь огромное значение для преобразования финансовой сферы.

Ключевые слова: цифровизация, финансовые технологии, цифровая платформа, цифровые услуги, краудфандинг, краудинвестинг, биометрия, RegTech.

В наши дни финансовые технологии переживают ускорение позитивных изменений. Достижения в этой отрасли призваны помочь компаниям, оказывающим финансовые услуги, и их клиентам, которые пользуются этими услугами, управлять рисками, избегать перерасхода средств и в целом лучше управлять своими финансами.

Мировое развитие пандемии привело к прорывному переходу от физического к цифровому формату организации различных процессов, многократно ускорив естественный прогресс. Уникальная ситуация 2020 г. еще больше повысила важность цифровизации в области финансовых услуг. Люди приняли новый формат жизни, доступность технологий, что модифицировало их навыки и привычки. 2020 год полностью сместил ожидания клиентов в сторону дистанционной работы, заставив финансовые организации пересмотреть устаревшие технологии организации труда. По данным Salesforce, на фоне пандемии 88% клиентов ожидали, что компании активизируют свои цифровые инициативы, а 68% заявили, что COVID-19 повысил их ожидания в отношении цифровых возможностей финансовых инструментов.

Согласно недавнему отчету Statista, глобальный рост использования финансовых приложений во время COVID-19 был самым значительным в Японии и составил 55%. Южная Корея (35%), США (20%), Китай (20%), Германия и Италия (15%) последовали за ними. Финансовые технологии осуществляются в разных секторах финансовой индустрии. С точки зрения классификации дерева финансовых технологий их можно найти в следующих категориях финансовых услуг: цифровые платформы, финансирование финтех-платформ (краудфандинг и краудинвестинг), роботизированные консультации, электронные деньги, услуги цифровых платежей, страховые технологии и финансовая деятельность, связанная с криптоактивами и др. Цифровая финансовая доступность – это широкий спектр, в котором особое внимание уделяется цифровому доступу к традиционным финансовым и банковским услугам. Будь то государственные субсидии или переводы средств с иностранных счетов, цифровая финансовая доступность открывает путь к беспрепятственной интеграции преимуществ. Три ключевых компонента доступности цифровых финансовых услуг включают:

– Платформы цифровых транзакций – это платформы, которые хранят и обрабатывают пользовательские данные в электронном виде с максимальной конфиденциальностью и безопасностью;

– Розничные агенты – это те, которые имеют доступ к ресурсам для отправки и получения средств, которые преобразуют хранимую в электронном виде стоимость фонда в наличные деньги;

– Электронные устройства, которые получают доступ к платформе: они электронные устройства, такие как мобильные телефоны, ПК или ноутбуки с беспроводным доступом к данным без каких-либо проблем [1].

Одним из основных преимуществ платформенной бизнес-модели является снижение роли института традиционного посредничества и, соответственно, транзакционных, операционных, временных и иных издержек для субъектов. Так, согласно результатам опроса международной компании Pricewaterhouse Coopers, 56% пользователей платформ пассажирских перевозок (Uber, Lyft, Zipcar, RelayRides, Car2Go и др.) выбирают их по причине лучшей цены, 32% – более широкого выбора на рынке и 28% – более удобного доступа к услугам. Большинство крупных платформенных компаний базируется преимущественно в США и КНР, при этом имеются они также и в Великобритании, Индии, Японии, Германии, России и в других странах. Наблюдающийся в последние годы быстрый рост доминирования платформенных гигантов обусловлен, в том числе, увеличением размера их экосистем. К примеру, среднемесячное количество активных пользователей Facebook по всему миру выросло за последние 10 лет почти в 12 раз со 197 млн чел. в 2008 г. до 2,3 млрд чел. в 2018 г. (совокупный среднегодовой темп роста CAGR составил 28%).

В последнее время чаще можно прочесть о том, что тот или иной краудфандинговый проект собрал сотни тысяч и даже миллионы долларов. Согласно данным, в 2012 году краудфандинговые проекты собрали около 3 млрд долларов США, а в 2016 году эта цифра превысила 30 млрд долларов США.

Но краудфандинг – это не только сбор средств на какой-то проект, существуют разные платформы со специально разработанными инструментами. Другими словами, это система со своими «винтиками», позволяющая работать множеству проектов. И чем дальше, тем меньше эти системы похожи друг на друга [2].

А теперь переходим к понятию краудфандинг. Краудфандинг – это «коллективное финансирование» проектов. Его концепция, то есть идея, публикуется на одной из краудфандинговых платформ (самые популярные – Kickstarter, Indiegogo, Crowdfunder, Boomstarter и Planeta.ru). Любой пользователь, зарегистрированный на сайте, может пожертвовать проекту определенную сумму. Он становится инвестором. Вознаграждение за его вложение может быть одноразовым платежом из дохода компании, выплаченного позже, или продукта, для которого были собраны средства. Также в него могут входить дополнительные бонусы и подарки в зависимости от тематики проекта. На краудфандинговых платформах деньги чаще всего привлекают технологические и игровые компании. Например, создатель водонепроницаемых часов Pebble Time собрал на Kickstarter более 20 млн долларов. Разработчики Kingdom Death Monster 1,5 получили на той же платформе 12 млн долларов. Столько же было собрано для производства ульев с автоматическим механизмом сбора меда от Flow Hive. Игровая консоль Ouya собрала чуть меньше – около 8,5 млн долларов. Но, конечно, не всем проектам удастся собрать средства на краудфандинге. Например, в «музее» Kickended представлено более 8000 проектов, но они не могли собирать ни одного доллара. Им не удалось собрать средства, потому что они не предложили структурированного и четкого описания, «мотивационного сообщения» или

объяснения того, почему инвесторы должны выбрать свой конкретный проект для вложения денег.

Компания, предлагающая свой проект краудинвесторам, имеет значительные преимущества. Таким образом, он может воплотить свою концепцию в жизнь, не вкладывая собственных средств, не попадая в зависимость от крупных инвесторов [3].

В XXI веке финансовые услуги становятся все популярнее и широко доступными. Это само по себе является невероятным достижением, но в то же время вызывает множество вопросов, связанных с безопасностью. Между тем киберпреступность растет день ото дня. Поэтому организациям, работающим в сфере FinTech, важно принять все доступные меры безопасности. А биометрия – лучший способ вывести безопасность на новый уровень, дающий пользователям уверенность в том, что их данные защищены [4].

Далее представлена таблица с примерами наиболее известных коммерческих решений в области биометрии:

Решение	Технология	Описание
HSBC	Распознавание голоса	Используется более чем двумя миллионами активных клиентов, банк регистрирует порядка 16 000 биометрических данных в неделю, с момента внедрения технологии было выявлено более 29 000 мошеннических звонков и проведено 25 млн Верификаций биометрией
Verified.Me	Распознавание лица и отпечатков пальцев, которые доступны в смартфонах	Клиенты могут использовать приложение с аутентификацией для доступа к услугам Медицинской лаборатории Dynacare, страховых и инвестиционных услуг Sun Life Financial, кредитного рейтинга в Equifax
NEC Corporation, VeriTrans, 7-Eleven	Распознавание лица	Тестирование проходит на сотрудниках магазина, которые вносят в систему свои биометрические данные, данные кредитной карты, а также специальный код подтверждены в приложении

RegTech в финансовой сфере. RegTech означает регуляторные технологии. Он изменит нормативно-правовую базу, предложив технологические достижения строго регулируемой финансовой отрасли. Регулирующий надзор – это все для этого сектора экономики, поэтому предприятия тратят на него огромные средства, чтобы не платить даже больше, если произойдет нарушение.

RegTech в основном позволяет компаниям использовать передовое программное обеспечение, которое упростит процесс соответствия существующим законам и постановлениям. Все решения RegTech можно разделить на программное обеспечение для управления идентификацией, нормативной отчетности, мониторинга транзакций, управления рисками и обеспечения соответствия требованиям. С помощью RegTech финансовые учреждения могут значительно сократить административные издержки, защитить клиентов и обеспечить финансовую стабильность для всех. С технической точки зрения, огромные объемы нормативных требований обрабатываются с помощью автоматизации, основанной на больших данных и машинном обучении. Эти автоматизированные программные решения RegTech запрограммированы на изучение шаблонов, обнаруженных в больших пулах исторических данных.

Подводя итоги, хочется отметить, что изменение архитектуры финансового сектора в первую очередь связано с передовыми финансовыми технологиями, благодаря которым банки и финансовые учреждения создают свои экосистемы. Переход от традиционной системы оказания финансовых услуг к цифровой предоставляет большие возможности как крупным финансовым компаниям, так и

стартапам FinTech для работы с финансовыми организациями. Искусственный интеллект будет иметь фундаментальное значение для совершенствования основных банковских процессов и преобразования банковской отрасли. Это позволит повысить ее производительность за счет упрощения и оптимизации традиционно длительных и обширных операций, улучшает обнаружение мошенничества [5].

Список использованной литературы:

1. <https://www.geeksforgeeks.org/what-is-digital-finance/>
2. <https://blog.platinhero.com/news/crowdfunding-crowdinvesting-crowdlending-which-is-more-profitable/>
3. <https://vilmate.com/blog/fintech-industry-trends/>
4. <https://www.pochtabank.ru/news/450177>
5. Lopez de Prado M. Financial quantum computing (Presentation slides). 2016 DOI: 10.2139/ssrn.2848632

ЖАЛ ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЕСЕБІ: ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР

Мамышев Асылбек Жолдаскалиулы

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КЕ АҚ,
Экономика факультеті, Бухгалтерлік есеп, аудит
және контроллинг мамандығы, 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Адиетова Э.М.**
экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор м.а.

Түйіндеме. Мақала жал қатынастарын экономикалық реттеу мәселесіне арналған, жал және жал қатынастарының барлық қатысушылары үшін ыңғайлы екені нақтыланды: жабдық өндірушісі, лизинг алушы, инвестор және т.б. Жал қатынастары ҚР экономикасы үшін тиімді, бірақ нақты реттеу мен заңды қолдауды талап етеді. Мақалада лизингтің мәні, оның қаржылық және құқықтық негіздері қарастырылады. Лизингті осы саладағы негізгі қызмет түрлеріне сәйкес жіктеу берілген. Негізгі артықшылықтар мен кемшіліктер талданып, оның даму перспективалары көрсетілді. Автор лизингті реттейтін қолданыстағы заңдарда әлі де қайшылықтар бар екенін дәлелдейді.

Түйінді сөздер: жал, жал операциялары, лизингтік компаниялар, жалға алушы, жалға беруші, негізгі капиталды жаңарту, халықаралық лизинг, инвестициялық қызмет, лизинг шарттары.

Қазақстандағы бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау – бұл елдің капитал нарығын құрудың ажырамас бөлігі. Реформалардың басты мақсаты – әлемдік стандарттарға сәйкес бухгалтерлік есеп жүйесін жандандыру, байланыстарды кеңейту, әлемдік интеграциялану талаптарына сәйкес жаңа есеп жүйесін құру.

Қазіргі жағдайда экономикалық интеграция процестері дамып келеді, жаңа технологиялар мен әдістер, соның ішінде бухгалтерлік есеп саласында да жаңа нұсқаулықтар қосылып жатыр. Қазақстан Республикасы халықаралық стандарттарға жақындатылған жаңа есепке алу қағидаларын, стандарттар мен ережелерді әзірлей отырып, осы қайта құруларға белсенді қатысады. Бұл жағдайда негізгі құралдарды жалға алуды есепке алу мәселесі өзекті болып отыр. Инвестициялық процесс – бұл кіріс алу мақсатында алу мақсатында кәсіпкерлік қызмет объектілеріне мүліктік зияткерлік құндылықтар түріндегі ақшалай құндылықты, капиталды, өзге де қаржы ресурстарын салу процесі, оның ішінде: импортталатын және қайта өңдеусіз өткізуге арналған тауарлардан басқа, жылжымалы және жылжымайтын мүлік, мүліктік құқықтар, коммерциялық ұйымдардағы қатысудың акциялары мен өзге де нысандары, облигациялармен басқа да борыштық міндеттемелер, тауарлар мен қызметтер, инвестицияға байланысты келісім-шарттар талаптары, авторлық құқық, патенттер, тауарлық белгілер, жобалық және технологиялық қызмет нәтижелеріне құқық, мемлекет орган рұқсат етілген кез-келген құқық, елде алынған және қайта инвестицияланған пайдалар жатады.

Кез-келген кәсіпорынның қызметі белгілі бір нәтижеге, табысқа қол жеткізуге бағытталған. Алайда, кейбір кәсіпорындар өз қызметінде алдына қойған мақсаттарына сенімді түрде жетеді, ал басқалары аз табысқа жетіп немесе банкрот болу қаупі төнеді. Кәсіпорынның табыстылығы қызмет түрінің дұрыс таңдалуымен, жеткілікті ресурстардың болуымен және нарықтық экономиканың турбулентті кезеңінен еш қиындықсыз шығу қабілетімен байланыстырады. Кәсіпорын табыстылығы – дұрыс алдын ала жасалған бағдардан және оны жүзеге асыру үшін жасалатын қолайлы бастапқы жағдайлардан, материалдық, қаржылық және еңбек ресурстарымен қамтамасыздандырумен байланысты. Сонымен қатар, негізгі есеп объектілерін бағалау мен есепке алудың қалай жүргізілетіндігінде, есеп саясаты дұрыс жасалуы өзінің маңыздылығын көрсетеді. Шаруашылық субъектісі ғимараттар, құрылыстар, машиналар, жабдықтар мен құрылымдарын екінші тарапқа жалға бере алады. Жалдау – жалға берушінің жалға алушыға мүлікті уақытша пайдалануға беру. Жалдау нысаны мәміленің мәнін анықтайды. Жалдау жалға алынған мүлікті пайдалану құқығына байланысты тәуекел мен сыйақының жалға берушіде қалуының негізінде сараланады.

Кәсіпорынның негізгі құралдары меншікті және жалға алынған леп бөлінеді. Меншікті негізгі құралдар компанияға тиесілі, ал жалға алынған активтер ұйымда ағымдағы немесе ұзақ мерзімді жалдауда болады. Негізгі құралдарды жалға алу кезінде лизинг алушы мен лизинг беруші тараптары арасындағы қатынастар жалдау (мүліктік жалдау шарты) шартымен реттеледі. Жалға алу, егер пайдалану құқығына байланысты тәуекелдер мен сыйақылар едәуір дәрежеде жалға алушыға берілсе және келесі шарттардың кем дегенде біреуі орындалса, лизинг қаржыландырылады: жалдау алу мерзімі, егер ол активтің қызмет ету мерзімінің соңғы 20% шегінде басталмаса, жалға алынған мүліктің пайдалану мерзімінің 80%-ды құрайды. Егер жалдау осы мерзімнен кейін жасалса, онда жалдау ағымдағы болып жіктеледі; ең төменгі жалдау төлемдерінің дисконтталған құны жалға берілген мүліктің сату құнының кем дегенде 90%-ды құрайды; жалдау мерзімі аяқталғаннан кейін активтің қалдық құны жалға беру кезіндегі сату құнының 20%-нан көп бола алмайды; меншік құқығын жалға алынған активтерге берген кезде, лизинг алушы жалдау мерзімінің басында белгіленген бағамен қайта сатып алуға құқылы. Осы шарттарға сәйкес келмейтін кез-келген басқа жалдау ағымдағы жалдау болып табылады. Жалдау мерзімі аяқталғаннан кейінгі негізгі құралдарды жалға беру объектіні лизинг берушіге міндетті түрде қайтаруды көздейді. Ағымдағы жалдау, тәуекелдер мен сыйақылармен. Активке меншік құқығы лизинг

берушіде қалады. Өздерінің қаржылық жағдайы мен төлем қабілеттілігін бағалай отырып, кәсіпорындар көбінесе негізгі құралдардың қажетті объектісін меншікке сатып алудан гөрі, яғни жалға беруден гөрі басқа субъектіден уақытша пайдалануға алу тиімдірек деген қорытындыға келеді.

Қазіргі кезде жалға алу кең тараған. Негізгі құралдардың объектілері көп жағдайда жалға беріледі. Лизинг – бұл жалға беруші мен жалға алушыға төлемді немесе төлемдер сериясын алу үшін келісілген мерзімге активті пайдалану құқығын беретін келісім. Ішкі заңнамада рентаға байланысты нормативтік-құқықтық қатынастарды реттеу ҚР «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңымен және Азаматтық кодекспен жүзеге асырылады. Азаматтық кодекске сәйкес, жалдау шарты бойынша, жалға алушыны мүлікті уақытша иелену және пайдалану үшін ақы төлеуге міндеттейді. Жылжымайтын мүлік, соның ішінде, кәсіпорындар және басқа мүліктік кешендер, ғимараттар, құрылыстар, жабдықтар, көлік құралдары және пайдалану кезінде табиғи қасиеттерін жоғалтпайтын басқа заттар жалға берілуі мүмкін.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде лизингтік қатынастардың ұзақтығына сәйкес үш нысанға бөлінеді:

- қысқа мерзімді жалдау – 1 жылға дейін;
- орта мерзімді жалдау – 1 жылдан 3 жылға дейінгі;
- ұзақ мерзімді жалдау – 3 жылдан асатын мерзім.

Біздің елімізде экономикалық жағдайға байланысты жалдаудың үш негізгі түрі бар:

- ағымдағы жалдау – жалдау шартының қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін мүлік жалға берушіге қайтарылуға жатады. Жалға берудің бүкіл мерзімі ішінде ол жалға берушінің балансында көрініс табады, ал жалға алушы мүлікті уақытша иелену құқығын ғана пайдаланады;

- ұзақ мерзімді жалдау – шарттың қолданылу мерзімі аяқталғаннан кейін мүлік әдетте жалға алушыға өтеді, ал шартта мүлікке меншік құқығын мерзімінен бұрын беру (барлық шарттық соманы төлеген кезде) және жалға алушының мұндай құқықтан бас тартуы қарастырылуы мүмкін;

- қаржы жалдау немесе лизинг, бұл жағдайда жалға беруші жалға алушы көрсеткен мүлікті шартқа сәйкес меншікке сатып алуға және оны жалға беруге міндеттенеді. Жалға алу шартының міндетті шарты жалға алынған мүлікті шаруашылық мақсаттарда пайдалану болып табылады.

Осылайша, қазіргі уақытта жалдаудың екі түрі заңмен бекітілген және белгілі бір дәрежеде реттеледі: мүліктік жалдау (ең алдымен негізгі жалдау) және қаржы лизингі (лизинг). Ағымдағы (қысқа мерзімді) және орта мерзімді жалдау – бұлжеке жалдау нысаны. Қаржылық жалдау, шын мәнінде, ұзақ мерзімді жалдау нысаны болып табылады, ол классикалық нұсқада жалдау шартына үш тараптың – мүлік сатушының, лизинг алушының (әдетте, жалға алынған негізгі құралдарды өндірістік немесе басқа кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланатын ұйым) және лизинг берушінің немесе инвестордың қатысуымен болады (жобаны өз есебінен қаржыландыратын несиелік ұйым болуы керек). Іс жүзінде негізгі құралдарды жалға берудің танымал болуына қарамастан, бухгалтерлік есеп жүргізуде қиыншылықтар немесе жалға алынған объектіні кім және қалай есепке алу керек деген сұрақтар туындауы мүмкін. Қазіргі уақытта Қазақстанда бухгалтерлік есепті құқықтық реттеу жүйесінде жалдау құжаттарының есебін тек заңнамаға сәйкес қарастырады.

Бухгалтерлік есеп үшін лизингтің классификациясы үлкен маңызға ие. Жалдау түріне байланысты лизинг объектілері екі тарапта әр түрлі болуы мүмкін. Бастапқыда, 17ХҚЕС сәйкес лизинг қаржылық және операциялық болып бөлінеді. Бұл

классификацияның негізгі критерийі – лизинг заты болып табылатын активке меншік құқығымен байланысты екі жақ тарапынан болатын тәуекелдер мен пайдалардың теңдігін қарастыру. Сонымен бірге тәуекелдер деп экономикалық өзгерістерге байланысты немесе дағдарыстың болуынан, жабдықтардың технологиялық ескіруімен рентабельділіктің ауытқуынан болатын шығындар мүмкіндігі деп түсіндіріледі. Егер барлық тәуекел мен пайда жалға берушіден жалға алушыға ауысса, лизинг қаржы лизингі ретінде жіктеледі. Бұл жағдайда жалға беруші жалдау бойынша жасалған келісім-шарт бұзылады және дебиторлық қарызды мүліктің әділ құны бойынша немесе жалдау төлемдерінің ең төменгі дисконтталған құны бойынша таниды. Бұл жағдайда жалға алушы жал объектісін актив (негізгі құрал) ретінде есепке алады және амортизацияланған активтерге қолданылатын есеп саясатына сәйкес амортизациялауы керек. Бұл жағдайда негізгі құралдың пайдалылық қызмет мерзімі, меншік құқығын беретін жағдайды қоспағанда, жалдау мерзімінен аз болуы маңызды. Егер тәуекелдер мен жалға алушыға берілмесе, онда ол операциялық жалдау деп танылады. Яғни, жалға берліген мүлік жалға берушінің балансында болады, амортизациясы таңдалған тәсіл бойынша есептеліп отыруы тиіс. Сонымен бірге, ол мүліктің әділ құны немесе ең төменгі дисконтталған құны бойынша дебиторлық қарызды мойындайды. Жалға алушы болса сол кездегі кредиторлық берешекті таниды және операциялық жалдау бойынша жалдау төлемдерін түзу сызықты есеп әдісі бойынша шығыстар ретінде таниды.

Кез-келген жағдайда, жалға беруші жалдаудан түскен кірісті өз есептілігінде кіріс бөлімінде таниды және бұл лизингті кәсіпорынның негізгі қызметі деп тануы мүмкін.

Әлеуметтік-экономикалық реформалар мен бәсекелестікті дамыту барысында қазақстандық кәсіпорындардың көпшілігі экономикалық қызметті жүзеге асыруда көптеген қиыншылықтарға тап болады. Іс жүзінде барлық кәсіпорындарда айналым қаражатынң жетіспеушілігі байқалады, соның салдарынан толық өндіріс керек негізгі құралдарды сатып алу мүмкінсіздігін туындатады. Соған қоса, елдегі ақша-несие саясаты кәсіпорындарға айтарлықтай мәселе туғызып отыр. Жаңадан құрылған мекемелер де өте қиын жағдайға ұшырайды, себебі өз қызметін жүзеге асыру үшін жабдықтар, үй-жайлар, кеңсе жиһаздары мен кеңсе жабдықтарының қажеттіліктері туындайды. Сондықтан табысты жұмыс істеу үшін және бәсекеге қабілетті болу үшін мекеменің бастапқы капиталы немесе біраз уақыт аралығында қалыптасқан айнымалы капиталы болуы керек. Қазіргі жағдайда негізгі құралдарды жалға беру кәсіпорындарға туындаған қиындықтарды жеңуге мүмкіндік беретін құрал ретінде қызмет етуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Қаржы лизингі туралы» Заңы, Алматы: заңгер. – 2012.
2. Комаров В. ТМД-ға Инвестициялар және лизинг. Мәскеу: Қаржы. – 2015.
3. Харитонов Ю. Лизингтік компанияның құқықтық мәртебесі. – 2015.
4. Иванов А. Қаржылық жалдау (лизинг) шарты. – 2016.
5. Сидорова В.И., Байкова А. Қаржы жалдау негізгі құралдарды ауыстыру құралы ретінде. – 2012.
6. Журкина Н. Лизингтік компанияға талап ету құқығын беру үшін несие беру. Қаржы. – 2014.
7. Гузман В. Лизинг: теория және практика. 1-ші басылым. Мәскеу. – 2012.

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ

Амреева Айзат Бахытқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Экономика және бизнес жоғары мектебі,
«Есеп және аудит» мамандығы, 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Оралбаева Ж.З.**,
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Қазіргі таңда Қазақстанның цифрлық экономика кезеңіне белсенді көшуі және бақылау қаржы ұйымдарының трансформациясы мен олардың жаңа цифрлық дәуір талаптарына бейімделуі жедел қарқынмен жүріп жатыр. Сонымен қатар, бұл мәселеге Үкімет деңгейінде ерекше көңіл бөлінуде. Бұл мақалада мемлекеттік аудит органдарының Қазақстандағы цифрлық экономика кезеңіндегі негізгі бағыттары сипатталған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік аудит, қаржылық бақылау, ішкі мемлекеттік аудит, цифрлық экономика, инновация, камералдық бақылау.

Қазіргі таңдағы жаһандану және экономикалық белгісіздік жағдайында ұлттық ресурстарды басқару тиімділігін арттыру – әрбір мемлекет алдындағы кешенді және күрделі мақсаттардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, пайдаланылатын бюджеттік активтерді бақылау ұстанымын нығайту мемлекеттік басқарудың негізі міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда, мақсатқа қол жеткізу және қарастырылып отырған мәселені реттеу жөніндегі шараларды ұсынуда басты рөл мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүйесіне берілген. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау миссиясы мемлекет пен қоғам атынан билік органдарының өздеріне сеніп тапсырылған қоғамдық ресурстарды басқару жөніндегі қызметіне тәуелсіз, объективті бақылауды қамтамасыз ету болып табылады [1].

Мемлекеттік аудит жүйесі мемлекеттік құрылымдардың қаржылық жай-күйін кешенді тексеруді ғана емес, сондай-ақ пайдаланылатын қаржы ресурстарының тиімділігі мен бастапқы, бекітілген мақсаттарға сәйкестігі туралы түсінік беретінін атап өткен жөн. Сонымен қатар, мемлекеттік аудит бюджет ресурстарын тиімді бақылау туралы оңтайлы басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік беретін ақпарат көзі болып табылады. Жалпы мемлекеттік аудит бюджеттік қаражатты пайдаланудың әртүрлі көрсеткіштерін тексеру мен бағалаудың институционализацияланған, рәсімделген технологиясын білдіреді. Кез-келген институт сияқты, ол әлеуметтік заңдылықтар негізінде өзгеріске ұшырайды. Атап айтқанда, иновациялық, технологиялық өсу мен дамудың әртүрлі жағдайлары мемлекеттік аудитке айтарлықтай әсер ететінін көруге болады. Осыған байланысты Қазақстанда цифрлық мемлекеттік аудитке көшу жолында келесі қадамдар қабылданған болатын:

1. 2013 жылы мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасында негізгі шаралардың бірі мемлекеттік аудиттің интеграцияланған ақпараттық жүйесін қалыптастыру болатын;
2. 2015 жылы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы қабылданған Заңда есеп комитетінің негізгі функциялары ретінде мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқорды қамтамасыз ету көрсетілген;

3. 2017 жылы Қазақстан Үкіметі 2018-2022 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдады.

Бұл бағдарламадағы негізгі бес бағыттың бірі – мемлекеттік органдардың ішкі қызметін цифрландыру болып табылады. Осыған орай, бүгінгі таңда мемлекеттік аудит органдарында үш бөлімнен тұратын ақпараттық жүйе жұмыс істейді:

– Сыртқы бақылау бас органының мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқорды жүргізуі;

– Ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті органның камералдық бақылау жүргізуі;

– Мемлекеттік сатып алу саласында электрондық мемлекеттік аудитті енгізу.

«Электрондық үкімет» жүйесімен және мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерімен интеграцияланған мемлекеттік аудит жөніндегі бірыңғай дерекқор – мемлекеттік аудитті жүргізу кезінде басқару процестерін оңтайландыру, қайталануды болдырмау және мемлекеттік аудит нәтижелерін тануды қамтамасыз ету үшін қолданылады [2].

Камералдық бақылау – ақпараттық жүйелердің деректерін және мемлекеттік аудит объектілерінің қызметі туралы мәліметтерді талдау негізінде ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшесі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау объектісінебармай жүзеге асыратын бақылаудың нысаны болып табылады. Камералдық бақылауды автоматтандыру мемлекеттік сатып алулар бойынша тексеруді 6 есеге ұлғайтып, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушылардың сауаттылығын арттыра отырып, бұзушылықтардың үлес салмағын 19%-дан 2%-ға дейін қысқартты [3].

Мемлекеттік сатып алудың электрондық аудиті өз кезегінде тапсырыс берушілер тарапынан да, жеткізушілер тарапынан да сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінің алдын алуға ықпал етеді. Аудит объектілерінің вебпорталдарының болуы мемлекеттік аудиторларға электрондық мемлекеттік сатып алуды қашықтықтан тексеруге мүмкіндік береді. 2019-2020 жылдар бойынша қашықтықтан тексеру әдістерінің дамуымен мемлекеттік сатып алулар бойынша бұзушылықтардың жалпыкөлемі 765 есеге азайған [4]. Ақпараттық жүйелерді және тәуекелдерді басқару жүйесін пайдалана отырып, аудитті трансформациялау арқылы 2016-2020 жылдар аралығында келесі нәтижелер алынған болатын:

– Тексеру жүргізу көлемінің 6,5 есе азаюы, тиісінше әкімшілік жүктеме деңгейінің төмендеуі;

– Тексерулер тиімділігінің артуы. Бұл бұзушылықтарды анықтаудың 2 есеге артқандығынан көрініс табады;

– Деректер базасымен интеграциялау сыбайлас жемқорлықты барынша азайтады. Өйткені, мемлекеттік аудиторлар қашықтықтан тексерудің дамуына байланысты объектімен мейілінше аз байланыста болады.

– Заманауи ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, мемлекеттік аудиторлар нақты уақыт режимінде объектінің қаржылық операцияларын талдауға ықпал ететін негізгі бағыттарды дамытуда.

Алайда, қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, Қазақстанда мемлекеттік аудит жүйесін цифрландыруды енгізу мен жаңғыртуда әлі де елеулі мәселелер бар.

Мемлекеттік аудитті сандық форматта ұйымдастыру және жүргізу кезінде республикалық және жергілікті бюджеттер қаражатының пайдаланылуын тексеру, деректерге мониторинг жүргізу мен оларды талдау – мемлекеттік билік органдары мен бюджет қаражатын пайдаланушылар жұмысының тиімділігін арттырып, сонымен қатар олардың қызметіне қазіргі заманғы жұмыс әдістерін енгізуді қамтамасыз етуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зейнелғабдин А.Б. Мемлекеттік аудит экономиканы басқару құралы ретінде//Мемлекеттік аудит. – 2013. – № 6. – 18 б.
2. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы № 39 Заңы.
3. Годунова Н.Н., Акпомбаева И.Е. Мемлекеттік аудит//Мемлекеттік аудит-Государственный аудит. – 2017. – № 48. – 32 б.
4. ҚР-ның Қаржы министірлігінің ресми интернет ресурсы: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>

FINTECH INDUSTRY OF KAZAKHSTAN: CURRENT DRIVERS

Sabidullina A., first year doctoral student,
Al-Farabi Kazakh National University

Doszhan R.D., acting associate professor,
PhD, Al-Farabi Kazakh National University

Abstract. Digital technologies are used not only to create products and services for the consumer, but also to improve the efficiency and reliability of the company's internal processes, as well as to develop regulatory methods for monitoring the activities of financial sector companies that implement and operate innovative digital technologies. The article reveals and discusses the drivers of the digital technology market of the financial sector of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: financial technologies, innovation digital technologies, sandbox.

The whole world is embracing the idea of digital transformation. In the modern world, digital technologies play an increasingly important role in the development of national economies. Digital technologies have brought a number of advantages-easier access of the population and businesses to public services, faster information exchange, the emergence of new business opportunities, the creation of new digital products, etc.

Currently, many technology startups and large organizations that are trying to improve and optimize their financial services are considered FINTECH. At the end of 2014, investments in this segment reached us \$197 billion [1].

FINTECH has emerged as an initiative focused on generating profits based on new business opportunities, filling undeveloped markets that have become less attractive (or too expensive) for financial institutions, especially in post-crisis conditions (for example, money transfers to individual countries or regions). On the other hand, this competitive power encourages financial innovation. FINTECH can also be seen as a component of digitizing the goods and services offered by traditional organizations, and as a response to high compliance costs and the need to address long-standing weaknesses, such as deficiencies in data risk management [2].

Experts predict that the industry may double its it spending as a result of the modern evolution of FINTECH [3].

In Kazakhstan, the Fintech market has great potential. Today, the coverage of the population with access to the World Wide Web is about 98% – this is an extremely high and favourable level of technological development. For comparison: in the world, this figure is on average about 55%. In recent years, there has been significant progress in the development of the financial technology market, and the COVID-19 pandemic has accelerated this process. Now Kazakhstan is the leader in the development of the financial technology market among the countries of Central Asia. The number of payment cards in circulation over the past five years has increased by 46,7%, to 46,8 million. Thus, today every working citizen of Kazakhstan has an average of 5 payment cards.

In addition, with the development of e-commerce and online lending, non-cash transactions have grown significantly in the country. So, for the first eleven months of 2020, the volume of non – cash payments has already amounted to 30 trillion tenge-more than 2,5 times more than in the same period of 2019. At the same time, 81,5% of non-cash payments were made online. Today, almost all banks in Kazakhstan have remote service systems, and the number of users of online banking services increased by 51,6% over the year, to 27 million (a year earlier – 18 million) [4].

The authors of this article assess the spread of new technologies in the financial services sector, the potential impact of the fintech segment on market players, and identify fintech drivers. Digitalization brings direct benefits to consumers of financial services related to increased inclusion, increased access to services, lower costs, and reduced transaction time. The introduction of digital interfaces allows you to expand the opportunities for interaction between suppliers and consumers of financial services and increase the level of competition in the financial market.

Table 1 shows the volume of non-cash payments in the context of the transaction environment.

Table 1. Volume of non-cash payments, January-November, in billion tenge

Operation environment	2019	2020
Internet and mobile phone	8112,7	24400,6
POS terminal	3105,7	5421,3
ATM machine	175,4	129,7
The rest	0,3	0,4
Total	11394,2	29951,9
Source: compiled by the authors on the basis of NBK data [5].		

As can be seen from the data in table 1, the number of operations via the Internet and mobile phone has increased almost three-fold, and the number of POS terminals has increased one and a half times. Through conventional terminals, there is a decrease in the operations carried out, which indicates a real growth of online operations in the market of the Republic of Kazakhstan. Close attention is paid to the development of the financial technology market. The Astana International Financial Center (AIFC) plays an important role in this direction. Thanks to its modern infrastructure, flexible regulatory rules, accessible communication environment, and transparent legal regime, the AIFC is well positioned to attract technology companies and acquire the status of a regional fintech hub.

On the basis of the AIFC fintech hub, the FinTech Lab regulatory sandbox operates – a specialized productive environment in which firms can offer innovative financial services, as well as services related to regulatory technologies (RegTech). It includes more than 26 companies from 11 jurisdictions that provide 7 different types of innovative financial services.

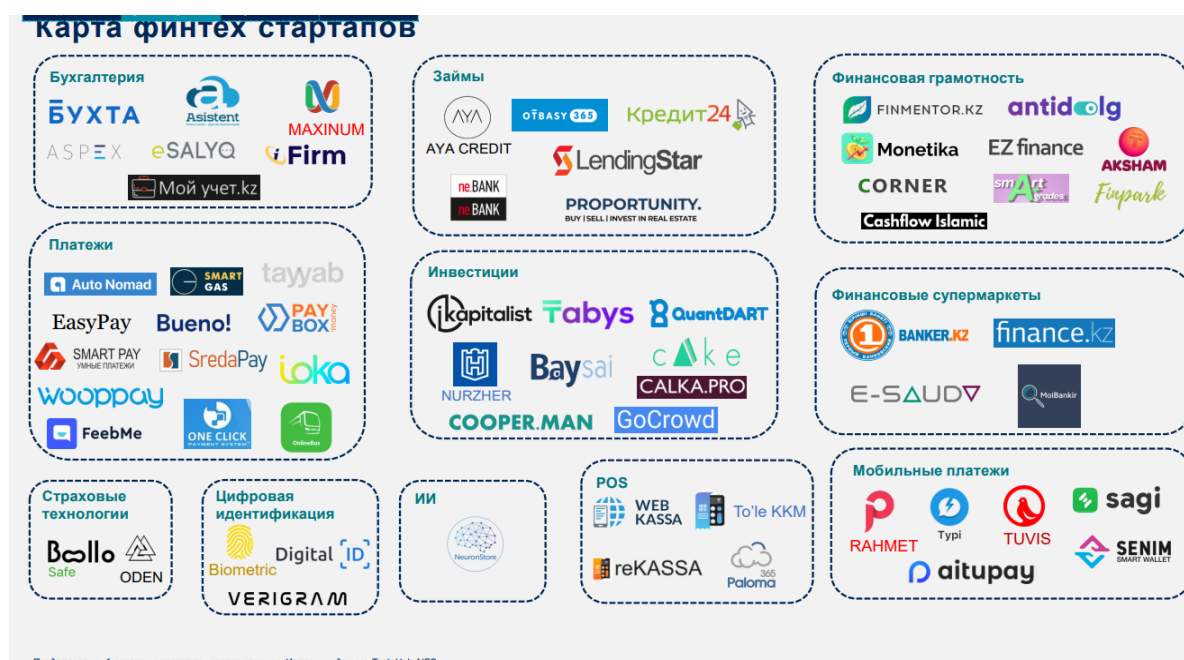

Figure 1 – Map of Fintech startups in Kazakhstan

Source: AIFC [6]

At the same time, the key areas of the AIFC fintech hub are the startup support program, creating a healthy venture capital ecosystem, and increasing opportunities to attract investment and conclude deals for startups in Central Asia and the CIS. Currently, the fintech hub has more than 120 startups from different countries.

As you can see from the figure above, a large number of startups work in the field of accounting, in terms of lending and online payment and electronic wallets. Machine learning and investment, as well as insurance startups, are inferior in number.

Thus, we can identify the drivers of fintech development in the Republic of Kazakhstan.

1 Driver-developed Internet: First of all, this is a rapid increase in the coverage of the population with broadband Internet access. In Kazakhstan, the number of Internet users is 84,2% of the total population of 18 million people: These are residents of all 118 cities and 4,235 rural settlements that have the opportunity to use 3G/4G networks, Minister of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of Kazakhstan Askar Zhumagaliyev said on April 28. According to the relevant ministry, in Kazakhstan, the coverage of the population with broadband Internet access will exceed 99% by the end of 2020. In the country, mobile Internet is more actively used than fixed Internet, due to the spread of which in the villages, the agency expects to dramatically increase the number of users by the end of the year [7].

2 Driver-a successful combination of sales of goods, good demand from the domestic market, the population and the development of Internet technologies during the Covid-19 pandemic led to a phenomenally rapid spread of e-commerce in Kazakhstan – an equally important driver of fintech development.

The volume of the online trading market in the first nine months of 2020 is 93% more than in 2019. The «coronavirus year» showed record growth rates, or rather, the highest growth in the history of e-Sommege in Kazakhstan. The coronavirus pandemic and the lockdown that followed dramatically changed the e-commerce landscape. COVID-19 just took and provided a successful take-off to all participants of the e-Commerce market. «City closures and social distancing have given an incredible boost to the growth of e-commerce.

This is no longer a secondary and optional sales channel, but a key one for business success and development. And those countries where the level of digitalization is high will develop faster than others», says Natalia Lim [8], Partner of consulting services at PwC Kazakhstan.

The volume of the retail e-commerce market in the first nine months of 2020 increased by 93% compared to the same period in 2019 – from 198 billion to 382 billion tenge. Undoubtedly, analysts summarize, the retail e-commerce market in 2020 was affected by the pandemic and quarantine. For the first quarter of 2020, compared to the same period in 2019, sales increased by 47% in tenge and 42% in US dollars, but, nevertheless, the number of transactions decreased by 9%, which means a significant increase in the average receipt (62% in tenge and 57% in US dollars) [9].

Summarizing, the authors highlighting that digitalization of modern world markets, will drive the creation of new ways for further economic development with positive outcomes. Also, it should be created under the impact of active trends in the country's sphere and also in the world overall. Demand from consumers is a leading incentive for accelerated implementation of new financial technologies. Thus, all participants should take into account that infrastructure in the country is specific and learn from the experience of leading countries in order to avoid mistakes.

References:

1. Gareth Lodge, Hua Zhang, Jacob Jegher. Spending in Banking: A Global Perspective, Celent. Celent. com, 2014. URL: IT Spending in Banking: A Global Perspective | Celent
2. Filippov D.I. (2018) O vliyaniy finansovyh tekhnologiy na razvitie finansovogo rynka [About influence of financial technologies on the financial market development]. Rossiyskoe predprinimatelstvo. 19. (5). – 1437-1464. doi: 10.18334/rp.19.5.39137
3. Elliott Holley. Digitalisation will double bank IT spending in next four years. Banking Technology, 2015. URL: <http://www.bankingtech.com/374051/digitalisation-will-double-bank-it-spending-says-gartner>.
4. Ranking.kz: Non-cash payments migrated to the Internet: more than 80% of non-cash payments were made online, 2020. URL: <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/beznalichnye-raschyoty-migrirovali-v-internet-bolee-80-beznalichnyh-platezhej-bylo-soversheno-onlajn> Foresight-Russia
5. Official Internet resource of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://www.nationalbank.kz/kz>
6. Official Internet resource of Astana International Financial Centre (AIFC) URL: <https://aifc.kz/>
7. Dmitry Ostavaev: Kazakhstan counted Internet users, 2020. URL: <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2020-04/v-kazahstane-poschitali-polzovateley-interneta> Foresight-Russia
8. PwC Kazakhstan анализ рынка электронной коммерции в РК, 2020.
9. MEDIA HOLDING «ATAMEKEN BUSINESS»: E-Commerce in Kazakhstan: how to explain the record growth rate of online sales, 2020. URL: <https://inbusiness.kz/ru/news/e-commerce-v-kazahstane-chem-obyasnit-rekordnye-tempy-rosta-onlajn-prodazh> Foresight-Russia

ЖАҢА ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: МӘСЕЛЕЛЕР, ҮРДІСТЕР, ТӘУЕКЕЛДЕР

Максүтова Жазира Асқарқызы

«Нархоз Университеті» КЕАҚ, Экономика және
менеджмент мектебі, «Қаржы» мамандығы, 2-курс

Ғылыми жетекші: **Абдуллаева Б.А.**
экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Түйіндеме. Қазіргі заманғы қаржы нарығындағы жаңа өзгерістер біздің әлемімізге жаңа мүмкіндіктер алып келді. Жаңа қаржылық технологиялар әсерінен соңғы жылдарда орын алған оқиғалар мен жаңалықтар біздің өмірімізге қалай әсер еткені туралы баяндалады. Финтех – бұл қаржылық қызметті жақсарту үшін технологияларды қолданатын жаңа қаржы саласы. Осы жаңа қаржы саласын шет мемлекеттердің қалай қолданысқа енгізгені, қаншалықты пайда тапқаны мен қандай көлемде инвестиция жасағаны туралы жазылған. Сонымен қатар, финтех нарығының әлемдегі қаржылық технологиялардың дамуы алдында тұрған негізгі проблемалары да аталып өтіледі. Финтех нарығы кеңінен қолданылып, сұранысқа түсуі үшін ең алдымен проблемалардан арылып, оның шешімін табуға тырысуымыз қажет деп есептеледі. Таяу уақытта қаржылық технологиялар басқа салаларға тереңірек еніп, олардың дамуына және кеңеюіне мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: қаржылық технологиялар, финтех, қаржыландыру, төлемдер, инвестиция.

XXI ғасырда біздің өмірімізге ғарыштық жылдамдықпен технологиялық инновациялар енгізілуде, бұл қазіргі әлемнің бейнесін түбегейлі өзгертеді және әлемдік қаржы жүйесінің жаңа архитектурасын талап етеді. Технологиялық инновациялар осы инновацияларды коммерцияландырудан қаржы ағындарының көшкін тәрізді өсуіне алып келеді. Мұның бәрі қаржылық қызметтер секторына үлкен әсер етеді, ал финтех біздің әлемге жеті қадаммен кіреді. Финтех жаңа технологиялар мен қаржылық қызметтер секторларын, стартаптарды және тиісті инфрақұрылымды біріктіретін күрделі жүйе болып табылады. Қаржылық қызметтер секторы өз функцияларын орындау және қызметтерді тұтынушылар қызығушылық танытатын түбегейлі жаңа шешімдерді іске асыру үшін жаңа технологиялар мен құралдарды белсенді қолданады.

Әлемде қаржы технологияларының дамуы технологиялық факторлармен, атап айтқанда интернет пен ұтқыр телефонияны, бұлтты есептеу технологияларын, робоконсультация, машиналық оқыту, үлкен деректерді талдау және т.б. пайдаланумен қолдау табады, жоғары инновациялық қабілетінің арқасында қаржы технологиялары қаржы қызметтерінің бүкіл секторын «цифрлық жаңарту» үшін, оның ішінде қаржы өнімдері мен қызметтерінің сапасын жақсарту, сондай-ақ оларға бағаларды төмендету үшін қуатты ынталандыру жасайды.

Франция банкінің басшысы Ф. Виллеруа де Гало атап өткендей, цифрлық қаржылық технологияларды енгізу несие және қаржы институттарының бизнес-моделінің өзгеруіне әкеледі, ол енді жаңа өнімдерді ұсынудан гөрі клиенттердің мүдделеріне көбірек көңіл бөледі. Сонымен қатар, инновациялық қаржы өнімдері пайда болады және оларды тұтыну тәсілдері түбегейлі өзгереді.

Бүгінгі таңда «финтех» ұғымының бірыңғай түсіндірмесі жоқ.

Ресейлік және халықаралық практикада «финтех» ұғымы мыналарды білдіреді:

- 1) қаржы өнімдерін ұсынудың тиімділігін арттыруға мамандандырылған жас компаниялардан тұратын экономиканың жаңа саласы;
- 2) ақпараттық технологияларды дәстүрлі қаржылық қызметтерге интеграциялау мақсатында әзірлемелерді дербес жүргізетін жаңа жоғары технологиялық компаниялар;
- 3) қаржы нарығының өнімдеріне сұранысты қанағаттандыру үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалануға негізделген практикалық қызмет [1].

Британдық халықаралық желілік аудиторлық-консалтингтік компанияның PwC сарапшылары финтехті «технологиялық стартаптар мен нарықтың жаңа қатысушылары қазіргі уақытта дәстүрлі қаржылық қызметтер секторы ұсынатын өнімдер мен қызметтерге инновациялық тәсілдерді қолданатын қаржылық қызметтер мен технологиялар секторларының қиылысында қарқынды дамып келе жатқан сегмент» деп түсіндіреді. Басқа британдық аудиторлық-консалтингтік компания – Ernst&Young FinTech-ті «қаржылық қызметтерді қамтамасыз ету, жақсарту және жою үшін инновациялық бизнес модельдері мен технологияларын біріктіретін ұйым ретінде» анықтайды.

Кейбір сарапшылардың анықтамасы бойынша, финтех «жаңа технологиялар мен қаржылық қызметтер секторын, стартаптарды және тиісті инфрақұрылымды біріктіретін күрделі жүйе» болып табылады. Қаржы саласындағы технологиялық инновациялар қаржылық операцияларды тікелей орындаумен (мысалы, төлем жүйелері), сондай-ақ оларға қызмет көрсетумен байланысты болуы мүмкін, оның ішінде робоконсультация (RoboAdvice) – әлеуетті инвесторларға автоматтандырылған консультациялар, үлкен деректерді талдау (big data) және машиналық оқыту (machine learning). Тиісті жобаларды осы мақсат үшін арнайы құрылған стартаптар да, дәстүрлі қаржы институттары да іске асыра алады. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қаржылық технологияларды қолдану мынадай негізгі бағыттарға баса назар аударады.

Соңғы онжылдықта финтех бүкіл әлемде белсенді дамып келеді, бұған осы салаға салынған инвестициялардың саны мен мөлшері дәлел бола алады. 71 елдің 1308 топ-менеджерлерін (атқарушы директорлар, департаменттердің басшылары, цифрлық технологиялар саласындағы менеджерлер және т.б.) сауалнамаға негізделген PwC компаниясының зерттеуіне сәйкес, финтехтің қаржы нарығына әсері өсіп келеді және ұзақ мерзімді перспективада тек күшейе түседі. 2013-2016 жылдары финтех стартаптарды қаржыландыру 41%-ға ұлғайды, ал тиісті жобаларға жиынтық инвестициялар 40 млрд [2].

CB Insights талдау компаниясының деректер базасын пайдаланатын Accenture талдау компаниясының (АҚШ) деректері бойынша 2013-2018 жж. кезеңінде бүкіл әлем бойынша венчурлік финтехкомпаниялар мен финтех-стартаптарға инвестициялардың қарқынды өсуі байқалды. Олардың жалпы көлемі 4844 млн доллардан 55 347 млн долларға дейін өскен болатын. Бұл ретте тиісті мәмілелер саны 818-ден 3251-ге дейін өсті [3].

Ernst&Young британдық аудиторлық-консалтингтік компаниясының финтех қызметтерінің ғаламдық ену индексінің есептеулері әлемдегі фитнес индустриясының даму ауқымы туралы ғаламдық түсінік береді. Компания бұл көрсеткішті 2015 жылдан бастап есептеп, оның нәтижелерін жариялап келеді [4]. 2019 жылғы зерттеу қатарынан үшінші рет болды. Онда 27 елден 27 мыңнан астам тұтынушы қатысқан сауалнама деректері талданды. Олардың арасында дамып келе жатқан нарығы бар он ел бар және бұл факт финтехтің олардың экономикасын дамыту үшін жоғары маңыздылығын көрсетеді. Финтех-тің танымал сарапшысы Владислав Миядкий «Болашақтың ақшасы, 2016 жылдың бірінші тоқсанындағы есеп» шолуында жазғандай, әлемдегі қаржылық технологиялардың дамуы алдында тұрған негізгі проблемаларды атасақ.

Бірінші проблема – масштаб алу, екіншісі – қайталама қаржыландыруға шығу, үшіншісі – стратегияға қосылу және сатып алу арқылы инвестициялардан «шығу» [5].

Біріншіден, әлемдегі 30-ға жуық компания өз өнімдері мен қызметтерін басқа елдерге жылдам экспорттау мүмкіндігін көрсетеді. Проблемалар олардың мүмкіндіктерінде ғана емес, сонымен қатар көптеген нарықтарда BaaS (bank-as a-service) ауқымдылығы тұғырнамасының жоқтығында, әріптестерде ашық коды бар API (қолданбалы бағдарламалау интерфейсі) жетіспейді [6], сондай-ақ реттеуші ортаның жетілмегендігі жаңа нарықта тәуелсіз лицензиялауды жылдам жүргізуге мүмкіндік бермейді.

Екінші қаржыландыру мәселесі – бастапқы капиталды алып, оны игере отырып, компаниялардың қажетті пайда деңгейіне жетуге уақыты жоқ, сондықтан географиялық кеңеюге немесе өнімді әртараптандыруға мұқтаж.

Үшінші мәселе алғашқы екеуінен туындайды – M&A (бірігу және сатып алу) арқылы компаниялардың өсуі. Дамудың осы деңгейінде барлық стартаптар мен олардың жетекшілері мұндай даму сценарийіне дайын емес, бұл сөзсіз команда құрамы мен корпоративті мәдениеттің өзгеруіне әкеледі [7].

Екінші жағынан, әлеуетті инвесторлар әлі де тұрақсыз компаниялардың жоғалу қаупінің тым жоғары болуынан қорқады. Алайда, M&A мәмілелері стартаптар арасында басталды, бірақ олар әлі жаппай сипатқа ие болмады. Осы финтех нарығы Қазақстанда да қазіргі таңда жоғары сұранысқа ие болып отыр. 2019 жылы жарияланған «Астана» халықаралық қаржы орталығының есебіне сәйкес, ТМД елдері арасында Қазақстан Интернеттің қолдану деңгейі бойынша көш бастап тұр. Қазіргі уақытта ел тұрғындарының 77%-ы айына кем дегенде бір рет интернетке шығады. тұрғындардың 33%-ы мобильді интернетті пайдаланады. Сонымен қатар, Қазақстан қаржылық инклюзия өсімі бойынша рекордтар жаңартуда. Ұлттық банктің мәліметтері бойынша:

- банктік карталардың саны 2014-2019 жж. 16-31 млн-ға дейін
- банкоматтар саны 9-11,7 мыңға дейін
- POS-терминалдар 59-163 мыңға дейін
- банктік төлем терминалдары 12-16 мыңға дейін өскен болатын.

Сондай-ақ, электронды сауданың дамуы мен тұтынушылық несиелеудің өсуі арқасында жеке тұлғалардың есеп айырысуында қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі артып келеді. Мысалы, 2014 жылдан 2018 жылға дейін қолма-қолсыз ақша төлемдер саны 8 есеге өсті. Осы факторлардың барлығы финтехтың дамуына оң әсер етеді.

Қорытындылай келе, бизнес, банктерді, сақтандыру компанияларын және e-commerce қоса алғанда, қаржылық технологиялардың болашағы зор екенін түсінеді. Өзгерістерді елемеуге болмайды, бұл бизнес үшін қауіпті. Ал бүгінгі таңда финтех-құралдардың дамуы – маңызды бәсекелестік, артықшылық және алға жылжудың кепілді тәсілі. Таяу уақытта қаржылық технологиялар басқа салаларға тереңірек еніп, олардың дамуына және кеңеюіне мүмкіндік береді деп есептеймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Масленников В.В., Федотова М.А., Сорокин А.Н. Жаңа қаржылық технологиялар біздің әлемді өзгертуде // Қаржы университетінің хабаршысы. 2017. Т. 21. № 2. Б. 6-11.

2. Гадиева Т.Х. – М. Ресей Федерациясында қаржы технологияларын қолдану мәселелері мен перспективалары // Экономиканың инновациялық дамуы. 2017. № 3. Б. 98-104.

3. Zavolokina L., Dolata M., Schwabe G. The FinTech Phenomenon: Antecedents of Financial Innovation Perceived by the Popular Press. Financial Innovation, 2016, December, pp. 2-16. URL: Link

4. Демьянова Е.А. Қаржылық технологияларды енгізудің заманауи жағдайларында компаниялардың дамуы // Ресей Федерациясындағы мүліктік қатынастар. 2017. № 7. Б. 104-113.

5. Никитина Т.В., Никитин М.А., Гальпер М.А. Финтех сегментінің компанияларының рөлі және олардың Ресейдің қаржы нарығындағы орны // Санкт-Петербург мемлекеттік экономикалық университетінің жаңалықтары. 2017. № 1-2. Б. 45-48.

6. Минченкова И.В. Қазіргі заманғы қаржылық технологиялар нарығының ерекшеліктері // Экономиканың кооперативті секторын іргелі және қолданбалы зерттеулер. 2017. № 3. Б. 61-66.

7. Черненко В. А. Ресей экономикасындағы қаржылық технологиялар: қоғамдық қатынастар форматының өзгеруі // Экономикалық вектор. 2017. № 2. Б. 61-66.

РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА РК ЗА 30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ: ОТ ПРИВАТИЗАЦИИ ДО ЦИФРОВИЗАЦИИ

Есиркепова Айнура

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

Высшая школа Экономики и Бизнеса

Специальность «Финансы», студент 3го курса

Научный руководитель: **Касенова Г.Е.**

кандидат экономических наук

Аннотация. В данной статье рассматривается, как развивался банковский сектор в период независимости Республики Казахстан. Рассмотрено становление банковского сектора с начала его независимости, а конкретно начиная с этапов приватизации. Также, как развивалась банковская деятельность в период введения национальной валюты. Была проанализирована деятельность и развитие Национального Банка, как банка предоставляющего верхний уровень иерархии всей банковской системы. Выявлены ключевые тенденции и направления банковской сферы. Совершенствование банковского сектора в условиях цифровизации, как постпандемический кризис повлиял на деятельность кредитных учреждений.

Ключевые слова: банковская система, приватизация, цифровизация банковского сектора, развитие банковского сектора.

Необходимость становления финансового рынка в Казахстане, произошла в результате приобретения независимости 16 декабря 1991 года. Первым и решающим толчком для развития финансового рынка послужила приватизация. Основные этапы приватизации отражены в (таблице 1).

Таблица 1. Этапы приватизации

Этап	Особенности	Количество
Первый этап (1991-1992)	Создание первых АО	2500 крупных и 4000 мелких предприятий
Второй этап (1993-1995)	Период наиболее массовой скупки госимущества	11 625 малых предприятий и 3500 средних и крупных предприятий
Третий этап (1996-1998)	Госсобственность можно было купить только за наличные	2615 акционерных обществ и 2905 объектов соц. сферы
Примечание: [Закон Республики Казахстан от 23 декабря 1995 года № 2721 «О приватизации»] [1]		

Целью приватизации было преобразование государственной собственности в другие формы, создание условий для перехода к рыночной экономике [2].

В ноябре 1993 года Казахстан вышел из рублевой зоны и ввел собственную национальную валюту – тенге, что послужило сильным толчком для количественного и качественного развития банковской системы страны. С введением национальной валюты стала самостоятельной не только экономическая политика государства, но и в полной мере Национальный банк обрел основные функции и полномочия, выйдя из-под влияния Центробанка Российской Федерации. Это результат принятия первого закона о создании банковской системы 30 марта 1995 года. На рисунке 1 рассмотрена институциональная структура банковской системы Казахстана.

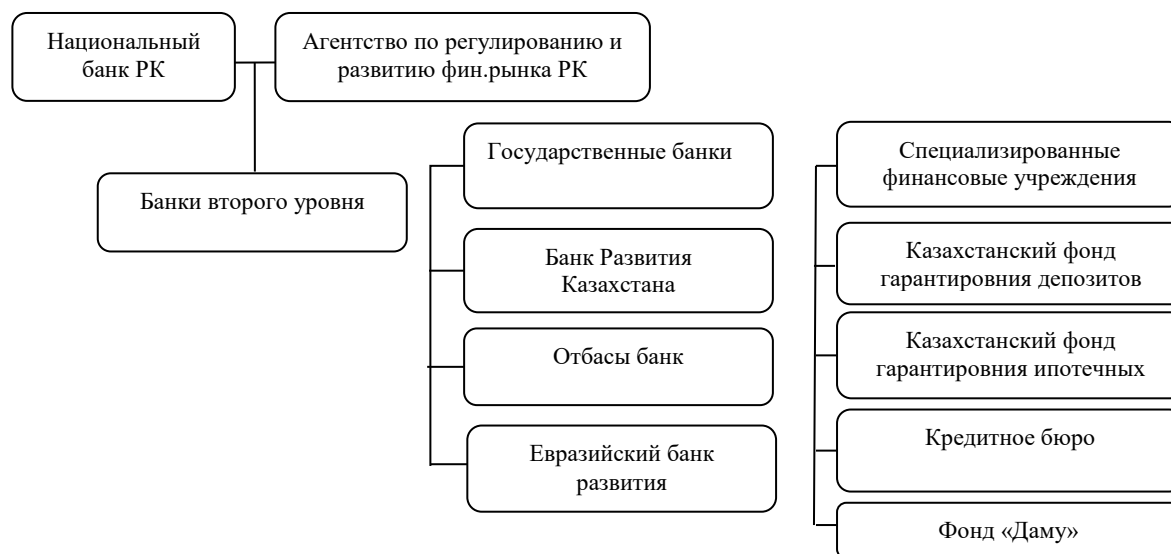

Рисунок 1. Институциональная структура современной банковской системы Казахстана

В соответствии с Законом РК «О Национальном банке Республики Казахстан» в республике функционирует двухуровневая банковская система, в котором НБРК является центральным банком РК и представляет верхний уровень банковской системы. Национальный Банк Казахстана в пределах своих полномочий представляет интересы Республики Казахстан в отношениях с центральными банками и банками других стран, в международных банках и других финансово-кредитных организациях.

Функция кредитования экономики была передана от Нацбанка банкам второго уровня. Национальный Банк РК начал выполнять функции денежно-кредитного и валютного регулирования, характерные для центральных банков, предоставляя ссуды банкам второго уровня в основном для поддержания их ликвидности.

31 августа 1995 г. был принят Закон РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», согласно которому только Национальный Банк представляет собой господствующий уровень, а банки второго уровня и другие банки с особым правовым статусом находятся на втором уровне в иерархии банковской системы. Банки второго уровня в Казахстане являются единственными финансовыми учреждениями, которые могут осуществлять банковскую деятельность, но БВУ не в праве осуществлять любой из видов предпринимательской деятельности.

15 ноября 1999 года начал свою деятельность Казахстанский фонд гарантирования депозитов (КФГД). Начиная с момента создания система гарантирования депозитов последовательно реализует задачу Первого Президента – обеспечить максимальную сохранность депозитов граждан в банках. Так, существенно повысилась сумма гарантии: с 400 тысяч тенге в 2003 году до 15 млн тенге в 2021 (депозиты в тенге гарантируются на сумму 10 млн тенге, депозиты в иностранной валюте – 5 млн тенге) [5].

С целью обеспечения повышения доступности населения к ипотечным программам кредитования путем разделения кредитных рисков с кредиторами, страховыми организациями и инвесторами 10 ноября 2003 года в соответствии с Постановлением Правления Национального банка РК № 386 от 27 октября 2003 года было создано АО «Казахстанский Фонд гарантирования ипотечных кредитов». Также для того, чтобы снизить административные расходы банков, связанные с уточнением данных о заемщиках и, соответственно, банковские процентные ставки по кредитам, способствованию активному развитию предпринимательства в Казахстане существуют кредитные бюро. В Казахстане действуют два кредитных бюро – АО «Государственное кредитное бюро» и ТОО «Первое кредитное бюро».

Национальный Банк РК был преобразован в новый государственный орган «Агентство Республики Казахстан по Регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций» (в соответствии с Законом Казахстана от 4 июля 2003 года «О государственном регулировании и надзоре финансового рынка и финансовых организаций»). На него были возложены такие задачи, как обеспечение финансовой устойчивости финансового рынка и финансовых организаций и поддержание доверия к финансовой системе в целом; обеспечение надлежащего уровня защиты интересов покупателей финансовых служб; реализация равных условий для деятельности финансовых организаций, направленных на поддержание добросовестной конкурентной борьбе на финансовом рынке [4].

После 12 апреля 2011 года Указом Президента РК все полномочия и выполняемые функции АФН стал снова выполнять НБРК. В 2011 году Указом Президента сформировался государственный орган под названием «Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций НБРК». В 2020 году Национальный банк Казахстана был снова реорганизован и 11 ноября 2019 года Указом Президента Республики Казахстан № 203 «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан» с 1 января 2020 года был учрежден новый государственный орган Республики Казахстан – Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. В последние годы наблюдается значительный прогресс в развитии рынка финансовых технологий, а пандемия COVID-19 ускорила этот процесс. Сейчас Казахстан лидирует в развитии рынка финансовых технологий среди стран Средней Азии. Количество платёжных карточек в обращении за последние пять лет увеличилось на 46,7%, до 46,8 млн. Таким образом, сегодня каждый работающий казахстанец имеет в среднем 5 платёжных карт. Далее на (рисунке 2) рассмотрим объем безналичных платежей.

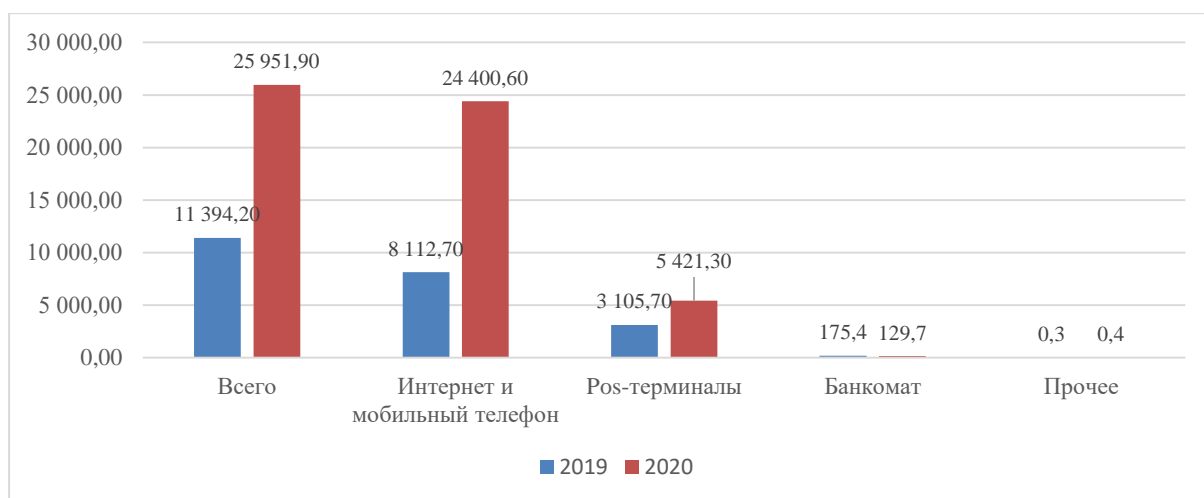

Рисунок 2. Объем безналичных платежей за 2019-2020 гг.

С развитием электронной торговли и онлайн-кредитования в стране существенно выросли безналичные операции. Так, за 2020 года объем безналичных платежей составил уже 30 трлн тг – более чем в 2,5 раза больше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. При этом 81,5% безналичных платежей было совершено онлайн-способом. Сегодня практически все банки Казахстана имеют системы дистанционного обслуживания, а количество пользователей онлайн-сервисов банков увеличилось за год на 51,6%, до 27 млн (годом ранее – 18 млн) [3].

Цифровые технологии и цифровые решения помогают быстро и удобно получать финансовые услуги, доступные и простые в использовании – они становятся неотъемлемой частью финансовых учреждений. В ближайшем будущем удастся получить банковское обслуживание удаленно и использовать биометрические технологии. Сегодня в Казахстане быстро развиваются услуги удаленного банковского обслуживания – услуги интернет-банкинга, мобильные банковские приложения, благодаря которым возможно удаленно осуществлять платежи, оплачивать услуги и получать доступ к другим популярным продуктам банков.

В этих системах зарегистрировано более 9 млн пользователей, из которых около 30% регулярно осуществляют платежи и переводы. Объем операций через Интернет и мобильные банковские системы уже превышает объем безналичных платежей через POS-терминалы. Ежедневно через цифровую банковскую систему в стране осуществляются транзакции более 400 тысяч раз. Безналичные операции населения превышают сумму в 6 млн тенге. 70% финансовых операций хозяйствующих субъектов также проводятся через электронные банковские приложения. Многие банки уже воспользовались инструментами, поддерживающими искусственный интеллект, такими как чат-боты, заменяющие человека при обслуживании клиентов, но это лишь первые предпосылки нового технологического уклада, который произойдет в финансовом секторе экономики – от виртуальных финансовых помощников до автоматизированного подсчета кредитов.

Цифровизация несёт прямые выгоды для потребителей финансовых услуг, связанные с повышением инклюзии, расширением доступа к услугам, снижением издержек и сокращением затрат времени на проведение транзакций. Внедрение цифровых интерфейсов позволяет расширить возможности взаимодействия поставщиков и потребителей финансовых услуг и повысить уровень конкуренции на финансовом рынке.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 23 декабря 1995 года № 2721 «О приватизации»
2. Приватизация в Республике Казахстан, Центр социально-экономических исследований, В. Ермакович, П. Козаржевский, Ю. Панькув © Научно-исследовательский фонд
3. Рынок финансовых технологий РК-ranking.kz
4. <https://finreg.kz/>-Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка
5. Официальный сайт Фонда гарантирования депозитов-
<https://www.kdif.kz/press-tsentr/press-relizy/31-sistema-garantirovaniya-depozitov-v-respublike-kazakhstan-byla-sozdana-po-initsiative-pervogo-pre/>

ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ: ҚАЗІРГІ БРЕНДТЕР МЕН ТРЕНДТЕР

Төрбек Арайлым Бекжанқызы,
эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 2-курс студенті,
Ғылыми жетекші: **Асилова А.С.**
экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. Бұл мақалада Қазақстанның қаржылық секторына жаңа технология-ардың енуі; еліміздің цифрлық жүйесіндегі жаңашылдықтар мен соны бетбұрыстар; ізденістер мен үдерістер; ақша аударымдарының электронды пішінге көшуінен туындайтын киберлік шабуылдарға тосқауыл мен оның құқықтық базасы сөз болады. Сондай-ақ, әлемдік пандемия, қазіргі қалыптасқан эпидемиологиялық жағдай қашықтан іс жүргізу, ақша аударымдарын жасау сияқты қажеттіліктерді алға тартып, осыған орай біздің қоғамда да инновациялық жобалардың бизнес құрылымға батыл енгізіліп жатқаны нақты мысалдармен, сала мамандарының ой-пікірлерімен дәлелденеді. Жаңа ақпараттық-қаржылық реформаларды жүргізудің нәтижесінде отандық брендтердің пайда болғаны туралы айтылып, тоқетер тұжырымдар жасалады.

Түйінді сөздер: қаржылық технология, IT-технология, кибершабуыл, электронды үкімет, ақша аударымы, бренд, фактчекинг, төртінші өнеркәсіптік төңкеріс, жасанды интеллект, фактчекинг, модификация, инвестиция, стартап, банк, криптовалюта, блокчейн, пандемия, тұжырымдама, цифрлық технология, инклюзия.

Қазір «Төртінші өнеркәсіптік төңкеріс» дәуірі. Қазақстанның әлемдік дидарын қалыптастырып, бәсекелестік ортада әлеуетті күшке айналуы IT-технологияның мүмкіндіктерін өмір салтымызға батыл енгізумен тікелей байланысты. Қаржылық операцияларда кибершабуылға төтеп беретін құқықтық базамызды жасақтап, ең бастысы, осы саланың кәсіби мамандарын даярлау бүгінгі таңдағы күн тәртібіндегі өзекті мәселе.

Жаңа технологияларды енгізуде отандық брендтеріміз де бар. Мысалы, Egov.kz электронды үкіметінің порталы мен «Каспий» банктің «Kaspi Gold» ақша аударымы. Біздерді, посткеңестік елдерді, үйренуші, «шәкірт-ұлт» ретінде ғана қарап үйреген консервативті көзқарастағы мамандар бұған аса сеніммен қарамауы мүмкін, бірақ осы техногендік жетістігіміз өркениеті дамыған Еуропа мен Американың көп елдерінді жоқ екені анық. Бұл сөзіміздің растығына ақпаратты тексеріп, фактчекинг жүргізу арқылы оңай көз жеткізе аламыз. Неге десеңіз, «төртінші индустриялық революцияның ерекшелігі ретінде адамзаттың санасына бұрын-соңды кіріп-шықпаған көптеген даму элементтерін атауға болады. Мысалы қазіргі таңда жасанды интеллекттің көмегімен адам миы жете бермейтін жетістіктерге қол жеткізілуде. Жасанды интеллекттің дамуы жаңа компьютерлік құрылғылар, адам мүмкіндігі жете бермейтін қиын тапсырманы техниканың көмегімен лезде шешу сияқты сәттерден көрініс табуға. Тіпті, ең ақылды деген чемпион шахматшының өзі компьютермен сайыста жеңіліс табуға. Қазір әлемнің көптеген алдыңғы қатарлы елдерінде көптеген мамандықтардың орнын жасанды интеллект басуда» [1].

Бір анығы, әлемде де, Қазақстанда да цифрландыру қаржы технологияларының басты трендіне айналып келеді. Роботтар біз үшін ақша таба алады және оларды жұмсауға көмектеседі. Бұл ғылыми фантастика емес – цифрлық шындық. Қазіргі өзара байланысты жағдайларда қаржылық шешімдер біздің дамушы отандық экономикамызды қолдау үшін қолжетімді және сенімді болуы тиіс. Бір кездері банктердің немесе сауда фирмаларының офистерінде қолданылатын қаржы технологиясы қазіргі уақытта жеке және коммерциялық қаржыландыру саласындағы инновациялардың кең ауқымын сипаттайды. Кейбір компаниялар, өкінішке қарай, ескірген бизнес үлгілерінен бас тарта алмайды, мұндай жағдайда жаңашылдықтар процесін іске қосу және енгізу оңай емес. Бұл ситуацияда кез-келген мекемеде қаржылық қызмет көрсету проблемаларының жиынтығымен бірге модификацияларға қарсылық сипаты байқалады. Міне, бұл қаржылық технологиялық жобалардың пайда болуының басты себепкері. Қазіргі таңда қаржы технологиялары кеңейіп келеді, оларға ірі инвестициялар бағыттанып, жаңа қаржылық-технологиялық ұйымдар пайда болуда. Бірақ бұл сипаттағы индустрия пысықтауды талап етеді.

Қаржылық технологияларға маманданған компания топтары жатады:

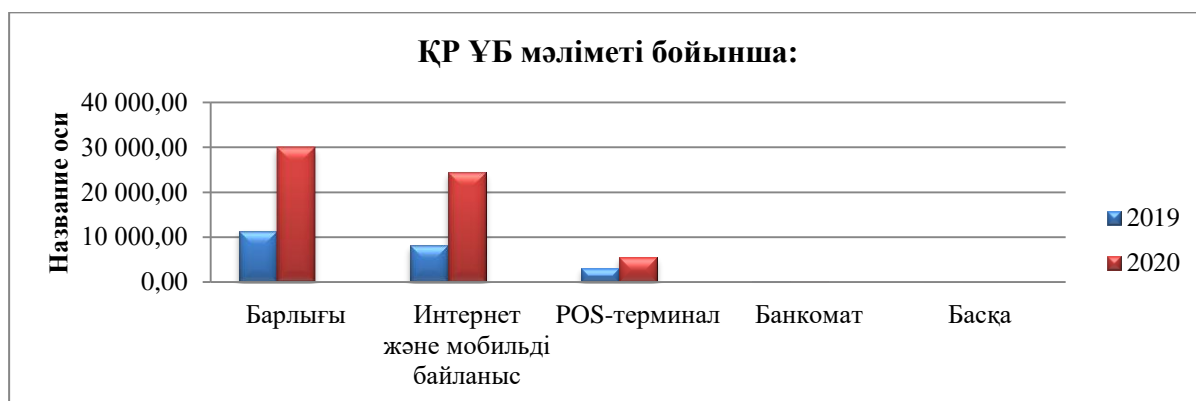
- стартаптар;
- іріленген қаржылық ұйымдары;
- қызмет бағытын ауыстыру шешімін тапқан технологиялық, бөлшек сауда ұйымдары;
- меншіктің аралас құрылымы бар күрделі стартаптар.

Бірақ осы өлшемдердің арасында нақты шекара жоқ. Себебі, банктер жаңа жобалардың акцияларының иелері бола алады, сондай-ақ, стартаптар қандай да бір мекеме иелігінің үлесіне кіруі мүмкін. Іс жүзінде қазіргі уақытта қаржылық технологиялардың артықшылықтары туралы өте көп айтылады, ал оларды қолдану тәуекелдері, өкінішке қарай, назардан тыс қалып жатады. Мысалы, пайдаланушыға қандай да бір криптовалюта (цифрлық валюта) бағамы қаншалықты тез өсетіні, онымен операцияларды жүзеге асыру қаншалықты ыңғайлы екені (арзан), осы «валюталармен» операциялар қалай қауіпсіз (егер ол, әрине, өте танымал технологияда жұмыс істесе (блокчейн)) болатыны терең, жан-жақты түсіндірілмейді.

Цифрлық технологиялар қаржы секторын дамытудың ажырамас құрамдас бөлігіне айналды. Банктер тарапынан оларға деген көзқарас біртіндеп өзгеруде. Бірнеше жыл бұрын банк үшін басымқызмет түрінің пайдасы ғана болса, бүгінде клиенттің құндылық мәселесі жетекші орынға шығып, цифрлық сервистердің

функционалы қаржылық сервистермен сәйкестене түсетін технологиялық компаниялар пайда болды. Қазақстанда қаржылық-технологиялық нарықтың әлеуеті зор. Бүгінде халықты дүниежүзілік желіге қолжетімділікпен қамту шамамен 98%-ды құрайды. Бұл – технологиялық дамудың өте жоғары, қолайлы деңгейі. Салыстыру үшін айтсақ, әлемде бұл көрсеткіш орташа есеппен 55%-ға жетті.

Соңғы жылдары қаржылық технологиялар нарығының дамуында айтарлықтай ілгерілеушілік бар. COVID-19 пандемиясы бұл процесті одан әрі жеделдетті. 2021 жылдың 17 тамызда ҚРҰБ Басқармасының қаулысымен Қаржылық технологиялар мен инновацияларды дамыту жөніндегі 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдама қабылданды. «Пандемияның таралуы экономиканың барлық секторларын цифрландыруды жылдамдатты. Қаржы нарықтары технологиялық үрдістердің ықпалынан түбегейлі қайта құру процесінен өтуде, мұнда көп нәрсе реттеушінің іс-әрекетіне байланысты болады. Тұжырымдаманы іске асыру аясында ағымдағы жылғы 1 қазаннан бастап Ұлттық Банк қаржы ұйымына келмей-ақ қаржы қызметтерін алу үшін әзірленген қашықтықтан биометриялық сәйкестендіру сервисін өнеркәсіптік пайдалануға іске қосты. Ағымдағы жылғы сәуірде жүйе пилоттық режимде іске қосылды. Осы уақыт ішінде сервис екінші деңгейдегі 11 банкке халыққа 2,8 млн банктік қызмет көрсетуге мүмкіндік берді», – дейді ҚР Ұлттық Банкінің төрағасы Е. Досаев [2].

Расында, қазір Қазақстан Орта Азия елдері арасында қаржы технологиялары нарығын дамытуда көш бастап тұр. Айналыстағы төлем карточкаларының саны соңғы бес жылда 46,7%-ға дейін ұлғайды, басқаша айтқанда, бүгінде жұмыс істейтін әрбір қазақстандықтың орта есеппен 5 төлем картасы бар. Электрондық сауданың және онлайн-несиелеудің дамуымен елде қолма-қол ақшасыз операциялар айтарлықтай өсті. Мәселен, 2020 жылдың он бір айында қолма-қолсыз ақша төлемдер көлемі 30 трлн теңгені құраса, бұл 2019 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 2,5 есе артық. Бұл ретте, айта кетерлігі, елімізде қолма-қолсыз ақша төлемдерінің 81,5%-ы онлайн-тәсілмен жасалды. Сонымен бірге, Қазақстанның барлық дерлік банктерінде қашықтықтан қызмет көрсету жүйесі бар, ал банктердің онлайн-сервистерін пайдаланушылар саны бір жылда 51,6%-ға ұлғайды. Цифрландыру инклюзияны арттыру, қызметтерге қолжетімділікті кеңейту, шығындарды төмендету және транзакциялар жүргізуге кететін уақыт шығындарын қысқарту сияқты тұтынушылар үшін тиімді қызмет түрлеріне кең өріс ашты. Цифрлық интерфейстерді енгізу қаржылық қызметтерді жеткізушілер мен тұтынушылардың өзара іс-қимыл мүмкіндіктерін кеңейтуге және қаржы нарығындағы бәсекелестік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

«Пандемия барлығына бірдей әсер етті және әлемнің көптеген бөліктерінде маргиналданған немесе әлеуметтік деңгейі төмен халық айтарлықтай дағдарысқа тап болды. Цифрлық технологияға қол жеткізе алмайтын, сондықтан балалардың оқуын жалғастыруға, жұмысын ілгерілетуге мүмкіндігі жоқ адамдар тобы қатты күйзеліске ұшырайды. Бұл пандемия әлемді жақындастырады деп ешкім ойламас еді», – деді ҚазҰУ-дың ғылыми элитасымен кездесуінде БҰҰ Бас хатшысының орынбасары Фабрицио Хохшильд-Драммонд [3]. Демек, қазір әлемді жаулаған эпидемиалық қашықтықтан білім беру, жұмыс істеу және қаржылық операцияларды рәсімдеу сияқты техногендік бағытта жетекші мәнге шығарды. Бұл салада Қазақстанның банк сферасында жеткен жетістікті аз емес және ол қарқында дамып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Төртінші өнеркәсіп төңкерісі және индустрияландыру саясаты // ҚазАқпарат, 25 маусым, 2020, https://lenta.inform.kz/kz/tortinshi-industriyalandyru-sayasaty_a3665699.
2. Ұлттық банк қаржылық қызметтерді алу үшін қашықтан биометриялық сәйкестендіру сервисін іске қосты // Егемен Қазақстан, 13 қазан 2020 ж.
3. Бейбітшілік жолындағы ақыл // Қазақ Ұлттық Университетінің сайты, 24.10.2020, <https://www.kaznu.kz/RU/3/news/one/20728/>.

ТӘУЕКЕЛ ЖАҒДАЙЫНДА АҚША АҒЫНДАРЫН БАСҚАРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІНЕ ӘСЕРІ

Қиқымбаев Айдос

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Экономика және Бизнес Жоғары Мектебі
«Қаржы» мамандығы, 1-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Нурғалиева А.М.**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, м.а.

Түйіндеме. Қазіргі кездегі кәсіпорындар өз қызметін өзгергіштікпен, белгісіздікпен және қаржылық ресурстардың жетіспеушілігімен сипатталатын күрделі экономикалық жағдайларда жүргізуде. Мұндай жағдайларда шаруашылық жүргізуші субъектінің ақша ағындарының арақатынасын басқару және оңтайландыру мәселелері өзекті болып табылады. Ақша ағындарын басқару көптеген тәуекелдермен тығыз байланысты, сондықтан ақша ағындарының тәуекелдерін анықтауға, талдауға және азайтуға бағытталған қаржылық менеджмент жүйесін құру қажет. Мақалада қаржылық менеджменттегі ақша ағындарының рөлі айқындалады және негізделеді, ақша ағындарын басқару тәуекелдерін қалыптастыру процесі қарастырылады, сондай-ақ тәуекелдерді басқару жүйесіне біріктірілген ақша ағындарын басқару схемасы ұсынылады.

Түйінді сөздер: ақша ағындарын басқару; қаржылық тәуекелдер; қаржылық басқару; ақша ағынының тәуекелі; қаржылық тұрақтылық, операциялық ақша ағындары, активтердің кірістілігі (ROA), меншікті капиталдың кірістілігі (ROE).

Қаржылық нәтижелерді бағалау табысты арттыруға бағытталған жобаларды жүзеге асыру үшін белгілі бір қаржылық ресурстарды пайдаланатын барлық компаниялар үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Бұл тұрғыда өнімдер мен қызметтерді өндірумен байланысты әрбір бизнестің экономикалық өркендеуі ұйым ішіндегі және одан тыс ақшаны тиімді басқаруға байланысты.

Ақша ағындары кәсіпорында оның қызметі барысында пайда болады және қаржылық менеджменттің дербес объектісі болып табылады. Олар кәсіпорынның өзін-өзі қаржыландыру дәрежесін, оның қаржылық күшін, қаржылық әлеуеті мен кірістілігін сипаттайды. Фирманың тек табысты болуы оның қаржылық тұрақтылығын білдірмейді. Фирманың қаржылық көрсеткіштері оның саясатына және ақша ағындарына байланысты және активтердің кірістілігі (ROA), меншікті капиталдың кірістілігі (ROE) арқылы анықталады және мақсаты фирманың операциялық, қаржылық және инвестициялық қызмет арқылы ақша табуға қабілетті болуы болып табылады. Сонымен қатар, фирманың операциялық ақша ағындарын дұрыс басқаруды сақтамауы қаржылық көрсеткіштердің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Тиімді ұйымдастырылған ақша ағындары кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының маңызды шарты және жалпы оның қызметінің жоғары түпкілікті нәтижелеріне қол жеткізудің алғышарты болып табылады. Сондықтан әр компания тиімділік деңгейіне жету үшін ақша ағындарын басқара алуы керек. Бұл есепте уақыт бойынша ақша қаражаттары мен олардың баламаларының қозғалысы және оның бизнестің ақша қаражатын басқаруға әсері туралы мәлімет береді [1].

Ақша ағындарын басқару көптеген ұйымдардың операциялық стратегиялары мен жоспарлауының маңызды аспектісі болып табылады. Ақша ағындарының қолжетімді болуы ұйымдардың өндірістік және қаржылық әл-ауқатында маңызды рөл атқарады. Көптеген компаниялардың басшылары ақша ағындарын басқаруды қаржылық мақсаттарға ерекше назар аудара отырып, үздіксіз қызметтің негізі ретінде қарастырады. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық тұрғыдан алғанда, ақша ағыны компанияның қаржылық кезеңінің аяғындағы ақша қалдықтарымен салыстырғанда қаржылық кезеңнің басындағы бизнестегі ақша сомасын қамтиды.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп тиісті қаржылық жоспарлау, компанияның пайда мен оның шығындарын алу мүмкіндігі, операциялық қызмет пен қаржылық қызмет салаларын терең түсіну, акцияларды бағалау және акционерлерге дивидендтер төлеу және т.б. тұрғысынан шешім қабылдаушы органның шешімдерінің тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Ол сондай-ақ ақша ағындарын жасау және қысқа мерзімді міндеттемелерді өтеу тұрғысынан компанияның өтімділігін бағалауға көмектеседі [2].

Ең маңызды қаржылық көрсеткіштердің бірі – еркін ақша ағыны, өйткені ол фирманың қаржылық жағдайын және жаңа инвестициялық мүмкіндіктерді пайдалана алатынын көрсетеді. Инвесторлар дивидендтер ретінде алатын пайда туралы түсінікке ие болу үшін фирманың бос ақша ағымы туралы ақпаратқа қызығушылық танытады. Шамадан тыс ақша ағындары фирмалардың өздері үшін ғана емес, әлеуетті инвесторлар үшін де қызықты. Ақша қаражатының еркін қозғалысы бар фирмалар өз инвесторларынан несиелер мен қарыздарды жеңіл ала алады. Инвесторлар инвестициялық шешімдерді қабылдау кезінде фирмалардың еркін ақша ағындары мен табыстылығын есептеу үшін фирмалардың жалпы және стратегиялық жағдайларын ескеруі қажет [3].

Шетел әдебиеттерінде кәсіпорынның екі негізгі нәтижелі көрсеткіштерін анықтайды: пайда және ақша ағыны. Тәжірибе көрсеткендей, көбінесе тұрақты табысы бар кәсіпорындар ақша қаражатының жетіспеуіне байланысты қаржылық проблемаларға

тап болады. Демек, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының критерийлерін тек пайда көрсеткіштері бойынша бағалау дұрыс емес. Бұл ақша ағындарын талдаудың және оларды үздіксіз бақылаудың маңызды рөлін айқындайды. Қаржылық менеджмент жүйесінде ақша ағындарын басқару бір деңгейде болады және кірісті басқарумен, қаржылық тәуекелдермен өзара байланысты. Ақша ағындарының қаупі болжамды оқиғалардың болмауы ықтималдығын білдіреді (уәде етілген төлемдер алынбайды, алынған ақша ағындары болжанғаннан аз болады, қаражат тапшылығына әкелетін күтпеген шығындар пайда болады және т.б.).

Ақша ағынының тәуекелі кіріс және шығыс ақша ағындарының азаюы немесе жоспарлы көрсеткіштерден ауытқу түріндегі қолайсыз қаржылық жағдайлардың ықтималдығы ретінде түсінілуі керек, бұл белгісіздік жағдайында қаржылық тәуелсіздігін, кәсіпорынның төлем қабілеттілігін жоғалтуына әкелуі мүмкін. Ақша ағындарын басқарудың мақсаты теріс және оң ақша ағындарының тепе-теңдігіне қол жеткізу болуы керек.

Қолма-қол ақшаның жетіспеушілігі өтімділік пен төлем қабілеттілік деңгейін төмендетеді, ал артық болған кезде капитал айналымы баяулайды, табыстылық төмендейді және мүмкін пайданың бір бөлігі жоғалады. Тәуекелдерді басқару жүйесін тәжірибеге енгізу кәсіпорындардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге, белгісіздік жағдайында қабылданған басқару шешімдерінің негізділігін арттыруға мүмкіндік береді, нәтижесінде қаржылық жағдай жақсарады [4].

Әрбір фирманың маңызды мәселесі оның қаржылық нәтижелерін бағалау болып табылады, бұл өз кезегінде ақша ағындарын тиімді пайдалануға байланысты. Қаржылық жоспарлау тұрғысынан басқару шешімдерінің тиімділігін арттыру үшін ақша қозғалысы туралы есеп маңызды рөл атқарады.

Нақты өмірлік жағдайларда кез-келген фирманың өмір сүруі үшін оның табыстылығы да, ақша ағыны да оң болуы керек және фирмалар олардың арасындағы тепе-теңдікті сақтауы қажет. Осылайша, бизнес-ортаның белгісіздігі мен құбылмалылығы жағдайында қаржылық менеджмент жүйесі ақша ағындарын басқаруға және қауіпті компоненттерді ескеруге негізделуі керек. Жалпы алғанда, басқару жүйесі сенімділік, теңгерімділік, нәтижелілік және өтімділік қағидаттарына сәйкес келуі тиіс. Кәсіпорынның белгілі бір уақыт кезеңіндегі тұрақтылығы ғана емес, сонымен қатар одан әрі даму мүмкіндігі де осы жүйенің сапасы мен тиімділігіне байланысты [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лугаськова М.А. Определение ключевых факторов риска компонентов денежного потока, ставки дисконтирования и темпа роста денежного потока в модели оценки инвестиционной стоимости предприятия // Вестник ЮРГТУ (НПИ). – 2019.
2. Мохаммад Т.Ж. Факторный анализ как источник выявления резервов эффективности управления денежными потоками // Инновации и инвестиции. – 2020.
3. Hackel K.S., Livnat J. & Rai A. Afreecash flow invest mentanomaly. Journal of Accounting, Auditing&Finance. – 2000.
4. Пайтаева К.Т. Сравнительный обзор методик анализа финансового состояния организации //Экономические науки. – 2019.
5. Рожкова Е.А. Эффективность применения инструментов управления денежными потоками // Вестник российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. Вступление. Путь в науку – 2017.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК САЛАСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУЫ

Байжұман Жания

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Жорабаева Ж.К.**,
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Бұл мақалада әлемнің экономикалық дамудың жаңа түріне ұмтылысы қарастырылады. Мұнда негізгі құрал сандық технологияларды белсенді енгізу болып табылады. Қазіргі уақытта банк саласындағы цифрлық технологияларды дамытудың инновациялық шешімдері жаһандану дәуірінде бәсекеге қабілеттіліктің қайнар көзі болып табылады. Инновациялардың әсерінен жаңа банк моделін қалыптастыру процесі жүріп жатыр. Мақалада Қазақстандағы банк сервистерін дамыту бағыттарын қарастырамыз, банк жүйесі субъектілерінің банк саласын дамытудың заманауи ерекшеліктерін түсінуін тереңдетеміз.

Түйінді сөздер: банк секторы, цифрландыру, цифрлық банкинг, қаржылық технологиялар.

Жаһандану дәуірінде цифрлық инновацияларды қолдану қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігін дамытуда негізгі құрамдас бөлік болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстанда банктер цифрлық технологияларды белсенді енгізуде. Коронавирустық пандемия қаржы және банк салаларындағы цифрлық технологиялардың дамуына әсер етті. Қазақстандық банк секторы пандемияға және дәстүрлі банк қызметтерін көрсету мүмкіндігінен айырылуға тап болды.

Қазіргі уақытта банктің барлық клиенттері интернет-банкінг және мобильді банкинг көмегімен банктік қызметтердің барлық түрлеріне қол жеткізе алады. Бұл банк секторындағы бағыттардың даму векторына нықтайды. Өз қызметіне клиент тұлғасын цифрлық сәйкестендіруді баяулатпай және банкке келмей-ақ енгізе отырып, қызметті алу.

Сонымен қатар енгізу болып табылады банктік роботтар. Банкроботтары дегеніміз – клиенттермен қарым-қатынас жасай алатын және олардың қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын виртуалды чат боттар. Банк клиенттерінің сұраныстарын дұрыстану үшін AI (жасанды интеллект) жүйесінде қолданылады. Қазіргі уақытта жасанды Интеллект Қазақстан Халық банкінде қолданылады. Мұның бәрі Банктің жаңа имиджін қалыптастыруға негіз болады.

Банк саласындағы өзгерістер туралы айтқанда, бұл тектехнологиялық аспектке ғана қатысты емес, сонымен қатар банктегі цифрлық және технологиялық өзгерістердің сәтті жұмысына тікелей әсер ететін банк секторының атқарушы бөлігіде маңызды рөл атқарады.

Цифрлық банктік сервистер дамытуға бағытталған:

1) карточкаларды пайдалана отырып, бөлшек төлемдер бойынша қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесі. Банктер EMV стандартты микропроцессоры бар карталарды және байланыссыз карталарды қабылдау инфрақұрылымын дамытуға көп көңіл бөледі. Қазіргі уақытта бұл инфрақұрылым төлем карточкаларын қабылдайтын

сауда (сервис) ұйымдарының және оларда орнатылған төлем терминалдарының санын ұлғайту есебінен кеңейтілуде;

2) Интернет-банкинг, мобильді банкинг, клиент-банк, терминалдық банкинг, USSD-банкинг, SMS-банкингті жатқызуға болатын қашықтықтан банктік қызмет көрсету жүйелері (БҚҚБ) [1].

Цифрлық банкингтің соңғы инновациялық қызметтері – электрондық төлемдер, электрондық банкинг, мобильді банкинг, банкоматтар, электрондық клиринг қызметтері, ұлттық автоматтандырылған клиринг Палатасы, несиелік және дебеттік карталар, жедел төлем қызметі (IMPS), Ұлттық электрондық ақша аударымдары (NEFT), алдын-ала төленген төлем құралдары (PPI), бірыңғай төлем интерфейсі (UPI), әлеуметтік желілердегі банкинг [2].

Қазақстанның жеке несие-қаржы мекемелерінің басым бөлігі цифрлық банкинг саласында көшбасшы болғысы келеді, өйткені онда клиенттердің үлкен ағымы бар. Цифрлық банк ұйымы болу және осындай жұмыс істеу – бұл енді мүмкіндік емес, уақыт қажеттілігі. Қазақстанның банктік технологияларын дамытудың цифрлық стратегиясы бағдарланған:

– қаржылық клиенттер, олар қай құрылғы арқылы өз банкімен қарым-қатынас жасай бастайтынын таңдай алады. Сонымен қатар, клиент үшін жеке қызмет көрсету, несие мен төлемге өтініш беру, шот ашу және төлемдер сияқты барлық процестерді тез және оңай пайдалану мүмкіндігі бар;

– операциялық модель банктер цифрлық процестер мен процедураларды, құралдармен ұйымдастырушылық мәдениетті қоса алғанда, басым цифрлық құйымдарға айналуы керек;

– қолданыстағы технологиялар сандық түрлендіруді қолдайтын икемді IT-ге көшу, оларды сыртқы серіктестермен біріктіруге, тез тәжірибе жасауға және икемді дамытуға мүмкіндік беретін ашық архитектурасы бар;

– шешім қабылдау процесінде сандық арналардан бизнес деректері мен деректерді жинау, талдау және пайдалану. Бұған клиенттермен қарым-қатынасты басқарудың электрондық жүйелерін (eCRM) пайдалану арқылы қол жеткізуге болады. Нақты уақыттағы деректерді және үлкен деректерді өңдеуге қабілетті озық аналитикалық платформаларды қандай өнімдер немесе қызметтер қажет екендігі туралы ақпарат алу үшін немесе тәуекелдерді басқару модельдерін қолдау ретінде пайдалану [3].

Қазақстанның көптеген банктері дауыс тану немесе фотосурет негізінде бетті сканерлеу сияқты өз операцияларында биометриялық технологияларды пайдаланады. Мысалы, Халық банкінің «myNalyk» платформасы бар, ол пайдаланушы несиелерін, төлем карталарын көрсете алады, сондай-ақ шоттар мен басқалар арасында ақша аударымдарын, төлем қызметтерін, шоттар бойынша үзінді көшірмелерді және теңге мен негізгі валюталар арасында валюта айырбастауды жүзеге асыра алады. Дегенмен, Kaspi Bank, ForteBank және Сбербанк халық үшін ең тартымды онлайн-банк қызметтерін ұсынады.

Бұдан әрі нарықта бәсекеге қабілетті болып қалуға мүмкіндік беретін негізгі факторлар көбінесе банктер әзірлейтін және іске асыратын пайымдар мен стратегияларға байланысты болады. Банктік ақпараттық технологияларды дамытудың неғұрлым перспективалы бағыты цифрлық банкинг болып табылады. Оның бірқатар артықшылықтары бар: ол сіздің компьютеріңізге қосымша бағдарламалық жасақтаманы орнатуды қажет етпейді; клиенттер өздерінің банктік шоттарының жай-күйі туралы барлық ақпаратты бірден алады, бұл банкке жеке бару және транзакцияларды бақылау қажеттілігін жою арқылы уақытты үнемдейді [4].

Бұл жүйенің артықшылықтарымен қатар оның кемшіліктерін де атап өтуге болады. Біріншіден, қашықтан банктік қызмет көрсетуде қаржылық емес тәуекелдер проблемасы дәстүрлі қызметтерге қарағанда әлдеқайда жоғары. Қауіптердің көздері бағдарламалық жасақтама және адам факторлары болып табылады. Интернеттен жасалған шабуылдарды қашықтағы қызмет көрсету арналарын зиянды пайдалану арқылы ажыратуға болады. Банк бизнесінің өсуін тежейтін негізгі себептер: ересек тұрғындардың көпшілігінің интернет қызметтеріне сенімсіздігі.

Фишинг пен фарминг – интернет-банкингтегі заманауи киберқылмыс, 21-ші ғасырдың ең ұйымдасқан екі қылмысы, хакерлердің интернет арқылы пайдаланушыларды манипуляциялауға тырысатын әртүрлі тәсілдерін білдіреді. Әсер ету саласына немесе банктік тәуекелдердің пайда болуына байланысты. Дегенмен, цифрлық банкингтің танымалдылығының жылдам өсуі банктік қызметтердің осы жаңа түріне тұрақты және тиімді сұраныстың бар екенін растайды. Интернет арқылы тұтынушыларға қызмет көрсету құны минималды, бұл тұтынушылардың қызығушылығын тудырады.

Цифрландырылған банк индустриясының дамуы әр коммерциялық банктің күш-жігерін қажет етеді. Қазақстандық коммерциялық банктер де жаңа бизнес-модель талаптарына сәйкес өз басқаруы мен стратегиясын қайта ұйымдастыруға тиіс.

Қорытындылай келе, атап өтілгендей цифрлық банкинг саласын дамыту үшін әрбір коммерциялық банктің күш-жігері, сондай-ақ Мемлекеттік банктің қолдауы қажет. Ұлттық банк саласының көшбасшысы ретінде Қазақстанның Мемлекеттік банкі құқықтық дәлізді нығайтып, цифрлық технологияларды жылдам енгізуге ықпал ететін қолайлы ортаны және қолдаушы саясатты құруы керек.

Қазақстандық коммерциялық банктер де жаңа бизнес үлгісінің талаптарына сай басқару мен стратегияны қайта құруы қажет. Тиісінше, банктер тиісті адам ресурстарын дамыту арқылы өздерінің іскерлік мәдениетін түзетуі керек. Сонымен қатар, коммерциялық банктер сонымен қатар коммуникацияларды, әлеуметтік медианы басқаруға, ақпараттық технологиялар платформаларын жаңартуға, желілік қауіпсіздікті басқару схемаларын әзірлеуге және осы цифрлық дәуірде басқаруды жақсарту үшін клиенттерді жіктеуге назар аударуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Цифровая модель банковского обслуживания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https:// cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-model-bankovskogoobslyzhvaniya](https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-model-bankovskogoobslyzhvaniya). – Дата доступа: 15.03.2021.

2. Шумский Д.С. Анализ тенденций развития цифрового банкинга [Электронный ресурс] / Д.С. Шумский О.А. Сосновский. – Режим доступа: [http://fmk.bseu.by:8080/bitstream/edoc/83861/1/ Shumskiy_53_59.pdf](http://fmk.bseu.by:8080/bitstream/edoc/83861/1/Shumskiy_53_59.pdf). – Дата доступа: 15.03.2021.

3. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000954>. – Дата доступа: 15.03.2021.

4. Tovma N. Digital economy: Concept, characteristics and development prospects / N. Tovma, A. Baidildina, A. Ussabaev // Proceedings of the 32nd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2018. – Vision 2020. – 2018. – P. 6024-6031.

FINANCING OF INNOVATIVE PRODUCTS IN KAZAKHSTAN

Kamilla Sadvakassova, PhD student,
Al-Farabi Kazakh National University,

Nurmagambetova A.Z. CES, Associate Professor,
PhD, The Head of the Department “Finance and accounting”,
Al-Farabi Kazakh National University,

Kassenova G.E. CES, Acting Associate Professor,
Al-Farabi Kazakh National University

Abstract. The world economy has entered an era characterized by the rapid development of information technology, the highest results in the field of science, electronics, technology. The economic development of states is largely due to an increase in the number of companies producing products using the latest technologies and using innovations. The role of innovation activity is growing in the conditions of globalization, international competition, rapid changes, crisis phenomena, rapid obsolescence of technologies, marketing ideas and professions. Underestimating this factor may lead to the fact that countries that do not use innovations will be forced out of the market of high-tech products. In this regard, the modernization of the economy is directly related to innovative business development technologies. Like large companies, small and medium-sized businesses need to use new technologies and innovations in their activities for successful development. In recent decades, Western countries have accumulated considerable experience in the system of stimulating innovation activity, including various aspects and stages of the innovation process, as well as direct and indirect measures of stimulating influence, starting from the research stage and ending with the direct promotion of new products to the market.

Keywords: financing, innovative products, technology, information, electronics.

Determining the real sources of financing for innovative activities of small and medium-sized businesses is an important economic task. At the same time, not all potential investors are interested in the implementation of an investment project, therefore, calculations of economic efficiency and expectations of high financial results do not always guarantee the actual investment.

For this reason, the financing of innovation activities of small and medium-sized enterprises has a direct relationship with the stages of innovation process. As a rule, at the initial stage of innovation development, there are various doubts and risks that prevent the perception of the idea of an innovative project as a successful campaign capable of generating high profits.

As for any process, the stages of origin and completion are characteristic of the innovation process due to the fact that innovations can only be innovations for some time due to the improvement, refinement and strengthening of any qualities of the innovation product. Schematically, the sequence of the innovation process, reflecting its main stages, is shown in Figure 1.

Regardless of the place: whether it is a school or an engineering laboratory, innovation is a process that begins with an idea and can lead to world-changing trends and business startups that stimulate the economic development of the country.

Innovations can contribute to the development of the private sector, which is important for building a more diversified and competitive economy of Kazakhstan.

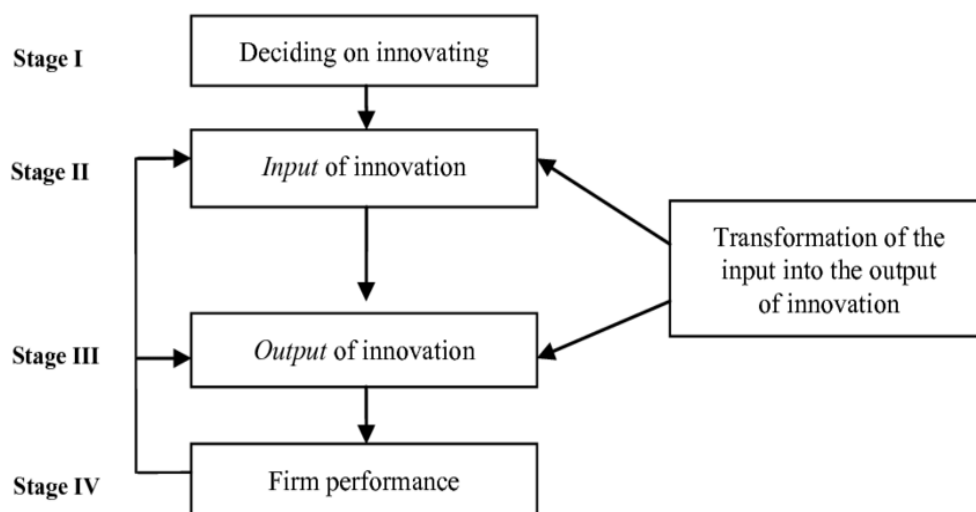

Figure 1. Stages of the innovation process

The joint project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and the World Bank «Stimulating Productive Innovations» (SPI) promotes and develops commercial innovations in Kazakhstan, providing grants for entrepreneurs and startups seeking to improve the quality of people's lives.

The project promotes the development of high-quality, state-relevant scientific research, as well as the commercialization of new technologies.

The projects that receive grants under the «Consortia of Inclusive Innovations» program differ in their nature and direction.

X-Matrix LLP, which produces biological dressings with highly effective therapeutic properties for the treatment of burns and wounds based on extracellular xenogenic matrix, is one of many grantees. The leading researcher of «X-Matrix» Kabylbek Abugaliev attracts young scientists to work on his research on the development of biological dressings for the treatment of wounds.

According to Kabylbek Abugaliev, the bandage made according to the Kazakh technique improves the results of skin grafting – the wound is either completely eliminated or significantly reduced in size. And unlike a gauze bandage, it is able to retain moisture and vital elements in the skin, as well as reduce unpleasant sensations of patients during dressings. The developers tested their product first on experimental rats, and only then on patients. Head of the burn department of the KGP «Regional Center of Traumatology and Orthopedics» named after Professor H.Zh. Makazhanova Vasily Makrenko, who also used new bandages in his work, assures that they are harmless and guarantee complete wound healing.

Residents of the Nazarbayev University Technopark have developed an innovative solution for the rehabilitation of patients after a stroke. With the support of NURIS, the ReLive startup project team became the winner of the grant program «Consortia of Inclusive Innovations». The robotic exoskeleton is designed to complement the physical capabilities of users. A neurorehabilitation robotic platform based on artificial intelligence will allow patients to get back on their feet after a stroke.

ReLive is an innovative solution for the rehabilitation of patients after a stroke, includes equipment and software for reading and recognizing brain signals, a microcontroller and an exoskeleton of the upper extremities. The system allows you to mentally control the

exoskeleton (artificial limbs), which allows you to speed up the recovery process of patients. Currently, the prototype has passed preliminary verification work and is fully functioning.

The company consists of researchers and graduates of Nazarbayev University with extensive experience in the field of robotics, machine learning and artificial intelligence. The company's mission is to expand the functions of the neurorehabilitation robotic platform with the help of artificial intelligence.

It should be noted that on March 7-8, 2019, a team of scientists led by Professor of the Nazarbayev University School of Engineering Prashant Jamval and Beibit Abdikenov successfully performed at a special exhibition under the auspices of the UN «Assistive Technology in Accelerating Learning and Participation of Children with Disabilities» (Assistive technologies in accelerating learning and participation of children with disabilities) in Geneva (Switzerland). Also on December 23, 2018, during a meeting with young scientists, one of the project participants – Beibit Abdikenov – presented an exoskeleton to the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan.

The United Nations (UN) has officially recognized a medical invention developed by scientists from Nazarbayev University among the top 20 innovative solutions in the world.

The ReLive team does not stop there. The company's research team has already developed rehabilitation robots for walking, ankle and upper limb.

The United Nations has recognized the invention of a startup as one of the 20 best innovative solutions in the world.

Based on the outstanding results of the World Bank Technology Commercialization Project achieved over the past 12 years, the SPI project has helped to improve the quality of scientific research in Kazakhstan and increase their compliance with market needs, optimize the costs of research and development, as well as establish cooperation between universities and industry.

The project helped to strengthen the potential of key institutions of the national innovation system by introducing market-based approaches to the selection and support of innovative projects and technological startups. Moreover, the project made a significant contribution to increasing the country's potential for effective cooperation in financing research and development at the international level and contributed to changing the thinking of the scientific community and politicians towards a closer look at direct participation and dialogue with the private sector as a factor in the economic development of the Republic of Kazakhstan.

References:

1. Golubev A.A. Economics and Innovation management: a textbook. – St. Petersburg: St. Petersburg State University ITMO, 2020. – 119 p.
2. Nikonova Ya.I., Kazakov V.V. Mechanism of financial support of innovation activity of economic systems // Bulletin of Tomsk State University. – 2019. – №
3. Tycoon Tyebjee, Albert V. Bruno, A Model of Venture Capitalist Investment Activity // Management science. – 1984. – Vol. 30, No. 9. – pp. 1051–1066.
4. Lowell Busenitz, Harry J. Sapienza, Mike Wright, A Model of Venture Capital Investment Activity, Edward Elgar Publishing LTD, Glensanda House, Montpellier Parade, Cheltenham Clos, United Kingdom, 2018. – 1560 pp.
5. <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/feature/2020/04/14/innovation-in-kazakhstan-from-ideas-to-impact>

Е-ТЕҢГЕ: ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЦИФРЛЫҚ ВАЛЮТА

Досымхан Кәмшат Алтайқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 2-курс студенті,

Ғылыми жетекші: Асилова А.С.

экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. мақала Қазақстандағы алғашқы цифрлық валютаны қолданысқа енгізу мәселесіне арналған. Мақалада: цифрлы теңге дегеніміз не, Ұлттық Банк әзірлеген жаңа валютаның нұсқалары және қолданысқа енгізудегі қиындықтар, оның қолма қол ақшадан артықшылықтары мен кемшіліктері жайында қарастырылады. Технология мен техниканың дамуына байланысты дамыған мемлекеттердің цифрлық ақшаға шығару тәжірибелері көрсетілген. Автор цифрлық валютаны әзірлеуде әлі де туындайтын қиындықтар бар екенін дәлелдейді.

Түйінді сөздер: цифрлық валюта, Ұлттық Банк, ақша қаражаттары, бюджет, қолма қол және қолма қолсыз ақшалар, қаржы нарығы, жанама, тікелей, гибриді нұсқалар, экономика.

Қазіргі таңда Ұлттық банк бюджетті цифрлық теңгеге аударуды ұсынып отыр. Егер жоба іске асырылса, Қазақстан өз валютасын цифрландырған әлемдегі алғашқы елдердің бірі болады. Тіпті зейнеткерлер де зейнетақыны кибер форматта алатын болады.

Цифрлық теңге дегеніміз – бұл ҚР Ұлттық Банкі шығаратын Қазақстандағы ақшаның жаңа нысаны. Ол қолма-қол немесе қолма-қолсыз ақша қаражаттарын алмастырмайды, бірақ олармен қатар жүретін болады және де оны енгізу ұлттық төлем жүйесінің одан әрі дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл криптовалюта болып саналмайды. Және де бұл жобаны іске асырудағы басты мақсат – қолма-қол ақша айналымын қысқарту. Олардың жалпы көлемі Қазақстанда 2021 жылдың наурыз айында 2,8 трлн теңгені құрады. Бұл барлық ақша массасының 11%-ы. Қолма-қолсыз ақша төлемдерінің дамуына, банк карточкалары санының өсуіне және финтехтің дамуына қарамастан, қазіргі таңда қолма-қол ақшаның массасы қолма-қолсыз ақша көлеміне қарағанда тез өсуде.

Цифрлық валютаға қолданысқа енгенімен, Қазақстанда қолма-қол ақша түгелдей жойылмайды. Ұлттық банк қағаз ақшаларға сұраныс болған кезде оларды басып шығаруды жалғастырады.

Дүниежүзілік банктің мәлімдеуінше, бүгінде әлемнің 39 орталық банкі түрлі жаңа технологиямен тәжірибе жасап жатыр. Тағы 9-ы пилоттық жобаларды жүзеге асыруда. Көшбасшылар арасында: Еуропа мен Жапонияның орталық банктері – «Stella» бірлескен жобасы, Қытай DC/EP – Банкінің жобасы, канадалық «Jasper», сингапурлық «Ubin» және Украинаның E-Hryvnia бар.

Олардың барлығы өз жобаларын 2016-2017 жылдары бастады және қазірде цифрлық ақшаны тұрақты пайдалануға көшуге дайын. Ресейдің орталық банкі әзірге тек сандық рубль тұжырымдамасын жариялады. Платформаның прототипін тестілеу 2022 жылы басталуы мүмкін. Багамалар мен Камбоджа сандық ақшаны пайдалануға көшті.

Сарапшылардың пікірінше, бірнеше жылдан кейін цифрлы ақша дәстүрлі ақшалардың орнын басады және бұған қажетті барлық алғышарт бар. Сонымен қатар сарапшылар әлемнің көптеген елі 2025 жылдан бастап, цифрлы ақшаға көшеді деген батыл болжам айта бастады.

Оңтүстік Корея, Швеция және Қытай сияқты елдер 2020 жылдың ортасынан бастап, өздерінің цифрлық ақшаларын дамыту жағдайын ұдайы тексеріп келеді. 2020 жылдың қазан айында Еуропалық орталық банк (ЕСВ) өзінің цифрлы еуро жобасын жариялады. Осы жоспарлардың барлығының басты себебі – ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің өсуі, қолма-қол ақша айналымының азаюы және қаржылық инклюзия (барлық азаматтар мен нарық қатысушыларының қаржы құралдарына тең қол жеткізуі).

ҚР Ұлттық Банкі цифрлық теңгені енгізуде «смарт-келісім-шарттар» тетігін пайдалана отырып, нарыққа қатысушылардың жаңа төлем сервистерін құруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді деп есептейді. Бұл отандық қаржы нарығы үшін елеулі мүмкіндіктер аша отырып, бәсекелестіктің сапалы және сандық өсуін ынталандыра отырып, көрсетілетін төлем қызметтері нарығындағы ұсыныстың өсуіне алып келеді. е-теңгемен «смарт-келісім-шарттар» технологиясы пайдаланылатын болады. Ол электрондық мемлекеттік сатып алу жүйесінің тиімділігін арттыруға және экономиканы фискалдық ынталандыру тетіктерін жақсы пайдалануға мүмкіндік береді. Цифрлық теңгені пайдаланудың ықтимал сценарийлерінің бірі мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелерін жедел төлеуді немесе әлеуметтік төлемдер шеңберінде шығыстардың атаулылығын бақылауды қамтамасыз ететін цифрлық «әлеуметтік әмиян» болуы мүмкін.

Цифрлық теңге бюджет шығыстарын қаржыландыру үшін эмиссияланған цифрлық теңгеге бірегей белгілер беру арқылы бюджет қаражатын нысаналы жұмсаудың ашықтығын арттырады.

Ұлттық банк әзірге цифрлық теңгенің қалай енгізілетіні туралы шешім қабылдамады. Қазіргі таңда оның 3 негізгі нұсқа қарастырылып жатыр. Олар:

– Жанама: бұл қарапайым екі деңгейлі жүйе. Оларға Орталық банк және коммерциялық делдал банктертер жатады. Барлық банктерді реттеуші өзі қадағалайды, және олар жеке және заңды тұлғалармен жұмыс істейді. Мұндағы банктер деп отырғанымыз – біз қазір білетін коммерциялық ұйымдар емес, сандық ақшамен қызмет көрсететін компаниялар.

– Тікелей: делдалдар жоқ. Тек орталық банк халыққа қызмет көрсетеді, қалғандары – оның клиенттері. Жүйе қарапайым, тұрақты, бірақ Египет пирамидасы сияқты баяу. Оның экономикадағы бастаманы бұзу қаупі бар. Әсіресе шағын кәсіпкерлерден.

– Қазақстанның Ұлттық Банкі мақұлдап отырған үшінші модель: гибриді. Онда Орталық банк және бөлшек делдал банктер бар. Біріншісі транзакциялар тізілімін жүргізеді және резервтік инфрақұрылымды басқарады. Егерде жұмыс жасамай қалған жағдайда төлем жүйесін қайта іске қосады.

Қазіргі уақытта Ұлттық Банк алғашқы қадамдарын жасады. Яғни талқылау үшін өз баяндамаларын жариялады. Сонымен қатар бүгінде Ұлттық банк өзге банктермен, ХВҚ сияқты төлем және халықаралық ұйымдармен, сарапшылармен бірқатар пікір алмасуды бастауға ниетті. Және де төлем инфрақұрылымының функционалдығын бағалау үшін пилоттық жобаны іске қоспақшы. Осыдан кейін олар толық көлемді жобаны іске қосу туралы ұсынылған шешіммен аналитикалық қорытынды жазады және «жол картасын» жасайды. Әзірге қаржыгерлер бұл жұмысты 2021 жылдың соңына дейін орындауға уәде беріп отыр.

Коронавирустық Пандемия және жаппай карантин қолма-қол ақшасыз төлемдерді өте маңызды және танымал етті. Мұндай жағдайда Ұлттық банктердің цифрлық валюталарға деген қызығушылығы артқаны таңқаларлық емес. Қазақстандық реттеушілері қазір электронды теңге жасаумен айналысуда. Біздің қаржы секторымыз соңғы уақытта іске қосу мүмкіндігін талқылап жатқанда, әлемнің басқа елдері қазірдің өзінде ұлттық цифрлық валюталармен тәжірибе жасап жатыр.

Экономистердің пікірінше, цифрланған ақша бірнеше функцияға ие болады және ашықтық мәселесінде нақты құтқарушы болады. Осылайша, олар мемлекеттік бюджетті бөлу кезінде ашықтықты қамтамасыз етеді, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейтеді, цифрлық бақылау жүргізуге және мемлекет қандай да бір мақсаттарға бөлген нысаналы қаражаттың жұмсалудың қадағалауға мүмкіндік береді және қосымша төлем құралы болады деп күтілуде.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев көлеңкелі экономиканы толығымен жою мақсатында қолма-қол ақшаға пәтер мен көлік сатып алуға тыйым салу керектігін айтты.

Сонымен қатар, бұл жүйе яғни цифрлы теңгелер қолданысқа енген кезеңдерде алдағы бір жарым жыл ішінде біз әртүрлі топтардың қарсылығы мен шабуылдарын көреміз деп болжануда. Қалалардағы автобустар қолма-қол ақшасыз төлемге ауысқан кезде де солай болады. Бұл жүйенің пайдалы жақсы жақтары да бар. Мысалы: сандық актив оның қайдан келгенін, кімге берілгенін және не үшін арналғанын бақылауды өте жеңілдетеді, әсіресе қарапайым азамат үшін бәрі жеңілдетіледі. Қаржылық қызметтері аптасына 24 сағат 7 күн қолжетімді болады деп күтілуде. Қазір e-Gov базасында 7 теңге өсімақы төлеу үшін банкке комиссия үшін тағы 100 теңге беру керек. Ал мұндақызыметтер үшін комиссия төлеудің қажеті болмайды. Сонымен қатар ақшаның шығу тегін тексеру рәсімі оңайлатылады. Сандық актив бойынша оның қайдан келгені бірден анық болады.

Қорытындылай келе, цифрлық теңгенің елімізде енгізілуі өте маңызды жайттардың бірі. Әрбір болашағынан үміт күттіретін мемлекет өз қаржы жүйесіне кезең өткен сайын ғылыми техникалардың арқасында жаңалық енгізіп отырады. Және бұл жаңалықтар мемлекет тұрғындарының әлеуметтік, экономикалық жағдайын жақсарту мақсатында, болып жатқан мәселелерді шешіп, халыққа тиімді болуы үшін жасалады.

Цифрлық теңгелерді енгізу мемлекеттік бюджетті бөлу кезінде ашықтықты қамтамасыз етеді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейтеді және цифрлық бақылау жүргізуге және мемлекет қандай да бір мақсаттарға бөлген нысаналы қаражаттың жұмсалудың қадағалауға мүмкіндік береді, сонымен қатар қосымша төлем құралы болады деп күтілуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Интернет ресурсы: <https://egemen.kz/article/275893-tsifrly-tenhge-tsifrly-evolyutsiya-ma>
2. Интернет ресурсы: <https://www.caravan.kz/articles/znakomtes-etenge-vse-htonado-znat-o-novojj-kazakhstanskojj-cifrovoyj-valyute-737183/>
3. Интернет ресурсы: https://www.kt.kz/rus/economy/natsbank_opublikoval_dlya=Cифровой%20тенге%20-Национальный%20банк%20Республики%20Казахстан

ЖАҢА ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: МӘСЕЛЕЛЕР, ҮРДІСТЕР, ТӘУЕКЕЛДЕР

Абдикапарова Аружан Талгатқызы,
эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 4-курс студенті
Ғылыми жетекші: **Жорабаева Ж.К.,**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Мақалада жаңа қаржылық технологиялардың дамуының негізгі тенденциялары сипатталған, олардың қаржылық қызметтер секторына, өндірістік салаға және мемлекеттік ұйымдарға белсенді ену себептері анықталған. Қаржылық технологияның негізгі компоненттері қарастырылады: блокчейн, криптовалюта, виртуалды ақша, необанк, киберқауіпсіздік. Әлемдік қаржы нарықтарындағы өсіп келе жатқан бәсекелестік олардың бәсекеге қабілеттілігін сақтау үшін дәстүрлі қаржы делдалдарының қызметінде айтарлықтай өзгерістерді талап етеді. Қаржы саласында технологиялық инновацияларды енгізу нарыққа қатысушылар үшін орасан зор операциялық мүмкіндіктер мен экономикалық пайдалар, сондай-ақ тәуекелдердің жаңа түрлерін тудырады. Қаржылық қызметке сандық технологияларды енгізумен байланысты тәуекелдердің негізгі түрлері қарастырылады. Мақалада қаржылық технологияның дамуы қаржы, банктер саласындағы мамандардың құзыреттілігін түбегейлі өзгертуді талап ететіні дәлелденді.

Түйінді сөздер: технология, инновация, қаржы, тәуекел.

XXI ғасырда біздің өмірімізге өте тез жылдамдықпен технологиялық инновациялар енгізілуде, бұл қазіргі әлемнің бейнесін түбегейлі өзгертеді және әлемдік қаржы жүйесінің жаңа архитектурасын талап етеді. Технологиялық инновациялар осы инновацияларды коммерцияландырудан қаржы ағындарының өсуіне алып келеді. Мұның бәрі қаржылық қызметтер секторына үлкен әсер етеді, ал бұл қаржылық технологиялар біздің әлемімізге біртіндеп кіріп жатыр.

Қаржылық технологиялар – қаржылық қызметтер нарығындағы банктер мен делдалдар арқылы дәстүрлі қаржы ұйымдарымен бәсекелесу үшін технологиялар мен инновацияларды пайдаланатын компаниялардан тұратын саланың бір түрі. Оны қаржылық шешімдерді ұсыну үшін технологияларды пайдалануға жатқызсақ болады. Жалпы қаржылық технологиялар қаржы институттары үшін, аз тартымды болған дамымаған нарықтарды толтыра отырып, жаңа бизнес мүмкіндіктері негізінде пайда табуға бағытталған бастама ретінде пайда болды. Немесе қатты бәсекелестік күш әсерінен қаржылық инновацияның пайда болуына ықпалын тигізді. Жаңа технологиялар жайжан жай пайда болған жоқ, бұл цифрлық форматта қызметтер алу арқылы уақыт пен ақшаны үнемдегісі келетін қазіргі ұрпақтың қажеттіліктеріне жауап. Бұл ретте, қаржылық технологиялардың дамуы бәсекелестікті дамытуға және халық үшін қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыруға ықпал етеді деген шешімге келсек болады.

Қаржылық технологияларды дәстүрлі ұйымдар ұсынатын тауарлар мен қызметтерді цифрландырудың құрамдас бөлігі ретінде және деректер тәуекелдерін басқарудағы кемшіліктер сияқты ұзақ уақытқа созылған әлсіздіктерді шешу қажеттілігіне жауап ретінде қарастыруға да болады. Сонымен қатар, жаңа қаржылық технологиялар

ауыл шаруашылығы, телекоммуникация, фармацевтика деген өндірістік секторларға еніп, және де сақтандыру, несиелеу, бухгалтерлік қызметтер, жылжымайтын мүлікті жаппай бағалау, активтерді басқару, инвестициялар, салықтық әкімшілендіру және т.б. сегменттеріне өз әсерін тигізеді.

Бүгінде банктер бірқатар технологиялық инновациялармен байланысты іргелі қайта құруларға қатысады. Қазіргі уақытта банк бизнесіне енгізу үшін ең маңызды және перспективалы болып мыналар табылады: бұлтты технологиялар, Big Data, жасанды интеллект, бизнес-процестерді роботтандыру, блокчейн және заттар интернеті. Бұл технологиялар дамудың әртүрлі кезеңінде, бірақ олардың кейбіреулері алдағы бірнеше жылда банк саласын айтарлықтай өзгерте алады.

Қазіргі заманғы қаржылық технологиялар дәстүрлі банктердің барлық функцияларын алмастыра алады. Бүгінгі таңда интернет арқылы адамдар несие ала алады, төлемдерді төлей алады, ақша аудара алады, биржада ойнай алады, түрлі активтерді сатып және сата алады. Технологиялардың қарқынды дамуы банктерді өздерінің ішкі процестерін қайта қарауға және өздерінің қаржылық технологияларын белсенді әзірлеуге және енгізуге мәжбүр етті.

Бүгінгі таңда көптеген банктер технологиялар негізінде жаңа қаржы өнімдерін құратын стартап-компаниялар тарапынан бәсекелестікті көріп отыр. Бұл компаниялардың үлкен артықшылығы бар – олар өте икемді және үлкен банктерден айырмашылығы тұтынушыларға оңай бейімделе алады. Бірнеше жыл бұрын банк секторының көптеген сарапшылары жаңадан бастаушы стартап-банктердің бәсекеге қабілеттілігіне күмәнданды: мұндай шағын компаниялар мықты бәсекелес банктермен қалай бәсекелесе алады деген ой туды. Алайда, адамдар ұзақ өз кезегін күтетін, уақыт жұмсауға тура келетін дәстүрлі банктер мен баламалы банк өнімдерін ұсынатын, тұтынушылардың уақытын үнемдейтін жаңа қаржы технологиялары арасындағы айырмашылықты көрді. Бұдан кейін банк секторындағы жағдай түпкілікті өзгерістерге ұшырай бастады. Бәсекелестік енді ірі және кіші институттар арасында емес, банктер мен инновациялар арасында болды. Алайда, технологиялармен бәсекелестіктің орнына банк ұйымдары олармен ынтымақтаса бастады. Сондықтан көптеген банктер өз процестеріне жаңа технологияларды енгізе бастады, өздерінің қаржылық технологияларының өнімдерін дамыта бастады. Алайда, бүгінгі таңда барлық банктер өз қызметіне жаңа технологияларды енгізуге дайын емес. Инновацияны қолданатындардың арасында интернет-банк пен мобильді банкинг шығындарын азайтуға, сондай-ақ олардың функционалдығын кеңейтуге ықпал ететін бұлтты технологиялар элементтері танымал. Кейбір банктер үлкен деректер мен аналитиканы талдау әдістерін біртіндеп енгізуде. Блокчейн және заттар интернеті сияқты басқа технологиялар банктерді коммерциализацияның алғашқы кезеңдерінде ғана.

Қаржылық технологиялар тұтынушыларға жаңа мүмкіндіктер мен ыңғайлылықтарды ғана емес, сонымен қатар ақпараттық қорғау қажеттілігімен байланысты жаңа тәуекелдерді де әкеледі. Олардың ішінде деректерді қорғау және құпиялылық жөніндегі талаптар, киберқылмысты басқару, жауапкершілікті және жүйелік тәуекелді айқындау проблемалары түйінді болып табылады.

Деректердің үлкен көлемін белсенді пайдаланатын экожүйе ретінде қаржылық технологияны қолдану дербес деректерді бұзуға және таратуға және активтерді ұрлауға қатысты қауіпсіздікті сақтауға аса назар аударуды көздейді. Деректердің қауіпсіздігі клиенттердің қаржы институттарына деген сенімін сақтауда және жаңа бизнес-модельдерді әзірлеуде маңызды рөл атқарады. Сондықтан, бұл проблема жақында жаһандық сипатқа ие болды. Іс жүзінде қазіргі уақытта қаржылық технологиялардың артықшылықтары туралы көп айтылады, бірақ оларды қолдану қаупі, өкінішке орай,

үзінділермен және үлкен ықпалмен талқыланады. Мысалы, барлығына міндетті түрде: қандай да бір криптовалютаның бағамы қаншалықты тез өсіп жатқанын; онымен операцияларды қалай жүзеге асыру ыңғайлы екенін, осы «валюталармен» операциялар қаншалықты қауіпсіз екенін айтады. Олар бұзу мүмкіндігі, сандық валюталармен жұмыс жасау кезінде заңды кепілдіктердің болмауы, осы «активтердің» жоғары құбылмалылығы және тағы басқалар сияқты аспектілерді талдаудан тыс қалдырып, көптеген басқа артықшылықтарды сипаттайды.

Қаржылық технологияларды енгізумен байланысты жағдайдың бұрыннан сипатталған сипаттамасы мемлекеттік деңгейде кәсіби ортада қаржылық технологиялардың артықшылықтары туралы ғана емес, сонымен қатар оларды енгізу мен дамытуға байланысты тәуекелдер, осы тәуекелдерді басқару тәсілдері туралы жеке пікірталас қажет екенін көрсетеді.

Қаржылық технологияларды қолданумен байланысты қаржылық қызметтерді пайдаланушылардың тәуекелдерін екі үлкен топқа бөлуге болады: тікелей тәуекелдер және жанама тәуекелдер.

Тікелей тәуекелдер – қаржылық технологияны қолданатын пайдаланушы үшін тікелей теріс салдардың пайда болу ықтималдығы;

Жанама тәуекелдер – тұтастай алғанда жүйенің тұрақтылығын бұзумен, өмір сүру сапасы мен қоғамдық қауіпсіздіктің нашарлауымен байланысты пайдаланушылар үшін қолайсыз салдарлардың туындау ықтималдығы. Бұл тәуекелдер бір қарағанда пайдаланушыларға тікелей зиян келтірмейді, алайда оларды іске асыру әрбір пайдаланушыға әсер етеді, ең болмағанда, технологияларды пайдалану ыңғайлылығын төмендетеді және осындай тәуекелдерді басқару үшін қолданылатын шараларға байланысты тиісті қызметтердің құнын арттырады. Инновациялар қаржы жүйелерінде болып жатқан өзгерістерді, соның ішінде қызметтерді, қаржы нарықтарын, өнімдерді, мекемелерді, қаржылық қадағалау органдарын, инфрақұрылымды және ақырында қаржылық заңнаманы қамтиды. Осыған байланысты қаржы жүйелері күрделене түседі, қаржы нарықтарына қатысушылар олар үшін жаңа тәуекелдерге тап бола бастайды.

Қаржылық инновациялық технологияларды қолдану қаржы нарығына қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға ықпал етеді. Сонымен қатар, инновациялық технологияларды пайдалану қолданыстағы қаржы жүйелері мен қызметтерінің бұзылуына алып келеді, бұл нарықта ұсынылатын өнімдерді жаңартуда, Қызметтерді үшінші тарап жеткізушілерінің рөлін өзгертуде, қаржы жүйесін басқару процестерін түзетуде, цифрлық ортадағы қызметпен байланысты жаңа тәуекелдердің пайда болуында көрінуі мүмкін. Әдетте қаржы жүйелеріне технологиялық инновацияларды енгізу жаңа тәуекелдердің пайда болуына әкеледі. Сондықтан мұндай тәуекелдерді уақтылы анықтау және бағалау, сондай-ақ тәуекелдерді басқару тетіктері мен құралдарын әзірлеу әсіресе өзекті болып отыр. Біздің еліміздің экономикасы көбінесе несиелік ұйымдардың қызметіне байланысты болғандықтан, технологиялық банктік инновацияларды енгізу қаржы жүйесінің тұрақтылығын және әлемдік аренада еліміздің одан әрі экономикалық өсуін арттыруы мүмкін. Жаңа технологиялар дамудың әртүрлі сатыларында тұр және олардың кейбіреулері таяу жылдары саланы айтарлықтай өзгерте алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. EY report, қаржылық технологиялар саласына шолу
2. ФинТех қауымдастығының ресми сайты

3. Федотова М. Жаңа қаржылық технологиялар біздің әлемді өзгертуде
4. Рыков С.В. Коммерциялық банктің инновацияларды әзірлеу және енгізу негіздері
5. <http://www.forbes.ru/tehnologii/340535-finteh-servisy-i-banki-partnery-ilikonkurenty>
6. <http://www.forbes.ru/mneniya/infographics/324467-finansovyimuraveinik-cto-predstavlyaet-soboi-fintekhindustriya>

КРАУДФАНДИНГ ИННОВАЦИЯ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ КӨЗІ

Сайлау Құралай

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 1-курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Жорабаева Ж.К.**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Мақалада инновациялық өнімдерді қаржылардырудың жаңа түрі – краудфандинг жайлы және ең көп таралған түрлеріне тоқталады. Краудфандингтің жаңа бизнес бастамаларына тигізетін пайдалары мен артықшылықтары жайлы талқыланады. Топтық қаржыландыру түрі жарамайтын салалар анықталады.

Түйінді сөздер: краудфандинг, инновациялық өнімдер, инновация, қаржыландыру, қаражат жинау, экономика, инвестиция, инновациялық өнімдер.

Инновациялық қызметті бірнеше себептерге байланысты инвестициялардың басқа түрлеріне қарағанда қаржыландыру қиынырақ. Инновация сыртқы қаржыландыруды алу үшін әдетте қолайлы емес материалдық емес активті жасайды. Сонымен қатар, инновацияның технологиялық және нарықтық белгісіздігі инвестициялардың кірістілігін өте белгісіз етеді, бұл облигация жеткізушілері пайдаланатын тәуекелді түзетудің стандартты әдістеріне айтарлықтай қиындықтар туғызады. Инновациялық жобаларды қаржыландыруға қол жетімділікті болдырмау үшін осы жағдайлардың әрқайсысының маңыздылығы инновацияның сипаты мен оның саласы, компанияның мөлшері мен жасы, инновациялық процестің кезеңі сияқты бірқатар факторларға байланысты. Инновациялық өнімдерді қаржыландырудың жаңа түрі краудфандинг. Краудфандинг «Интернет арқылы көптеген адамдардан аз мөлшерде қаражат жинау арқылы жобаны немесе кәсіпорынды қаржыландыру тәжірибесі» ретінде анықталады.

Краудфандингтің кейбір түрлері бұрыннан бар болса да, Интернет соңғы төрт жыл ішінде оның тез дамуына ықпал етті, өйткені ол желідегі адамдар арасындағы байланысты едәуір төмендетіп, шағын және орта бизнес пен кәсіпкерлерге өз жобаларын қаржыландыру үшін жеке капиталды тікелей пайдалануға мүмкіндік берді.

Краудфандинг көбінесе келесідей орындалады: алдымен кәсіпкер өз идеясын платформа операторларына ұсынады. Олар өз кезегінде ұсынысты тексереді және егер олар мақұлдаса, платформада парақша іске қосады. Әр парақшада Жобаның сипаттамасы, оның жоспарланған қаражат мөлшері және мерзімі көрсетіледі. Краудфандинг айналымы екі сценарийдің бірінде аяқталады. «Барлығы немесе ештеңе»

(AoN) моделінде уәде етілген ақша, егер мақсат кезеңнің соңына жеткен болса ғана кәсіпкерге аударылады. «Барлығын сақтау» (KiA) моделінде, егер мақсат орындалмаса, ақша салымшыларға қайта аударылады. Содан кейін жобаны іске асыру.

«Краудфандинг» ұғымына қаржыландырудың төрт негізгі моделі кіреді: қайырымдылыққа негізделген модель, сыйақыға негізделген модель, несиелендіруге негізделген модель және акцияларға негізделген модель:

1. Қайырымдылыққа негізделген модель: әдеттегі мақсат – әлеуметтік мақсаттағы іс үшін қаражат жинау. Олар көбінесе ұйымға емес, нақты жобаларға тікелей қайырымдылық түрінде болады.

2. Сыйақыға негізделген модель: бұл өнімді немесе қызметті алдын-ала сатып алу туралы келісім сияқты. Сыйақының мөлшері мен түрі, әдетте, көп деңгейлі жүйеге сәйкес жеке инвестор уәде еткен соманың өсуімен артады. Кәсіпкердің сыйақы беруге жұмсаған шығындары оны алу үшін қажетті қайырымдылықтан аз болуы тиіс.

3. Несиелендіруге негізделген модель: бұл модель коммерциялық немесе коммерциялық емес шарттарда тең-теңінен несие беруді білдіреді. Несие берушілер мұны әдетте таза қаржылық ұсыныс ретінде қарастырады және қарыз алушының несиелік рейтингімен анықталатын ықтимал пайдаға негізделеді.

4. Үлестік қатысуға негізделген модель: инвесторлар өз инвестицияларының орнына бизнестегі үлесін алады. Бұл краудфандингтің ең аз қолданылатын түрі, өйткені оны жүзеге асыруда көптеген нормативтік кедергілер бар, бірақ ол жаңа инновациялық жобалар мен бизнесті дамыту үшін ұзақ мерзімді капиталды қамтамасыз ете алады.

Артықшылықтары мен кемшіліктері.

Соңғы жылдары краудфандинг платформаларының тез өсуі бірқатар артықшылықтарға байланысты болды. Краудфандинг дәстүрлі ақпарат көздеріне қарағанда ауқымы мен ауқымында икемді болуы мүмкін. Атап айтқанда, ол шекті әсерге азырақ ұшырайды (яғни қаржыландыру көлемінің табиғи төменгі немесе жоғарғы шегі жоқ). Басқаша айтқанда, бұл салыстырмалы түрде кішігірім жобалар үшін қаржыландыруды тартуға мүмкіндік береді, олар басқа инвесторлар үшін тартымды болмайды, олар жан-жақты тексерудің қымбат процестеріне сүйенеді. Осылайша, краудфандинг үлкен көлемде қаржыландыруды қажет етпейтін прототиптерді дамытуды қаржыландырудың тамаша көзі бола алады. Краудфандингтің қаржыландыруға қол жеткізу құнын төмендетуден басқа бірқатар артықшылықтары бар. Мысалы, инвесторларға аз мөлшерде қаражат салуға мүмкіндік беру арқылы олар әртараптандырылған портфельдерді құруды жеңілдетеді, осылайша олар жалпы тәуекелді азайтады. Краудфандинг сонымен қатар қаржыландыруды тартуда географиялық шекараларды жоя алады. Инвестицияның көптеген нысандары ішкі нарыққа бағытталған болса да, краудфандинг платформалары әртүрлі елдерден жобалар мен инвесторларды іздеуді жеңілдетеді, тіпті олар бір-бірінен мыңдаған шақырым қашықтықта болса да. Бұл инноватордың жобасына қызығушылық танытатын инвесторларды іздеуді жеңілдетеді, дегенмен реттеу трансшекаралық краудфандингтің кейбір түрлеріне кедергі келтіреді. Краудфандингтің кейбір түрлері қаржыландырудың перспективасы көзі болғанымен, бірқатар проблемалар оның дамуын шектеуі мүмкін. Біріншіден, краудфандинг кез-келген өнім түріне жарамайды. Мысалы, биотехнологиялық секторға краудфандингтің әлеуетін пайдалану қиынға соғады, өйткені қажетті инвестициялар тым көп болуы мүмкін, ал әуесқой инвесторлар өнімнің әлеуетін жақсы түсінуі екіталай. Басқаша айтқанда, «көпшіліктің даналығы» ұғымы ерте кезеңдерде қаржыландыруға әрдайым қолданыла бермейді. Сонымен қатар, алаяқтық пен бұзу мүмкіндігі бар. Нарық қалыптасып, платформалардың беделін бәсекелестіктің маңызды факторына айналдырған кезде бұл тәуекел төмендеуі мүмкін.

Қорытынды келе, фирмалар өздерінің инновацияларын тұжырымдама сатысынан масштабтау сатысына дейін дамыту үшін қажетті қаржыландыруға ие болуы маңызды. Демек, инновациялық процестің алғашқы кезеңдерін қолдау үшін қаржыландырудың үлкен көлемін ұсыну, егер жас инновациялық фирмалар өздерінің инновацияларын коммерцияландыру үшін кейінгі қаржыландыруға қол жеткізе алмаса, экономикалық өсудің жеделдеуіне әкелмеуі мүмкін. Сондықтан қаржыландырудың инновациялық процестің барлық кезеңдерінде қол жетімді екендігіне көз жеткізу үшін барлық «қаржыландыру эскалаторын» қарастыру қажет. Олар Эскалатордың әр кезеңінде нарықтық жағдайлар мен тәртіптің болуын қамтамасыз етуі керек. Тым жомарт эскалаторлар бәсекеге қабілетсіз жобаларға оңай ақша бере алады, грант іздеушілерді бір қарағанда тартымды инновациялар мен коммерциялық жетістікке жету мүмкіндігі аз кәсіпорындар құруға шақырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Jin sook Chang Long-term Study of Crowdfunding Platform: Predicting Project Success and Fundraising Amount [Electronic resource] // DigitalCommons@USU. – 2015.
2. Schroter W. Top 10 Business Crowdfunding Campaigns Of All Time [Electronic resource] // Forbes. – 2014.
3. Седельников С.Р. Инновацияларды ұжымдық қаржыландыру – краудфандингінің қазіргі жағдайы мен болашағы // Креативті экономика. – 2015.
4. Мечик С. В. Краудфандинг Стартапқа қаржыландыру көздерін тарту әдісі ретінде // Экономика және кәсіпкерлік. – 2015. – № 12-4. – 690-692 б.

IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN THE COMPANIES AND FINANCING OF INNOVATION ACTIVITIES IN KAZAKHSTAN

Kumarbayeva Aida

University of Padua,

1st year master student in Local Development

Department of Historical and Geographic

Sciences and the Ancient World

Abstract. The adoption by the UN of the seventeen Sustainable Development Goals (SDGs) in 2015 marked a radical change in the global agenda, the implementation of which in practice will depend on the degree of involvement of the private sector. The article analyzes the potential competitive advantages that a business acquires if it participates in the implementation of the UN SDGs. The article discusses in detail the projects and initiatives of leading multinational companies aimed at achieving socially oriented SDGs. Based on the analysis of business cases, the author identifies key trends that characterize the participation of the private sector in the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Also was analyzed about financing of innovation activities in Kazakhstan.

Keywords: sustainable development goals, SDG Index, multinational corporations, innovation activities.

Having approved the 2030 Agenda for Sustainable Development in September 2015, the UN member states formulated an updated list of urgent challenges for humanity, which are reflected in the seventeen Sustainable Development Goals (SDGs). Special attention in this document is paid to the need for more active involvement of business in the process of its implementation. According to the authors of the updated Agenda, it is the private sector that can play one of the key roles in achieving the stated Goals and objectives. Currently, many leading multinational corporations (TNCs) in the world markets are implementing their own projects focused on the implementation of several SDGs at the same time. In this regard, it is natural to assume that in the next decade, the 2030 Agenda will have an ever-increasing impact on socially responsible business activities and the formation of corporate strategies for sustainable development.

In 1992, the World Business Council for Sustainable Development (World Business Council for Sustainable Development) developed a strategy of «Environmental efficiency», which represented a kind of ideal economic model: it was assumed that production growth should be combined with reducing negative consequences for the environment, as well as more efficient use of resources. At the «Earth Summit» in Rio de Janeiro, this strategy was assigned the status of a new course of business development, through which the private sector will contribute to the implementation of the «Agenda for the XXI Century» [1].

In January 1999, during a speech at the World Economic Forum, UN Secretary-General Kofi Annan noted that globalization, not supported by strong social guarantees, would be vulnerable to the numerous risks that the world faced in the post-cold war period. Emphasizing the special role of the private sector in achieving «socially sustainable» globalization, the diplomat announced the creation of the Global Compact – the first and largest UN initiative that promotes the social responsibility of business and popularizes the practice of CSR reporting. At the same time, the Dow Jones Sustainability Indices (DJSI) family was developed-the first world rating that allows analyzing the company's activities by economic, environmental and social parameters.

The introduction of the principles of sustainable development into corporate practice was naturally expressed in the development and improvement of the non-financial reporting system of the business. In 2000, the Global Reporting Initiative (GRI), an international organization in the field of standardization, proposed the first version of the GRI Guide to Reporting in the Field of Sustainable Development. This guide was addressed to both multinational corporations and medium and small businesses, and contained principles and specific indicators for reporting on three dimensions of enterprise activity-social, environmental and economic.

The emergence of universally recognized standards for non-financial reporting has led to a qualitative improvement in its formats: if earlier companies published separate environmental reports or were limited to including relevant sections in the annual report, then over time the practice of compiling complex documents in accordance with the GRI Guidelines has become widespread [2].

In September 2015, within the framework of the 70th UN General Assembly, at the UN Summit on the adoption of the Post-2015 Development Agenda, President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev, together with other leaders of the UN member states, signed a new document for further global development, emphasizing that the goals and targets of the Sustainable Development Goals (SDGs) fully coincide with the priorities and tasks of Kazakhstan. The SDGs are a comprehensive universal set of goals and indicators until 2030,

aimed at improving the quality of life of citizens, socio-economic development and environmental sustainability of states. The SDGs consist of 17 goals to be achieved by 2030, as well as 169 related tasks and 242 indicators.

The SDGs are designed to promote the achievement of sustainable development through the integration of three components: economic, social and environmental. The existence of a close relationship between the three components of sustainable development becomes particularly relevant in modern conditions, when the serious consequences of climate change and the need to preserve limited natural resources and transition to a «green» economy become obvious.

The holding of the international exhibition «EXPO-2017» and the creation, with the assistance of the United Nations, of the Center for Green Technologies and Investment Projects «Energy of the Future» on the basis of the exhibition are a substantive contribution of Kazakhstan to international efforts to implement the SDGs. For Kazakhstan, the introduction of the SDG methodology and indicators provides an opportunity for the systematic adaptation of the strategic planning and monitoring system of the Republic of Kazakhstan to international standards, taking into account the consonance of Kazakhstan's program documents, first of all, «Strategy-2050» and the programs resulting from it, global development goals [3].

Information about world SDG provides the SDG Index. The SDG Index is an assessment of each country's overall performance on the 17 SDGs, giving equal weight to each Goal. The score signifies a country's position between the worst possible outcome (0) and the best, or target outcome (100). For example, Finland's overall index score (85,9) suggests it is, on average, 86 percent of the way to the best possible outcome across the 17 Goals. In 2021, SDG Index and Dashboards introduces six new global indicators (see table 4,1 on page 66), bringing the total to 91 for all countries (up from 85 last year) as well as an additional 30 indicators for OECD countries. As in previous editions, three Nordic countries top the 2021 SDG Index: Finland, Sweden, and Denmark. All countries in the top 20 apart from Croatia are OECD countries. Yet even OECD countries face significant challenges in achieving several SDGs. Every OECD country scores “red” (major challenges remaining) on at least one SDG in the Dashboards. Based on available (pre-pandemic) trajectories, progress in many high-income countries has been insufficient in the areas of sustainable consumption and production, climate action, and biodiversity protection (SDGs 12-15) [4].

Progress on the SDG Index (World and OECD countries)

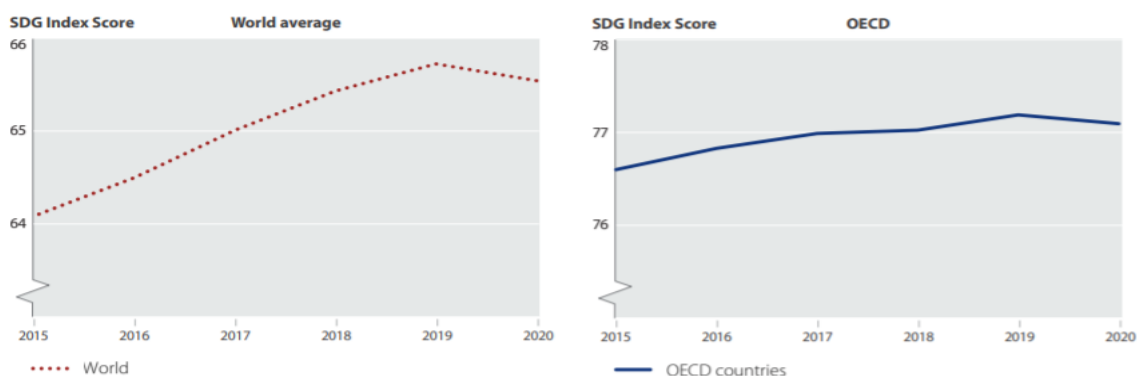

Figure 1. Progress on the SDG Index

For the first time since the adoption of the SDGs in 2015, the global average SDG Index score has decreased. Figure 1 presents the SDG Index over time for the world, calculated retroactively using this year's selection of SDG indicators. The global decline in SDG

performance, including in OECD countries, was driven to a large extent by increased poverty rates and unemployment in 2020.

By 2018, ninety percent of the world's population was living within range of a third generation (3G) or higher quality cellular network (United Nations, 2019). Global investment in research and development has also grown, although with significant gaps between high-income countries and the rest of the world. Overall, SDG 9 (Industry, Innovation and Infrastructure) is the goal that exhibits the largest spread between top and bottom performers. This emphasizes the need to accelerate the proliferation of technologies and innovation globally, and to strengthen capacities and skills in an increasingly digitalized world economy.

Integrated innovations can provide a competitive edge to a country's economy. For example, countries that create new scientific achievements and technologies receive a special profit from intellectual property rights (20-95% of the product price) [5].

However, at present, the level of innovation activity of enterprises in Kazakhstan on average is very small and amounts to 4,3%, while in Germany it is 80%, in the USA, Sweden, France – about 50%, in Russia – 9,1% [6].

The share of the GDP spend on R&D is also quite low: Kazakhstan ranked 63rd out of 74 countries in 2015 UNESCO rating (see figure above) [7].

According to the 2019 Global Innovation Index by World Intellectual Property Organization (WIPO), the Republic of Kazakhstan ranks at 79 th place with 31,03 points out of 100 possible [8].

The volume of domestic spending on R&D in Kazakhstan ranged from 61,7 billion tenge to 69,3 billion tenge per year in the last decade, with an average share of 59,4% on applied research, 24,9% on experimental design, and 15,7% on fundamental research. The biggest source of its financing comes from the republican budget (51,3%), and out of enterprises' own funds (40,9%), other sources contribute 7,8% [9]. The priority direction of R&D was the field of engineering developments and technologies (45,6%), while expenditures on research in the natural sciences amounted to 32,6%, in the field of agricultural sciences – 9,5%, humanities – 5,1%, medical – 4,8%, social – 2,4% [9]. Since independence, the number of scientific workers in Kazakhstan is decreasing from over 50 thousand in the 90s [10] to about 22 thousand in 2018 [11]. In addition to the brain drain in science, the funding of scientific grants has been almost halved from 2015 to 2018, as well as the number of issued patents [7]. The R&D in Kazakhstan is mostly carried out by the business sector (39%), followed by the public sector (27%), higher professional education (25%), and non-profit organizations (9%) [12].

A growing population in a context of limited natural resources, land degradation, and water scarcity requires new innovative approaches to produce sufficient food. According to McKinsey innovations that improve efficiency especially relevant for capital – and labor-intensive industries like agriculture, where investments in infrastructure, production, and equipment allow to decrease expenses while saving or improving the quality of a product [13]. Kazakhstan plans to implement 94 investment projects in the agro-industrial complex for 559 billion tenge (\$1,49 billion) [14]. The country is also in a process of digitizing areas and maps and has plans to use satellite monitoring of fields and equipment, as well as spot application of mineral fertilizers and pesticides.

The Republic of Kazakhstan government pays attention to the development of the potential of young entrepreneurs, startups, scientific and innovative projects, business incubators by implementing the State Program of Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan (SPIID) in 2010-2014, 2015-2019, and on-going period of 2020-2024. By 2015, a national system of scientific and technological forecasting was created, an intersectoral scientific and technological plan, regional and sectoral programs for the

development of innovations were written; at least 2 national innovation clusters were made, including at least 10 large research institutes and centers, 30 innovation companies, 4 business incubators; the legislation was amended to create incentives for investment in R&D; the principles of systematic work with domestic innovators and consumers of innovations were introduced.

The review and analysis of trends showed a wide world interest in introducing innovations in the AIC. Moreover, the world's leading agricultural companies are introducing innovations since those transforming activities the first will become the market leaders in the next decade. Kazakhstan understands the need to follow these global trends, but to do so government and society have to overcome some challenges and implement certain activities. The number of startups engaged in the AIC in Kazakhstan is small compared with other sectors of the economy, which may indicate the unpopularity of the agriculture sector among young entrepreneurs, the lack of sufficient conditions, and support from society and the state.

References:

1. Agenda for the XXI Century // <http://www.un.org>
2. United Nations Global Compact // <https://www.unglobalcompact.org>.
3. Информация о реализации Целей устойчивого развития в Казахстане, <https://ecogofond.kz/>
4. Sustainable development report 2021 Includes the SDG Index and Dashboards The Decade of Action for the Sustainable By Jeffrey D. Sachs, Christian Kroll, Guillaume Lafortune, Grayson Fuller, and Finn Woelm, <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2021/2021-development-report.pdf>
5. Time to determine position <https://kazpravda.kz/fresh/view/vremya-opredelitsya>
6. Saudambekova I.D., Doskeyeva G.Z. & Aitakyn M.D. (2017). Innovation as a tool for the development of the cotton industry in the Republic of Kazakhstan. Revista ESPACIOS, 38 (24). <http://www.revistaespacios.com/a17v38n24/17382440.html>
7. Article "Time to be determined". Author Bakytzhan Zhumagulov, Dept. of the Senate of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, Academician. "Pecspyblican gazeta" Kazakh law <https://kazpravda.kz/fresh/view/vremya-opredelitsya/>
8. Research "Global Index of Innovations". Cornell University and the Worldwide Organization for Intellectual Property in conjunction with the International Business School INSEAD. <https://informburo.kz/novosti/kazahstan-v-mirovom-reytingeinnovaciy-zanyal-79-e-mesto-na-pervom-meste-shveycariya.html>
9. Expenditures of the Republic of Kazakhstan on research and development are only 0.14% of GDP https://forbes.kz/process/nenauchnyiy_podhod_1527842240
10. Financing of Kazakh science reached its bottom says the scientists <https://vlast.kz/novosti/34824-finansirovaniekazahstanskoj-nauki-dostiglo-dna-scitaut-ucenye.html>
11. On the active issues of the development of nayki (Aymagambetov A.K., Minister of Education and Nayki PK) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39662743#pos=5;-111
12. Statistical Yearbook of the Eurasian Economic Union
13. Research "Innovation in Russia – an inexhaustible source of growth." McKinsey Innovation Practice Center for Innovation Kazakhstan in 2020 intends to implement 94 investment projects in the agro-industrial complex for \$ 1.5 billion. <https://www.dairynews.ru/news/kazahstan-v-2020-godu-nameren-realizovat-94-inves.html>
14. MOST business incubator projects' portfolio <http://most.com.kz/catalogue>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БИРЖАЛЫҚ ТРЕЙДИНГТІҢ ДАМУЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

Сәрсенбай Майра Азаматқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 2-курс студенті,

Ғылыми жетекші: **Асилова А.С.**

экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. Мақала Қазақстандағы биржалық трейдингтің дамуы мен биржалық трейдер мәселесіне арналған. Баяндамада биржа нарығы дегеніміз не, биржалық трейдинг саласының елімізде дамуы, трейдингпен айналысудың ерекшеліктері, трейдингті қалай бастаймыз, биржалық трейдерлер баса назар аударатын факторлар, биржалық нарықтағы талдау, сонымен қатар, трейдерлер түрлері туралы қарастырылған. Нарық пен экономиканың дамуына байланысты трейдинг саласының Қазақстан нарығына ену мүмкіндігі талданды. Автор Қазақстанда трейдинг саласын дамыту бойынша әлі де жұмыс жасау керектігін дәлелдейді.

Түйінді сөздер: биржа нарығы, биржалық трейдинг, трейдер, акция, демо шот, биржалық нарықтағы талдау, техникалық талдау, фундаменталдық талдау, инвестор.

Қазіргі таңда, әрбір адам өз капиталын арттырғысы келеді. Өз капиталын көбейткісі келетін адамға, сөзсіз биржа нарығы тақырыбы алдынан шығады. Алдымен, «биржа нарығы дегеніміз не?» деген сұраққа жауап берейік. Биржа нарығы – қаржы нарығының бір бөлігі, бағалы қағаздар нарығы, яғни бағалы қағаздар сатылатын және сатып алынатын, ал олардың бағасы сұраныспен және ұсыныспен айқындалатын нарық. Биржа нарығы мұхит сияқты, оның толқындары әркімнің қалауына қарамастан, жоғары және төмен қозғалады. Биржа толқындарын ұстап, нарықтағы акциялардың бағасы өсіп, түскенде де табыс табатын бұл – Трейдерлер. Биржалық трейдерлер қаржылық компания атынан сауда жасайтын кәсіпқойлар немесе өз атынан сауда жасайтын жеке адамдар болуы мүмкін. Биржалық трейдер болу үшін капитал мен уақытты инвестициялау қажет, сонымен қатар нарықтарды зерттеу және білім қажет. Трейдинг ол биржа нарығындағы сауда, яғни компания акциялары саудасы.

– Биржалық трейдер өз ақшасымен сауда жасайтын жеке тұлға немесе қаржы компаниясының атынан сауда жасайтын кәсіпқой бола алады.

– Жеке трейдерлер брокерлік немесе басқа агент арқылы сатып алады және сатады, ал институционалды трейдерлер көбінесе инвестициялық фирмаларда жұмыс істейді.

– Трейдерлер нарықтарға өтімділікті ұсынады және өздерінің стратегияларын анықтау үшін әртүрлі әдістер мен стильдерді қолданады.

– Биржалық трейдерлердің түрлеріне күндізгі трейдерлер, свинг-трейдерлер, трейдерлерді сатып алу және ұстап тұру және импульстік трейдерлер жатады.

Трейдинг саласы Қазақстанда әлі өркендемеген. Ал Еуропа, Америкада дамыған. Мәселен, Американың 50-60% халқы, қандайда бір компаниялардың акция иегері және олар инвестиция жасауды қарапайым күнделікті әдетке айналдырған. Трейдер сөзі ағылшын тілінен аударғанда «саудагер» деген мағынаны білдіреді. Трейдерлер валюталық биржалық нарықта, акцияларды алып сату операциясын жасайды. Баға айырмашылығынан пайда табатын маман. Әлемдегі ең ірі биржалық орталықтары New York Stock Exchange және Nasdaq деп аталады. Ол Нью-Йорк-та орналасқан. Электрондық режимде

сауда жасай бастаған ең бірінші биржа бұл – Nastaq. Ірі IT компания секторлары осы биржалық қорда ұсынылған. Трейдер атанып, биржа нарығында табысты сауда-саттық жасап ақша табу үшін, алдын-ала дайындықтан және арнайы білімнен өту керек. Сауда-саттық трейдерлердің психологиясына қалай әсер етсе, соншалықты оның трейдтегі табыс нәтижесіне де әсер етеді. Дер кезінде дұрыс шешім қабылдай біліп, эмоционалды тұрғыда әрі шыдамды әрі талдау жасай білу қажет. Енді биржада сауданы бастау үшін қанша ақша қажет деген сұрақ туындайды. Бұл әркімнің қалауына және нарыққа қанша уақыт бөлуге дайын екеніне байланысты. Нарықтағы сауда-саттық тәуекелмен байланысты екенін нақты түсіну керек. Жаңадан бастаушылар үшін саудалық шотыңызға көп ақшасалуға асықпауға кеңес беремін. Биржада ақшамен қоштасу өте оңай, бірақ табыс табу жолын білсең табыскер болу да қиын емес. Атап өткендей, Америка трейдинг саласының даму ошағы десек те болады. Америка десек, көз алдымызға шет елдік керемет өмір, және сапасы жоғары білім мен сайттар мен журнал бетіндегі миллиардерлер көз алдымызға елестейтіні белгілі. Көптеген табысты миллионерлер ақшасын осы инвестицияға салып арттыруда. Ал елімізде биржамен халықтың 1%-ы ғана айналысады. Трейдер болып бастау бұл капиталға және сауда-саттық стиліне байланысты. Көптеген жаңадан бастаушылар акция саудасымен айналысуды, қысқа мерзімде байып кетудің оңай әдісі ретінде қарастырады. Табыстың түсуі және көбеюі сіздің әрдайым ізденісте болуыңызға байланысты. Көп тәжірибесі бар трейдерлер өз капиталының белгіленген пайызын ғана тәуекелге қояды және бұл өсіп-түсу пайызын өзгертпейді. Мәселен, трейдерлер күніне орта есеппен 500-1000\$ аралығында табыс табады. Бірақ трейдер табысы оның біліміне тәуекелге бара алуына және капиталды басқара алатынына байланысты. Жақсы жұмысы немесе кәсібі бар, түсетін пайда отбасын қамтамасыз етуге жеткілікті, бос тұрған қаржысы да бар адам, қаржыны табысты салаға жұмсауына болады. Банкке емес, қазіргі уақытта кез-келген банк банкрот болуы мүмкін. Үйде сақтау, өзге салаға инвестиция жасау? Мұндай салалардың да өзіндік кемшіліктері бар, әрі көп уақытты және көп ақшаны қажет етеді. Ақшаны трейдинг арқылы түрлі активтерді сату және сатып алу арқылы айналымға салып, пайданы ұлғайтуға болады.

Трейдингпен айналысудың ерекшеліктері:

– Әлемнің кез-келген жерінен пайда табу мүмкіндігі. Бұл әлемдік биржа болғандықтан. Биржа уақыты ашылған кезде интернетке қосылып айналыса беруге болатын сала. Қай мемлекетте тұрсаңыз да, сіздің тұрып жатқан жеріңізге қарамайды.

– Жылдамдық пен Дисциплина. Биржа нарығы қозғалысымен бірге талдауларды және жан жақты жаңалықтарды зерттей отырып, трейдингпен айналысу пән қалыптастырады. Шыдамдылықпен дұрыс жасалған талдау, табысты трейдингке және тәжірибелі трейдер болуға алып келеді.

– Шектеусіз сомада табыс табу мүмкіндігі. Күніне жасалатын трейдинг табысы, орта мерзімге және ұзақ уақытқа жасалатын трейдинг сомасы есептелінбеген. Барлығы биржа нарығына, акция талдаудеріне және трейдер тәжірибесіне байланысты.

– Уақытқа және дағдарысқа қарамай табыс табуға болады. Биржа нарығы бірнеше жылдан бері келе жатқан экономикалық қаржы алаңы. Қаншалықты брендті компаниялар нарықта көбейетін болса, акция өсімі мен трейдерлер саны да көбейе береді.

Трейдингке Td Ameritrade, Interactive Brokers, Freedom Finance платформалары қолданылады. Трейдингті неден бастаймыз?

1. Білім алу. Білімсіз трейдинг ол ең үлкен тәуекел. Кез-келген жаңа бағытта жұмыс жасау үшін бізге білім базасы қажет. Трейдердің талдауы, стилі және акцияның алатын уақыты, мақсаты, пайызы ережесін үйрену қажет.

2. Брокерлік компаниядан шот ашу. Алғашында демо шотта, кейіннен шын шотта трейд жасайсыз.

3. Трейдерлер ортасы. Трейдерлер командалмен акцияларға талдау жасап, бір-бірімен білім мен тәжірибе алмасып отырады. Сондықтан командалық жұмыс маңызды.

Биржалық трейдерлер баса назар аударатын факторларға мыналар жатады:

– Ұсыныс пен ұсыныс: Трейдерлер бір күн ішінде сауда-саттықты баға мен ақшаның нарықта қалай қозғалатындығын тексеру арқылы бақылайды.

– Баға үлгілері: трейдерлер көбінесе акциялардың қай жолмен қозғалатынын анықтау үшін техникалық талдауды қолданады. Техникалық талдау акциялардың болашақта қалай жұмыс істей алатындығы туралы түсінік алу үшін өткен бағалардың өзгеруін және заңдылықтарын талдау үшін әртүрлі индикаторларды қолданады.

Биржалық нарықтағы «талдау» қалай жасалады? Қор биржасында трейдер мен инвестор акция саудасына әр түрлі әдістерді қолданады. Сол секілді талдауға де әр түрлі техниканы қолданады. Мысалы, белсенді трейдер графикті ұзақ уақыт бойы анықтайды. Ал, инвестор сандарға және барлық ықтимал коэффициенттерге көңіл бөледі. Бірақ схема мен негізгі мақсат екеуінде де бірдей. Биржалық нарықта талдаудың әдістері: техникалық талдау, фундаменталдық талдау, биржалық нарық жаңалығы. Сауда-саттық стилі көп болғанымен, трейдерлер үш түрлі санатқа бөлінеді: ақпаратсыз, ақпаратсыз және интуитивті трейдерлер.

Ақпаратты трейдерлер. Ақпаратты трейдерлерді іргелі және техникалық трейдерлерге жатқыза аламыз. Іргелі трейдер экономикалық мәліметтерге, қаржылық коэффициенттерге және табысқа назар аударуы мүмкін. Іргелі трейдер белгілі бір акциялар мен салаларға қаншалықты жақсы немесе жаман жаңалықтар әсер ететінін болжау үшін осы талдауды қолдана отырып сауда-саттықты бастауы мүмкін. Техникалық трейдерлер, керісінше, негізгі шешімдерді қабылдау үшін жылжымалы орташа шамаларға, заңдылықтарға және диаграммалар мен импульске сүйенеді.

Ақпаратсыз трейдерлер. Ақпаратсыз трейдерлер ақпараттандырылған яғни, ақпаратты трейдерлерге қарама-қарсы көзқарасты қолданады және оларды шу трейдерлері деп те атайды. Ақпаратсыз трейдерлер іргелі талдаумен айналыспайды. Бағаның өзгеруі немесе бағаның әрекеті шудың синонимі болып табылады. Ақпаратсыз трейдерлер кейде құбылмалылыққа негізделген шешімдер қабылдайды және оны қаржылық пайда табу үшін пайдалануға тырысады. Алайда кейбір шу трейдерлері техникалық талдауды да қолданады.

Интуитивті трейдерлер. Интуитивті трейдерлер сауда-саттықты жүзеге асыру және мүмкіндіктерді табу үшін өздерінің инстинкттерін дамытады және пайдаланады. Олар зерттеу есептері мен диаграммалар сияқты құралдарды қолданғанымен, әдетте өз тәжірибелеріне сүйенеді.

Қорытындылай келе, Қазақстанның жарқын болашағы оның әрбір тұрғынының әл-ауқатына байланысты. Әрбір қазақстандық өз капиталын көбейткісі келсе, инвестиция жасауды әдетке айналдыруы тиіс. Трейдинг саласы біздің нарықта енді ғана енуде және оны әрі қарай жетелеу, яғни жас трейдерлерді қалыптастырып, азаматтарды инвестиция жасауға үйрету – қаржы, экономика саласының мамандарының борышы. Трейдинг саласы Қазақстан нарығына енсе, экономикасы, сондай-ақ қаржы саласы Америка сынды алпауыт мемлекеттің дәрежесіне жетеді деп сенемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Интернет ресурсы <https://efenday.kz/business/trejder-bolwdyng-talaby-myqty/>
2. Интернет ресурсы <https://kz.nesrakonk.ru/stock-trader/>
3. Интернет ресурсы <http://balbal.kz/bilip-jur/treyding-armayyi-birzhada-yi-sauda/>

САНДЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ: ӘЛЕМДІК ҮРДІСТЕР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Мақтап Айтолқын Әбілсейтқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және Бизнес Жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 2-курс студенті

Түйіндеме. Мақала сандық экономиканы зерттеу мәселесіне арналған. Сонымен қатар, мақалада әлемдік үрдістер және Қазақстандық тәжірибегі өзгерістер туралы ақпараттар келтірілген. ҚР мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру жолдары, бәсекеге қабілеттілікті арттыру жолдары сияқты деректер жазылған. Баяндамада өткен жылдармен салыстыра отырып, қазіргі және болашақтағы стратегиялық бағыттар қарастырылады. Қазақстанның экономикалық жағдайларға бейімділігі мен даярлығы, мемлекеттің сандық экономикаға көшу барысында тұрақты дамуды қамтамасыз ете алатындығы көрсетілген.

Түйінді сөздер: Сандық экономика, инфрақұрылым, цифрлық қайта құрулар, ақпараттық-коммуникациялық даму индексі, инновациялық экожүйе, инвестиция, компанияларды капиталдандыру, цифрлық платформа құру, көлеңкелі экономика, цифрлық технологиялар, экспорттық өндірістер.

Қазақстанның негізгі мақсаты – тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу, экономика мен ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту үшін цифрлық экожүйені прогрессивті дамыту.

Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру төрт негізгі бағытта жүргізіледі:

– Цифрлық Жібек жолын іске асыру (бұл сенімді, қолжетімді, жоғары жылдамдықты және қорғалған цифрлық инфрақұрылымды дамыту);

– креативті қоғамды дамыту (бұл цифрлық экономика үшін құзыреттер мен дағдыларды дамыту, халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру жөніндегі жұмыстарды жүргізу, салалар үшін АКТ мамандарын даярлау);

– экономика салаларындағы цифрлық қайта құрулар (бұл экономиканың әртүрлі салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін цифрлық технологияларды жаппай енгізу);

– проактивті мемлекетке көшу (бұл электрондық және мобильді үкімет жүйесін жетілдіру, мемлекеттік қызмет көрсету саласын оңтайландыру).

БҰҰ қамқорлығымен есептелетін акт дамуының негізгі әлемдік рейтингінде – ICT Development Index, – Қазақстан 2015 жылдан бастап өз жағдайын өзгертпей, 2016 жылы 175-тен 52-ші орынды иеленді. Бағдарламаны және басқа да стратегиялық бағыттарды іске асыру нәтижесінде ел рейтингте 2022 жылға қарай 30-шы орынға, 2025 жылға қарай 25-ші орынға және 2050 жылға қарай 15-ші орынға көтеріледі. Халықаралық Электр байланысы одағының 2017 жылғы ақпараттық-коммуникациялық даму индексындағы есебінің нәтижелері бойынша Қазақстан әлемнің 176 елінің арасында 52-ші орында тұр. ТМД өңірінде Қазақстан Беларусь (32-ші орын) және Ресейден (45-ші орын) кейін 3-ші орынға жайғасып, көшбасшылар үштігіне кіреді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда инновациялық экожүйенің бірқатар элементтері құрылды, «Алатау» АТП АЭА, «Назарбаев Университеті» ДББҰ жұмыс істейді, Astana hub халықаралық технопарк іске қосылуда. Еліміздің ересек халқының $\frac{3}{4}$ -і цифрлық сауаттылықтың базалық деңгейіне ие, $\frac{3}{4}$ -тен астамы – Интернетке қол жеткізе алады. Бұл

бағдарламаны жүзеге асыруда біз негіз болатын маңызды база. Алдын ала есептеулер бойынша Қазақстан экономикасын цифрландырудың 2025 жылға қарай тікелей әсері 1,7-2,2 трлн. осылайша, 2025 жылға қарай инвестициялардан жеке инвестицияларды ескере отырып, инвестициялардың жалпы көлеміне 4,8-6,4 есе қайтаруды қамтамасыз ете отырып, теңге. ЖІӨ тұрғысынан ең маңызды әсерлер 12 негізгі жобаға келеді:

- АТ-стартаптардың халықаралық технопаркін құру (Astana Hub);
- Индустрия 4,0 технологияларын енгізу, оның ішінде «зияткерлік кен орны» жобаларын іске асыру, модельдік фабрикалар құру;
- қағаз-тегін принципін енгізу;
- Интеллектуалды көлік жүйесін құру;
- электрондық сауданы дамыту;
- ШОБ үшін цифрлық платформа құру (бірыңғай терезе);
- көлеңкелі айналымды қысқарту үшін тауарларды таңбалаудың ақпараттық жүйесін дамыту;
- қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту жөніндегі шаралар кешенін іске асыру;
- ашық платформаларды (Open API), Big Data және жасанды интеллектті дамыту;
- телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамыту, оның ішінде кең жолақты қолжетімділікті жүргізу;
- кедендік және салықтық әкімшілендіруді жетілдіру және электрондық декларациялауға көшу;
- Smart City жобаларын іске асыру.

Экономикалық әсерге қол жеткізуден және бәсекеге қабілеттіліктің өсуінен басқа, цифрландыру әлеуметтік салаларға оң әсер етеді. 2022 жылға қарай білім беруді, денсаулық сақтауды және инвестициялық ортаны сапалы дамытудың әсері басталады деп күтілуде. Бұл әсер Бағдарламаны іске асыру көкжиегінде мардымсыз, бірақ ұзақ мерзімді перспективада әлемнің топ-30 дамыған елімен әлеуметтік-экономикалық дамудағы алшақтықты айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік береді. Бағдарламаны іске асырудың маңызды нәтижесі Қазақстанның БҰҰ АКТ даму индексындағы 30-ға кіруін жеделдету болады. «Акт-секторын жүйелі дамыту, Цифрлық инновациялық технологияларды тарту үшін қолайлы орта құру, дарынды жастарды қолдау шараларын көрсету арқылы ел басшылығының, мемлекеттік органдардың және тұтастай үкіметтің ұлттық экономиканың барлық салаларын цифрландыруға тартылуының Елеулі деңгейі Қазақстанда цифрлық қайта құрулардың табыстылығының түйінді факторларына айналуы мүмкін», – деп санайды Руслан Еңсебаев.

2022 жылға қарай кәсіпорындардың өндіріс көлемінің өсуіне цифрландырудың әсерін табысты іске асыру мынадай жетістіктердің болуын білдіретін болады:

- әрбір басым салаларда еңбек өнімділігі деңгейін әлемнің топ-30 елінің деңгейіне дейін арттыру;
- басым салалардағы бәсекеге қабілетті экспорттық өндірістер;
- Қазақстан Республикасының аса ірі компанияларын капиталдандырудың қағидатты жаңа деңгейге шығуы;
- жергілікті электрондық сауданың дамуы;
- цифрлық технологияларды жаппай енгізу өнімділіктің өсуін қамтамасыз ету, олардың бәсекеге қабілеттілігін, оның ішінде халықаралық нарықта арттыру жолымен дәстүрлі базалық салалардың дамуына серпін береді;
- көлеңкелі экономика үлесін әлемнің топ-30 елімен салыстырылатын деңгейге дейін төмендету.

Қорытындылайтын болсақ, Қазақстан цифрландыруға кешенді тәсілді іске асыра отырып, тау-кен өндіру саласы мен АӨК цифрландыру, цифрлық Мемлекеттік қызметтерді және АКТ-инфрақұрылымын одан әрі дамыту сияқты базалық элементтерге тоқталды. Адами капиталды дамытуға және инновациялық экожүйені құруға ерекше назар аударылатын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сактаганова Л. Цифровизация Казахстана – ключевой фактор развития / Л. Сактаганова // Юридическая газета. – 2017. – 15 сент. (№ 71). – С. 1-2.
2. Послание Президента Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (г. Астана, 31 января 2017 года); Нос И. Модернизация 3,0 – новые индустрии: Грандиозный мир «больших данных» / И. Нос // Казахстанская правда. – 2017. – 28 февр. (№ 41). – С. 1-3.
3. Ставка на цифру: Назарбаев призвал развивать высокотехнологический сектор // Деловая неделя. – 2017. – 15 сент. (№ 32). – С. 1-2;
4. Касымбек Ж. Цифровизация промышленности / Ж. Касымбек // Литер. – 2017. – 30 сент. (№ 146). – С. 4-5
5. Шестернёва С. Цифровой Казахстан: важная роль новых технологий / С. Шестернёва // Литер. – 2017. – № 111. – С. 1.
6. Нургалиев Д. Драйверы экономического роста / Д. Нургалиев // Казахстанская правда. – 2017. – 20 сент. (№ 180). С. 3.
7. Малтабаров А. Модернизация экономики Казахстана в аспекте четвертой промышленной революции / А. Малтабаров // Казахстан в глобальных процессах. – 2017. – № 1. – С. 6-25.

«DIGITAL TENGE» OF THE NATIONAL BANK OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Zhumabek Aiaru

Al-Farabi Kazakh National University,
Graduate School of BusinessFinance,
Finance, 3rd year student

Scientific supervisor: **Karabaeva Zhansaya**

Abstract: In the fast-changing digital world, more transactions are processed online and less paper money is used. To comply with the trend, governments all over the world are towards digital fiat money. There are significant differences between Bitcoin like decentralized blockchain based cryptocurrencies and fiat money, such as stability and regulatory means. Thus, these decentralized cryptocurrencies cannot be an option for digital fiat money. And central banks all over the world are researching their digital fiat money, CBDC (Bank Digital Currency). According to examines the new project of the National Bank of the Republic of Kazakhstan «Digital Tenge» and examples of the application of a similar project in other national banks of the world. What are the advantages of the new form of national

currency, as well as how the digital currency differs from cryptocurrencies. However, it is still controversial on adoption of blockchain in CBDC design, because there are still many challenges of blockchain technology to overcome, such as scalability, security, and throughout issues. To help to close the gap and provide guidance for CBDC design, in this article conduct a analysis of the existing typical CBDC scheme.

Keywords: digital currencies, central bank, CBDC, blockchain, digital tenge.

Nowadays, the central banks of almost all major countries have begun to deal with digital currencies. There are several key factors. The market and central banks see a growing market and a number of advantages that crypto currencies give – primarily in terms of tracking payments. It is the success of crypto currencies and their technological advantages that are the factors that direct central banks to the issue of issuing their own digital currencies [1]. According to IMF, CBDC is a new form of fiat money issued digitally by the central bank and served as legal tender. According to BIS, central banks have a positive attitude to CBDC research and development, and more than 80% of central banks are actively researching and developing CBDC proto types [2]. The main motivations of CBDC are to promote safety, robustness and payments efficiency, reduce issuing cost and increase transaction convenience. As the key technology of most crypto currencies, blockchain is also explored in CBDC research and prototype experiments. With benefits of blockchain, blockchain based CBDC can help to increase efficiency and create a more secure payment system.

CBDC system, there are three kinds of participants as central bank, commercial banks and end users. Central bank is responsible for monetary policy making, currency issuance, withdraw and circulation. Commercial banks act as proxies to bridge central bank and end users. End users can create transactions and make direct payments. End users can be individuals, small businesses and large companies, and payments can be inner bank payment, cross bank payment, and cross border transfer payment table 1 [3]. Digital currency is by no means a crypto currency or electronic money. They are similar in certain parameters, however, crypto currency is not money, since it is not used to pay for goods and services everywhere. Electronic money is valid only within one specific payment system.

	Public Blockchain	Consortium Blockchain	Private Blockchain
Openness	High	Medium	Low
Permissioned	No	Yes	Yes
Speed	Low	Medium	high
Scalability	Low	Medium	high
Decentralization	High	Medium	Low
Cost	Low	Medium	High
Throughout	Low	Medium	High
Example	Bitcoin, Ethereum	Fabric, Corda, Quorum	-

Picture 1. Comparison of three kind of block-chain

Blockchain is the key and fundamental technology of current digital crypto currencies. Central banks around the world are actively researching and exploring potential application of blockchain in CBDC. Since 2016, many central banks have started projects on adoption of blockchain in CBDC. Some projects have finished and developed proofs-of-concept prototypes. In this section, we make a literature review on blockchain based on CBDC projects and schemes, both from central banks and research communities, as shown in table 2 [3].

The users will not communicate with central banks directly. In blockchain based CBDC model, central bank is the only authority for currency issuance, currency with draw and currency policy. And both individuals and companies can make transactions directly without through third party. With blockchain, costs of transactions among commercial banks can be reduced and efficiency of transactions can be improved. Accordingly, digital tenge is a new promising form of money in Kazakhstan, the issue of which will be carried out by the National Bank. The digital tenge will be a legal tender, a measure of value and a store of value. At the same time, digital tenge is not intended to replace cash or non-cash money, but will be used in parallel. Thus, digital tenge will become the third form of money in the republic. The National Bank is currently studying various aspects of the use of digital currency. As part of this work, the National Bank plans to launch a pilot project to launch a retail digital tenge in 2021, as well as conduct a series of studies and discuss aspects of introducing a new form of currency with market participants and international partners.

Based on the results of this work, the National Bank will make a final decision on the need to introduce digital tenge. At the same time, requirements for technological infrastructure and regulation, as well as consumer protection will be developed. As noted in the report of the National Bank, the regulator will develop a digital tenge platform for testing. To implement the platform, a two-tier architecture is assumed, in which banks and other financial organizations will provide payment services, and the National Bank will provide the infrastructure. The digital tenge will be retail, that is, it will be available to a wide range of users, including individuals and non-financial organizations. The currency will be issued in the format of a unique digital sequence (tokens), which is recorded in individual electronic wallets and can be moved between them. One token will be equal to one cash or non-cash tenge. The introduction of digital tenge will ensure the further development of the national payment system and reduce dependence on cash payments. The technological features of the digital currency allow making payments without connecting to the Internet, which can be an additional plus for remote regions of the republic [4].

In addition, the introduction of digital tenge will ensure the creation of new payment services by market participants using the mechanism of «smart contracts». This, as the regulator expects, will lead to an increase in supply in the payment services market, including opening up significant opportunities for the domestic fintech market. At the same time, there are risks the international expert community fears that the widely available digital currency may cause outflows of funds from commercial banks.

This risk is amplified when it is possible to accrue remuneration for the balances of digital currencies in users' electronic wallets. In this regard, the National Bank chose the option of introducing a digital currency without the option of charging it with remuneration. In some implementations of digital currencies, interest will not be charged in the event of their accumulation, respectively, in these structures, banks lose the possibility of their classical way of making money, that is, they cannot use digital currency as capital for transferring to other projects. Another of the key threats to individuals is information security risk. In some implementations, it is assumed that the digital currency will be stored on an individual's device, phone, or personal computer. Consequently, information security risks increase significantly. An individual's device is often easier to hack, withdraw digital money, or start extorting for providing access to it.

The bank in cases with deposits and electronic money minimizes these risks, it is responsible for your money. Here, despite the fact that money is electronic and cannot be physically stolen, these risks are de facto shifted to an individual. And there is also a macroeconomic risk. Since the introduction of digital currency changes, in a certain sense, some key indicators of the money supply as a whole, it is possible to influence the

macroeconomics of the country. And these indicators should be taken into account, this also carries certain risks for the country's financial system. The main differences are that the central bank of a particular country is engaged in the issue of digital currency, in the case of digital tenge it is the National Bank of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the emission is centralized, in contrast to cryptocurrencies, in which the emission in most cases is, on the contrary, decentralized [3].

Secondly, since the issuer is the National Bank, the reliability of the currency should not be in doubt, including because it is assumed that this currency will be backed by the reserves of the National Bank. All the same we have now for the classic forms of money in paper and electronic form, which in the same way are supported by the reliability of the state.

Conclusion: The digital tenge will allow financial institutions to securely transact with each other directly in digital currencies issued by central banks. And also for this you can use blockchains that were used in other countries. Blockchain technology can bring unique benefits to CBDCs and financial systems. Symbols such as manageability and immutability make the blockchain ideal for meeting the requirements of the CBDC. In addition, the blockchain-based CBDC model has a regulatory advantage and can help reduce costs and improve payment efficiency, although some central banks have already confirmed that they are working on blockchain-based CBDCs. The refore, Kazakhstan needs to adopt blockchain technology for the Digital Tenge. This, in turn, will eliminate the need for intermediaries, significantly reducing the time and cost of transactions.

References:

1. Blockchain, Cryptocurrencies and Central Banks
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2405959521001399?token=west-1&originCreation>
2. How to issue a central bank digital currency
https://www.snb.ch/n/mmr/reference/working_paper_2021_03/source/working_paper_2021_03.n.pdf
3. <https://www.nationalbank.kz/kz>
4. Till Ebner, Thomas Nellen, Jörn Tenhofen: The rise of digital watchers

ЦИФРЛАНДЫРУ АГРОҚҰРЫЛЫМДАРДЫ БАСҚАРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Бейсекова П.Д., докторант
Алматы технологиялық университеті,
beysekova@atu.kz

Түйіндеме. Өндірісті шоғырландыру және интеграциялау процестері астық нарығының дамуын басқарудың кластерлік тетіктерін пайдаланудың алғышарттарын жасайды, бұл аймақтардың астық нарығындағы сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздікті жояды, аймақтық билік органдарын басқару процестеріне қосу арқылы федералды деңгейдегі реттеуші құралдардың тапшылығын толтырады.

Түйінді сөздер: АӨК, технологиялар, цифрландыру, электрондық карталар, шешімдер, тәсіл.

АӨК-дегі цифрландыру тәуекелдерді төмендетуге, климаттың өзгеруіне бейімделуге, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыруға, дала жұмыстарын уақтылы жоспарлауға мүмкіндік береді. АӨК цифрландыру элементтерін енгізу сыртқы ресурстарды пайдалануды барынша азайтуды көздейді [1].

Экономиканың дәстүрлі салаларын цифрлық трансформациялау, адами капиталды дамыту, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді цифрландыру және цифрлық инфрақұрылымды дамыту сияқты төрт құрамдас бөлікті қамтитын «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы ЖІӨ өсімі 3 трлн теңгеден асады деп жоспарлануда, онда АӨК цифрландырудың әсері 30%-ды немесе шамамен 1 трлн теңгені құрайды.

Ауыл шаруашылығын цифрландыру Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторларының бірі болып табылады. Сонымен қатар, цифрлық трансформация зиянкестер мен жәндіктерді бақылау, тұқым қорын бақылау, су тапшылығы, ауа-райы болжамы, жануарлардың денсаулығы мен қозғалысын бақылау және бақылау, фермерлердің жұмысын оңтайландыру және орындаушылық тәртіпті бақылау сияқты бірқатар жалпы мәселелерді шешуге көмектеседі.

Шетелдік ғалымдардың деректері бойынша, ауыл шаруашылығында мемлекеттік ақпараттық жүйелерді пайдалану оң экономикалық әсер алуға қамтамасыз етеді және кешенді тәсілді енгізу кезінде шығындарды кемінде 23%-ға төмендетуге мүмкіндік береді. Дұрыс басқару шешімін қабылдау үшін фермер электрондық танаптық карта, спутниктік суреттер, алқапты сараланған өңдеу алгоритмдері, жоғары технологиялық датчиктер, мобильді қосымшалар және GPS-жүйелер сияқты цифрлық технологияларға ие болуы тиіс.

Осы аспектіде агроөнеркәсіптік кешен субъектілері үшін білімді тарату шеңберінде Ақмола, Солтүстік Қазақстан, Қарағанды және Қостанай облыстарында өсімдік шаруашылығында цифрлық технологиялар элементтерін қолдану мақсатында 9 пилоттық шаруашылыққа консультациялық сүйемелдеу жүзеге асырылды. Өсімдік шаруашылығы өнімін өндіруді цифрландырудың алғашқы қадамы алқаптардың электрондық карталарын құру болып табылады. Алқаптардың электрондық картасы танаптар мен шаруашылықтың ауыспалы егістерінің паспорттарын енгізуге, ағымдағы ауыл шаруашылығы жылына арналған технологиялық операцияларға түзетулер енгізуге, тұқымдық материалдың қажетті мөлшерін есептеуге, өсімдіктердің өсуі мен дамуына мониторинг жүргізуге, техниканы қадағалауға, егін жинау процесін бақылауға, отын шығынын анықтауға, жұмыс уақытын тиімді пайдалануға және т.б. мүмкіндік береді [2].

«Ақпараттық-есептеу орталығы» АҚ-ның (АЕО) электрондық құқықтық базасында және коммерциялық ақпараттық жүйелерде ақпараттық компьютерлік технологияларды базалық білетін өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндірушілер үшін танаптардың электрондық карталарын жасау ерекше материалдық-техникалық шығындар мен инвестицияларды талап етпейді. Электрондық карталарды қолданудың рөлі ауыл тауар өндірушілерін субсидиялау қағидаларының өзгеруіне байланысты өсуде. 2019 жылдан бастап субсидиялар алу үшін шаруашылықтарда міндетті түрде шаруашылықтардың далалық агрохимиялық картограммалары мен электрондық түрдегі танаптарының электрондық карталарының болуы қажет.

Аграрлық кешен үшін спутниктік мониторинг үлкен танымалдылыққа ие болуда. Оның негізгі артықшылықтары – дақылдарды үнемі бақылау, өнгіштігін бағалау, алқаптардың өнімділігін болжау, дақылдарды бақылауды қамтамасыз ету шығындарын азайту, алқаптың қол жетімді емес учаскелерінде проблеманы көру мүмкіндігі. Сонымен қатар, ғарыштық мониторинг вегетациялық кезеңнің ағымдағы жағдайын

ғана емес, сонымен қатар өткен бірнеше жылдағы егістік тарихын бақылауға мүмкіндік береді [3].

Қостанай облысында егістік жерлер – 99,8%, жайылымдар – 80%, шабындықтар – 93% цифрланды, Бұл ауыл шаруашылығы дақылдарын өңдеу технологиясын оңтайландыруға, жанар-жағармай материалдарының, тұқымдардың, минералдық тыңайтқыштардың, өсімдіктерді қорғау құралдарының артық жұмсалуды болдырмауға және өнімділікті арттыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Цифрландыру элементтерін енгізудің жалпы экономикалық тиімділігі 7 Ауыл шаруашылығы кәсіпорны бойынша 870 млн теңгеден асты. Қостанай облысының 2019-2022 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде нақты шаруашылықтар анықталды, олармен егіншілікке, ет және сүт мал шаруашылығына цифрлық технологияларды енгізу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Ағымдағы жылы өсімдік шаруашылығы саласында 26 шаруашылық және цифрлық технологияларды енгізу бойынша мал шаруашылығы саласында 20 шаруашылық пулы анықталды.

«Agrostream» ЖШС ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қызметін цифрландыру үшін аттас бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлейді және енгізеді. Бұл кешенді ақпараттық жүйе ауылшаруашылық кәсіпорнының басқару және бухгалтерлік операцияларын шоғырландырады. Бағдарламалық қамтамасыз ету (БҚ) аграрлық кәсіпорын процестерін басқарудың тиімділігін арттыруға бағытталған, бұл жұмыс процесін нақты уақыт режимінде жоспарлауға және бақылауға, барлық операциялардың орындалуын көруге мүмкіндік береді. «AgroStream» (АгроСтрим) жүйесінің тиімділігі «Атамекен Агро» АҚ ірі аграрлық холдингінің 500-ден астам қызметкерінің жұмыс нәтижелерімен расталған.

«Қарқын Агрофирмасы» ЖШС-де барлық ауыл шаруашылығы техникаларына GPS-жабдықтар мен ЖЖМ бақылау датчиктері орнатылып, егіс және егін жинау техникасын жүргізу кезінде өнімнің өзіндік құнын басқарудың автоматтандырылған жүйесі енгізілді. Рапс жемістерінің пісіп-жетілу кезеңінде кейбір нүктелердегі жасылдық индексінің жергілікті өсуі өрістің осы аймақтарындағы арамшөптердің көбеюін көрсетеді. Бұл құбылыс егін жинау сапасына теріс әсер етеді, сондықтан бөлек жинау немесе тазарту әдістерін қолдану қажет.

Вегетация индексі қолдана отырып, Агротехнологиялық операциялардың оңтайлы мерзімдерін анықтауға болады. Жаздық рапс өсімдіктерінің вегетациялық индексінің 0,4-0,38 бірлікке дейін төмендеуі 40-тан 60%-ға дейін шыбықтардың пісуіне сәйкес келетіні анықталды, яғни бұл көрсеткіш егін жинауға дайындықты бастау қажеттілігін көрсетеді. Рапс алқаптарын қашықтықтан бақылау жаппай гүлденумен байланысты өсімдіктердің даму ерекшеліктерін жақсы көрсетеді. Көктемгі рапстың толыққанды дәндерін қалыптастыру үшін өсімдіктердің жаппай гүлдену кезеңінде фунгицидтік және инсектицидтік емдеуден бас тарту керек, гүлдену кезінде жасылдық индексі орташа есеппен 0,38 бірлікке дейін төмендейді. АӨК-ні, оның ішінде агрокластерлерін цифрландыру еңбек өнімділігін, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және салаға инвестициялар тартуға мүмкіндік береді. Осылайша, 2025 жылы осының есебінен қосымша 40 млрд теңге тарту жоспарланып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Стукач В.Ф., Старовойтова Н.П. Инфраструктура внутренней продовольственной помощи: проблемы, решения. //Вестник Омского государственного аграрного

университета. – 2014. – № 3 (15). – С.49-54.

2. Калиев Г.А., Сабирава А.И. Формирование землепользований средних и крупных размеров зерновой зоны Казахстана. // Проблемы агрорынка. – 2017. – № 2. – С.12-20.

3. Беляцкая Т. Управление электронной экономикой // Наука и инновации. – 2018. – № 3. – С. 48-55.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАСЫН ҚАРЖЫЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бекжан Д.Ш.

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес Жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 2-курс студенті
Ғылыми жетекшісі: **Қарабаева Ж.С.**
экономика ғылымдарының магистрі

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан Республикасының әлеуметтік саласын қаржылық қамтамасыз ету мәселесі талқыланған болатын. Мақалада әлеуметтік саланы дамытуға арналған шығындар, Мемлекеттік әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру мәселелері, білім беруді, медицинаны, ғылыми-зерттеу жұмыстарын қаржыландыру мәселелері қарастырылады. Елдің өнеркәсіптік дамуы кезінде әлеуметтік салаларды дамыту маңызды болып табылады. Олар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне бағытталатын болады. Кез-келген елдің даму деңгейі әлеуметтік саланы, ғылыми-зерттеу және білім беру салаларын қаржыландыру көлеміне байланысты. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев ғылым мен технологияны, инновациялар мен инвестицияларды дамытуға ерекше мән береді. Мақалада келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, қаржыландыру деңгейі жылдан жылға өсіп келе жатқанын байқауға болады. Қазіргі уақытта жоғарыда аталған салаларды дамыту өзекті болып табылады.

Түйінді сөздер: әлеуметтік сала, қаржыландыру, мемлекеттік бюджет, бюджет тапшылығы, бюджеттен тыс қаржыландыру, әлеуметтік саланы қаржыландыру.

Әлеуметтік сала – бұл адамдардың өмір салты мен деңгейін, олардың әл-ауқатын, тұтынуын тікелей байланыстыратын және анықтайтын салалардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың жиынтығы. Әлеуметтік сала адам өмірінің барлық кеңістігін – оның жұмысы мен өмір сүру жағдайынан, денсаулығы мен бос уақытынан бастап әлеуметтік таптық және ұлттық қатынастарға дейін қамтиды.

Әлеуметтік салада жүргізіліп жатқан жұмыстар мен іске асырылып жатқан жобалар еліміздің дамуына өз ықпалын айтарлықтай тигізеді. Бұдан басқа, халықтың жағдайын жақсарту мақсаттары, бірінші кезекте, қоғамда өмір сүретін мүмкіндігі шектеулі адамдарды қолдау, содан кейін олардың қоғамда өзін-өзі танытуына жәрдемдесу болып табылады.

XXI ғасыр әлемдегі кез-келген мемлекеттің ішкі саясатының негізгі бағыттарының бірі әлеуметтік саясат болуы керек екенін дәлелдеді. Әсіресе, әлемдік дағдарыс әрбір елдің экономикалық және әлеуметтік жағдайына әсер еткені белгілі. Әлеуметтік

саясат аясында халықты, оның ішінде көмекке аса мұқтаж адамдар, асыраушысынан айырылған, мүгедек жандар, жетім балаларды әлеуметтік қорғаудың маңызы өте зор. Нарықтық қатынастарға көшу барысында экономикалық және әлеуметтік салаларды қаржыландыруда бір ғана бюджеттік қаражаттар жеткіліксіз [1].

Қазақстан Республикасының Ата Заңында «өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы адам және адам өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілген болатын. Әрине әлеуметтік мемлекеттің негізгі қағидасы да әлеуметтік саясатты жүргізіп, халықты әлеуметтік жағынан қолдау болып табылады. Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауларында әлеуметтік сала назардан тыс қалған емес. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та Қазақстан Республикасының Президенті қызметіне кіріскен бойда осы бағыттағы жұмыстарға баса көңіл бөліп келеді. Расында да тұрғындардың тұрмысын тіктеуде бұл бағыттағы шаруаларды ширатудың маңызы зор [2].

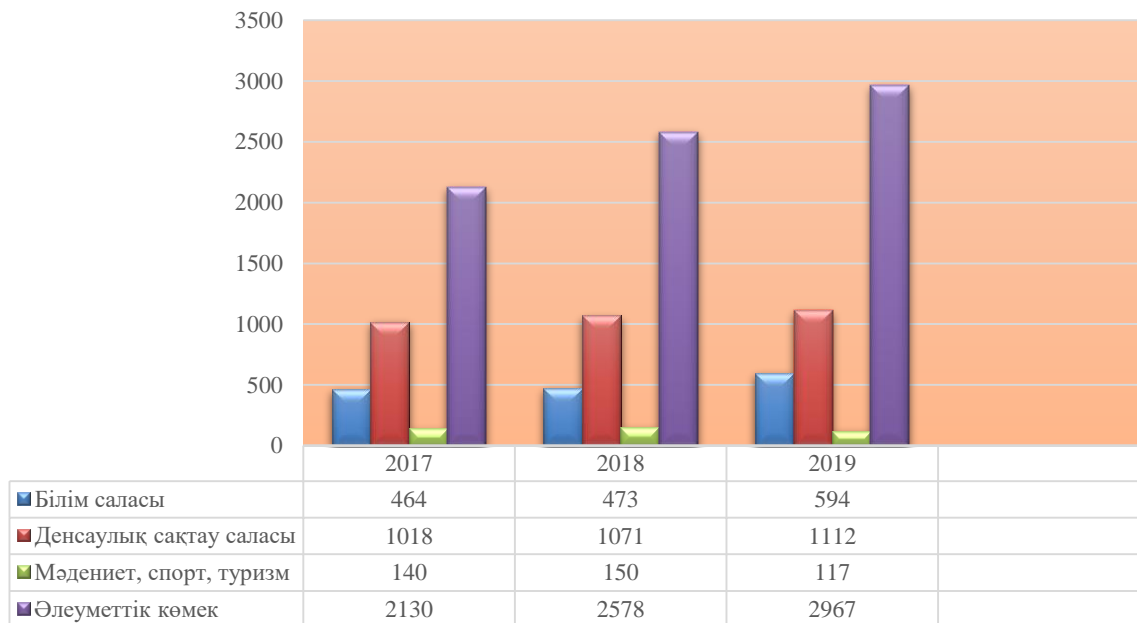
Қазақстанның әлеуметтік саясатының стратегиялық мақсаты әлеуметтік бағдарланған экономиканы қалыптастыру болып табылады. Әлеуметтік мемлекет жүргізіліп жатқан реформалардың халықтың материалдық жағдайы үшін теріс салдарын азайтуға және оң әсерін күшейтуге ұмтылуы керек, яғни ол халықты аурулардан, мүгедектіктен, жұмыссыздықтан және қарттықтан әлеуметтік қорғауға негізделген. Қазақстанның әлеуметтік дамуының мақсатын әлеуметтік мақсатқа және жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен өндірістік ұжымдар қызметінің халықтың жағдайын жақсартумен және әлеуметтік-саяси тұрақтылықты қолдаумен байланысты қоғамдағы әлеуметтік әріптестікті кеңейтумен байланысты нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған саяси басқарма айқындайды.

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты жұмыс орындарын құруға және еңбекке қабілетті халықты ел экономикасына тартуға бағытталған жағдайда ғана тиімді бола алады. Әлеуметтік саясат ұғымы мемлекеттің күнделікті жұмысында кеңінен қолданылатын, сонымен қатар ресми құжаттарда қолданылатын категорияларға жатады.

Әлеуметтік саясат көптеген ғылыми пікірталастардың тақырыбы болып қала береді. Мұның себебі әлеуметтік саясат қазіргі қоғамның маңызды саласы болып саналады. Сонымен қатар, әлеуметтік саясат мемлекет қызметінің маңызды бөлігі болып табылады. Әлеуметтік саясат қоғамның даму деңгейімен, ондағы халықтың менталитетінің ерекшелігімен тығыз байланысты. Бұл, ең алдымен, мемлекет өзінің әлеуметтік дамуында алға қойған мақсаттары мен міндеттері. Осылайша, Қазақстанның әлеуметтік саласын бюджеттік қаржыландыру орта мерзімді перспективада трендте қалатынына көз жеткізуге болады. Осыған байланысты еліміздің әлеуметтік салалары мен рухани даму бағыттарының қаржылық дамуының бюджеттік емес көздерін іздеу проблемасын шешу қажет. Әлеуметтік саланы бюджеттен тыс қаржылық қамтамасыз етуді мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту есебінен ұлғайтуға болады.

Елдің мемлекеттік бюджетінің кіріс бөлігін атқарудың тиімділігін қосымша арттырған орынды. Салық салынатын базаны ұлғайту, көлеңкелі кірістерді қысқарту жөніндегі шаралар, оның ішінде құпия операциялар ауқымдарын қарқындалту есебінен бюджетті жеңілдетуді және ел бюджетіне қосымша мұнай емес ресурстық құйымдарды әртараптандыруды шешуге ықпал ететін болады. Мемлекеттің әлеуметтік міндеттерінің өсуі салықтық және кедендік әкімшілендіруді цифрландырудан үлкен экономикалық қайтарымды талап етеді. Мемлекеттік аппарат пен квазимемлекеттік даму институты қызметінің тиімділігін арттырудың маңызды проблемаларын шешу бойынша ғылыми-практикалық ұсынымдар әзірлеуді талап етеді.

Ұзақ мерзімді перспективада кіріс бөлігін толықтыру қарқынының төмендеуін және бұл ретте әлеуметтік мұқтаждықтарға арналған шығындардың тұрақты өсуін ескере отырып, мемлекеттік қаржыны нығайтудың стратегиялық тәсілдерін әзірлеу міндеті туындайды. Жанама нарықтық әдістермен кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыру арсеналын көбірек іске қосу, елдегі іскерлік ортаны жандандыру қажет [3].

Сурет1. 2017-2019 жылдар аралығындағы әлеуметтік салаға республикалық бюджеттен бөлінетін қаражат көлемі, млн тг.

Қорытындылай келе, негізінен, Қазақстан мен Еуропа елдері арасында халықтың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайында, жалақыда, зейнетақыда, әлеуметтік салаға бөлінетін қаржы көлемінде өте көп айырмашылықтар бар. Яғни, Қазақстанда әлеуметтік салаға бөлінетін қаржы басқа елдермен салыстырғанда, әлдеқайда төмен.

Менің ойымша, біздің елімізде мүмкіндіктер анағұрлым көп. Бізге сол мүмкіндіктерді тиімді түрде, ұтымды пайдалана білу қажет. Әрине, ол үшін әлеуметтік салаға, әлеуметтік саланың әрбір секторына қаржыны алдына-ала ойластырып, көп мөлшерде құю керек. Сонда ғана, біз Еуропаның аса дамыған елдерімен бақталаса аламыз. Әлеуметтік саланы дамыту, мемлекеттік дамуының негзгі бағыты, әлеуметтік сала дамымай, елдің дамуы екіталай.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құлпыбаев С.К., Ынтықбаева С.Ж., Мельников В.Д. Қаржы. Алматы, Экономика, 2012. – 289 б.
2. <https://qamshy.kz/article/52578-aleumettik-sala-manhyzdy-baghyt>
3. <https://euroasia-science.ru/ekonomicheskie-nauki/analiz-finansovogo-obespecheniya-socialnoj-sfery-respubliki-kazakhstan-v-sovremennyx-usloviyax-86-90/>

КРИПТОВАЛЮТАНЫ ҚОЛДАНУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАР: НЕГІЗГІ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Марат Темірлан

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Универстегі
«Қаржы» мамандығы, 1-курс магистранты

Түйіндеме. Автормен виртуалды валютаны аймақтық және халықаралық деңгейде қолдануға байланысты қылмыстарға талдау жасалды. Мақалада «криптоқылмыс» атты жаңа ғылыми санат енгізіледі, оны таратылған тізілімдердің өнімдеріне (криптовалюталар, токендер және сандық қаржы активтерінің басқа нысандары) қатысты немесе оларды пайдалану арқылы жасалатын әлеуметтік қауіпті әрекеттердің бірыңғай жүйелік қасиеттері негізінде біріктірілген жиынтық деп түсіну ұсынылады. Ғылыми таным әдістерін пайдалану негізінде авторлар криптоқылмыстың әр түрінің динамикасындағы заңдылықтарды және олардың көбеюінің негізгі факторларын анықтайды.

Криптовалютаға қатысты және онымен жасалатын қылмыстарды жүйелі түрде қарау және криптоқылмыстың әртүрлі сегменттерінің даму перспективаларын анықтау мақсаттарын алға қоя отырып, авторлар есірткі құралдарының заңсыз айналымының сапалық және сандық көрсеткіштеріне, қылмыстық кірістерді заңдас-тыруға және сандық активтерді ұрлауға талдау жасайды. Есірткінің заңсыз айналымының көбею факторларының ішінде криптовалюталардың анонимділігін, ал қылмыстық кірістер мен ұрлықты заңдастыру ауқымының өсуіне – азаматтық құқықтар мен меншікке қол сұғу объектілері ретінде криптовалюталар мен токендердің құқықтық мәртебесінің болмауы деп атап көрсетіледі.

Түйінді сөздер: блокчейн технологиясы, сақтандыру, таратылған тізілім, мәліметтер базасы, сақтандыру қызметтері, цифрландыру, цифрлық полис, сақтандырудағы алаяқтық, шығындар, стартап, бизнес-үрдістер.

Соңғы бірнеше жыл ішінде криптовалюталар тар мағындағы таза технологиялық мәселелердің аясынан әлемдік және ұлттық қаржы жүйелерін дамытудың ең көп талқыланатын мәселелердің санатына дейін өтті. Көзқарастардың күрт өзгеруіне криптовалюталарды капиталдандырудың қарқынды өсуі және ұжымдық инвестициялау моделінің дамуы (краудфандинг) себеп болды. Сарапшылардың бағалауы бойынша, 2021 жылдың қаңтар айында барлық криптовалюталардың капитализациясы 920 млн АҚШ долларын құрады. Олардың ішінде ең үлкен капитализация көлемін Bitcoin (689 млн АҚШ доллары), Ethereum (43 млн АҚШ доллары) және Tether (27 млн АҚШ доллары) үштігі құрайды.

Қазіргі уақытта сандық активтердің кешенді ғылыми зерттеулер объектісі ретіндегі танымалдылығы [1, 80 б.] таратылған тізілімдер технологиясының экономикалық және техникалық қасиеттерінің жиынтығына байланысты: операциялардың (транзакциялардың) қайтарылмауы, серверлерде деректерді орталықтандырылған сақтаудан бас тарту және нәтижесінде деректердің киберосалдығы әлдеқайда аз, делдалдар болмаған кезде тараптар арасында тікелей смарт келісім-шарттар жасау және жүргізу мүмкіндігі, жүйенің тәулік бойы жұмыс істеу мүмкіндігі, транзакциялардың төмен бағасы және делдалдардың қызметін азайту арқылы өндірістік (бизнес) тізбектің қысқаруы және т.б.

Бірақ жаңа технологияның осы және басқа да артықшылықтарын блокчейннің өзінде де, оның өнімдерінде де құқықтық мәртебенің болмауына байланысты толық бағалау мүмкін емес. Мәжбүрлі құқықтық вакуум оларды пайдалану тәуекелдерінің көбеюіне және соның салдарынан ірі қаржы және өндірістік құрылымдардың осы технологияны өздерінің бизнес-процестеріне енгізгісі келмеу қаупіне алып келеді [2, 192 б.; 3; 4].

Еуропол алғаш рет блокчейн технологиясын қолдану қаупі туралы айтты. 2015 жылғы есебінде ұйым криптовалюта айналымының трендтерін талдап, жаңа қаржы құралдары криминалдық салада (сыбайлас жемқорлықпен байланысты қылмыстар, есірткі, психоактивті заттар саудасы) ең танымал болып келе жатқанын қорытындылады. Көбінесе криптовалюта айналымнан алынған заттар мен өнімдерді сатып алу кезінде заңсыз Интернетте (даркнет) қолданылады. 2018 жылдың соңына қарай криптовалютаны қылмыстық мақсатта пайдалану бағыттарының саны едәуір өсті, бірақ көлеңкелі интернет-нарықтарда есеп айырысу құралы ретінде сандық ақшаны пайдалану бірінші орында [5, 149-150 б.; 6; 7, 580 б.].

2018 жылдың соңында биткойнмен заңсыз қызмет көрсету нарығы жылына шамамен 76 млрд АҚШ долларын құрады (биткойн транзакциялары 46%), бұл АҚШ пен Еуропалық заңсыз есірткі нарықтарының көлеміне жақын. Сонымен қатар, транзакциялардың жалпы долларлық құнының бестен бір бөлігі (23%) және биткойн әмияндарының жартысына жуығы (49%) криптоалгоритмдерді қолдану арқылы заңсыз қызметпен байланысты.

Сидней бизнес мектебінің мәліметтері бойынша, виртуалды валютаны қолдана отырып, психоактивті заттардың айналымы бес жыл ішінде жеке қызмет бағыттарындағы ерекшеліктермен өсу тенденциясын сақтайды (өсу қарқыны 5-тен 15%-ға дейін). Жыл сайын 76 млн АҚШ долларынан асатын 40 млн-ға жуық қылмыстық мәміле жасалады. Бүгінгі таңда цифрлық валютаның шамамен 22 млн иесі бар, олардың төрттен бір бөлігі заңсыз есептеулерде кем дегенде бір рет криптовалюталарды қолданған деп айтуға болады.

Қылмыстық ортадағы жаңа қаржы құралының танымалдығы осы уақытқа дейін криптовалюталардың құқықтық параметрлерінің жасалмауымен және оның қауіпсіз айналымының шекаралары орнатылмауымен түсіндіріледі.

Бұл көбінесе отандық және халықаралық сарапшылардың криптоқұралдардың экономикалық артықшылықтары мен криминогендік әлеуеті бір уақытта байланысқан кезде тәуекелге бағытталған тәсіл аясында криптовалютаны зерттеудің маңыздылығын түсінбеуіне байланысты [8].

Криптовалютаны қылмыстық пайдалану тенденцияларын кешенді зерттеудің болмауы криптоқылмыстардың алдын-алу саласындағы жұмыстың тиімділігіне сөзсіз әсер етеді [9, 90 б.].

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес, ғылыми танымның салыстырмалы түрде тәуелсіз объектісі және сонымен бірге интернет-қылмыстың криминологиялық моделінің ішкі жүйесі ретінде криптоқылмысты криминологиялық талдау уақтылы және іс жүзінде маңызды болып табылады.

Криптоқылмыс деп виртуалды валютаға қатысты немесе оны пайдалану арқылы жасалатын әрекеттердің бірыңғай жүйелік қасиеттері бар әрекеттер жиынтығын түсіну ұсынылады. Бұл түсінік институционализация сатысында болғандықтан, бұл терминді қолдану шартты болып табылады. Криптоқылмыстың үш негізгі секторын бөліп көрсетуге болады:

– психобелсенді заттарды (есірткі құралдарын, психотроптық заттарды және т.б.), өзге де тыйым салынған тауарларды, контентті немесе қызметтерді заңсыз сату;

- жаңа цифрлық валютаны пайдалана отырып, қылмыстық кірістерді жылыс-тату;
- криптовалютаны ұрлау және меншікке қарсы басқа да қылмыстар.

Қазіргі уақытта криптовалюталарға заңсыз тауарлар мен қызметтердің кең спектрін сатып алу мүмкіндіктері бар. Виртуалды ақша жеке деректердің заңсыз айналымы саласында, жалған құжаттармен, заңсыз дәрі-дәрмектермен саудада қолданылады, тіпті олар киллерлік қызметтерді төлеу үшін де қолданылады. Бірақ сонымен бірге есірткі құралдары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы криптоқылмыстың ең көп таралған сегменті болып қала береді (заңсыз тауарлар нарығының жалпы көлемінің 80%).

Криптовалюталардың көмегімен заңсыз сауданы анықтаудың алғашқы сәтті тәжірибесі Silk Road ісі болды. Бұл заңсыз интернет-нарықта заңсыз тауарлардың 10 мыңнан астам түрі сатылды, ал жалпы жылдық айналым 17 млн АҚШ долларынан асты. Бірақ бұл қылмыстың ашылуы қылмыстық бизнестің жаңа сегментінің дамуына біраз уақыт кедергі келтірді. Silk Road-тан кейін пайда болған нарықтар (ең алдымен Silk Road 2,0 және Evolution) олардың табысын орта есеппен 10 есе арттырды [10].

Өкінішке орай, қазіргі уақытта есірткінің қылмыстық айналымының, заңсыз контент және тыйым салынған қызметтерді сандық валюта арқылы пайдаланудың әлемдік статистикасы жүргізілмейді, бірақ сарапшылардың пікірінше, бұл 95% жағдайда есеп айырысу құралы ретінде криптовалюталар қызмет жасайды.

Сонымен бірге, көлеңкелі интернетті дамытудың түбегейлі жаңа криминологиялық тенденциялары байқалады: жеке қылмыстық қызметтердің сатылай сипаттамасы және олардың технологиялық сипаттамаларының жақсаруы, ұлттық және әлемдік деңгейдегі ірі ойыншыларды бөліп көрсете отырып, нарықты монополизациялау. Мысал ретінде ең ірі интернет-сервистерді дамыту жазықтығындағы есірткі құралдары мен психотроптық заттар нарығының мөлшері туралы деректерді келтіруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Куш А. Главред (Украина): когда доллару наступит конец? 05.11.2018 [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <http://www.inosmi.ru>.
2. Сембеков А.К. Цифровизация страховой отрасли Казахстана: проблемы, возможности. ҚарМУ хабаршысы. Экономика, 2020. – № 1.
3. Мақала: Блокчейн_(Blockchain) 17.08.2018. [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <http://www.tadviser.ru/index.php/>.
4. Потеряйко А. «Большой брат» пришёл. «Кодекс» цифровых данных на службе у корпораций 2020. [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.regnum.ru/news/economy/2807416.html>.
5. Китай готовит цифровой удар по доллару от 22.11.2019. [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.centrasia.org/news>.
6. Граин В. Компания MINDSMITH опубликовала отчет о развитии корпоративной экосистемы блокчейна в России. 31.10.2019. [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.bits.media>.
7. Казахстанский портал о страховании. Применение блокчейна в страховании. 07.12.2017. [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.allinsurance.kz>.
8. Блокчейн – эволюция рынка страхования [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://bitnovosti.com/2016/10/04/insurance-market-blockchain-evolution>.

КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ РЕТІНДЕ ЖАҢА ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Саламатова Арайлым

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 1-курс магистранты,

Ғылыми жетекші: Асилова А.С.

экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. Компанияның нарықтағы позициясы және оның озық қаржылық өнімдерді пайдалану дәрежесі кәсіпорынның қаржысын басқарудың қаншалықты кәсіби ұйымдастырылғанына тікелей байланысты. Қаржылық менеджмент жүйесін құру тек қаржы қызметінің ғана емес, сонымен бірге тұтастай ұйымның тиімділігін арттыруға қабілетті құралдар мен әдістер арсеналын дамытуды қамтиды. Сондықтан, қаржыны тиімді басқару жүйесін онтайландыру мәселелерін зерттеу кез-келген компания үшін, әсіресе тұрақсыз экономикалық жағдайында өзекті болып табылады.

Түйінді сөздер: компанияның қаржылық қызметі, басқарудың тиімді әдісі, жаңа қаржылық технологиялар, инновациялық қаржылық өнімдер.

Бүгінгі таңда жаңа технологиялар қаржы қызметтері индустриясын қайта құрды және дәстүрлі ойыншылар мен дәстүрлі бизнес-модельдерді белсенді түрде ығыстыруда. Жаңа қаржылық шешімдерді интеграциялау клиенттің құрылымын өзгертуге, белгілі бір функционалға жұмсалатын шығындарды азайтуға (клиенттерді өңдеу және т.б.), бизнес-процестердің тиімділігі мен сапасын арттыруға (мақсатты аудиторияны таргеттеу, скоринг және т.б.) мүмкіндік береді. Сондай-ақ тұрақтылыққа елеулі әсер етеді, соның нәтижесінде қаржылық технологиялар индустриясы (немесе FinTech) біртіндеп дербес қарқынды дамып келе жатқан салаға айналады.

Бұл тез дамып келе жатқан жаңа сала, қаржы қызметтері мен жаңа технологиялар секторларының қиылысында пайда болған. Қаржылық технологиялар индустриясы қатысушылары көп сегментті нарық үшін пайдаланушыға бағытталған қаржылық қызметтердің инновациялық шешімдерін ойлап табуға. Бұл ретте негізгі қатысушылар негізінен технологиялық компаниялар болып табылады, алайда қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды пайдалануды көздейтін компаниялар да белсенділік танытуда. Жаңа қаржылық технологиялар қаржы процестерімен инновацияны біріктіреді, жаңа өнімдерді нарыққа тезірек қосады және қызметтер, бизнес-модельдерді жақсы жаққа өзгертеді және барлық дерлік нарықта қызмет көрсетуге дайын сегменттердің белсенділігін арттырады.

Жаңа қаржылық өнімдерді пайдаланушылардың гетерогенді құрамын бөлек атап өткен жөн. Әрине, локомотив ретінде қаржылық технологиялық стартаптар өнер көрсетеді, бірақ дәстүрлі компанияларда белсенді бола бастады. Дәстүрлі қатысушылар, яғни қаржылық басқаруда ешқандай өзгеріске жүгінбейтін компаниялар, жаңа шындыққа бейімделуге мәжбүр. Бүгінгі таңда бәсекелестік аса қарқынмен артып келеді. Сондықтан да нарықтағы позицияны берік ұстап қалу және бәсекеге қабілетті болу мақсатында барлық дерлік компаниялар қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды пайдалануы тиіс. Олар заманауи технологияларға қаражат салып, осылайша өзгерістерге бет бұрып, өз позицияларын нығайту үшін белсенді әрекет етуде.

Жаңа қаржылық технологиялар түрлі салаларда өріс алуда. Бүгінде ірі интернет корпорациялар, телекоммуникациялық компаниялар, ритейлерлер, автоөндірушілер, түрлі өнім өндірушілер қаржылық қызметін басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында сан алуан қаржы технологиялары мен соңғы жаңалықтарды пайдалануда, Инновациялық өнімді өндірушілермен келісімдерге отырып, олардың клиенттік базаларын кеңейтуде. Қаржылық технологиялардың ізашарлары американдық технологиялық компаниялар болып саналады. Үлкен саны негізінен Силикон алқабында әзірленген инновациялық жобалар, жаңа саланы дамыту үшін қолайлы орта құруға ықпал етті. Алайда, бүгін басқа елдер, мысалы, Ұлыбритания, Сингапур, Оңтүстік Корея және т.б. қаржылық технологиялар орталықтарына айналууда.

Интернеттің бүкіл әлемге енуі, сондай-ақ цифрландыру процестері, қаржы технологиялары секторының дамуын белсенді ынталандыратын факторға айналды.

Инновациялық қаржы өнімдерінің жаһандық нарығы әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан нарықтың бірі болып табылады. Сараптамалық бағалаулар бойынша әлемдегі қаржы өнімдерін пайдаланушылардың саны жыл сайын 15-20%-ға өседі, бұл әлемдегі интернетке енудің өсуіне белсенді ықпал етеді. Бірақ FinTech нарығы оның күшті әртараптандырылуына байланысты кешенді бағалау үшін күрделі және бірқатар бағыттар бойынша деректердің қол жетімсіздігі. Иллюстрация ретінде біз деректерді келтірсек: сектордың негізгі сегменттеріне: осы сегменттердегі ақшалай мәндегі транзакциялардың жиынтық көлемі 2020 жылы 5,1 трлн. (2019 жылғы деңгеймен салыстырғанда +24%-ға артқан). Инновациялық қаржы өнімдеріне қызығушылықтың өсуі компаниялардың қаржылық менеджментті оңтайландыру және нарықтағы позициясын күшейту ниетімен түсіндіріледі. Сонымен, жаңа қаржылық технологияларға инвестициялардың көлемі мен шағын және орта бизнес, ірі компаниялардың қаржылық технологияларды өндірушілермен жасалынатын мәмлелер санының артуы байқалады. Сондай мәмлелерге мысал келтіре кетсем:

2017 жылы Тинкофф қаржы тобы Cloud Payments интернет эквайринг сервисінің 55% акциясын сатып алды, ал 2019 жылы компаниядағы өз үлесін 90%-ға дейін арттырды. Сервис бөгде төлем шлюзіне өтпей-ақ онлайн төлем жүргізуге мүмкіндік береді және әлемнің 50-ден астам валютасын өңдей алады. Cloud төлемдер кез-келген онлайн-дүкенге және банктік қызметтерді қолдана отырып біріктірілуі мүмкін Visa, MasterCard, Мир сияқты төлем жүйелерінің карталарын қамтиды.

2018 жылдың мамыр айында Альфа-Банк пен Cards Mobile арасында қаржы индустриясы үшін маңызды мәміле жасалды. Альфа-Банк пен мобильді қосымшаны әзірлеуші арасындағы мәміле нәтижесінде «Әмиян» cardsmobile біріншісі компанияның 25% үлесін алды. Инвестициялық мәміле көлемі жарияланбайды.

2019 жылы «Яндекс.Маркет» тізімді жасауға мүмкіндік беретін ScanToBuy өнімдерін өздігінен сканерлеу қызметін сатып алу барысында, олардың құнын бақылау және кезексіз төлем жасау сияқты ыңғайлы қызметтерді иемденді.

Қорыта келе, қазіргі прогрессивті жаһандану заманында нарық та бір орнында тұрмай, ілгері жылжуда. Экономиканың барлық салалары заман талабына сай болу мақсатында түрлі озық технологиялар мен ғылыми прогрестің оң нәтижелерін тиімді пайдалануда. Әсіресе қаржы нарығында сан-алуан инновациялық қаржы технологиялары кең өріс алуда. Сондықтан да бәсекеге қабілетті әрі нарықтағы өз позициясын берік ұстап тұру үшін, компаниялар қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды қолдануы тиіс. Жоғарыда келтіріп кеткен мысалдардағыдай, қаржылық процестерді жетілдіру мен нығайту мақсатында түрлі мәмлелер жасасып, озық қаржылық өнімдер мен жаңалықтарға инвестиция құю арқылы, қызмет барысына енгізуі керек деген пікірдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асилова А.С. Инвестиция негіздері. Оқулық. Алматы, 2019. – 43 б.
2. Седых И.А. Рынок инновационных финансовых технологий и сервисов. Оқулық, 2019. – 5-7 бб.
3. Турманидзе Т.У. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2011. – 46 б.
4. Савчук В.П. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Оқулық. – 98 б.

DIGITAL TRANSFORMATION OF FINANCIAL CONTROL USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

Dospan Zhanerke

Eurasian National University

Faculty of economics Finance Undergraduate

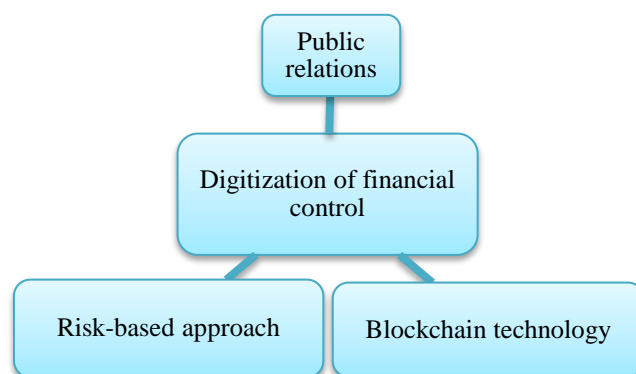
Scientific supervisor: **Rakhimzhanova K.K.**

Master of economic sciences

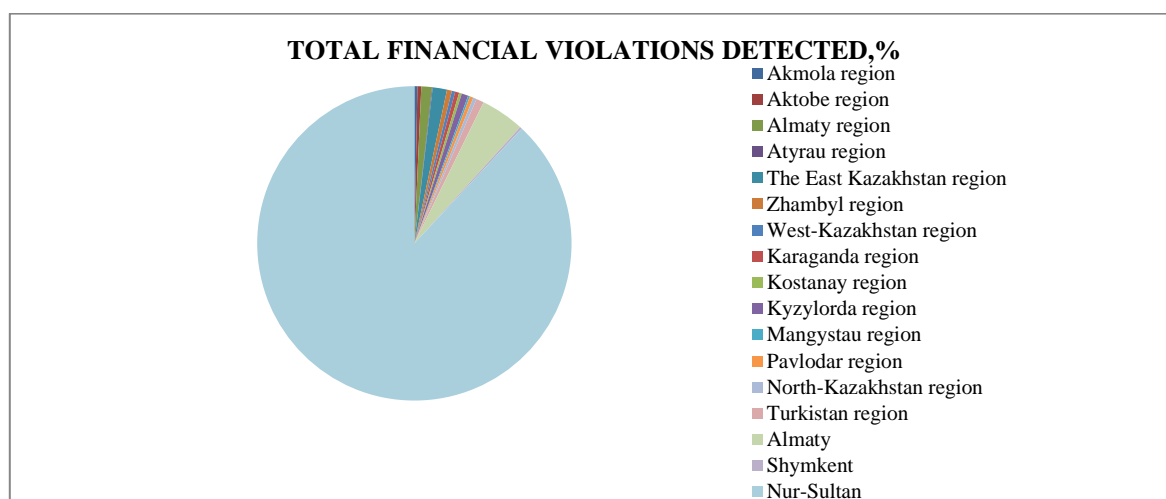
Abstract. Nowadays, in globalization, various changes are accompanied by technological innovations. In the last decade, the organization of financial control in the Republic of Kazakhstan has changed a lot. Currently, pilot projects are being implemented in international experience. One of the most pressing problems is the use of blockchain technology. Actually, blockchain is a peculiar engineering design whose advantage is to record and store assets, liabilities, transactions, and provide methods for recording cash flows and reconciling accounts. The refore, there are many opportunities to open up unique perspectives for improving financial control. It is important to organize and implement financial control based on international experience. The article contains a detailed description of the use of blockchain technology in the implementation of financial control, its effectiveness and main advantages. It was noted that digital technologies should be introduced in the work of financial control bodies. The article also describes the issues of increasing the speed of information exchange, ensuring transparency, the possibility of making changes and data distortion. This article explains the functioning of «blockchain technology» and critically assesses its potential role in improving financial control of Republic of Kazakhstan.

Keywords: blockchain technology, financial control, digital economy, cybersecurity, financial violations, financial stability.

Currently, one of the most pressing problems is the digitalization of the entire system of governmental audit and financial control. In this regard, the Government of the Republic of Kazakhstan on December 12, 2017 No. 827 approved the State Program «Digital Kazakhstan» in order to facilitate the transition of the economy of Kazakhstan to a fundamentally new trajectory of development, which will ensure the creation of a digital economy. It is planned to spend more than 108,6 billion tenge on the implementation of the provisions of the program until 2022 [1]. Furthermore, the main target of the government program “Digital Kazakhstan” is the improvement of the competitiveness of Kazakhstan's economy and quality of life through the progressive development of the digital ecosystem.

Nowadays many countries around the world are transitioning to a digital economy. The development of the financial sector will allow us to accelerate the process of globalization, make transactions faster, more efficient and secure. The refore, governments around the world are piloting blockchain technology. At the same time, blockchain projects are different from each other and include digital identity, enforcement of judgments, construction financing and money tracking, family status data, electronic voting, business licenses, passportsand even tax reporting [2].

According to statistics, 88,03% of financial violations were revealed in Nur-Sultan

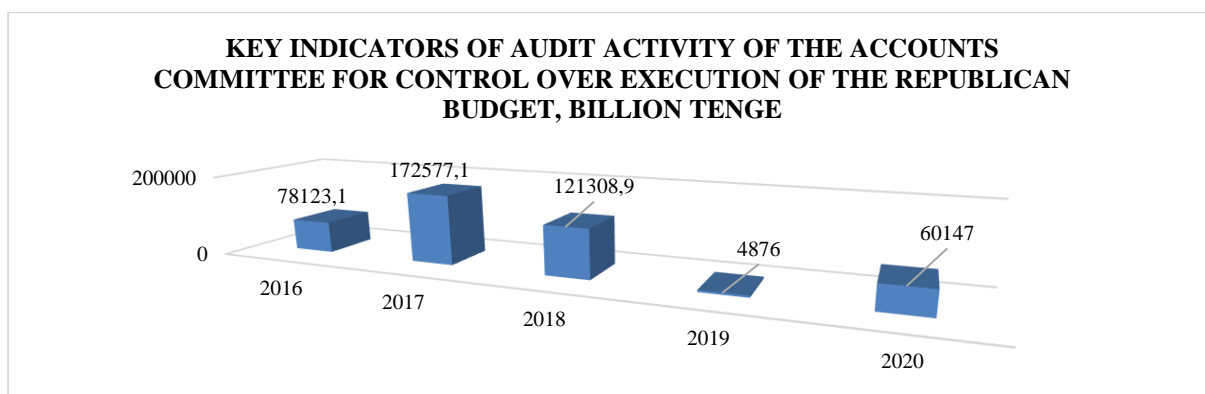
Blockchain technology is one of the key elements of the innovative development of the financial sector. It records and stores assets, liabilities, transactions, and provides methods for recording cash flows and reconciling accounts. Moreover, blockchain is a type of distributed ledger technology in which transaction data is structured as a chain of related blocks and cryptographically protected [3].

Russian scientists have discovered that one of the most suitable blockchain platforms could be Hyperledger Indy. Hyperledger Indy's main characteristics:

- availability of ready-made functionality for decentralized digital identification;
- high level of network cybersecurity;
- ability to change data.

Blockchain is a technology that replaces a personal database of shared information, ensuring security and availability. Government bodies exercising financial control should pay attention to blockchain technology, taking into account the potential of information technologies. Blockchain technology has a number of advantages.

- provides transparency of the operation;
- stores accurate information about all transactions;
- writing to the register is done automatically during a transaction [4].

Moreover, the countries of the world have tested blockchain technology and this trend will continue. Eastern European countries have often supported blockchain adoption, especially in Estonia, where the technology has been tested since 2008. According to the research, the use of blockchain technology in the financial sector is relatively high compared to other sectors around the world. As shown in the diagram, over 5 years the volume of financial violations identified by the Accounts Committee fluctuated, in 2017 it increased by 2,2 times compared to 2016. In 2018, it decreased by 30%, and in 2019 – by 96%. However, in 2020, the volume of financial violations increased 12,3 times.

Actually, financial control is a special type of activity which is aimed at checking the reasonableness of the creation, distribution and use of resources of all segments of the financial system [5]. It is recommended to use blockchain technology as a preventive measure to improve the quality of government audit, reduce the risk of corruption and financial irregularities. As a result, the transformation of financial control will help to make effective decisions to prevent potential violations and corruption. The development of conceptual approaches and practical algorithms for adapting modern technologies to the specifics of the country's financial system is of great importance for ensuring the competitive advantages of Kazakhstan, including at the international level. Especially, it is necessary to use modern technologies in the work of state control bodies in order to ensure financial stability and help create a solid foundation for economic growth in the country.

References:

1. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan. On approval of the State program «Digital Kazakhstan», approved on December 12, 2017, No. 827.
2. Blockchain Project Dutch Government // <https://www.blockchainpilots.nl/resultaten>. 7.05.2020.
3. Development of advanced registry technologies: Central Bank of the Russian Federation. – 2017, December//[https://www.cbr.ru/analytics/ppc/Consultation_Paper_1712129\(2\).pdf](https://www.cbr.ru/analytics/ppc/Consultation_Paper_1712129(2).pdf). 02.07.2018.
4. Buryakova A.O. Varnavsky A.V. Digitalization Activities The Accounts Chamber of the Russian Federation//Managed Campaigns. – 2019. – № 9 (4). – p. 98-114.
5. Пысов К.К., Кулпыбаев С. «Finance». Almaty. – 2006, p. 138.

ҚОР НАРЫҒЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАР ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Рахимова Диана Еркінқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 4-курс магистранты

Ғылыми жетекші: **Асилова А.С.**

экономика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме. Бұл мақалада қор нарығында қолданылатын инвестициялық стратегиялар және қор нарығындағы инновациялық шешімдер туралы мағлұматтар қарастырылған. Инвестициялық стратегияның жалпы мақсаты, қолданылу ауқымы және қор нарығында қолданылатын стратегия түрлері, олардың сипаттамасы ашылып жазылған. Сонымен қатар, қазіргі таңдаосы инвестициялық стратегияларды пайдалану ортасындағы инновацияларғаақпарат берілген. Жалпы интернет-сауданың таралуы және сауда роботтарының пайда болуы туралы мәліметтерге де тоқталған.

Түйінді сөздер: инвестиция, стратегия, пассив, қор, нарық, дивиденд, инновация, технология, интернет, сауда, робот.

Ең жақсы инвестициялық стратегиялар кірісті арттырады, тәуекелдерді азайтады және мақсаттарыңызға жеткізеді. Әдетте белгілі бір жобаны іске қосу кезінде оның бастамашылары қаржылық, материалдық, зияткерлік ресурстардың жетіспеушілігі, сонымен қатар тәжірибе мен таныстардың жетіспеушілігі түріндегі қиындықтарға тап болады. Мұның бәрі әрекеттің дәйекті жоспарын құруға, қолда бар нәрсенің көмегімен нәтиже алуға итермелейді. Осылайша инвестициялық стратегия жаһандық активтерді бөлудің қадамдық жоспарына айналуда. Сонымен қатар, инвестициялық стратегияларды пайдалану ортасындағы жаңа инновациялық өнімдер мен қызметтердің көп санының пайда болуы, қазіргі уақытта бағалы қағаздар нарығының ең маңызды сипаттамасының бірі болып отыр.

Инвестициялық стратегия дегеніміз не деген сұраққа жауап осыдан шығады. Инвестициялық стратегия – бұл сіздің немесе компанияның портфолиосына қалай инвестициялауды таңдайтынын анықтайтын ойлау жүйесі [1]. Ең жақсы стратегиялар тәуекел деңгейін сақтай отырып, қаржылық мақсаттарыңызға жетуге және байлығыңызды көбейтуге көмектесуі керек. Сіз таңдаған стратегия сізде қандай активтер бар екенінен бастап, сол активтерді сатып алу мен сатуға қалай қарайтыныңызға дейін әсер етуі мүмкін. Инвестициялық стратегияның мақсаты – инвестициялық қызметтібарынша оңтайландырылатын іс-шаралар жоспарын әзірлеу. Тұтастай алғанда стратегия нақты экономикалық жағдайларда басқару шешімдерінің жиынтығы болып табылады. Инвестициялық стратегияны бүкіл мемлекет үшін де, бір адамға да әзірлеуге болады, тек дайындық деңгейі мен тапсырманың ауқымы әр түрлі болып келеді. Қор нарығында қолданылатын инвестициялық стратегиялардың 6 түрімен танысып өтсек.

Пассивті және белсенді стратегиялар. Пассивті стратегия акцияны сатып алуды, ұстауды және транзакциялық шығындардың жоғарылауын болдырмау үшін оны сирек саудалауды білдіреді. Белсенді стратегиялар жиі сатып алу мен сатуды қамтиды. Олар нарықтан асып түсетін және орташа инвесторға қарағанда көбірек табыс әкелетін болып саналады.

Өсуге инвестиция (қысқа және ұзақ мерзімді инвестициялар). Инвесторлар өз портфелінде ұстау мерзімін жасағылары келетін құндылық негізінде тандайды. Егер инвесторлар компанияның алдағы жылдарда өсетініне және акциялардың ішкі құны өсетініне сенетін болса, олардың жалпы құнын арттыру үшін мұндай компанияларға инвестиция салады. Екінші жағынан, егер инвесторлар компания бір-екі жылдан кейін табысты болады деп сенсе, олар қысқа мерзімді меншікке барады.

Құны бойынша инвестициялау стратегиясы компанияға оның ішкі құны негізінде инвестициялауды қамтиды, өйткені мұндай компаниялар қор нарығында төмен бағаланады. Компаниялардың құнын нарықтық реттеу барысында, баға күрт көтеріліп, инвесторларға сатудан жоғары табыс әкелуі мүмкін. Бұл стратегияны өте танымал Уоррен Баффет қолданады.

Табысты инвестиция. Стратегияның бұл түрі портфолиоңызға құндылық қосатын акцияларға инвестициялаудан гөрі акциялардан ақшалай кіріс алуға бағытталған. Инвестор ала алатын ақшалай кірістің екі түрі бар: дивидендтер және облигациялар бойынша тұрақты пайыздық кіріс. Инвестициядан тұрақты табысты іздейтін инвесторлар осы стратегияны тандайды.

Дивидендтердің өсуіне инвестициялау. Бұл инвестициялық стратегияда инвестор жыл сайын дивиденд төлейтін компанияларды іздейді. Тұрақты негізде дивидендтер төлейтін компаниялар басқа компаниялармен салыстырғанда тұрақты және аз құбылмалы, сонымен қатар жыл сайын дивиденд мөлшерін көбейтуге бейім. Инвесторлар мұндай дивидендтерді қайта инвестициялайды және ұзақ мерзімді перспективада пайыздарды толықтырудан пайда көреді.

Қарама-қарсы инвестиция. Стратегияның бұл түрі инвесторларға нарықтың құлдырауы кезінде компаниялардың акцияларын сатып алуға мүмкіндік береді. Бұл стратегия төмен бағаға сатып алып, жоғары бағаға сатуға бағытталған. Қор нарығының тоқтап қалуы әдетте құлдырау, соғыс, апат және т.б. кезінде орын алады. Дегенмен, инвесторлар ешбір компанияның акцияларын тек тоқтап тұрған уақытта сатып алмаулары керек. Олар құн қосу қабілеті бар және бәсекелестерін тежейтін брендті бар компанияларды іздеуі керек [2].

Қазіргі таңда осы инвестициялық стратегияларды пайдалану ортасында түрлі инновациялар енгізілуде. *Интернет-технологияларды енгізу* қор нарығына шағын капиталы бар көптеген инвесторлардың шығуына мүмкіндік берді. Қор нарығындағы инновациялық шешімдер санының артуы нарыққа қатысушылардың белгілі бір инвестициялық шешімдерді қабылдауына сол немесе басқа дәрежеде әсер ететін сыртқы және ішкі факторларға байланысты [3].

Халықаралық тауар және қаржы нарықтарының жаһандануы мен ырықтандыруы, бағалы қағаздар нарығын реттеуге бағытталған көптеген елдердің заңнамасының өзгеруі, дамушы елдердің индустрияландыруы халықаралық капитал ағындарының еркін миграциясына әкелді, инвестициялық ресурстарға сұраныс пен ұсыныстың арақатынасын өзгертті, сонымен қатар пайыздық мөлшерлемелерді, валюта бағамдарын және акциялардың нарықтық құнын өзгерту мүмкіндігіне әкелді [4]. Мәселен, өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап қаржылық делдалдықтың дамуымен қатар жүретін қаржы нарықтарында айтарлықтай өсу байқалды. Жаңа қаржыландыру тетіктері құрылды, мысалы, секьюритилендіру, жаңа сауда алаңдары, қызметтер, механизмдер. Қор нарығына инновацияларды енгізудің негізгі мақсаты компанияның табыстылығын арттыру, әртүрлі тәуекелдерден қорғау және әрине, жаңа инвестициялық ресурстарды тарту деп атауға болады.

Қор нарығындағы инновациялық шешімдердің бірі және ең маңызды мысалы – *интернет-сауданың таралуы*. Онлайн сауданың операциялардың жоғары қолжетімді-

лігі, әлемнің кез-келген жерінен активтерді басқару мүмкіндігі, ақпараттың пайда болу жылдамдығы, мөлдірлігі сынды артықшылықтары бар [5]. Алайда техникалық ақаулар мен хакерлік шабуылдардың ықтималдығы сияқты кемшіліктері де кездеседі. Бағалы қағаздар нарығындағы тағы бір маңызды инновациялық шешім нарықтан нақты инвесторларды сәтті ығыстырып жатқан сауда роботтарының пайда болуы болды. Сауда роботы – бұл компьютерлік бағдарлама, бағалы қағаздармен сауда жасау процесін автоматтандыратын алгоритм. Жыл сайын автоматты түрде жасалған транзакциялар саны артып келеді. Сонымен, егер 2001 жылы барлық транзакциялардың тек 0,1% роботтар жасаған болса, 2019 жылға қарай барлық транзакциялардың жартысына жуығы автоматты түрде аяқталды. Сарапшылардың пікірінше, жақын арада сауда-саттықты 70% және одан да жоғары автоматтандыру күтілуде [6].

Уақыт өте келе роботтар жүргізетін транзакциялардың саны ғана емес, сонымен қатар роботтардың сапасы да артады. Мәселен, сауда роботтарының ең алғашқы үлгілері бағалы қағаздармен сауда-саттықта адамның көмекшісі ретінде қызмет етті – олар инвестор бағдарлай алатын дыбыстық сигнал шығарды. Қазіргі уақытта прогресс сауда роботтары бір айдан астам толық автономды жұмыс істей алатын деңгейге жетті және техникалық талдаудан басқа, олар басқа да көптеген параметрлерді талдай алады. Роботтарды пайдаланудың даусыз артықшылықтары – адами факторының мәміле жасау процесіне теріс әсерін мүлдем жоққа шығару және мәмілені жабу жылдамдығы. Бірақ, сауда роботы, кез-келген компьютерлік бағдарлама сияқты, әртүрлі техникалық ақауларға ұшырайтынын ұмытпау қажет.

Жалпы алғанда инвестициялық стратегияның болуы өте маңызды. Бұл инновациялық шешімдерді пайдалана отырып, нашар портфельдерді алып тастауға және табысқа жету мүмкіндігін арттыруға көмектеседі. Сіз өзіңізге неғұрлым анық мақсат қойсаңыз, соғұрлым инвестиция туралы жақсы шешім қабылдайсыз. Әрқашан жақсы мүмкіндіктерді іздеп, ешқашан қаражатыңызды инвестицияға бірден салмаңыз. Портфель құру – үйді кірпіштен тұрғызу сияқты қиын процесс. Сонымен қатар инвестиция – бұл американдық сырғанақ сынды, сондықтан эмоцияларды бақылауда ұстау қажет. Инвестициялар пайда әкелген кезде таңқаларлық болып көрінуі, бірақ олар шығын әкелген жағдайда күресу қиын болуы мүмкін. Сондықтан артқа шегіну, эмоцияны алып тастау және инвестициялардың дұрыс жолда екеніне көз жеткізу үшін кеңесшіңізбен бірге үнемі қайта бағалап отыру өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://journal.tinkoff.ru/guide/investment-strategy/>
2. <https://www.wallstreetmojo.com/investment-strategies/>
3. Хансевяров Р.И., Михайлов А.М., Сидюкова А.И. Факторы, влияющие на принятие инвестиционных решений на фондовом рынке // Экономические науки. 2018. № 162. 61-67 б.
4. Кузнецов К.В., Михайлов А.М. Составляющие механизма регулирования риска ликвидности акции // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. 2017. № 10 (104). 2 б.
5. Коновалова М.Е., Михайлов А.М., Кузьмина О.Ю. Прогнозирование развития фондовых рынков в условиях становления цифровой экономики // Вестник Самарского государственного экономического университета. 2018. № 11 (169). 13-19 б.
6. Воронова М.А. Финансовые инновации: история развития, классификация и проблемы внедрения в России// Наука и образование сегодня. 2017. № 6 (17).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Маляр Тамара Викторовна

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

Высшая школа Экономики и Бизнеса

Специальность «Финансы»,

студент 3го курса (сокращенная форма обучения)

Научный руководитель: **Касенова Г.Е.**

кандидат экономических наук

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос развития цифровых технологий и инноваций в постпандемический период Республики Казахстан. Наблюдаются значительные изменения спецтехнологий и автоматизированных систем за предыдущие десять лет. Также как «коронакризис» способствовал усовершенствованию цифровых сервисов в казахстанских банках. Была проанализирована система интернет-и мобильного банкинга, качество ссудного капитала, а также активы банков второго уровня Республики Казахстан. Продемонстрированы все ключевые тенденции, которые повлияли на общее состояние кредитных учреждений.

Ключевые слова: банковский сектор, цифровизация банковского сектора, развитие банковской системы, постпандемический период.

За минувшие десять лет банковский сектор претерпел значительные изменения: от возникновения новых каналов сервиса для клиентов и продуктов до новоиспеченных спецтехнологий для бэк-офисов и автоматизированных систем. COVID-19 стал сильным и громоздким толчком для улучшения инноваций фактически во всех сферах экономики, в том числе – в банковском деле. Кроме этого, темпы цифровизации банков выросли и стали самыми высокими за всю историю [1].

Главным вхождением новейшей стадии в формировании банковского сектора, в целях стабилизации экономики Республики Казахстан стало повышение качества банковской деятельности, включающее расширение состава банковских продуктов и услуг, рост их качества и совершенствование способов предоставления, повышение долгосрочной эффективности и устойчивости бизнеса. В связи с этим разработка и внедрение финансовых инноваций в банковском секторе Республики Казахстан обретает специальную востребованность. Так как уровень инноваций ориентирован на клиента, банки устранили разрозненность данных и выработали цельный подход к клиенту, а еще обеспечили доступ к новой ценной информации о требованиях, желаниях и ожиданиях своих клиентов [1].

«Коронакризис» подтолкнул казахстанские банки к становлению цифровых сервисов. Сейчас, дабы открыть банковские счета, платежные карточки, депозиты, получать кредиты, не обязательно приходить в филиал/офис банка. Сервисы предоставляются онлайн [2].

На технологическое развитие финансового рынка Казахстана приметное воздействие оказали меры, предпринимаемые правительством государства и Национальным Банком Республики Казахстан. Национальный Банк активно стимулирует развитие безналичных платежей и понижение наличного цикла. В частности, была проведена работа по построению и развитию системы мобильных платежей для создания альтернативной возможности выполнения оплаты в онлайн-режиме с применением

любых инструментов: платёжных карточек, электронных денег либо с банковского счёта – по выбору клиента. На рисунке 1 показана динамика пользователей интернет-и мобильного банкинга Республики Казахстан [5].

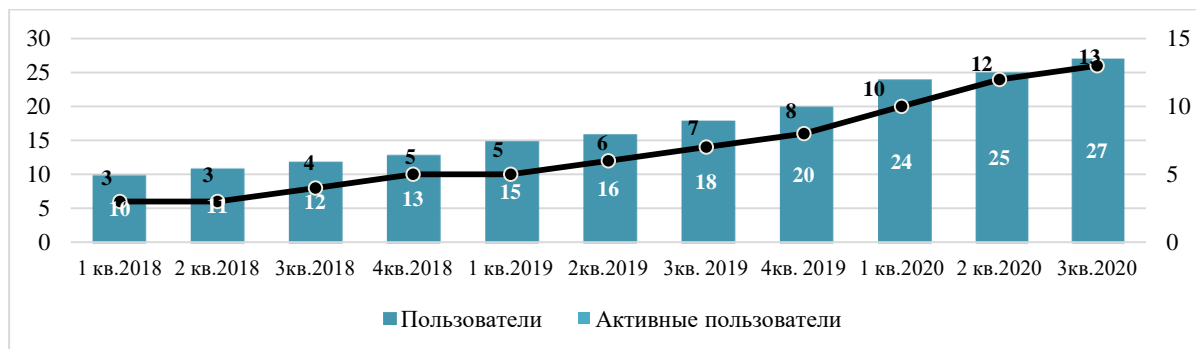

Рисунок 1. Динамика пользователей интернет-и мобильного банкинга РК

На сегодняшний день дистанционное открытие банковских счетов уже осуществляют 13 банков, на которых доводится 99% банковских счетов физических лиц. 90% банков предоставляют услуги через интернет и мобильный банкинг. В целом, динамичный рост числа платёжных карточек и объёма безналичных платежей, увеличение числа пользователей интернет-банкинга, реализация программ биометрической идентификации, а еще действующая законодательная база говорят о соответствии улучшения рынка платёжных карточек Республики Казахстан общемировому положительному тренду [3].

Наблюдается темп роста в динамике пользователей банкинга в период с 1 кв. 2018 года по 3 кв. 2020 года. Сейчас для банков используются биометрические технологии – распознавание голоса, сканирование лица на основании фотографии или видеоизображения. Например удалённая биометрическая идентификация разрешает участникам финансового рынка дистанционно идентифицировать клиентов и предоставлять им такие услуги, как открытие банковских счетов и депозитов, выпуск платёжных карточек, кредитование. Применение плодов цифровизации – дистанционных каналов продаж и цифровых сервисов – повысит эффективность и результативность работы банков, но при этом одновременно ставит вопрос более тщательной защиты IT-процессов и систем [3].

Пандемия навсегда изменила предпочтения клиентов банков. Все чаще через банковские приложения они стремятся управлять не только собственными финансами, но и жизнью. А это означает, что банкам предстоит организовать доступ к персонализированным продуктам в самых разных областях. В качестве очевидного примера можно привести дополнительное финансовое образование. Это изменение приоритетов в клиентском поведении необходимо учитывать уже сегодня, когда многие банки обновляют свои мобильные приложения и веб-сайты – ключевые инструменты взаимодействия с аудиторией [2].

На сегодняшний день состояние и развитие современного банковского сектора Казахстана включает следующие основные тренды: (рисунок 2) [1].

К июлю текущего года ссудный портфель банков второго уровня Республики Казахстан увеличился на 11,8% за год и достиг 16,8 трлн тг. За последние пять лет совокупный среднегодовой темп роста (CAGR) составил 1,8%. На фоне такого значительного роста ссудного портфеля его качество заметно улучшилось. Так, сумма кредитов с просрочкой платежей свыше 90 дней к концу июня текущего года впервые за

много лет опустилась ниже 1 трлн тг и составила всего 800 млрд тг. Доля NPL 90+ снизилась за месяц с 7,2% до 4,8% от ссудного портфеля, чего не случалось в банковском секторе страны более десятилетия. Сегодня предельно допустимый регулятором уровень NPL 90+ в ссудном портфеле составляет 10%. На рисунке 2 показана динамика качества ссудного портфеля банков второго уровня [4].

Рисунок 2. Тренды развития современного банковского сектора

В целом за последние годы было предпринято много мер для снижения уровня токсичных кредитов. Так, сокращение объёма проблемных займов происходило за счёт осуществления банками мероприятий по совершенствованию качества активов во время реализации AQR, независимого улаживания отдельными банками проблемных займов в процессе их объединения, а еще итога несостоятельных банков из системы. В частности, с учётом итогов AQR банками были проведены мероприятия по возрастанию качества активов, предусматривающие:

- принятие добавочного залогового обеспечения по ряду активов;
- осуществление взысканий по ряду обязательств, находящихся в состоянии дефолта;
- погашение займов с низким кредитным качеством;
- списание с балансов банков части проблемных займов.

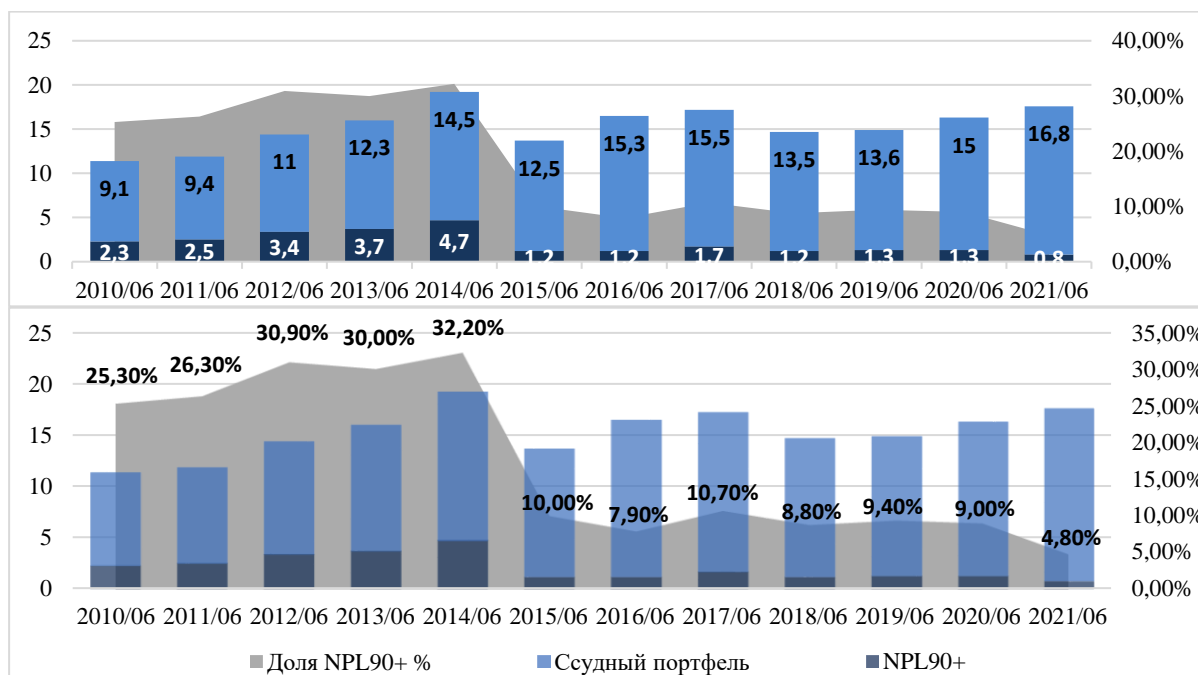

Рисунок 3. Качество ссудного портфеля БВУ РК

Помимо того, акционерами отдельных банков были осуществлены добавочные вливания в капитал в рамках реализуемой Программы увеличения финансовой стабильности банковского сектора [4].

Больше всех долю просрочки платежей свыше 90 дней сократил за месяц уже упомянутый Jusan Bank. Таким образом, сегодня банки Республики Казахстан уделяют пристальное внимание качеству кредитного портфеля [4].

Активы казахстанских банков к началу текущего года составили 31,17 трлн тг. на 2,6% больше, чем месяцем ранее, и сразу на 16,3% больше, чем год назад. Рост активов в 2020 году ощутимо превысил показатель предыдущих лет. Так, по итогам 2019 года активы банков второго уровня Республики Казахстан увеличились всего на 6,2%, в 2018-м лишь на 4,2%, а в 2017-м – уходили в минус. На рисунке 3 показана динамика активов банков второго уровня Республики Казахстан [4].

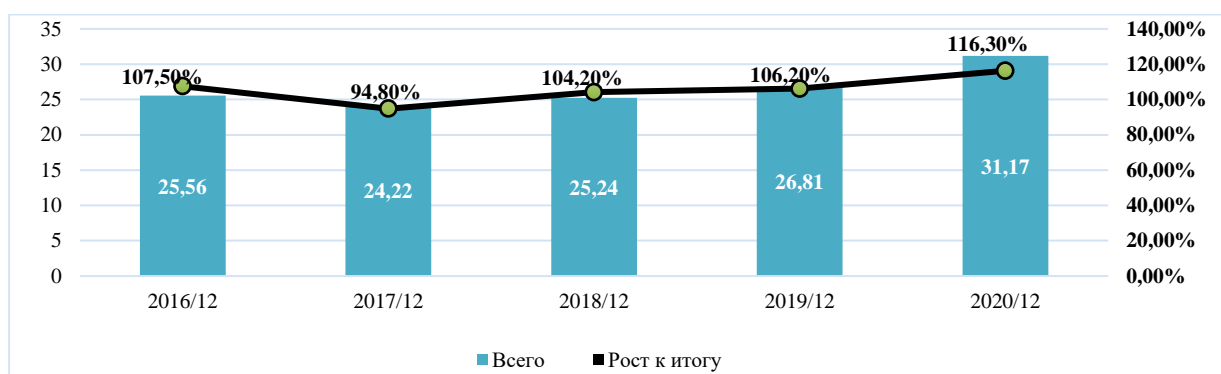

Рисунок 4. Активы БВУ РК, декабрь трлн тг.

Таким образом стоит отметить, что, к счастью, кризис, разразившийся весной прошлого года, банковский сектор Республики Казахстан встретил подготовленным. Национальный Банк Республики Казахстан и Агентство по регулированию и развитию финансового рынка представили результаты работы по проведению оценки качества активов БВУ – AQR. Программа охватила 14 банков второго уровня, на долю которых приходилось 87% активов и 90% от общего ссудного портфеля банков. Цифровизация дает существенные превосходства, и банки это осмысливают. Равно как и то, что финтех-компании понемногу отвоевывают часть рынка традиционного банковского сектора. Они делают передовые цифровые сервисы, которые формируют у клиентов новые ожидания, а еще влияют на динамику изменений выручки и расходов, связанных с уже существующими и только появляющимися услугами [4].

Список использованной литературы:

1. <https://kapital.kz>-Как цифровизация меняет банковский сектор Казахстана
2. <https://www.zakon.kz/>-Цифровизация финансового сектора: снижение теневой экономики и новые технологии
3. <https://kursiv.kz/news/kursiv-guide/2021-10/kak-cifrovizaciya-ipoteki-rasshirit-vozmozhnosti-bankov>-Как цифровизация расширит возможности банков
4. [http://ranking.kz/ru/Безналичные платежи в РК. Январь-сентябрь. – 2020.](http://ranking.kz/ru/Безналичные_платежи_в_РК._Январь-сентябрь._-2020)

HEDGING BITCOIN WITH CONVENTIONAL ASSETS IN THE CRYPTOCURRENCY MARKET

Kuanova A. Laura, Senior lecturer
Al-Farabi Kazakh National University

Abisheva A. Meruert
Al-Farabi Kazakh National University
Higher School of Economics and Business
3rd year student, specialty Finance

Abstract. The biggest drop in the price of the most popular cryptocurrency Bitcoin increases great anxiety among investors in the cryptocurrency market in 2021. Is it possible for alternative assets to hedge Bitcoin risk? This study explores the ability of stocks, bonds and currencies to hedge the most popular cryptocurrency. The analysis shows that the US dollar and gold can hedge Bitcoin, and Nikkei, Dow-Jones, S&P 500 futures are suitable tools for hedging «new gold». The article uses a dynamic hedging model based on wavelets to account for various types of investors in the cryptocurrency market. Research results show that conventional assets can hedge sudden fluctuations in the Bitcoin exchange rate in the cryptocurrency market.

Keywords: Conventional hedging, cryptocurrency market, Bitcoin, hedge risks, Wavelet-based dynamic hedging, hedging instruments.

Trading on the cryptocurrency market is a risky venture that requires a lot of analysis, taking into account market mechanisms and experience in trading financial instruments. Hedging is used to reduce risks and possible losses. With the help of hedging, traders can control risk factors and, accordingly, limit possible losses in the future.

Today, the cryptocurrency market is about \$3 trillion (CoinGecko, November 8, 2021) and is very volatile. In 2021, the cryptocurrency fell by 50%, and this is the largest collapse in history. Traders have started withdrawing money from Bitcoin in the hope that in the future there will be better opportunities to switch to other asset classes (Bloomberg, March 10, 2021). The main purpose of this article is to identify alternative assets that can hedge cryptocurrencies. The idea of using traditional futures is a new area of research. This article discusses risk hedging in the cryptocurrency market and how «new gold» can be hedged using exchange-traded futures contracts for other assets. As far as we know, this article is the main one that addresses this issue. According to the results, the main stock futures have the ability to hedge the main cryptocurrency. This article also uses dynamic hedging based on wavelets to account for the effects that create the main demand for hedging. The relevance of hedging lies in the fact that the wavelet hedging model reduces the variance of the hedged portfolio. In particular, the conclusions that some traditional assets can hedge sharp fluctuations in non-traditional assets, such as «new gold», investors should trust in risk management.

Literature review. A study of the relevant literature highlights that Bitcoin has gone through a chaotic path since its inception with high volatility. President of Euro Pacific Capital Inc. Peter Schiff said that Bitcoin will not be able to exceed \$20,000 in the future. The businessman also called the main cryptocurrency a «sinking ship» (Twitter, September 23, 2021). In particular, headlines such as «Most Bitcoin trading is fraud, as a new study has shown» (Coinbase Pro, June 26, 2021) continue to inflate unprecedented volatility in the cryptocurrency market. For some investors, large fluctuations in Bitcoin prices can be intimidating, while other investors see significant opportunities. Despite the huge volatility, it

is expected that Bitcoin can reach a market capitalization of \$4 trillion (CoinGecko, November 8, 2021). Bauer and Dimpfl (2019) found that the yield of cryptocurrencies negatively correlates with the yield of specific assets, such as gold, bonds, futures. Despite the great importance of many studies of volatility dynamics, the path to hedging cryptocurrency risk remains unclear, and Bitcoin futures contracts are limited to pure speculation, not hedging. Therefore, an important task for investors is to identify suitable hedging instruments, while having data on cryptocurrency derivatives in just three years. An additional consequence of this research is that investors are considering spot and futures contracts to create short-term positions based on price determination (Zhang & Ma, 2021).

Methodology. Trading crypto assets involves great risks due to the high volatility of digital currencies such as Bitcoin. Using hedging, traders in the market can control a certain element of risk and limit possible future losses. A sufficiently developed cryptocurrency derivatives market would be an excellent option for hedging cryptocurrency risk. Unfortunately, the market for cryptocurrency derivatives, such as futures, including options, is just emerging. Currently, Bitcoin futures are traded on the cryptocurrency market. Analyzing the benefits of hedging using only three years' worth of data can be unreliable. Many researchers (Liu & Tsyvinski (2018), Sebastian & Godinho (2019)) suggest that it is necessary to hedge Bitcoin with the help of other financial assets. In turn, Debdatto and Mitra (2019) noted that those assets that negatively correlate with cryptocurrencies can hedge cryptocurrency risk in the market. The study of the researchers' data shows that the structure covers the best indicators in terms of hedging efficiency. Preliminary analysis showed that the use of futures hedging of the main cryptocurrency led to disappointing results. Based on the above, it can be assumed that traders in the cryptocurrency market have the opportunity to hedge their long positions in cryptocurrency, but at the same time take a short position in a traditional asset. According to the research results, the minimum variance hedging coefficient can be estimated using the following hedging model (Conlon & Cotter, 2020):

$$s_t = \alpha + \beta f_t + \varepsilon_t$$

$$s_t = \ln(S_t) - \ln(S_{t-1})$$

after determining the spot price, f_t is fully determined for an asset that is not related to cryptocurrency. The hedging model takes into account the simulated functions of the time series of the cryptocurrency market, which notes that cryptocurrencies are determined by various jumps, including structural gaps that are changed by volatility. For this reason, a time-varying hedging model is used to solve the problem of multidimensionality in the distribution of profitability of the assets under consideration. Including the sum of the parameters f and this for the stationarity of the residuals, which means that the volatility has finite constancy (Liu & Tsyvinski, 2018). Taking this into account, how can several yield futures be modeled in a two-dimensional system:

$$s_t = \alpha_{0s} + \varepsilon_{s,t}$$

$$f_t = \alpha_{0f} + \varepsilon_{f,t}$$

The errors are conditionally normal with covariance H_t

$$D(0, H_t)$$

$$H_t = C + \sum_{j=1}^p A_j(\varepsilon_{t-1}^2) + \sum_{j=1}^p \Phi_j(H_{t-1})$$

where D denotes a distribution, H_t represents a diagonal matrix that changes over time with certain deviations. Hence the H_t matrix is 2×2 is a conditional matrix, C is a vector of constants 3×1 , A_j and Φ_j are matrices of parameters 3×3 in the equation, which is delayed by the squares of the residuals. The dynamic hedging coefficient β_t at time t is calculated as:

$$\beta_t = \frac{H(sf,t)}{H(ff,t)}$$

where $H(sf,t)$ denotes the covariance between the spot and futures series, and as for $H(ff,t)$ is the traditional deviation of the futures series.

In the cryptocurrency market, investors may have different preferences regarding time. In particular, some investors prefer short-term trading as well as hedging, while other investors prefer long-term time horizons. In order to take into account the different preferences of investors, a wavelet transform is applied to the analytical yield. The most important advantage of wavelet analysis is the ability to analyze the multi-period decision-making process by the hedger due to the influence of the clientele (Nguyen & He, 2015). One of the urgent problems of the traditional hedging model is to minimize the amount of data depending on the time horizon. If the data ends quickly, then the wavelet transform avoids this problem. The wavelet transform is described as an integral transformation, which is a wavelet function with a signal. Firstly, the wavelet transform carries a huge amount of information about the signal, and secondly, it has a strong redundancy. When analyzing time series, a researcher can combine time and frequency domains. Therefore, it is impossible to simultaneously observe the time and frequency domain of these time orders. The researcher can explore the structures of the regime at each level (Sebastian & Godinho, 2019). The following is a wavelet transform approach for measuring risk at any time scale.

A wavelet is a function that is quadratically integrable as

$$\Psi_{u,s}(t) = \frac{1}{\sqrt{s}} \Psi \frac{t-u}{s}$$

where u is defined as the location parameter that determines the exact position of the wavelet, and s is the scale parameter that determines the expansion of the wavelet, and $\frac{1}{\sqrt{s}}$ is also the normalization coefficient. Projecting a certain wavelet Ψ on the time series $x(t)$, we obtain a continuous wavelet transform denoted by:

$$W_{u,s}(t) = \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{1}{\sqrt{s}} \Psi \frac{t-u}{s} dt$$

In particular, models based on the profit from the hedger's utility are evaluated. From the first results, we saw that the effectiveness of hedging depends on the level of risk aversion by the hedger. Accordingly, hedgers will prefer long-term hedging due to higher utility. In the end, people with risk aversion will prefer intermediate scales.

Conclusion. As an asset, Bitcoin is very volatile, accordingly, the elements that determine its value are incomprehensible to investors in the cryptocurrency market. Hedging of the main cryptocurrency is unlikely for important reasons: the absence and illiquidity of the necessary derivatives. This undermines the ability of investors to control risks when investing in the main cryptocurrency. According to the results of the study, it was determined that investors in the cryptocurrency market are provided with effective risk control with the help of volatility securities. The dynamic hedging model exceeds and reduces the underlying risk. According to the analysis, it can be noted that gold and the US dollar hedge the main cryptocurrency, and futures can guarantee impressive results in minimizing variance. Bitcoin is traded on the cryptocurrency market for speculative purposes, and popular methods of hedging its ordinary assets remain ineffective. Based on the analysis presented, it was determined that traditional futures contracts have the possibility of being used to hedge the main cryptocurrency. The results of this study have significant implications for investors in the cryptocurrency market and may offer investors an alternative method of hedging Bitcoin instability. Wavelet hedging models show that investors can simplify the decision-making process by studying financial instruments that hedge rapid fluctuations in Bitcoin prices, and can also reveal the future prospects of an optimal portfolio and asset allocation using cryptocurrency at any time.

References:

1. Bauer D.G. & Dimpfl T. (2019). Price discovery in Bitcoin spot or futures? Journal of Futures Markets, 39 (7), 803-817.
2. Zhang Y. – J. & Ma S. – J. (2021). Risk spillover between Bitcoin and conventional financial markets: An expectile-based approach. The North American Journal of Economics and Finance, 55, 101296.
3. Debatta P. & Mitra S.K. (2019). Hedging Bitcoin with other financial assets. Finance Research Letters, 30, 30-36.
4. Conlon J. & Cotter J. (2020). Analysis of dynamic multiscale hedging using wavelet decomposition. Journal of Futures Markets, 32 (3), 272-299.
5. Liu Y. & Tsyvinski A. (2018). Risks and returns of cryptocurrency. Working paper. Yale University.
6. Nguyen T. & He T. X. (2015). Wavelet analysis and applications in economics and finance. Journal of Statistics and Mathematical Sciences, 1 (1), 22-37.
7. Sebastiao H. & Godinho P. (2019). Bitcoin futures: An effective tool for hedging cryptocurrencies. Finance Research Letters, 33, 101230.

ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ПИРАМИДАЛАР ҚҰРЫЛЫМЫ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Бейімбетова Ә.Ж.

«Нархоз Университеті» КЕАҚ

Экономика және менеджмент мектебі

«Қаржы және банк ісі» мамандығы, 3-курс студенті

Ғылыми жетекші: **Қазбекова Қ.М.**

экономика ғылымдарының магистрі,

аға оқытушы

Түйіндеме. Жоба аясында қаржылық пирамида ерекше құбылыстар ретінде, ерекше құбылысы бар феномен ретінде қарастырылады. Қазіргі кездегі аса қауіпті актуалдылығын жоғалтпаған проблемалар қатарына жатқыза отырып, оның қоғамдағы орны да сипатталады. Осындай проблема негізінде қаржы пирамидалары туралы тартымды ақпарат құрып, басқарғаны және таратқаны үшін жазалауды қарастыратын заманауи заңнаманы дамыту мәселесіне орын берілген. Жалпы қарастырғанда, қаржы пирамидасын тану және онымен танысу үшін барлық қажетті қадамдары жасалынған.

Түйінді сөздер: қаржылық пирамида, жоба, қаржы нарығы, пирамида схемасы, салық, алаяқтық.

Күннен күнге қаржылық пирамидалық құралымды жобалардың санының артуынан халықтың басым бөлігінің сеніміне иеленіп, ақшаларын тартып алу нәтижесінде қылмыстық оқиғаларының санының артуы бұл мәселеге байланысты толыққанды зерттеу жұмыстарының қажет екендігін түсіндірді.

Мақаланың мақсаты мен міндеттері:

- Пирамидалық құрылымды жобаларды айқындау;

- Пирамидаға тән ерекшеліктермен таныстыру;
- Оқыс оқиғалардың алдын алу шараларын қарастыру.

Қаржы нарығында пирамидалардың алатын орны қазіргі кезде ерекше. Халықтың бұл туралы толық ақпараттанбағанын ескере отырып, пирамидалардың қалай жұмыс істейтінін түсіндіру жобаның міндеті.

Қаржы пирамидасы – бұл пирамиданың жаңа қатысушыларынан үнемі қаражат тарту арқылы кірісті қамтамасыз етудің нақты тәсілі. Әдетте пирамида схемалары коммерциялық мекемелер ретінде тіркеледі және жобаны қаржыландыру үшін қаражат жинайды. Егер жобаның нақты кірістілігі инвесторларға уәде етілген кірістен төмен болса немесе мүлдем болмаса, онда жаңа инвесторлардың қаражатының бір бөлігі кірісті төлеуге бағытталады. Бұл жағдайдың табиғи нәтижесі – жобаның банкроттығы және соңғы инвесторлардың шығыны.

Практика көрсеткендей, пирамида күйрегеннен кейін сол кезде жиналған соманың шамамен 10-15%-ын қайтаруға болады. Ақыр соңында, жиналған қаражат өтімді активтерді сатып алуға бағытталмайды, бірақ бірден алдыңғы қатысушыларға төлемдер, жарнама мен ұйымдастырушылардың кірісіне жұмсалады. Пирамида неғұрлым ұзақ жұмыс жасаса, оны жойған кездегі қайтарымдылық пайызы соғұрлым аз болады. Пирамида схемасы мен нақты бизнес жобаның арасындағы айырмашылық кірісті төлеу көзі болып табылады. Егер табыс төлемдерінің мөлшері осы бизнес ұсынатын қосымша құн мөлшерінен үнемі асып отырса, онда бұл жоба пирамида болып табылады [1].

Қазіргі нарықтағы мұндай құрылымды жобалардың көбеюі халықтың ойын біраз аударған болатын. Тез уақыт аралығында жылдам әрі көлемді ақша табу мүмкіндігі қаржылық сауаттылығы төмен халық үшін үлкен соққы болды. Осындай пирамида құрылымына қызығып, бар ақшасын салып, несие алып, алданып қалған адамдардың санының артуы бұл құрылымды қоғамдық феномен ретінде қалыптастырды. Дәл осындай жағдай желісі біздің мемлекетімізде де орын алған болатын. «Ломбард 24» сынды пирамиданың негізінде көптеген отандастарымыз бар қаражатынан айырылып қалды. Сондықтан да осы мәселе мемлекет басшыларының назарын аударды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қаржылық пирамидар мәселесін шешу қажеттігін назарға ұсынды. Осы тарапта мемлекет тарапынан барлық қаржылық пирамидалық құрылымы бар жобалар тексеріліске алынып, қарастырылуда. Ал біз өз кезегімізде осы құралымның жұмыс істеу механизмі мен шешу жолдарын қарастыратын боламыз.

Қазақстандағы қаржылық пирамидалар. Жалпы Қазақстан жағдайында қаржылық пирамидаларға байланысты қылмыстық істер жиі орын алып тұрады. Солардың ішіндегі жақын арада болғаны 2020-сыншы жылғы қаржылық пирамида актісі. «Гарант 24 Ломбард», «Estate Ломбард», «Выгодный займ» және «Нур-Али Капитал» деген атаулармен белгілі бірнеше қаржылық ұйымдар қарапайым халықты алдап қаржылық пирамида үлгісін құрған. Бұл оқиғада он жеті мыңға жуық адам жапа шекті. Аталған ұйымдардың ең ірісі есептелінетін «Гарант 24 Ломбард» ұйымының өзі жекелей 22 млрд теңгеге жуық қаражат жымқырған. Бұл әрекет Қазақстандағы қаржылық пирамиданың әлі күнге бар екенін және ықпалы жоғалмағанын көрсетеді. Осыған орай ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Бас прокуратураға қаржылық пирамидалармен күресті үдету туралы тапсырма да берді.

Төмендегі берілген көрсеткіштерге назар аударатын болсақ, ең жоғарғы көрсеткіш 2016 жылы 237 болғандығын байқаймыз. Бұл пирамидалар жұмысының шарықтау шегі болған болатын. Кейінгі жылдарда бұл көрсеткіштер төмендеген, Себебі, бастапқы жылдардағы пирамидалардың жұмыс атқаруына шектеулер қарастырылып, тоқтатылған болатын. Жалпы қарастырғанда мұндай құрылымды

жобалардың жұмыс атқару уақыты 3-4 жылды ғана қамтиды. Содан кейін, ақшаны алып, жабылып жатады. Жоғары көрсеткіштің қайта жандануы 2020 жылы байқалады. Бұл қаржылық пирамидалардың өзіндік схемасына байланысты бірде ашылып, қандай да бір тексерістер орын алғанда жабылып жатуының негізінде ұсталуына байланысты қарастырылатын көрсеткіштер ретінде қабылдауға болады.

Сурет 1. Қазақстандағы 2015-2020 жж. анықталған пирамидалар саны

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ресми статистикасын басшылыққа ала отырып, соңғы бес жылда қазақстандықтар қаржылық пирамидалардан 14 млрд теңгеден астам шығынға ұшырағанын атап өтуге болады (46,5 млн АҚШ доллары). Ең көп сома 2017 жылы болды – 7,1 млрд теңгеден астам (21,6 млн АҚШ доллары) [2].

Қаржылық пирамида шет елдер мысалында. Қазіргі уақытта Ресейдегі қаржылық пирамидалардың мысалдары «Бинар» (MyBinar), оның ізбасары «NewPRO бағдарламасы» және оның клоны «СуперПрогик» болып табылады. Сондай-ақ, «МММ» АҚ құрылтайшысы Сергей Мавродидің жаңа жобасы – 2011 жылдың қаңтарында ол іске қосқан МММ-2011 [3].

Ал енді Еуропа мемлекеттеріне келетін болсақ, Чехия мемлекетінде орын алған жағдайды қарастыруға болады. Ресейде «қаржы пирамидаларының» алаяқтықтары туралы естелік Сергей Мавроди мен «МММ» компаниясының атымен, Чехияда – жүздеген млн долларды шетелге жазасыз аударған кәсіпкер Владимир Коженаның қызметімен байланысты. Қаржы пирамидалармен қайғылы тәжірибесі Словакия мемлекетінде де қарастырылады.

5 млн халқы бар Орталық Еуропа Республикасында өткен онжылдықта жиырмаға жуық қаржы-инвестициялық компаниялар мен қорлар банкротқа ұшырады. Алайда, мұнымен сәтсіздіктер біте қоймады: Кишице қаласынан келген Горизонт қаржы тобы мен оның еншілес компаниясы BMG Инвест Трнава қаласынан 162 мыңға жуық адам заңсыз кәсіпкерлік белсенділіктің құрбаны болды. Осындай жағдайлардың нәтижесінде пирамидалық құрылымы бар жобалардың тек халыққа емес, мемлекет үшін де қауіпті екенін көре аламыз. Жалпы әлемде бірінші қаржы пирамидасы Еуропада құрылды. Оны алғаш құрушы француз азаматы Джон Ло. Францияның қаржы министрі, Мемлекеттік банктің төрағасы және әлемдегі алғашқы ашық акционерлік қоғамның басшысы ретінде Джон Ло тарихта қаржы пирамидасының өнертапқышы ретінде аты қалды. Ло 1717 жылдың соңында жасаған жобалардың бірі «Индия компаниясы» [4].

Қаржылық пирамидалармен күрес механизмі. Күннен күнге алданып жатқан адамдардың санының көбеюінен мемлекет бұл жағдайды қолға алу қажет екенін түсінген болатын. Әр мемлекет осы жағдаймен күресу үшін өзіндік қадамдарды

атқаруда. Біздің еліміздің алғашқы қадамдарының бірі – тексерісжүргізу. Яғни, мүмкіндігінше осы құрылым негізінде жұмыс істейтін кәсіпорындар мен жобалардың жұмыс жүргізу тәртібі мен лицензия, салық, айыппұл жағдайларына назар салу арқылы тексеріс жүргізу.

Бұл заңсыз жұмыс істейтін орталықтарды анықтап, заң бойынша жазалауға мүмкіндік береді. Ал біздің ұсынатын қадамымыз халық арасында қаржылық сауаттылық жұмыстарын, лекциялар мен коучингтік сабақтардың жүргізілуі. Халықтың алдануы олардың білімінің жетіспеушілігі мен қаржылық жағдайларының қысымы болып табылады. Тез әрі қомақты соманы мемлекет бекіткен пайыздық мөлшерлемеден төмен алу мүмкіндігі бар деп ойлаудың өзі қате тұжырымдама. Мұндай күдікті мүмкіндікті білімі жеткілікті азамат байқайтын болса, сәтсізді алдын алуға болатын еді. Сондықтан да, бұл мәселені осы қадамдарды іске асыру барысында шешуге болады деген қорытындыға келе аламыз.

Қорыта келгенде, бұл жобада қаржылық пирамида терминінің негізгі теориялық тұжырымдамалары қарастырылды. Осы терминнің түрлері мен құрылымдары талданды. Сондай-ақ, ең ықпалды қаржылық пирамидалардың мысалдары келтірілді. Жұмыс барысында қаржылық пирамидалардың негізгі ерекшеліктері мен негізгі схемасы алынды. Әр түрлі күмәнді компанияларға ақша салмау және қаржыны алаяқтардан қорғау үшін нақты инвестициялық ұйымдармен көптеген мысалдар мен салыстырулар болды. Сонымен қатар қаржылық пирамидалардың шарықтау шегі мен олармен күрестің шешімдері ұсынылды.

Қаржылық пирамидалар әр түрлі инвестициялық жобаларды онлайн бақылау күшейтіліп, салыстырмалы түрде жақында басталған инвестицияларға қатысты инвестициялық компанияларды тұрақты тексерулер басталғанша алаяқтық жасайды. Көптеген адамдар табыстылық тәуекелге тікелей пропорционалды екенін ұмытып кетеді және көптеген тәжірибесіз инвесторлар ақшаларын жоғалтады. Бұл әрекет сауатты адамдар үшін ашық байқалса да, қаржылай сауатсыз жандар үшін әлі күнге мол табыс көзі ретінде қарастырылуы өкінішті. Сол сияқты қаржылық пирамиданы басқа ұйымдар ішінен анықтауға мүмкіндік беретін ерекшеліктерді келтіре отырып, қаржылық сауатсыздықтың нәтижесінде орын алуы мүмкін оқиғалар желісін алдын алу шаралары жоба аясында келтіріліп кеткен болатын. Ал бұл жобаның негізгі мақсаттарының орындалғандығының көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қаржы пирамидасы дегеніміз не? Қаржы пирамидаларының анықтамасы, мағынасы және негізгі түрлері мен белгілері.-<https://richpro.ru/stati/finansovaja-piramida-chto-jeto-vidy-priznaki-finansovyh-piramid-spisok-novyh.html>
2. Central Asian Bureau for Analytical Reportingесми сайтынан - <https://cabar.asia/ru/finansovaya-piramida-ili-kak-kazahstanskim-mavrodi-udalos-vymanit-u-grazhdan-strany-80-mln>
3. Ресейдегі қаржылық пирамидалар жайлы - <https://ria.ru/20120531/661330965.html>
4. Еуропа елдеріндегі қаржылық пирамидалардың көрінісі - <https://pravo.ru/review/face/view/79658/>

КӘСІПОРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бекмұратова А.

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
«Экономика және құқық» факультеті
«Қаржы» мамандығы, 1-курс студенті
Ғылыми жетекші: **Молдабекова А.Ш.**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Түйіндеме. Бұл мақалада кәсіпорынның стратегиялық менеджменті, алдына қойылған мақсаттары мен оларға жету жолдарын қою мүмкіндігін қарастырады. Нақты анықталған стратегиялық мақсаттар инвестициялық қызмет ұзақ мерзімді перспективада дұрыс басқару шешімдерін қабылдаудың қуатты құралы болып табылатын жолдарды анықтайды.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, қаржылық стратегия, инвестициялық қызмет, Ғар-талдау, талдау әдістері.

Кәсіпорынның инвестициялық қызметінің стратегиялық мақсаттары – оның стратегиялық инвестициялық ұстанымының қажетті өлшемдерінің нысандандырылған түрдегі сипаттамалары мынадай талаптарға сәйкес қалыптастырылуы қажет:

- біріншіден, мақсаттар қол жетімді және шынайы болуы тиіс, бірақ олар қол жеткізуде тым оңай, жеңіл болмауы қажет;
- екіншіден, мақсаттар икемді болуы керек. Кәсіпорынның инвестициялық қызметінің стратегиялық мақсаттары инвестициялық ортада болатын өзгерістерге сәйкес түзетулер енгізуге болатындай етіп қалыптастырылуы қажет;
- үшіншіден, мақсаттар өлшенуі тиіс. Бұл стратегиялық инвестициялық мақсаттарды сандық өлшеуге немесе бағалауға мүмкіндік береді.
- төртіншіден, мақсаттар нақты болуы қажет, яғни инвестициялық қызмет үдерісінен қандай нәтиже алынады, алға қойылған стратегиялық мақсаттарға қанша уақытта қол жеткізіледі, сондай-ақ инвестициялық үдерісті жүзеге асыруға кім жауапты деген сұрақтарға бірден жауап беретіндей нақты анықталған болуы тиіс;
- бесіншіден, мақсаттар өзара үйлесімді болуы керек, мұнда үйлесімділік – стратегиялық инвестициялық мақсаттардың кәсіпорын ұстанымына, жалпы даму стратегиясына сәйкес болуы;
- алтыншыдан, стратегиялық инвестициялық мақсаттар кәсіпорын қызметіне тікелей ықпал ететін субъектілер үшін қолайлы болуы шарт. Мұнда кәсіпорынның инвестициялық қызметінің стратегиялық мақсаттары ұзақ мерзімді кезеңдегі қаржы менеджментінің басты мақсаты болып табылатын кәсіпорын иелерінің ахуалын мейлінше көтеруге бағытталуы қажет. Кәсіпорынның инвестициялық қызметінің стратегиялық мақсаттарына жеке-жеке тоқталайық.

Инвестициялық қызметтен күтілетін нәтиженің түрлеріне қарай стратегиялық мақсаттарды экономикалық және экономикалық емес деп бөледі. Экономикалық мақсаттар – инвестициялық табысты қалыптастыруға немесе инвестициялық қызметтің басқа да экономикалық нәтижелеріне қол жеткізуге тікелей байланысты болады. Ал экономикалық емес мақсаттарға әлеуметтік мәселелерді шешу, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, кәсіпорынның беделін көтеру сынды мақсаттар жатады.

Инвестициялық қызметтің функционалды бағыттары бойынша стратегиялық мақсаттар үш түрге бөлінеді: нақты және қаржылық инвестициялау, инвестициялық ресурстарды қалыптастыру мақсаттары. Кәсіпорынның инвестициялық стратегиялық мақсаттарды келесі белгілер бойынша жіктеледі [1].

Нақты инвестициялау мақсаттары нақты инвестициялардың салалық және өңірлік бағытталуына қарай, олардың негізгі нысандары мен түпкілікті нәтижелері бойынша анықталады. Мұндай мақсаттар кәсіпорынның оперативті қызметінің стратегиялық мақсаттарына сәйкес болуы тиіс.

Қаржылық инвестициялау мақсаттары – болашақта басқа кәсіпорындардың акциясының бақылау пакетін алуды, яғни қаржылық инвестициялар қоржынын құрудың негізгі өлшемдерін анықтайды. Инвестициялық ресурстарды қалыптастыру мақсаттары көбінесе меншікті инвестициялық ресурстарды, олардың құрылымы мен орташа салыстырмалы құнын қалыптастыруды анықтайды.

Кәсіпорынның стратегиялық мақсаттары – шаруашылық субъектісінің тұтастай экономикалық әлеуметін арттыруда маңызды рөл атқарады. Ал кәсіпорынның жекелеген бөлімшелерінің мақсаттары кәсіпорын бөлімшелерінің тиімді қызметін қамтамасыз етумен байланысты болады. Ішкі мақсаттар әлеуметтік мәселелерді шешудегі кәсіпорынның ішкі инвестицияларының даму бағыттарын анықтайды. Сыртқы мақсаттар кәсіпорынның сыртқы, яғни отандық және шетелдік инвестициялардың бағыттары мен олардың күтілетін нәтижелерін сипаттайды.

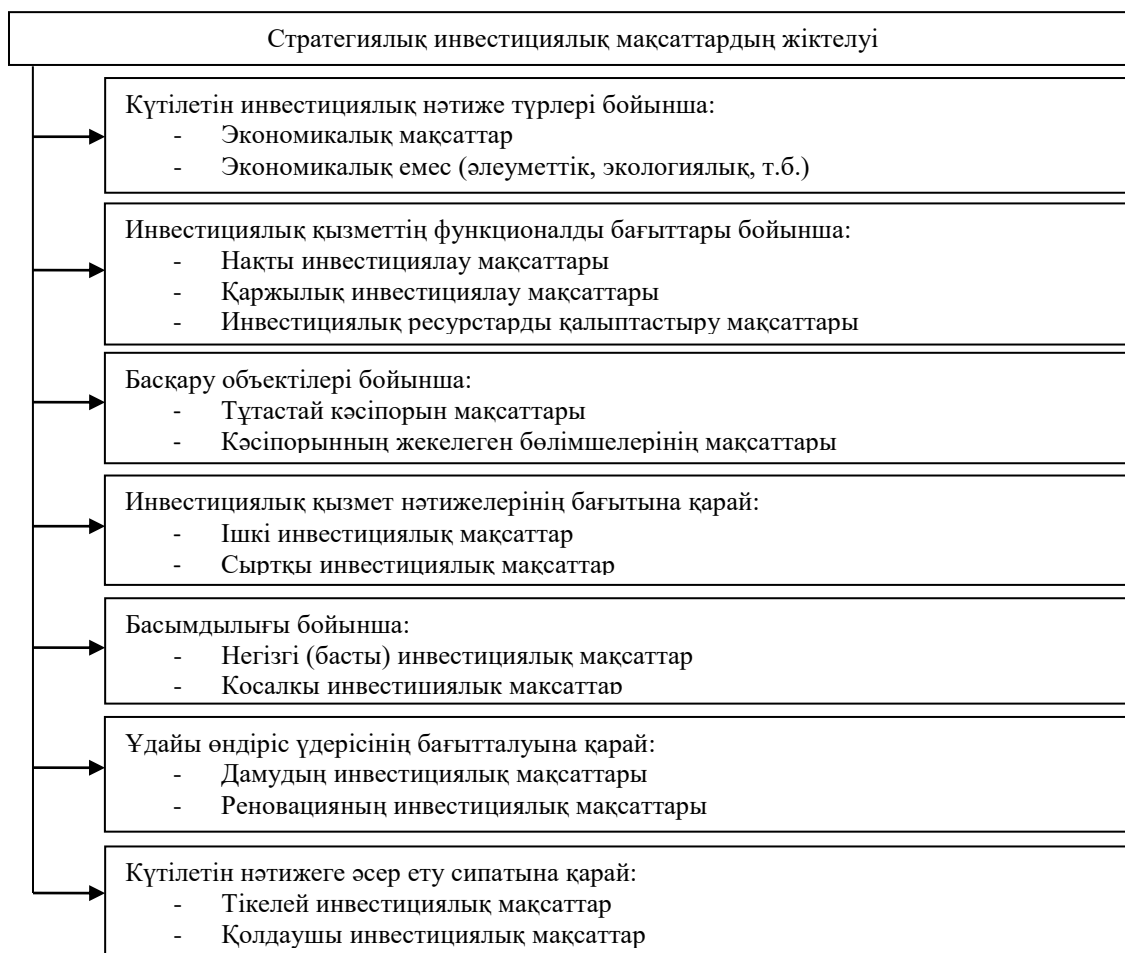
Стратегиялық мақсаттар басымдылығына қарай негізгі және қосалқы болып бөлінеді. Инвестициялық қызметтің негізгі мақсаттары кәсіпорын иелерінің ахуалын жақсартуға және оның құнын мейлінше өсіруге байланысты туындайды. Ал қосалқы мақсаттар кәсіпорынның басқа экономикалық және экономикалық емес мақсаттарын біріктіреді және негізгі мақсаттардың орындалуына жағдай жасайды.

Күтілетін нәтижеге әсер ету сипатына қарай стратегиялық мақсаттарды тікелей және қолдайтын мақсаттар деп ажыратады. Тікелей мақсаттар инвестициялық қызметтің түпкілікті нәтижелерімен байланысты кәсіпорынның стратегиялық мақсаттары жатады. Қолдайтын мақсаттар инвестициялық қызмет үдерісінде тікелей мақсаттарды жүзеге асыруды қамтамасыз етуге бағытталады. Мысалы оған жаңа инвестициялық технологияларды пайдалану, инвестициялық қызметті басқарудың жаңа ұйымдық құрылымына көшу, инвестициялық мәдениетті қалыптастыру жатады.

Кәсіпорынның стратегиялық даму мақсаттары – кәсіпорынның меншікті капиталының немесе активтерінің құнын өсіруге бағытталады. Ал реновациялық мақсаттар – жәй ұдайы өндіріс жағдайындағы тозған негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді ауыстыруды қамтамасыз етеді.

Инвестициялық қызметтің стратегиялық мақсаттарына сауатты қалыптастыру үшін сыртқы инвестициялық орта факторлары мен инвестициялық нарықтың жәй-күйін алдын ала талдап, оның инвестициялық қызметінің ерекшеліктерін анықтайтын кәсіпорынның қуатты және осал жақтарын бағалау қажет. Инвестициялық стратегияны жасау әдістері. Кәсіпорынның стратегиясын жасау әдістерінің ең кеңінен тараған түрі SWOT-талдау мен Gap-талдау.

SWOT-талдау әдісі – кәсіпорынның ішкі ортасының қуатты және осал жақтарын, сыртқы инвестициялық ортаның әлеуметті қауіп-қатерін және талдаудың негізінде кәсіпорынның инвестициялық стратегиясының даму мүмкіндіктерін ашып көрсетуге мүмкіндік береді. SWOT-талдау әдісінің негізінде қауіп-қатер жағдайындағы тәуекелділік деңгейін төмендетіп, кемшіліктерді өтейтін кәсіпорынның қуатты тұстары мен мүмкіндіктерін есепке алатын инвестициялық стратегия жасалады.

Сурет 1. Стратегиялық инвестициялық мақсаттарды жіктеу

Инвестициялық Гар-талдау әдісі кәсіпорынның шынайы даму жағдайы мен оны дамытудың әлеуметті мүмкін жолдарының арасындағы айырманы анықтауға негізделеді. Гар-талдаудың ең негізгі мәселесі мынады: кәсіпорын өзінің қызметін жандандыру үшін қандай стратегияны таңдауы тиіс. Егер кәсіпорын қолда бар ресурстарын, яғни капитал немесе технологияға салынатын инвестицияларды ұтымды пайдаланбаса, онда бұл оның мүмкіншіліктерін төмендетуі мүмкін.

Гар-талдаудың мақсаты – кәсіпорынның ағымдағы жағдайы мен әлеуметті мүмкіндігінің арасын айырып көрсету. Бұл кәсіпорынға ресурстарды пайдалануды оңтайландырып, оң нәтижелерге жету үшін кәсіпорын қызметінің қай тұстарын жетілдіру қажеттігін анықтауға мүмкіндік береді. Гар-талдау процесіне алдымен жандандыру жолдары белгіленген, күтілетін нәтиже анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Любушкин Н.П. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. Учебное пособие для вузов. – М.: «ЮНИТИ», 2000.

КӘСІПОРЫННЫҢ РЕЗЕРВТЕРІН ШЕШУ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ТАЛДАУ

Төрехан Е.

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
«Экономика және құқық» факультеті
«Қаржы» мамандығы, 1-курс студенті
Молдабекова А.Ш., Муратова Д.Б.
экономика ғылымдарының кандидаты, доценттер

Түйіндеме. Бұл мақалада кәсіпорынның қаржы-экономикалық жағдайын талдау, оның ең өзекті мәселелерінің бірі қарастырылады. Өйткені, тек сол арқылы оның төлем қабілеттілігін, қоршаған ортаға жарамдылығын және болашағын анықтау жолдары қарастырылады.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, кәсіпорын резеріптері, қаржылық тұрақтылық, қор қайтарымы.

«ТаразПромСтрой» ЖШС қызметінің қаржы-экономикалық көрсеткіштеріне баға беру үшін келесі кестені құрамыз:

1-кесте. 2019-2020 жж. «ТаразПромСтрой» ЖШС қызметінің негізгі қаржы-экономикалық көрсеткіштері

P/c	Көрсеткіштер	Өлшем бірлігі	Іс жүзінде		Ауытқуы (+, -)	Өсу қарқыны %
			2019 ж.	2020 ж.		
1	Қызмет көрсетуден түскен табыс	мың тг	213158	251724	+38566	118,1
2	Өткізілген қызметтің өзіндік құны	мың тг	210538	244495	+33957	116,1
3	Жалпы пайда	мың тг	2620	7229	+4609	2,8 рет
4	Қаржыландырудан түскен табыс	мың тг	-	104	+104	-
5	Кезеңдік шығындар	мың тг	1144	5655	+4511	4,9 рет
6	Жалғастырылған қызметтен түскен пайда	мың тг	1476	1678	+202	113,7
7	Тоқтатылған қызметтен түскен пайда (зиян)	мың тг	-	-	-	-
8	Салық салынуға дейінгі пайда	мың тг	1476	1678	+202	113,7
9	Қызметкерлердің орташа тізімдік саны	адам	5	39	+34	7,8 рет
10	Еңбекақы қоры	мың тг	1060,0	13642,0	+12582,5	12,8 рет
11	Бір қызметкердің орташа жылдық жалақысы	тг	212000	349794,8	137794,8	1,6 рет
12	Негізгі құралдардың орташа жылдық құны	мың тг	20585	29353,5	+8768,5	142,5
13	Қор қайтарымы	тг	10,4	8,6	-1,8	82,7

1-кестеде берілген мәліметтер бойынша кәсіпорынның қаржылық қызметін сипаттайтын көрсеткіштерге баға береміз. «ТаразПромСтрой» ЖШС-ның қызметінің негізгі көрсеткіші – қызмет көрсетуден түскен табыс.

Егеменді еліміздің 30 жылдығына және «Қаржыгерлер» мерекесіне орай студенттер мен жас ғалымдарға арналған халықаралық конференция

Бұл көрсеткіш 2019 жылы 213158 мың теңге, ал 2020 жылы – 251724 мың теңгені құрады. Өткен жылмен салыстырғанда 38566 мың теңгеге өсті және 118,1%-ды құрады. Қызмет көрсетуден түскен табыстың өсуі қызметтерге деген келісім бағалардың өсуіне байланысты. Өткізілген қызметтің өзіндік құны 2019 жылы – 210538 мың теңге, ал 2020 жылы – 244495 мың теңге. Өткізілген қызметтің өзіндік құны 33957 мың теңгеге өсті және 116,1%-ды құрады. Жалпы пайда 2019 жылы – 2620 мың теңге (213158 – 210538), ал 2020 жылы – 7229 мың теңге (251724 – 244495), яғни 4609 мың теңгеге (7229 – 2620) өсті.

Кезеңдік шығындар да өткен жылмен салыстырғанда 4511 мың теңгеге (5655 – 1144) немесе 4,9 ретке өсті. Жалғастырылған қызметтен түскен пайда 2019 жылы – 1476 мың теңге, ал 2020 жылы – 1678 мың теңге. Өткен жылмен салыстырғанда 202 мың теңгеге (1678 – 1476) өсті және 113,7% құрады. Сонымен, қаржы нәтижелері тиімді пайдаланылған мен, пайданы көбейту болатын еді, егер өткізілген қызметтің өзіндік құны төмендегенде. Сондықтан, кәсіпорында өткізілген қызметтің өзіндік құнының құрылымына ерекше назар аудару қажет.

Қызметкерлердің саны 2019 жылы – 5 адам, ал 2020 жылы – 39 адам, яғни 2019 жылмен салыстырғанда 34 адамға (39-5) өскен.

Еңбекақы қоры 2019 жылы – 1060 мың теңге, ал 2020 жылы – 13642,0 мың теңгені құрады. Еңбекақы қоры 12582,8 мың теңгені (13642 – 1060) құрады немесе 12,8 ретке өсті. Бір қызметкердің орташа жылдық жалақысы 2019 жылы – 212000 теңге ($1060 / 5 \times 100$), ал 2020 жылы 349794,8 теңге ($13642 / 39 \times 100$). Бір қызметкердің орташа жалақысының өсуі еңбекақы қорының өсуіне байланысты. Еңбекақы қорының өсуі қызметкерлердің санының өсуіне байланысты.

Негізгі құралдардың орташа жылдық құны 2019 жылмен салыстырғанда 18768,5 мың теңгеге өскен. Қор қайтарымы көрсеткіші 2019 жылы – 10,4 теңге, ал 2020 жылы – 8,5 теңге. Қор қайтарым көрсеткіші өткен жылмен салыстырғанда 1,8 теңгеге (8,6 – 10,4) төмендеген, яғни негізгі құралдар тиімсіз пайдаланған.

Нарықтық экономикаға өту өндіріс шығындарын есепке алуды ұйымдастыруды қайта қарауды және оның прогрессивті әдістерін ендіруді талап етеді. Осы мақсатта ҚР бухгалтерлік есеп теориясы мен практикасы үшін нарықтық экономикасы дамыған елдердегі шығындарды есепке алуда «директ-костинг» жүйесі бойынша ұйымдастыру тәжірибесі көңіл аудартады. Айнымалы шығындарға өндіріс көлемінің өзгеруіне байланысты өзгереді тікелей шығындар жатады: шикізат және негізгі материалдар; технологиялық мақсаттарға жұмсалатын отын және энергия; өндірістік персоналдың жалақысы; тиісті төлемдерімен бірге жабдықтарды күту және пайдалану шығындары және бірқатар басқа да үстеме шығындар. Тұрақты шығындарға әкімшілік, басқарушылық, коммерциялық және жалпы шаруашылық шығындары жатады. «Тұрақты шығындар кезеңдік шығындар болып есептеледі және бұйымдар арасында бөлінбейді, олар тура нәтижелерге жатқызылады».

Айнымалы шығындар тұрақты шығындармен салыстырғанда күшейтілген бақылауды талап етеді. Тұрақты шығындардың мөлшері тұрақты болып қалады және өндіріс көлеміне пропорционалды өзгермейді, мысалы, жал төлемі, несиені пайдаланғаны үшін пайыздар, негізгі құралдарға есептелген амортизация, кәсіпорын басшысының жалақыларының кейбір түрлері және басқа да шығындар. Тұрақты шығындар бірдей уақыт аралығында бірдей сомамен есептеледі. Оларға кәсіпорын және оның бөлімшелері бойынша смета есептеледі. Ескерілген ауытқулар (үнемдеу немесе артық шығындалу) негізінде кәсіпорынның шаруашылық нәтижесіне әр бөлімшенің салымын анықтауға болады. Айналымды шығындарға қарағанда, тұрақты шығындар, жоғарыда аталғандай өндіріс көлемінің өзгеруіне тәуелді емес. Сондықтан

оларды азайтудың басты резерві өндіріс көлемінің өсуінде жатыр. Шығарылған өнім көлемі қаншалықты көп болса, өнім бірлігіне тұрақты шығындар соншалықты аз келеді. Шығындарды тұрақты және өзгермелі деп жіктеу біршама шартты сипатта екенін айта кеткен жөн, себебі шығындардың бір бабы әр түрлі жағдайда өндіріс көлеміне тәуелді немесе тәуелсіз болуы мүмкін. Мысалы, кәсіпорын қызметінің саласын кеңейту, тиісті қызмет бөлімшелерінің қызметкерлерінің жұмыс көлемін ұлғайтады (бухгалтериялар, маркетинг бөлімі, жоспарлау – өндірістік бөлімі және т.б.).

Бұл жағдайда белгілі бір кезеңде басқару аппаратын ұстау шығындарының өсуі пайда болады, ол шығындар белгілі бір кезеңде тұрақты ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, тұрақты шығындар қатарына жатқызылған жеке баптар бойынша өнім шығару көлемінің тұрақсыздығына тәуелсіз бір кезеңнен екіншіге өзгеру байқалуы мүмкін (мысалы, жал төлемінің өсуі, материалдар мен тауарларды сақтау бойынша шығындардың көбеюі т.б.). басқа бір жағынан алғанда, айнымалы шығындар, өндірісті ұйымдастыру және технологияның жаңаруы сияқты факторлардың салдарынан өндіріс көлемінің өзгеруі кезінде өзгеріссіз қалмайды.

2-кестедегі мәліметтер бойынша қызмет көрсетуден түскен табыс 2019 жылы – 213158 мың теңге, ал 2020 жылы – 251724 мың теңге, яғни 38566 мың теңгеге өскен. Өткізілген қызметтің өзіндік құны 2019 жылы – 210538 мың теңге, ал 2020 жылы – 244495 мың теңге, яғни 33957 мың теңгеге өскен. Қызмет көрсетуден түскен табыстың өсу қарқыны 118,1% ($251724 / 213158 \times 100$). Өткізілген қызметтің өзіндік құнының өсу қарқыны 116,1% ($244495 / 210538 \times 100$). Қызмет көрсетуден түскен табыстың 1 теңгесіне шаққандағы шығындар 2019 жылы – 0,988 теңге ($210538 / 213158$), ал 2020 жылы – 0,971 теңге ($244495 / 251724$), яғни 0,017 теңгеге төмендеген.

2-кесте. Қызмет көрсетуден түскен табыстың 1 теңгесіне шаққандағы шығындарды талдау

р/с	Көрсеткіштер	Өлшембірлігі	2019 ж.	2020 ж.	Өзгеруі (+, -)
1	Қызмет көрсетуден түскен табыс	мың тг	213158	251724	+38566
2	Өткізілген қызметтің өзіндік құны	мың тг	210538	244495	+33957
3	Қызмет көрсетуден түскен табыстың 1 теңгесіне шаққан шығындар	тг	0,988	0,971	-0,017

Кәсіпорынның табыстары деп Қазақстан Республикасы бухгалтерлік есебінің № 5 «Табыс» – деп аталатын стандартына сәйкес есепті кезеңдегі активтердің көбеюін (ақша қаражаттарының, басқа да мүліктердің келіп түсуін, кіріске алынуын) және міндеттемелердің азаюы (өтелінуі) негізінде капиталдың көбеюін (үлес қосушылардың қосқан жарналарынан басқа), яғни экономикалық пайда табуды айтамыз. Мұндай табыстарға:

- дайын бұйымдар мен тауарларды сатудан алынатын табыстар;
- қызмет көрсетуден алынатын табыстар;
- дивиденттер, роялтилер және пайыз түрінде алынатын және тағы да басқа табыстар жатады. Кәсіпорынның қаржылық нәтижелері тиімді пайдаланған деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Любушкин Н.П. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. Учебное пособие для вузов. – М.: «ЮНИТИ», 2000.

САНДЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ: ӘЛЕМДІК ҮРДІСТЕР МЕН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Қыдырбек Мардан Ердосұлы
Еуразия Ұлттық Университеті,
Экономика факультеті,
Қаржы мамандығы, 2-курс студенті,
Ғылыми жетекші: **Рахимжанова К.К.**
экономика ғылымдарының магистрі

Түйіндеме. Бүгінде цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етіп отыр. Сонымен қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өздері анықтауда. Мақаланың басты мақсаты, әлемдік тәжірибені пайдалана отырып, еліміздегі сандық экономиканы дамыту жолдарын қарастыру және зерттеу болып табылады.

Түйінді сөздер: цифрландыру, интернет, инфрақұрылым, ЖІӨ (жалпы ішкі өнім), тенденция, трансформация, эволюция, интеграциялау, АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технология), технология, бәсеке, цифрлық экономика, цифрлық жоба, ғылыми-техникалық прогресс.

Цифрландыру – цифрлық технологияларды қоғамның әр түрлі салаларына енгізу. Қазіргі таңда ұлттық экономикамыздың цифрлануы маңызды мәселердің бірі. Еліміздің цифрландыруға бет қоюы экономикаға да өз әсерін тигізбей қоймайтынын білеміз. 2018 жылдан бері іске асып келе жатқан «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы бүгінде ерекше көрсеткіштерге ие. Бұл – заман талабы.

Экономиканы цифрландыру – дамудың тиімді жолы. Экономикалық қарым-қатынастар, ұялы байланыс және көзді ашып-жұмғанша алуан түрлі ақпараттармен ғаламды торлаған, төрткүл дүниені кез-келген уақытта көз алдыға әкеліп, аядай алақаныңа сыйдырып отырған Интернеттің дамуы біз бен сіз үшін керемет мүмкіндік.

Цифрлық дамыған экономикалар, әдетте, жұмыс күші қашықтан жұмыс істеуге көбірек дайын болатын жоғары технологиялық секторлардан ЖІӨ-нің көп бөлігін алады. Сонымен қатар, дамыған цифрлық экономикасы бар елдер, жоғары инфрақұрылым, мемлекеттік сектордың көп бөлігіндегі цифрлық трансформация тәжірибесі және қол жетімді интернет арқылы мемлекеттік қызметтерді онлайн режимінде ұсынады. Кейбір елдер тіпті өздерінің сандық эволюциясын контактілерді іздеу, деректерді жинау және денсаулық сақтау саласындағы хабарламалар үшін пайдаланды, бұл экономикалық сәтсіздіктерді едәуір азайтты.

COVID-19 бен цифрландырудың арасындағы байланыс, меніңше, пандемия цифрландырудың дамуына ерекше үлес қосты. Ол жалпы адамзаттың цифрландыруға ауысуына сілкініс берді. Бірақ, пандемия бүкіл әлем елдерінің экономикасына өз кері әсерін тигізбей кетпеді. Әсіресе, экономикасы туризм мен шағын өндіріске тәуелді елдер қатты құлдырап кетті, көптеген жұмыс орындары бос қалды. Есесіне, нарыққа жаңа жұмыс түрлері келді. Қызмет көрсетудің көп бөлігі электронды түрге ауысты. Бұл, бүкіл адамзаттың цифрландыруға жасаған алғашқы анық қадамы десек те болады.

Мысалы, Қытайдың цифрлық экономикасы соңғы жылдары қарқынды дамып келеді және елдің ЖІӨ-нің маңызды қозғаушы күшіне айналды. Көлемі 5,4 трлн АҚШ долларын құрайтын Қытайдың цифрлық экономикасы 2020 жылы ЖІӨ-нің 40%-ын қамтамасыз етті және елге жалпы өсу қарқыны 9,6% болатын COVID-19 пандемиясымен байланысты проблемаларды жеңуге көмектесті.

Осылайша, көптеген елдер цифрлық экономиканың маңыздылығын мойындады, ал кейбіреулері оны өсу мен қалпына келтіру стратегиясының негізін қалады. Мысалы, Қытай цифрлық экономиканы өзінің 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық стратегиясының негізгі құрамдас бөлігіне айналдырды. Сол сияқты, Австралияның 800 млн долларлық сандық бизнес-жоспары 2030 жылға қарай жетекші цифрлық экономика болуға бағытталған экономикалық қалпына келтіру стратегиясының маңызды бөлігі болып табылады. Болжам бойынша, бұл жоспар Австралияның жылдық ЖІӨ-ні 2024 жылға қарай 6,4 млрд австралиялық долларға арттырады.

Цифрландыру ұлттық экономиканың қозғаушы күші және тұрақты жұмыс орындарын құрушы болады. 2019 жылы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының іс-шараларын жүзеге асыру аясында 8 мың жұмыс орны құрылды. Бағдарламадан түскен жалпы экономикалық тиімділік 2018 және 2019 жылдары 600 млрд теңгеден асты.

Мемлекеттік қызметтерді ұсыну, білім беру, денсаулық сақтау, қаржы, көлік және тау-кен металлургиясы салаларында цифрлық технологияларды енгізуде айтарлықтай елеулі жетістіктерге қол жеткізілді. Цифрлық технологиялардың әрі қарай интеграциялануы Қазақстанның әлемдегі бәсекеге аса қабілетті 30 елдің қатарына ену үшін және қазақстандықтардың әл-ауқатын жақсарту үшін өте маңызды. Мысал ретінде электронды еңбек биржасын қарастырайық. 2019 жылы электрондық еңбек биржасы арқылы 488 мыңнан астам жұмыс іздеуші жұмысқа орналастырылды, олардың ішінде 350 мың адам тұрақты жұмыс орындарына орналасты. Цифрлық жобаларды іске асырудың арқасында жұмыс берушілер мен жұмыс іздеушілер шамамен 862,2 млн теңге үнемдеді. Еңбек шартын есепке алудың бірыңғай жүйесін пайдалану кезіндегі шығындарды үнемдеу 292,4 млн теңгені құрады.

Көптеген өндірістік ұйымдар мен компаниялар цифрландырудың қажет екенін білсе де, цифрландыруды бастаудан пайда табуға әр түрлі кедергілерге тап болып жатады. Ол кедергілерге мыналар жатады: ақпараттық технология құрылымының жеткіліксіздігі, техникалық іс-әрекеттердің болмауы, бизнес-процестердің жүйесіздігі мен тәуекелдің жоғарылығы, цифрландыруды енгізуге кететін шығындар. Осы кезде цифрландыруға өту үшін компания бұндай кедергілерді қалай жеңбек деген сұрақ туындайды. Менің ойымша, бұл кедергілерді компаниялар уақыт өте келе еңсере бастайды. Себебі, елімізде ғылыми-техникалық прогресс жақсы дамып, халқымыздың сандық сауаты артып келеді.

Бұл ретте нарықта бәсекелестік дамып, цифрланбаған компанияларды нарық өздігінен шығарып отырады. Бірақ компанияларға цифрлануға өту үшін мынадай кеңестерді берер едім: Бірінші, компания өзіне қажетті цифрландыруға арналған стратегия құрып алуға тиіс. Одан кейін, компания қызметкерлері АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) саласы бойынша білімдерін жетілдіруі керек. Содан соң компания өзінің цифрландыруға өтуін қажет екенін білгенде ғана ол цифрландыруға түпкілікті дайын болады.

Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) – бұл кедейлікті жоюға, теңсіздік пен әділетсіздікке қарсы тұруға, жер шарын қорғауға және барлық адамдар үшін бейбітшілік пен гүлденуді қамтамасыз етуге бағытталған әлемде қабылданған мақсаттар. 2030 жылға дейін 17 негізгі бағыттар таңдалды, олардың жүзеге асырылуы елді өмірдің барлық негізгі салаларының тұрақты дамуына және осы әлемдегі әрбір адамға қатысты жаһандық мәселелерді шешуге жетелейді. Тұрақты дамудың басты көрсеткіші болып, халықтың жан басына шаққандағы нақты ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсу қарқыны болып табылады.

2010 мен 2019 жылдар аралығындағы пайызбен есептелген халықтың жан басына шаққандағы нақты ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсу қарқыны 1-суретте көрсетілген. 2010 жылдан 2014 жылға дейін ЖІӨ айтарлықтай өскен. Өсу қарқыны 23,8%-ға тең болған. 2015 және 2016 жылдары сәйкесінше, 148,9%-бен 148,5%-ды құраған. Салыстырмалы түрде алатын болсақ, 2016 жылы 2017 жылға қарағанда 0,4%-ға артық. Ал, 2017 мен 2019 жылдар аралығында ЖІӨ-нің өсуі 9,1%-ды құраған. Яғни, осы суреттің негізінде еліміздің экономикасында алдыға жылжуының барын байқауымызға болады.

Сурет 1. Халықтың жан басына шаққандағы нақты ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсу қарқыны

Қорытындылай келе, цифрлық экономика – цифрлық технологияларды белсенді енгізумен адам қызметінің барлық саласындағы ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, түрлендіру және берумен сипатталатын экономика түрі. Қоғамды трансформациялаудың таңдаулы тенденцияларын кешіктіруге жол бермейді, себебі бүкіл әлем цифрлы технологиялар арқылы қарқынды дамып келеді және нарықтан бәсекеге қабілетсіз елдерді ығыстырып отырады.

Қазіргі уақытта технология күн сайын емес, тіпті минут сайын жетіліп келеді, сондықтан жеке адам немесе ұжым ғана емес, тұтас халықтың өзі – бәсекелестік қабілеттерін арттырғанда ғана қоғам табысқа жететіндігі ақиқат. Бәсекеге қабілетті болу үшін әлемдік нарықтың жетістіктерінің жақсы жақтарын игере отырып, сапасы жағынан барлығынан артық өнім немесе қызмет түрін ұсынуымыз керек. Осыған орай, озық технологияларды біліктілік бастауы десек, елдегі экономиканың өрлеуі – ақпараттық технология саласының дамуымен анықталмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зиядин С.Т. Цифрлы экономика негізінде салаларды әртараптандыру: Монография, «Эпиграф» баспасы, Алматы. – 2019.
2. <https://egov.kz/cms/kk/zur>
3. <https://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2019-zhyly-cifrlyk-k-azak-stan-memleketik-bag-darlamasy-iske-asyru-ayasynda-8-myn-zhu-mys-orny-k-u-ryldy>
4. <https://kazstat.github.io/sdg-site-kazstat/8-1-1/>

ҚАЗАҚСТАНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АВТОМАТТАНДЫРУ АСПЕКТІЛЕРІ

Исмагамбетова Роза

7M04114 Бухгалтерлік есеп, аудит және контроллинг білім
бағдарламасының 1-курс магистранты

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КеАҚ
Ғылыми жетекші: **Кенжеғалиева З.Ж.**

PhD докторы, қауымдастырылған профессор м.а.

Түйіндеме. Сыртқы пайдаланушыларды, кәсіпорынның басшыларын ақпараттармен қамтамасыз ету – бухгалтерлік есептегі көрсеткіштердің жүйесін қалыптастырып, бұл үрдісті дұрыс ұйымдастырудың басты мақсаты. Басқару жүйесінің элементіне ақпараттармен қамтамасыз ету жатады. Ұйымды тиімді басқару үшін ақпараттар жүйесін жинақтау қажет болады. Ол арқылы түсінбеушіліктің, қарама-қайшылықтарды дұрыс әрі жылдам шешуге болатыны белгілі.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, автоматтандыру, бағдарламалық өнімдер, бухгалтерлік әдістер, автоматтандырылған жұмыс орындары.

Кәсіпкерлік қызметтің кез-келген түрін жүзеге асыру – өндіріс, сауда, жұмыс, қызмет көрсету және т.б., әртүрлі процестердің болуын болжайды. Бұл тұтастай алғанда коммерциялық қызметті ұйымдастыруға да, осы қызмет түріне тән жеке операцияларға да қатысты. Бизнес өздігінен емес, болжалды болуы үшін басқару бөлімінің қызметкерлері экономикалық өмірдің фактілері туралы ақпарат алуы керек. Сонымен қатар, мұндай мәліметтер үнемі келіп тұруы керек, болып жатқан оқиғалардың нақты көрінісін көрсетуі керек және қажетті дәрежеде жан-жақты болуы керек. Талдауды және одан әрі жоспарлауды сәтті жүзеге асырудың тағы бір маңызды факторы кіріс деректерін тез және аз еңбек шығынымен өңдеу, оларды уақыт кезеңдері бойынша салыстыру, олардың негізінде әртүрлі көрсеткіштерді есептеу және т.б. мүмкіндігі болып табылады. Сіз осы пән саласының маманысыз ба? Біз анықтамалықтың авторы болуды ұсынамыз жұмыс шарттары жалпы мағынада бухгалтерлік есеп қажетті ақпаратты жинауды, оны құжаттау арқылы өңдеуді және шығу кезінде кез-келген деректерді алуды қамтиды. Пайдаланылатын рәсімдер мен әдістердің ерекшеліктеріне, сондай-ақ оның ақпаратын пайдаланушыларға байланысты есептің бірнеше түрлері бөлінеді: статистикалық; бухгалтерлік-қаржылық және басқарушылық; жедел. Әрі қарай, біз оны басқа түрлерден ерекшелейтін бухгалтерлік есеп ерекшеліктерін толығырақ қарастырамыз. Бухгалтерлік есептің ерекшеліктері ресейлік бухгалтерлік тәжірибеде бухгалтерлік есеп міндеті заңнамалық деңгейде белгіленеді. Жалпы жағдайда, Қазақстан Республикасының аумағында өз қызметін жүзеге асыратын барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер бухгалтерлік есепті «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы» Заңның ережелеріне және осы саладағы басқа да нормативтік құқықтық актілерге сәйкес жүргізуі керек.

Міндетті бухгалтерлік есеп туралы айтқанда, олар заңнамалық базаға сәйкес келуі керек қаржылық есепті білдіреді. Сонымен бірге бухгалтерлік басқару есебі басшылықтың бастамасы бойынша шаруашылық жүргізуші субъектінің есеп практикасына енгізіледі. Осыған байланысты басқарушылық есепте қолданылатын әдістер мен тәсілдер мамандардың кәсіби пікірі негізінде дербес таңдалады. Осылайша, қаржылық есептің пайдаланушылары салық инспекциясы мен статистикалық бақылау

органдары, әлеуетті серіктестер мен несиелік ұйымдар, ал басқару – басқарудың әртүрлі деңгейлеріндегі басшылық болып табылады. Бұдан әрі реттелетін бухгалтерлік қаржылық есептің ерекшеліктері қарастырылады. Бухгалтерлік есептің келесі ерекшелігі бухгалтерлік есептің осы түрінің арнайы әдістерін қолдану. Жеке экономикалық субъектінің экономикалық өмірінің барлық фактілері оларды есеп жүйесінде көрсету үшін құжатталуы керек. Айта кету керек, меншікті бөлімшелерден және бухгалтерияға ағатын үшінші тарап ұйымдарынан кіріс құжаттар ағынынан басқа, бухгалтерлік есеп жүргізу кезінде жеке бухгалтерлік құжаттар жасалады. Мұндай құжаттар оқиғаларға немесе қызметтің әртүрлі процестеріне ғана қатысты болмауы мүмкін. Олардың кейбіреулері бухгалтерлік есепте көрсетілген операциялар туралы түсінік ретінде жасалады, мысалы, бухгалтерлік есеп немесе есеп. Бұдан әрі айта кету керек, бухгалтерлік есеп ресейлік валютада ақшалай бағалауда жүргізіледі. Мүліктің кейбір түрлері табиғи өлшеуіштерде де есепке алынуға жатады, бірақ бұл жағдайда ақшалай бағалау негізгі болып табылады, өйткені тіркелімдер мен есептіліктің барлық деректері құндық нысанда жасалады. Бухгалтерлік есепте заң жүзінде бекітілген негізде шоттардың жұмыс жоспарын әзірлеу міндетті. Сондай-ақ, мүлік пен міндеттемелердің қозғалысы бойынша барлық операциялар, мысалы, жалға алынған мүлікті есепке алу жағдайларын қоспағанда, қосарланған жазба арқылы көрсетілуі керек. Мүліктің нақты бар-жоғын немесе есеп айырысулар мен есепке алу деректерінің жай-күйін тексеру мақсатында түгендеу жүргізіледі. Түгендеуді міндетті түрде жүргізу жағдайлары заңмен белгіленеді. Бухгалтерлік есепті жасау және ұсыну да заңмен реттеледі. Қолданылатын формалар, олардың көрсеткіштерінің құрамы, әр түрлі формадағы көрсеткіштердің қатынасы, тиісті органдарға ұсыну және ұсыну мерзімдері – мұның бәрін мемлекет реттейді.

Қазақстандық кәсіпорындарда бухгалтерлік есеп жүйесін автоматтандыру қазір есептеу орталығынан, жүйені автоматтандыру бөлімдерінен тікелей бухгалтердің жұмыс орнына берілді. Содан бері бухгалтерлік есеп, қазіргі экономика жағдайында кәсіпорынның барлық меншік формалары мен мөлшерлерінің қаржы-шаруашылық қызметі жайлы ақпараттарын тіркеудегі, өңдеудегі және сақтаудағы кәделі экономикалық пән болып отыр. Қазіргі кезде қазақстандық, шетелдік, ресейлік фирмалар ірі және шағын кәсіпорындарға бағытталған ең озық үлгідегі жаңа технологияға негізделіп жасалған кешендік бухгалтерлік бағдарламаларды ұсынуда. Кез-келген кәсіпорында бухгалтерлік есепті автоматтандыру, онда бухгалтерлік программалар жүйесін жасау деген сөз. Қазіргі уақытта сондай программалық жүйелерді жасауда, кәсіпорынның өз күшімен программалық кешендер жасау емес, автоматтандыру мәселелерін тиімді шешетін дайын программалық өнімдерді сатып алуда. Алайда осындай программалар кәсіпорынның барлық ерекшеліктерін қанағаттандыра алмайды, сондықтан олар параметрлік икемге келтіру үшін үлкен резервпен жасалады және программалардың негізгі сипаттамаларын кеңінен түрлендіруге қосымша мүмкіндіктер береді. Осыған байланысты бағдарламалық кешенді нақты жұмыс жағдайына бейімдеу қажеттілігі туады.

Кез-келген кәсіпорында бухгалтерлік есепті автоматтандыру онда бухгалтерлік ақпараттар жүйесін жасау деген сөз. Қазіргі уақытта сондай ақпарат жүйелерін құру кәсіпорынның өз күшімен бағдарламалық кешендер жасау емес, автоматтандыру мәселелерін шешетін, дайын бағдарламалық өнімдерді сатып алуды білдіреді.

Алайда осы тәрізді программалар кәсіпорынның барлық ерекшеліктерін (қызмет аясын, ұйымының көлемін, автоматтандыруға қойылатын талаптарды) қанағаттандыра алмайды, сондықтан олар параметрлік икемге келтіру үшін үлкен резервпен жасалады және протрамманың негізгі сипаттамаларын кеңінен түрлендіруге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты программалық кешенді нақты жұмыс жағдайына бейімдеу қажеттілігі туады.

Бухгалтерлік ақпарат жүйелері құрылымы икемді және ашық жүйелі болу керек. Бұл бухгалтерлік есеп саласында болған өзгерістерге байланысты кез-келген уақытта үлгіге өзгеріс енгізуге болады деген сөз. Бұл талаптар автоматтандырылатын объектілердің қатаң параметрленуі және модульдік принциптер бойынша іске асырылады. Программалық өнімді программалаусыз қамтамасыз етуге тиісті икемділік, параметрлеуге негізделген. Икемді күйге елтірудің біреселігі (ендіру сәтіне), жүйені пайдаланушылардың санын, физикалық құрылғылардың ерекшеліктер мен құрылымын қызмет көрсетуді іске асырудағы технологиялық ерекшеліктерін сонымен қатар бухгалтерлік технологияларының өзгерісін тұжырымдайды. Бухгалтерлік технологияларының өзгеруіне байланысты (шоттар жоспары және балансты құру алгоритмінің өзгеруі) икемді күйге келтіру ағымдағы болуы мүмкін, бұл жағдайда икемдеуді бухгалтердің өзі атқарады.

Икемді күйге келтіру спекторына байланысты кәсіпорындағы программалық өнімнің бейімделуі және енгіз 1-2 айдан 3 жылға дейін, ал бейімдеу жұмысы икемдеу күйге келтіру, есеп беру нысанын жасаудан бастап мүлдем жаңа бағдарламалық модуль жасауға дейін өзгереді. Қазіргі кезде әр түрлі меншік нысандарындағы кәсіпорындарда бухгалтерлік есеп жүргізу, деректерді компьютерлік өндеусіз тиімділігі шамалы, сондықтан жаңа ақпараттық технологиялар негізінде бухгалтерлік ақпарат жүйелерін (БАЗ) құрудың және оның жұмысының үлкен мәні бар.

Бухгалтерлік ақпарат жүйесін таңдау мынандай әр түрлі факторлардан: меншік нысандарынан (ЖШС, АҚ және тағы басқаларынан); кәсіпорын көлемінен; қызмет түрлерінің санынан; есептік және қаржылық операцияларының ерекшеліктері мен көлемдерінен; қолданылатын есептеу техникасы мен әр түрлі телекоммуникациялар құралдарынан; оның қолданылуының ұйымдастырылған нысандарынан (АЖО, ЖЕЖ, ГЕЖ) және басқаларынан тәуелді.

Есептік деректерді өндеудің ең тиімді нысаны ретінде икемді әрі сенімді бухгалтерлік жүйелер құруға және жүйенің ақпараттық қорына желінің кез-келген абонентінің қол жеткізуін қамтамасыз ететін автоматтандырылған жұмыс орындарын (АЖО) құруды айтуға болады. Автоматтандырылған бухгалтерлік есеп жүргізуге бағытталған ақпараттық жүйелерді шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

- мини-жүйелер;
- шағын және орта кәсіпорындар үшін әмбебап жүйелер;
- ірі кәсіпорындарға бағытталған кешендік жүйелер.

Мини-жүйелер айналымы үлкен емес және жүйенің жұмыс істеу мүмкіндігіне қойылатын талаптары жоғары емес кәсіпорындарға арналған, оларға есеп теңге түрінде жүргізіледі. Бұл жүйелерге бас бухгалтер, 1С бухгалтерия жатады.

Әмбебап жүйелер терең талданыммен сипатталады. Оларда құндық есеп функциясы жүзеге асырылған және олар бухгалтерлік есептің барлық бөлігінде жүргізіледі. Мұндай жүйелерге Лука, ТВС бухгалтерия, Парус және тағы басқалары жатады. Ірі кәсіпорындарға бағытталған ірі кешендер мен жүйелер, жергілікті есептеу желісімен есептің белгілі бір бөлігінде бағытталған: негізгі құралдар; банктік операциялар; касса; жалақы; материалдар; қойма және тағы басқа осы сияқты АЖО-ның жиынтығын береді. Мұндай жүйелердің сипаттық белгілері деректерді басқару және өндеу құралы, сонымен қатар енгізу және шығару нысандарының қуатты көзі болып табылады. Ондай жүйелерге Лука-ИРО, Интегратор, БОСС1.0, RS-баланс, Супер-менеджер және тағы басқалары жатады.

Қазіргі кезде Қазақстанда бухгалтерлік есептің халықаралық тәжірибеге бағытталған реформалау үрдісі белсенді жүргізілуде. Реформа кезеңдерінің бірі 1997 жылдың 1 қаңтарында жасалып, қабылданған бухгалтерлік есептің ұлттық стандартын айтуға болады. Бұл шетелдік капиталы бар фирмаларды және Қазақстан Республикасындағы кәсіпорын-резиденттерінде бірыңғай бухгалтерлік есеп жүйесін жүрізуге мүмкіндік береді. Ақпараттық жүйе есебін таңдағанда оның тиімділігін, сенімділігін, бейімділігін, құндық көрсеткіштерін және тағы басқаларын ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пашигорева Г.И., Савченко О.С. Системы управленческого учета и анализа. СПб.: Питер, 2003. – 176 б.
2. Управленческий учет: Учебное пособие / Под ред. А.Д. Шеремета. М.: ФБК-Пресс, 2000. – 512 б.
3. Учет затрат в бухгалтерском учете / Е.В. Акчурина, Е.С. Таран, А.Н. Казин. М.: ТК Велби, 2003. – 272 б.
4. Хамидуллина Г.Р. Управление затратами: планирование, учет, контроль и анализ издержек обращения / Г.Р. Хамидуллина. М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 352 б.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ КАЗАХСТАНА

Фурманова Ангелина Петровна

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

Высшая школа Экономики и Бизнеса

Специальность «Финансы»,

студент 3го курса (сокращенная форма обучения)

Научный руководитель: **Касенова Г.Е.**

кандидат экономических наук

Аннотация. В научной статье основное внимание уделяется законодательному становлению и тенденциям развития банковской системы в Республики Казахстан. Рассматривается иерархия банковской системы и выделяются особенности каждого звена. Проанализирован период с 1993 г. по 2021 год, где наблюдается динамика количественного состава банковской системы Республики Казахстан. Предоставлены основные направления технологического и цифрового прогресса в сфере банковских услуг, показаны изменения активов, собственного капитала, предоставляемых кредитов и их влияние на финансовую устойчивость банков второго уровня Республики Казахстан.

Ключевые слова. Становление банковской системы, банк, банковские технологии, услуги банка, цифровизация.

Становления банковской системы в Республике Казахстан можно рассматривать с принятия первого закона от 30 марта 1995 г. Закон РК «О Национальном Банке

Республики Казахстан», регулирующего банковскую деятельность, который был принят через месяц после провозглашения суверенитета Казахстана. Коммерческие банки Казахстана в своей деятельности руководствуются Законом Республики Казахстан «О Национальном банке Республики Казахстан» от 30 марта 1995 года,

В Республике функционирует двухуровневая банковская система как изображено на рисунке 1, в рамках которой Национальный Банк Республики Казахстан является центральным банком Республики Казахстан и представляет собой верхний уровень банковской системы.

Рисунок 1. Двухуровневая банковская система в Республике Казахстан

Национальный Банк Казахстана представляет, в пределах своей компетенции, интересы Республики Казахстан в отношениях с центральными банками и банками других стран, в международных банках и иных финансово-кредитных организациях. В качестве банка банков является кредитором коммерческих банков, а также юридическим лицам, открывшим банковские счета в Национальном Банке Казахстана. Также в его обязанности входит контроль за финансовой стабильностью в стране и защита интересов вкладчиков банков второго уровня. Непосредственным кредитованием экономики Национальный Банк практически не занимается. Он проводит независимую денежно-кредитную политику [1].

В соответствии с Законом «О банках и банковской деятельности в Республики Казахстан», открытие банка и организация банковской деятельности состоит из 3 этапов:

- 1) Разрешение Национального банка на открытие банка;
- 2) Прохождение государственной регистрации в Министерстве юстиции Республики Казахстан;
- 3) Получение лицензии Агентством Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка на осуществление банковской деятельности.

О порядке регулирования деятельности банков второго уровня Республики Казахстан написано в нормативно-правовых актах Национального банка «О регулировании и контроле деятельности банков второго уровня Республики Казахстан». Только для банков второго уровня является разрешенной банковская деятельность; при этом им запрещается осуществление любых иных видов предпринимательской деятельности, кроме банковских операций и ограниченного ряда специально разрешенных видов деятельности [2].

Вне банковской системы Казахстана находится банки, которые имеют особый статус и выполняют в финансовом секторе специфические функции. Первый банк имеющий особый правовой статус в соответствии с Законом от 25 апреля 2001 г. «О Банке Развития Казахстана» (БРК). БРК находится под контролем Правительства Казахстана, он содействует устойчивому развитию национальной экономики путем

осуществления инвестиций в не сырьевой сектор страны, с 2013 года контрольный пакет его акций принадлежал Национальному управляющему холдингу «Байтерек».

Вторым является «Евразийский банк развития» создан по инициативе президентов России и Казахстана. Учреждён на основании межгосударственного соглашения, подписанного 12 января 2006 года. Банк фокусирует свою деятельность на финансировании проектов с сильным интеграционным эффектом и национальных проектов развития, выстраивании сотрудничества с «якорными» клиентами – крупными компаниями.

Третьим является «Жилищный строительный сберегательный банк Казахстана» (Отбасы Банк), созданные в 2003 году с участием государства, выполняют в финансовом секторе специфические функции. Контрольный пакет акций так же, находится под контролем холдинг «Байтерек» создан в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 22 мая 2013 года № 571 «О некоторых мерах по оптимизации системы управления институтами развития, финансовыми организациями и развития национальной экономики».

На рисунке 2 можно увидеть анализ динамики количественного состава банковской системы Республики Казахстан. Начало 90-х гг. прошлого столетия в Республике Казахстан характеризовалось бурным ростом численности различных финансовых организаций: коммерческих банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций. В частности, только коммерческих банков в 1993 г. насчитывалось более 200, но по мере реализации политики последовательного ужесточения требований к банкам второго уровня уже в 2010 г. количество банков сократилось до 39.

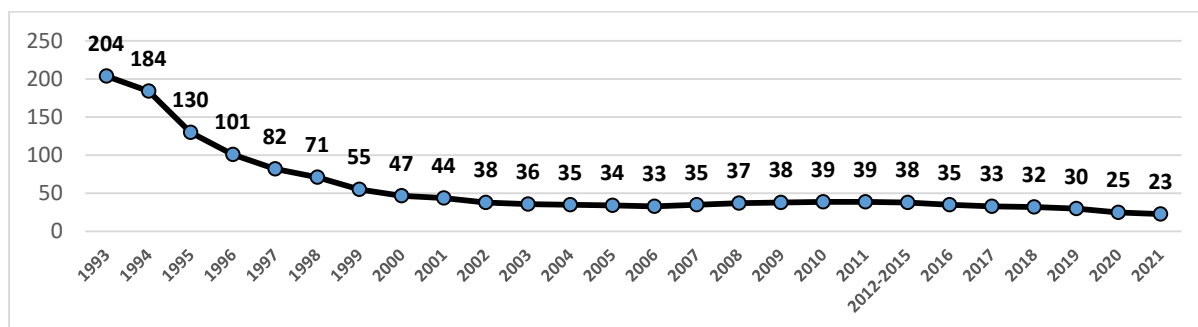

Рисунок 2. Динамики количественного состава банковской системы РК с 1993-2021 гг.

По состоянию на 1 сентября 2021 года на финансовом рынке Республики Казахстан работает 23 банков второго уровня и 81 платежных организаций [3]

Финансовую стабильность банков обеспечивает взвешенная кредитно-денежная политика. Для завоевания лояльности владельцев счетов, расширения клиентской базы внедряют современные банковские технологии.

Содержание банковских технологий рассматривают как совокупность действий, обеспечивающих организацию сервисного обслуживания, соответствующего запросам клиента, поддержание конкурентоспособности заведения, реализация информационных, документарных, компьютерных технологических обеспечивающее оптимизацию рабочего процесса, позволяют организовать результативные диалоги с клиентами.

Внедрение информационных технологий в банках направлено на достижение основной бизнес-цели – увеличение прибыли, позволяя сократить издержки и повысить

качество обслуживания клиентов. Автоматизация позволяет банку сократить штат, уменьшить затраты на аренду зданий и помещений, уменьшить издержки на оплату труда банковского персонала и расходы на обработку платежных документов. Однако здесь существуют и проблемы это обеспечение безопасности операций и их конфиденциальности и значительная стоимость компьютерных технологий и оборудования, что требует от банка высоких первоначальных затрат, которые он перекладывает на клиентов.

Электронный кошелек – один из самых динамично развивающихся сегментов рынка банковских услуг в Казахстане, они представляют из себя смарт-карту или другой электронный носитель со встроенным чипом, позволяющий хранить электронные деньги и осуществлять различные платежи.

По состоянию на «01» октября 2021 года эмиссией платежных карточек осуществляли 19 банков и АО «Казпочта», обращении находится 56,1 млн платежных карточек, наиболее распространенными являются дебетные карточки, их доля составляет 73,2%, доля кредитных карточек – 24,3%. На долю дебетных с кредитным лимитом и предоплаченных карточек приходится 2,5%. Доля онлайн операций в общем объеме безналичных транзакций, проведенных с использованием платежных карточек 83,1% за 2021 г. [3].

Технология удаленного банковского обслуживания предполагает наличие клиентских счетов, хранящихся централизованно и допускающих удаленное управление ими. Мобильные приложения и цифровые платежи/переводы, предоставляют разнообразные сведения о финансовом секторе и личном счете, позволяют выполнить различные операции, для это достаточно иметь под рукой телефон с тональным набором. Способ расчетов приносит экономию – клиент банка вправе рассчитывать на скидку за безналичный расчет, нет нужды в личном присутствии и нет необходимости учитывать график работы банковского офиса, чтобы произвести ту или иную операцию.

Такой объём высоколиквидных активов позволяет банкам обслуживать свои обязательства в полном размере без ощутимых проблем [4].

По данным Агентства РК по регулированию и развитию финансового рынка, активы банков второго уровня Республики Казахстан увеличились на 18,9% за год и 1 января текущего года составили 31,17 трлн тг. (рисунок 3). Увеличение произошло в основном за счёт роста ссудного портфеля – плюс 18,2% за год [4].

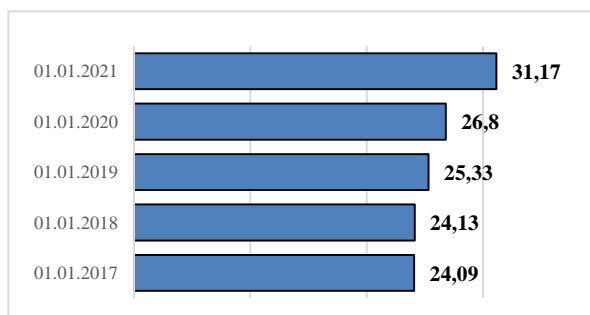

Рисунок 3. Активы БВУ

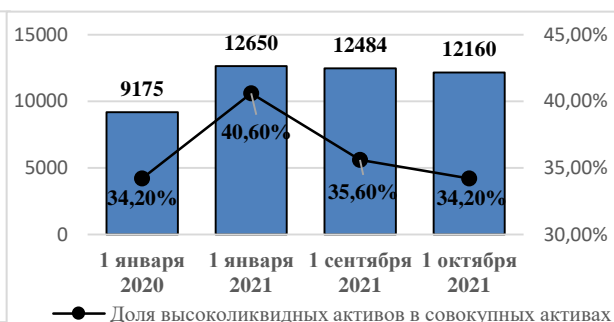

Рисунок 4. Высоколиквидные активы БВУ

Также, по сообщению Агентства РК по регулированию и развитию финансового рынка, на текущий момент банки второго уровня имеют существенный запас высоколиквидных активов, составляющий порядка 12,2 трлн тг, или 34,2% от

совокупных активов (рисунок 4).

По данным Агентства РК по регулированию и развитию финансового рынка, совокупный объем кредитования банками экономики Республики Казахстан по состоянию на 1 октября текущего года составил 17 трлн тг, увеличившись на 18,3% за год. Рост в рассматриваемом периоде является максимальным за последние десять лет. В свою очередь, коэффициенты достаточности капитала также демонстрируют устойчивый рост из года в год (рисунок 6). Коэффициент достаточности основного капитала (k1) достиг 20,3%, в то время как пять лет назад показатель составлял всего 13,4%. Коэффициент достаточности собственного капитала (k2) достиг 25,0%, против 16,5% пять лет назад. Текущие показатели существенно превышают установленные законодательством нормативы [4].

В целом достаточность собственного капитала и объем высоколиквидных активов являются ключевыми индикаторами способности банков принимать качественные кредитные решения. Рост собственного капитала оказывает значительное влияние на финансовую устойчивость банков второго уровня Республики Казахстан и, соответственно, на рост кредитования экономики.

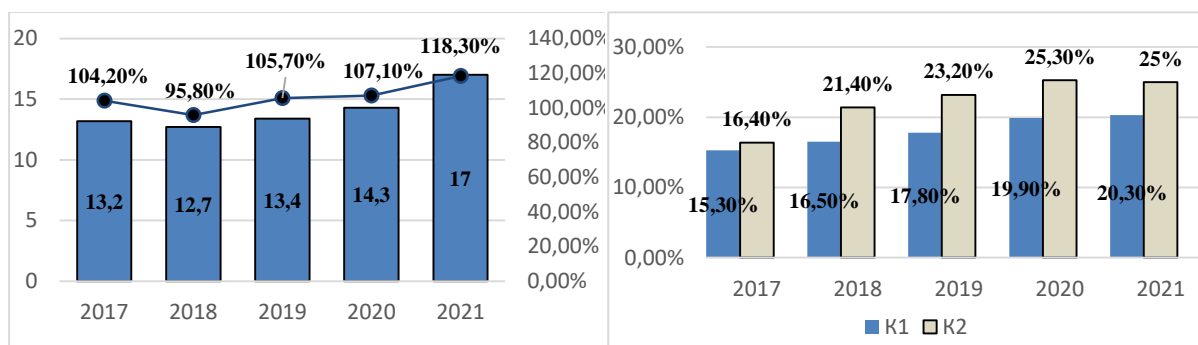

Рисунок 5. Кредиты в экономике БВУ Рисунок 6. Достаточность капитала БВУ

Разработку эффективных коммерческих решений в большинстве банков производят, основываясь на опыте мировых участников кредитно-валютного рынка. Внедрение новых банковских технологий в Казахстане затрудняет отсутствие собственных аналитических отделов и квалифицированных сотрудников, способных создавать результативные финансовые модели и адаптировать решения, предложенные западными коммерческими специалистами.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан»
2. Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 «О Национальном Банке Республики Казахстан»
3. <https://nationalbank.kz/kz?docid=3329&switch=russian> – официальный сайт Национальный банк Республики Казахстан
4. <http://www.ranking.kz/ru/a/infopovy/bankovskij-sektor-rk-raspolagaet-znachitelnym-obyomom-sobstvennyh-sredstv-sobstvennyj-kapital-kazahstanskih-bankov-za-god-vyros-na-14> - информациями сайт Ranking.kz

САҚТАНДЫРУШЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРІН МОДЕЛЬДЕУ

Князов Ақжол

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Экономика және бизнес жоғары мектебі

«Қаржы» мамандығы, 1-курс магистранты

Ғылыми жетекші: **Жорабаева Ж.К.**

экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Жалпы тәуекел тұжырымы адамзатқа ежелден-ақ таныс. Өйткені, ол біздің өміріміздің ажырамас бөлігі. Тәуекел деп оқиғаның болу немесе болмау мүмкіндігін 100%-дық нақтылықпен болжай алмауды түсінеміз. Кез-келген субъект, мейлі, ол қарапайым адам болсын, бизнесмен болсын тәуекел деңгейін төмендетуге тырысады. Себебі, тәуекел нәтижесінде орын алған жағымсыз оқиға салдарынан міндетті түрде шығын шегеді. Ал, шығын тек материалдық түсінік емес.

Түйінді сөздер: математикалық модельдеу, сақтандырушы, тәуекел процессі, күйреу ықтималдығы.

Тәуекел деңгейін төмендету мақсатында субъект екі немесе одан да көп баламалардың бар болуын қалайды. Демек, таңдау құқығына ие болғысы келеді. Әдетте, тәуекел деңгейі мен табыстылық өзара тура пропорционал болып келеді. Сондықтан, кез-келген субъект табыс пен тәуекел деңгейлерінің арасынан ең тиімді немесе альтернативті ара-қатынасты таңдайды.

Бүгінгі таңдағы нарықтық экономика жағдайында, әртүрлі операцияларды жүзеге асыру кезінде қаржы компаниясы үшін мойнына алатын қиындықтар мен кедергілерді дұрыс бағалай білудің маңызы зор. Өткен ғасырдағы қаржы теориясындағы математикалық модельдеуге ғылыми қызығушылықтың күрт артуы қаржы нарығының революциялық қайта құруларына – оның құрылымының өзгеруіне, бағалардағы өзгергіштіктің (құбылмалылықтың) өсуіне, аса қуатты қаржы құралдарының пайда болуына, бағаларды талдау үшін жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға және т.б. негізделген. Осының барлығы қаржы теориясына жаңа талаптар қойып, математикалық модельдеу саласында қаржы жүйелерін терең зерттеуді қажет ететін жаңа проблемалар қойды. Көп айнымалы, әртүрлі факторлар мен байланыстары бар үлкен және күрделі жүйе бола отырып, қаржы нарықтары өзінің анализі үшін күрделі, дамыған математикалық әдістерді, деректерді статистикалық өңдеу әдістерін, сандық әдістер мен компьютерлік құралдарды талап етеді.

Қазіргі замандағы нарықтық экономиканың кез-келген бизнес жүргізушісі оның қаржылық тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін болатын қаржылық тәуекелдерге кездеседі. Осыған орай, жалпы қаржы теориясының басты қорытындысы «қаржылық тәуекел барлық жерде бар және оған адамдар, фирмалар және үкімет кез-келген іс-әрекет саласында ұшырайтыны» болды. Сондықтан, соңғы жылдары қаржы менеджерлері тарапынан да, теоретик ғалымдар тарапынан да қаржы тәуекелін басқару теориясына ғылыми және практикалық қызығушылықтың артуы байқалады. Стохастикалық қаржылық математика әдістеріне негізделген қаржылық тәуекелдерді бағалау, және оларды басқару процестерін математикалық модельдеу саласындағы ғылыми зерттеулер өзектілігі жағынан алдыңғы қатарда. Нарықтық экономиканың қазіргі заманғы жағдайларында коммерциялық банктердің, инвестициялық және сақтандыру компанияларының, инвестициялық пай қорларының қызметі әртүрлі

нұсқаулықтармен регламенттелген және әртүрлі мемлекеттік органдармен бақыланады. Қаржы мекемелерінің қызметін бақылау жүйесінің ең маңызды талаптарының бірі – олардың меншікті капиталының мөлшері өздеріне тән қаржылық тәуекелдерге сәйкес келуі. Әйтпесе, ықтимал шығындар орын алған жағдайда өз міндетін атқара алмаған компанияға алаяқтық сипатындағы айып тағылады. Қаржы компаниялары басқа корпорацияларға ұқсас өз капиталын өз инфрақұрылымын қолдау және операциялар жүргізу үшін пайдаланады. Оған қоса, өз капиталы оларға тұрақты туындайтын қаржылық тәуекелдерді өтеу үшін де қажет. Осыған байланысты, әрқашан қаржы менеджерлері алдында орын алуы ықтимал болашақ шығындарды жабу үшін қажетті оңтайлы резерв мөлшерін анықтау міндеті туындайды. Сондықтан, қаржы компаниялары үшін қаржылық тәуекелдерді бағалау және оларды оңтайлы басқару мәселелерін шешу маңызды міндет болып табылады.

Тәуекел моделі сақтандырушының жасайтын келісім-шарттары кездейсоқ уақыт моменттерінде орын алады да, келісім-шарт уақыты шектеулі деп болжайды. Келісім-шарттың жарамды уақытында белгілі бір ықтималдылықпен сақтандыру оқиғасы орын алады. Бұл оқиға сақтандырушыны шығынға ұшыратады.

Мұндай модель ақырлы да, ақырлы емес те уақыт аралығында қарастырылады. Модельді құру барысында әрқашан да сақтандырушының сақтандыру портфеліне бөлген бастапқы қаражаты болуы тиіс. Тәуекел процессі ретінде сақтандырушының қаржы қорының өзгерісін сипаттаймыз. Ол екі факторға байланысты өзгереді: сақтанушылардан сақтандыру төлемдері есебінен өседі де, сақтандыру оқиғасы нәтижесінде орын алған шығындар кесірінен кемиді. Оның математикалық модель ретіндегі басты мақсаты – сақтандыру процессінің параметрлерін тиімділеу. Бірқатар шешімдерді қабылдау кезінде тиімділеудің әртүрлі критерийлеріне сүйенеміз.

Тәуекел процессінің стохастикалық екенін ескере отырып, қарастырылып отырған уақыт аралығындағы сақтандыру шығындарының жиынтық сомасының ықтимал үлестірімін анықтап, осы үлестірімді білу арқылы, сақтандыру премияларының бағаларын есептеуге болады. Нәтижесінде қажетті ықтималдылықпен тиісті капиталды қаматамасыз ете аламыз. Әрине, мұндай жиынтық төлемдерге қатысты есептер ықтималдылықтар теориясының орталық шектік теоремасының әдістері арқылы шешіледі. Сақтандырушы жұмысының тағы бір тиімділеу критерийі ретінде күйреу ықтималдылығы қарастырылады. Күйреу деп тәуекел процессінің қарастырылатын уақыт аралығында белгілі бір деңгейден төмендеп кетуі. Сонымен қатар, сақтандыру шығындары жиынтығының үлестіріміне байланысты есептер жеке тәуекел теориясының әдістерімен шешіледі. Сол себепті, жиынтық тәуекел теориясы сақтандыру математикасының жеке бағыты деп айтуға толық негіз бар. Күйреу ықтималдылығы сақтандырушының табысты жұмысына тікелей әсер ететіндіктен, күйреуге әсер ететін факторлар мен оларды модельдеу – жұмыстың басты мақсаты болып табылады. Сондықтан да, зерттеу объектісі жиынтық тәуекелдің моделі – Спарре Андерсен тәуекел моделі, ал, зерттеу нысаны – күйреу процессінің сипаттамасы, яғни күйреу ықтималдылығы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шакенов К.К. Методы Монте-Карло и их приложение. Методическая разработка. – Алматы: ҚазМУ, 1993. – 49 б.
2. Соболев И.М. Метод Монте-Карло, изд. 4-е дополн., переработ. – Мәскеу: «Наука», 1985. – 80 б.
3. Ермаков С.М. Метод Монте-Карло и смежные вопросы, изд. 2-е дополн. – Мәскеу: «Наука», 1982.

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Әбдіқадыр Нұрғасыр

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
«Қаржы» мамандығы, 4-курс студенті
Ғылыми жетекші: **Жорабаева Ж.К.**
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

Түйіндеме. Мақалада шағын және орта бизнестің елімізде алатын орны, дамуы мен ондағы кедергілер баяндалады. Сонымен қатар, кәсіпорындардың экономикаға тигізетін әсері, және олардың даму жлдында жасалып жатқан стратегиялар мен мемлекеттік бағдарламалар, Президентіміздің жолдаулары мен пікірлері туралы жазылған.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік, қаржы жүйесі, қаржылық механизм.

Кәсіпорын мен ұйымдардың қаржысы біртұтас қаржы жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Қаржы жүйесін басқару мемлекеттік басқару мен реттеудің маңызды субъектілерінің бірі.

Қазіргі уақытта отандық экономикадағы басты назардағы салалардың бірі шағын және орта бизнесті қаржыландыру реттеу дамыту. Себебі, қазір елімізде бизнестің дамуына өте қолайлы жағдай туып отыр. Оған республикадағы банктердің аталмыш саланы қаржыландыруды жақсы жолға қоюы мұрындық болуда. Осындай кәсіпорындар өз кезегінде өте ауқымды ақша айналымын қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге өндіріске ерекшеліктер енгізіп, бизнесті жүргізудің соңғы үлгілеріне жақындата түседі. Соңғы уақытта пандемия әсерінен туындаған экономикалық мәселелер мен дағдарыстар отандық экономиканың басым бағдарын айқындап берген тәрізді. Президентіміз шағын және орта бизнестің мемлекетіміздің экономикалық жағынан өсуі мен өркендеуінің негізі екенін тілге тиек ете кетті. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев та тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында еліміздің даму жолында шағын және орта бизнесті дамыту экономикадағы басты қадам екенін атап айтқан болатын.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап мемлекетіміздің үкіметі тарапынан шағын және орта бизнесті дамыту, ұйымдастыру және қорғау заң жүзінде қорғалып экономикалық мәселелердің күнтізбесінде алғашқы орындарда. Елімізді даму жолында жасалып жатқан стратегиялар мен мемлекеттік бағдарламалар жыл сайынғы президент жолдауларының барлығында кәсіпкерлікті соның ішінде шағын және орта бизнесті дамыту тыс қалған емес. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 2014 жылығы 17 қаңтардағы «Қазақстан-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауында «Шағын және орта бизнесті дамыту – ХХІ ғасырдағы Қазақстанды индустриялық және әлеуметтік жаңғыртудың басты құралы.

Экономикамызда шағын және орта бизнестің үлесі артқан сайын Қазақстанның дамуында орнықты бола түседі» деп атап көрсеткен болатын. Сонымен қатар Президентіміз Кәсіпкерлер Конгресінде мемлекеттік меншікті сатылап жекешелендіру нәтижесінде өнеркәсіп өндірісі көлемінің 85%-ы жеке секторда өндірілетіндігін, елдің жалпы ішкі өніміндегі шағын және орта бизнестің үлесішамамен 25%-ды

құрайтындығын, экономиканың жеке секторында еңбекпен қамтылған халықтың 60%-дан астамы еңбегі ететіндігін айтып өтті». Алайда, бұл мәліметтерді дамыған мемлекеттермен салыстырғанда, әлдеқайда аз шаманы құрайтындығы белгілі. Сондықтан, алдағы уақытта шағын кәсіпорындардың дамуы мен тиімді қызмет ету мәселесіне ерекше мән әсер ететін негізгі факторлар анықталып, оң шешімін табуы тиіс. Демек еліміздің экономикасындағы кәсіпорындардың соның ішінде шағын және орта бизнестің басымдылығы айқын көрініс табуда.

Тұрақты даму мен өміршең кәсіпорынды құру мен және оны басқару үшін қаржылық жағдайын дұрыс жолға қою мен тиімді қаржылық механизм қалыптастыру маңызды болып табылады. Бұл тақырыптың мейлінше маңыздылығын айқындап көрсетуде.

Мемлекет тарапынан жасалып жатқан шараларға қарамастан шағын және орта бизнесте шешімі күрделенген мәселелер өте көп. Басым жағдайларда кәсіпорындар мен ұйымдар қаржы жүйесінің дұрыс ұйымдастырылмауынан қаржылық механизмнің дұрыс жұмыс жасамауынан көптеген кәсіпорындардың құрдымға кетіп жатқаны байқалады. Кәсіпорындармен ұйымдар қаржысы тұтас қаржы жүйесінің бір бөлігі. Елдегі ақша қатынастарының маңызды саласын қамтығандықтан, елдегі қаржының негізгі бастапқы бөлігі болып табылады. Себебі бұл жерде жиынтық қоғамдық өнім ұлттық табыс пен ұлттық байлық жасалады.

Бұл өз кезегінде халық шаруашылығында – мемлекетпен кәсіпорындар арасындағы, олардың өздері мен басқа да экономикалық субъектілер арасындағы ақша айналымы үшін пайдаланылатын ресурстар азая түсуіне алып келуде.

Сондықтан кәсіпорындармен шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржысын дұрыс жолға қою арқылы және әрбір кәсіпорынмен ұйымдарда қаржы жүйесі мен қаржылық механизмін реттеу мен тиімділігін арттыру арқылы тұрақты дамыған өміршең экономикаға қол жеткіземіз. Кәсіпорынның қаржылық механизмі мемлекеттің қаржылық теориясының, кәсіпорындар мен шаруашылық жүргізуші субъект салалары қаржыларының, қаржылық талдаудың басты ұғымдарының біріне жатады. Оның теориялық мазмұнын тану нарықтық қатынастардың қалыптасуы мен дамуы кезеңінде оның ерекшелігін анықтаудың қажетті әдіснамалық базасы болып табылады.

Бұл тақырыптың өзектілігі сондай-ақ кәсіпорынның қаржысын қарастыру кезінде және де тұрақты қаржылық даму үдерісінде, дұрыс қаржылық механизм құру маңызды орын алады. Сондай-ақ қазіргі нарықтық экономикалық дағдарыстар заманында кәсіпорындар мен ұйымдардың өз қаржысын саралап дұрыс жөнге қоя білуі керек. Сондықтан кәсіпорындарды басқару барысында қаржылық механизмді ұйымдастыру және оның тиімділігін арттыру экономикалық заман талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17-қаңтардағы «Қазақстан-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауы
2. Шағын және орта бизнесті дамыту мақсатында // Егемен Қазақстан газеті. – № 1423
3. Орымбаева А.А. Шағын және орта бизнестің экономикадағы маңыздылығы мен артықшылығы және кемшіліктері. – Алматы.
4. Бекбосын М. Шағын және орта бизнес жұмыссыздықты жоймақ. – Алматы ақшамы.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Абжанова Дарина
Университет «Туран»,
ОП «Учёт и Аудит», студент 2го курс
Научный руководитель: Касымбекова Г.Р.
доктор PhD, ассоциированный профессор
Университета «Туран»

Аннотация. В статье проведен анализ текущего состояния и перспективы дальнейшего развития добровольного медицинского страхования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: добровольное медицинское страхование, обязательное социальное медицинское страхование, медицинская помощь, здравоохранение, пандемия.

Уникальностью любого медицинского страхования является то, что возмещение ущерба застрахованному в случае наступления страхового случая происходит не в денежном выражении, а медицинскими услугами. В процессе внесения обязательного социального медицинского страхования для многих компаний актуально-сосуществование того или иного вида добровольного медицинского страхования в условиях обязательного социального медицинского страхования. Актуальность темы определяется оригинальностью и уникальностью добровольного медицинского страхования, перспективами развития добровольного медицинского страхования в контексте реформы системы здравоохранения Республики Казахстан и внедрения обязательного медицинского социального страхования в Казахстане. Для некоторых категорий граждан добровольное медицинское страхование может дополнять обязательное социальное медицинское страхование.

Добровольное медицинское страхование – вид личного страхования, позволяющий застрахованному получать медицинскую помощь в медицинских учреждениях. 1 марта 2016 года в Казахстане был принят Закон «Об обязательном социальном медицинском страховании» и с 1 января 2018 года введен обязательный взнос в Фонд медицинского страхования [1].

Медицинское страхование добровольной формы подобно обязательному и стремится к той же цели – предоставить гражданам гарантийную медицинскую помощь посредством страхового финансирования. Все же эта общая цель достигается двумя системами различными средствами. Использование добровольного медицинского страхования расширяет доступность услуг здравоохранения, в том числе предоставляются услуги, не включенные в обязательное социальное медицинское страхование [2]. Добровольное страхование – коммерческое страхование, а не социальное. Оно образовано на основе страховой эквивалентности, а обязательное медицинское страхование – страховой солидарности. Рост ДМС в Казахстане был замечен в 2019 году, но в связи с пандемией, в 2020 году отмечалось замедление темпов его развития.

В 2018 году доля ДМС в общем объеме страховых премий страхового рынка Республики Казахстан составила 7,05%. В то же время в период 2014-2018 гг. объем этого рынка поднялся с 22 186,71 млн тенге до 27 115,34 млн тенге, или на 22,2%.

По состоянию на 1 июля 2021 года на реализацию добровольного медицинского страхования лицензии имеют 22 страховые организации из 27. За первый квартал 2021 года по добровольному медицинскому страхованию было получено 25,6 млн тенге

страховых премий. То есть, застраховано более 441000 физических лиц, из них практически 202000 физических лиц являются работниками предприятий.

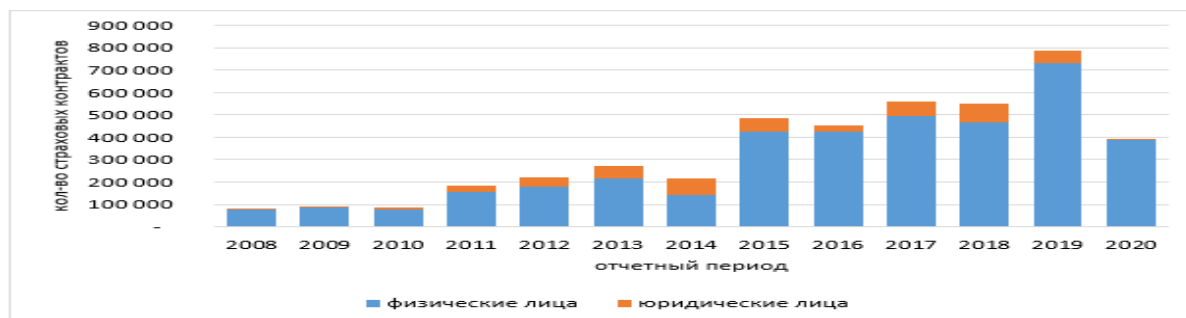

Рисунок 1. Динамика страховых контрактов на 2008-2020 гг.

Примечание: составлено автором на основании источника [3]

В 2020 году, в период пандемии, физические и юридические лица заключили около 395 тыс договоров медицинского страхования на общую сумму 31,7 млн тенге. Значительная часть договоров страхования заключена с физическими лицами, а именно 387,7 тыс договоров. Юридические лица заключили 7310 договоров в 2020 году, при этом застрахованный персонал, т.е. работники компаний, медицинские расходы которых покрываются в рамках страхования составил более 300 тыс человек.

В 2020 году количество заключенных договоров страхования сократилось почти в 2 раза, с 786 тыс контрактов в 2019 году до 395 тыс контрактов [3]. Можно предположить, что причиной этому являются карантинные меры (рисунок 1).

Стоит подчеркнуть, что до пандемии, в 2019 году, добровольным медицинским страхованием было захвачено более 1,2 млн человек, из них 420 тыс человек приобрели добровольное медицинское страхование в рамках бюджета работодателей. Можно сказать, что приблизительно 785 тыс граждан по самостоятельному решению обрели добровольное медицинское страхование (рисунок 2).

Рисунок 2. Динамика застрахованного населения в рамках добровольного медицинского страхования

Примечание: составлено автором на основании источника [3]

Подводя итоги из вышесказанных, стоит отметить, что обеспечение доступности медицинской помощи и развитие системы здравоохранения в основном зависит от правильного использования и образования ресурсов отрасли. Несмотря на то, что

добровольное медицинское страхование и обязательное социальное медицинское страхование предоставляют разные виды услуг, имеют разные содержания и источники финансирования, их объединяют общие цели и задачи, сопровождающиеся улучшением здоровья населения, повышением доступности и качества медицинских услуг. В заключении можно отметить, что развитие системы здравоохранения в целом и обеспечение доступной качественной медицинской помощи актуально и необходимо для всех слоев населения.

Список использованной литературы:

1. Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения». Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360> (дата обращения 26.10.2021)
2. Диденко А.В. Особенности добровольного медицинского страхования, (ДМС)// Молодой ученый. 2018. – № 39. – С. 69-71.
3. Официальная статистика финансового рынка – сайт Национального Банка Республики Казахстан [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://nationalbank.kz/> (дата обращения 26.10.2021)

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӨНІМДЕРДІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мұнайтпасова Мадина

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Экономика және бизнес жоғары мектебі,
«Қаржы» мамандығы, 1-курс студенті
Ғылыми жетекші: **Калымбекова Ж.К.**
аға оқытушы

Түйіндеме. Мақалада инновациялық дамудың қазіргі кезде экономикада үлкен роль атқаратыны және инновациялық даму кезінде Қазақстан Республикасының алдына қойған негізгі мәселесі, оның ішінде өнеркәсіптің технологиялық жолмен дамуын мақсат етіп қоюда екені айтылады. Осы мақсатқа жету үшін экономикамызда көптеген мәселелерді шешу факторлары мен мәселелері берілген.

Түйінді сөздер: инновациялық қызмет, индустрия 4.0, инновациялық даму, БСҰ, цифрландыру, инновациялық мүмкіндік, ҚР ҰЭМ статистика Комитеті.

Қазіргі уақытта инновациялық қызметтің тиімділігі бәсекеге қабілеттілік пен ұлттық ілгерілеудің шешуші факторларының бірі болып табылады. Сонымен қатар, инновациялар тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуді қоса алғанда, жаһандық проблемаларды шешу үшін маңызды. «Индустрия 4.0» қарсаңында инновациялар арқылы өнімділікті арттыру көптеген елдердің басты мақсатына айналды. Инновациялық «серпіліс» адам өмірінің барлық салаларын қозғады. ХХІ ғасырдың инновациялық технологиялары мен практикалары экономиканың нақты секторларының

өнімділігі мен экспорттық әлеуетін жақсартуға мүмкіндік береді [1]. Алайда, Қазақстан экономиканың басым салаларын инновациялық дамытуда айтарлықтай артта қалып отыр. Мұндай артта қалу жаһандық бәсекеге қабілеттілікке әсер етеді. Мәселен, Дүниежүзілік экономикалық форумның мәліметтеріне сәйкес «инновациялық мүмкіндік» өлшем шарты бойынша Қазақстан 87-ші орынды алады, ал Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының индексіне сәйкес 74-ші орынды иеленеді.

«Инновациялық дамуды» жаңа жаңалық пен ғылымды, технологияны өндіріспен тығыз байланыстыруға көзделген экономикалық даму бағыты деп қарастыруға болады. Республикамыздың индустриалды-инновациялық дамуы стратегиясының басты мақсаты да тұрақты өсімге шикізаттық бағыттан сервистік-технологиялық экономикаға көшу мақсатында өндіріс салаларын бағыттау көзделген. Инновациялық даму жолын таңдау себептерінің негізгілері: әлемдегі өнеркәсіптің технологиялық жолмен қарқынды дамуы, әлемде жаһандану процесінің өріс алуы, Қазақстанның БСҰ-на кіру мақсатына байланысты өнеркәсіпті бәсекелестікке дайындау қажеттілігі және бәсекеге қабілетті еңселі елу елдің қатарына қосылудағы мақсатқа жету [2].

Қазақстанның қазіргі таңдағы экономикасында мынадай проблемалар орын алуда:

- экономиканың шикізат бағыттылығы;
- әлемдік экономикаға ықпалдасудың әлсіздігі;
- ел ішіндегі салааралық және өңіраралық экономикалық ықпалдасудың босандығы;
- өңдеуші өнеркәсіп өнімділігінің төмендігі;
- ішкі нарықта тауарлар мен қызметтерге деген тұтыну сұранысының мардымсыздығы;
- өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткілікті дәрежеде дамымауы;
- мұнай-газ және кен-металлургиялық кешенге жатпайтын экономика салаларында негізгі қорлардың тез тозуы;
- кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық тұрғыдан артта қалуы;
- ғылым мен өндіріс арасында ұтымды байланыстың болмауы;
- қаржының аз бөлінуі; отандық ғылымның нарықтық экономика жағдайларына нашар бейімделуі, ғылыми-техникалық өнімді тауар деңгейіне дейін жеткізудің ықпалды тетіктерінің болмауы, соның салдарынан тұтастай алғанда инновациялық ұсыныстар деңгейінің төмен болуы;
- мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің болмауы;
- экономиканың өңдеуші секторларына инвестициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерінің болмауы;
- менеджменттің экономиканы ғаламдану үрдістеріне және сервистік-технологиялық экономикаға өтуге бейімдеу міндеттеріне сәйкес келмеуі.

Қазақстан ресурсқа бағдарланған экономикадан инновациялық даму үлгісіндегі экономикаға көшудің бастапқы сатысында ғана тұр, оны шартты түрде 2 кезеңге бөлуге болады [3].

I кезең 2003 жылы Индустриялық-инновациялық даму стратегиясы қабылданғанда басталды. Ұлттық инновациялық жүйенің институционалдық базасы мен негізгі элементтерінің қалыптасуы соның нәтижесі болып табылады.

II кезең 2010 жылы Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама қабылданып, инновациялық экономиканы жеделдетіп құрудың экономикалық бағдарымен

белгіленген. Бұл кезең инновациялық қызметті заңнамалық және қаржылық ынталандырудың күшеюімен сипатталады.

Қазақстандағы инновациялық қызметтің негізгі көрсеткіштерінің өзгеру қарқыны дамудың оң үрдісімен де сипатталатынын атап кету қажет, ол Үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны қабылдау және жүзеге асырумен, негізгі міндеттерді жүзеге асырумен байланысты. Нәтижесінде, ол шаруашылық субъектілердің инновацияны қабылдау деңгейінің жоғарлауына әкелді. Құрылып жатқан және қолданыстағы жаңа технологиялар, сондай-ақ техника объектілерінің қарқыны 1365 бірліктен 1608 бірлікке дейін өсті, ал осы технологияларды қолданатын шаруашылық жүргізуші субъектілердің саны 562 бірліктен 713 бірлікке дейін жоғарылады [4]. Осы мәліметтер жағымды үрдісті сипаттайды және жаңа немесе технологиядағы айтарлықтай өзгерістердің 90%-ға жуығы өңдеу өнеркәсібінің үлесінде келетінін атап айту аса қуанышты. Зерттеулер мен әзірлемелерге ішкі шығындар құрылымы. Осы көрсеткіш елдегі инновациялық үдерістің ең маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылатын және жалпы экономика бойынша «кіру» кезіндегі шығындар көрсететін зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсалған шығындарды сипаттайды.

Инновациялық қызметті қаржыландыру жүйесі бір бірімен тығыз байланысты, бағынышты элементтер жиынтығынан тұрады және оған келесілер кіреді [5]:

– инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін қажет қаржы ресурстарының түсу (қаржыландыру процесі);

- әртүрлі көздерден түсетін қаржыларды аккумуляциялау;
- инвестицияға бақылау орнату механизмі;
- инновациялық процеске авансталған қаражаттың қайтымды болуы.

Қаржылық қамтамасыз етудің өндірістік қызмет инновациялық инвестиция айналымында көрініс табады. Қаржылық ресурстар инвестиция айналымының барлық деңгейінде инновациялық капиталдық реттілігін қамтамасыз етеді. Осылайша қаржылық ресурстар инновациялық қызметтің әртүрлі салаларына құйылатын инвестицияның жылдамдығын көбейтеді немесе азайтады, ол инновациялық нарықта қалыптасқан іскерлік конъюнктурасына байланысты.

Бақылау қызметі инновацияның құрылуын оны қаржыландыруды, қаржылық көрсеткіштердің өзгеруін, инновациялық кәсіпорын мен тапсырыс берушінің төлем және есеп айырысу жағдайын бақылап отырады. Қаржылық мониторинг:

- ақша қаражаты қорының құрылымы мен инновациялық қызметтің алға қойған мақсатының арасындағы қарым қатынасты айқындайды;
- инноватордың кірісі мен шығысы арасындағы сәйкессіздіктерді реттейді;
- тиімді емес саладағы қаржыландыруды тоқтатып, инновациялық қызметтердің жаңа бағыттарын қаржыландыру мүмкіндіктерін анықтайды.

Қаржылық қамтамасыз ету – бұл капиталды тарту, бөлу және қолдану қызметі болып табылады. Ол инновациялық саланың бір белгісі бола тұра, инновациялық капитал инновациялық қызметтің әрбір кезеңін реттеп отырады. Жиынтық ұлттық капиталдың маңызды бөлігі болып, мемлекеттік капитал, ссудалы капитал, инвестициялар мен құнды қағаздар, венчурлы капитал шетел капитал, сонымен қатар шаруашылық субъектілерінің меншікті капиталы табылады.

Инновациялық қызметке нақты бағытталған капиталдың қалыптасуы экономикалық реформалар барысында күрделі сандық және салалық өзгерістерге ұшыраған. Инновацияға бағытталушы капитал, нақты инвестициялар түрінде көрініс табады. Оны келесі сипаттары бойынша жүйелеуге болады:

Инновациялық қызметті қаржыландыру:

- 1) инновациялық қызмет субъектілерінің өз қаражаты;
- 2) бюджет қаражаты;
- 3) инновациялық қорлардың қаражаты;
- 4) мемлекеттік нақтылы гранттар;
- 5) Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өзге де көздер есебінен жүзеге асырылады.

Қазақстанда инновациялық экономиканы қалыптастыру, оның «цифрландыру» рельстеріне өтуі инновациялық процестерді жандандыруды талап етеді [6]. Әлемдік тәжірибе бұл жерде шағын және орта бизнес секторы маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді. Бұл жұмыста шағын және орта бизнестің жалпы Қазақстан бойынша және өңірлік бөліністе инновациялық белсенділігінің қазіргі жай-күйіне талдау жүргізіледі. Орта кәсіпорындардың осы көрсеткішінің төмендеуі аясында шағын кәсіпорындардың инновациялар саласындағы белсенділік деңгейінің өсу үрдісі анықталуда. Қазақстан кәсіпорындарының инновациялық белсенділігін салыстырмалы талдау нәтижесінде шет елдермен салыстырғанда оның төмен деңгейі туралы қорытынды жасалады. Жұмыс соңында Қазақстандағы шағын және орта бизнестің инновациялық белсенділігінің өсуін тежейтін проблемалар мен факторлар анықталады. Олардың ішінде қаржы шектеулері, кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің төмендігі, Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы Жеке заңның болмауы негізгі болып табылады. Осыған орай, авторлар шағын және орта бизнес субъектілерінің инновациялық қызметін басқару тетіктерін жетілдіру бойынша кейбір ұсынымдарды ұсынады. Мұндай қадамдар, атап айтқанда: инновациялық-белсенді кәсіпорындар мен университеттердің ғылыми ұйымдармен өтінімдерінің қарама-қарсы қозғалысы негізінде ғылым мен бизнестің тұрақты әріптестігінің схемасын құру, кәсіпкерлердің инновациялық жобалар туралы хабардар болу деңгейін арттыру және инновациялық гранттар, күйдірілген инновациялық жобалар мен бағдарламалар туралы ақпараттың ашықтығын күшейту болып табылады. Қорытындылай келетін болсақ, елімізді даму үстінде екенін көре аламыз. Инновациялық қызметтің тек елдің ішінде ғана емес, сыртқы экономикаға әсерін тигізеді. Нарықтық бәсекелестік кәсіпорынның инновациялық технологияларды әзірлеуге және енгізуге қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Экономиканың нақты секторындағы инновациялық қызметтің тұрақсыз сипаты нашар дамыған ғылыми-инновациялық жүйенің және жалпы инновациялық стратегияның болмауының нәтижесі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан тәуелсіздік жылдарында: Статистикалық жинақ. – Астана: ҚР Ұлттық экономика министрлігінің статистика жөніндегі Комитеті. – www.stat.gov.kz/
2. Қазақстандағы ғылым және инновациялық қызмет: 2009-2017: Статистикалық жинақ. – Астана: ҚР Ұлттық экономика министрлігінің статистика жөніндегі Комитеті, 2017 [http://online.zakon.kz/ Document/](http://online.zakon.kz/Document/)
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012640>
4. Қазақстан республикасы президентінің жанындағы қазақстан стратегиялық зерттеулер институты. – <http://www.kisi.kz/>
5. <https://primeminister.kz/kz/documents/gosprograms/stratplan-2025>

IMPROVEMENT OF THE INSTITUTE OF TAX ADMINISTRATION OF KAZAKHSTAN

Zhamiyeva Aizhan E.

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Finance, 2 courses

Scientific supervisor: **Nassyrova Gulmira A.**

doctor of Economic Sciences, Professor

Abstract. Tax administration retains its importance as the most important regulator of economic relations in modern conditions of economic development. The purpose of this study is substantiating the need to improve tax administration in terms of digitalization to ensure sustainable growth of the national economy. The main research methods used were analysis and synthesis, systemic and institutional approaches, methods of induction and deduction. The theoretical and practical significance of the study lies in substantiating the need for digitalization of tax administration to ensure sustainable growth of the national economy.

Keywords: tax, arrears, administration, monitoring, economic crisis, digital technologies.

In modern conditions of economic development, tax administration retains its importance as the most important regulator of economic relations.

The purpose of this study is to substantiate the need to improve tax administration based on the use of digital technologies in order to ensure sustainable growth of the national economy. Tax administration is a tool for the results of the tax, and in general the budgetary policy of the country, which requires constant improvement. Modern trends in the economic development of the post-Soviet countries, the emergence of new areas of business, the rapid growth of innovative technologies necessitate different approaches to tax administration. In recent years, the Department of State Revenues of the Republic of Kazakhstan, as the organizational and resource basis of the state tax policy, has undergone significant changes due to the formation of market-oriented tax legislation, personnel modernization, the introduction of modern information technologies and methods of functioning.

As part of the implementation of the Address of the Head of State, the Ministry of Finance was tasked with increasing tax collection from 15,2% in 2016 to 25% in 2025, corresponding to the average level of tax collection in OECD countries, without increasing tax rates [1].

Table 1 – Dynamics of collection of taxes and mandatory payments to the state budget of the RK

Indicators	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Plan, bill, tenge	2702	3890	4018	4707	5122	4516	5584	6716	7741	9205	8328
Fact, bill, tenge	2934	3982	4095	4779	5116	4884	6023	6811	7890	9217	8561
Tax collection, %	108,6	102,3	101,9	101,5	99,9	108,1	107,9	101,4	101,9	100,1	102,8

Measures to improve the efficiency of the functioning of state revenue administrations have largely ensured the growth of tax revenues over the past years. Since tax revenues remain the main resource of the state, their reasonable planning is considered the most

important in the system of tax administration. One of the key indicators assessing the efficiency of tax administration planning is the collection of taxes and mandatory payments.

As can be seen from the table for the analyzed period, the total amount of tax revenues is higher than their budgetary assignments. In 2010-2020, the growth in the level of collection of taxes and mandatory payments varies, correlating with the general economic situation. So in 2014. and 2019. the lowest indicators were observed due to the crisis phenomena. In general, the high level of collection is largely due to the positive dynamics of tax revenues administered by the tax authorities. This should be related to the fact that the actual receipts for the reporting year reflect the repaid debt of previous years. Tax revenues remain the main resource of the state, and their reasonable planning is important in the system of tax administration. Despite all the measures taken, there is still a high level of arrears to the state budget for the main types of taxes, its dynamics is shown in Figure 1

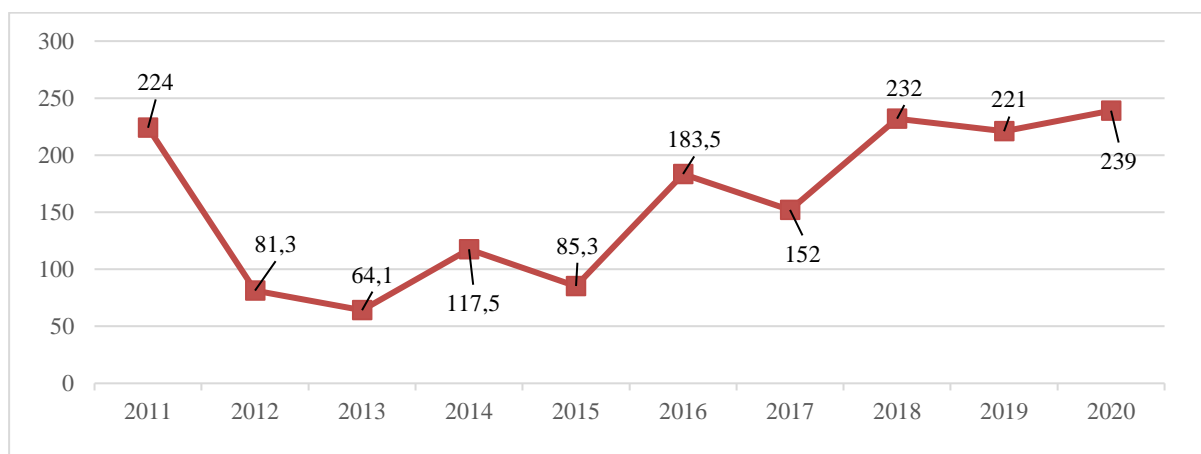

Figure 1. Dynamics of tax arrears for 2010-2020, billion tenge

From the data presented in the figure it can be seen that the arrears to the state budget have an unstable dynamics. The reasons for the increase in arrears can be called the global economic crises of recent years, accompanied by a decrease in oil prices. Also, a significant amount of accumulated tax arrears is the main significant problem of the tax control and tax administration system in the Republic of Kazakhstan. There is still a high shadow economy, which leads to a reduction in income tax revenues. Also, despite the digitalization of many areas of tax activity, there will still be queues and various paper bureaucratic procedures in the tax authorities. The low level of digital and financial literacy of the population also plays an important role in the development of the regional economy [3].

Historically, the system of tax administration has relied primarily on individual or corporate tax returns to combat economic crime and ensure the completeness of government revenue. But for a complete picture of today's taxpayers, you need to access data from new sources and integrate it with traditional information.

Meeting the needs of digital tax administration also dictates the need to adapt to economic fluctuations, citizen expectations, tax regulations, reporting requirements and digital technology. Today, big data is a strategic asset, representing a large amount of unstructured data in different formats and from different sources. This data is of interest to both government agencies and businesses to create products that are ideal for consumers. The introduction and more active use of Big Data technology in the tax administration system of the Republic of Kazakhstan allows the repeated use of available data, due to the relative low cost of this method of obtaining information (figure 2) [4].

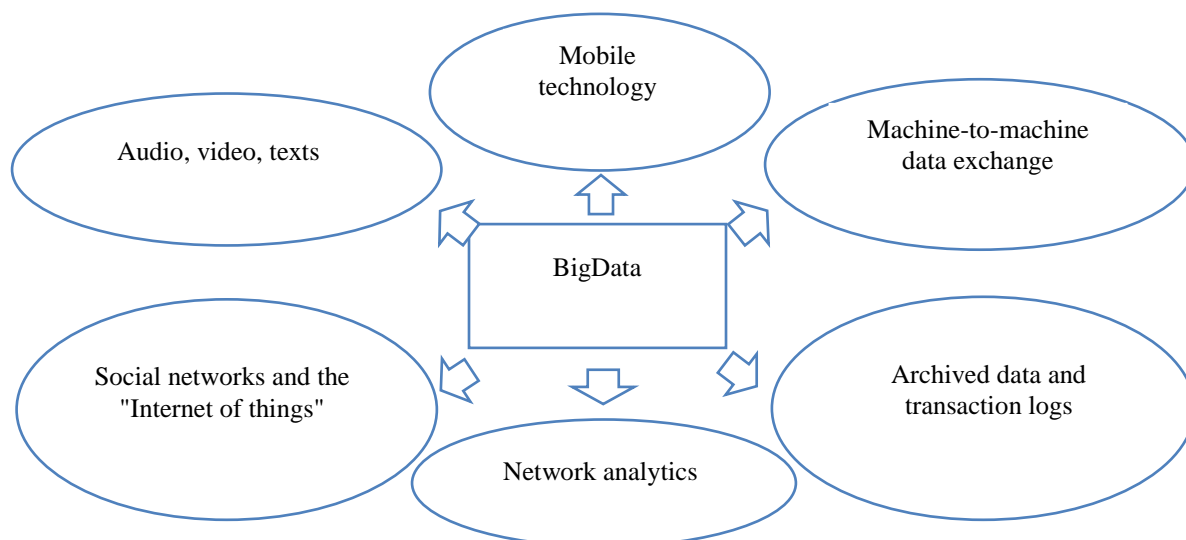

Figure 2. Data Consolidation Using Big Data Technology

The use of Big Data increases the transparency of tax processes. And together with Blockchain technology, it becomes possible to track large transactions with high VAT, tax refunds and cross-border transactions. Big Data will also help tax authorities better understand the behavior of the population and provide a vision of where fraud is possible and the shadow economy develops, and where, on the contrary, there are conscientious taxpayers and there are no violations. That is, you can direct resources to where they are exactly needed.

The Data Center is proposed as a system designed to ensure transparency, openness and accountability of the activities of tax authorities, as well as to improve the quality of their work through the formation of a single information space and the use of ICT in the field of management. Thus, big data will contribute to the implementation of a risk-based approach. In order to meet the demands of today's digital tax world, tax administrators need a new approach. A unified analytical framework in the form of a Data Center can meet these needs in contrast to the old, disparate technologies. Financial monitoring with Big Data technology for the tax system is one of the key tasks of ensuring the security of financial information systems. This approach will help the tax authorities provide efficient services at a lower cost than currently (Figure 3). The use of this practice of interaction in the tax area has a number of advantages. In particular, the tax authorities will have the opportunity to exercise tax control on an ongoing basis with maximum transparency of information about the taxpayer, reduce the costs of conducting field inspections and reduce the risks of taxpayers using tax evasion schemes.

Financial monitoring will facilitate the possibility of obtaining advice on taxation of transactions in order to adjust internal policy. If the company conducts its activities openly and provides all the necessary information, then the tax authorities will be ready to meet halfway and provide advice on tax issues. In order to introduce financial monitoring with Big Data technology into domestic practice and ensure its effective existence, the tax service must create the necessary conditions.

This control method should be based primarily on trust and the formation of a culture of consultation and cooperation. It is necessary to pay special attention to the preservation of commercial secrets so that companies have guarantees of confidentiality when submitting financial statements to tax authorities, while taxpayers need maximum transparency in doing

business, which, unfortunately, is problematic in Kazakhstan. If these conditions are met, it is quite possible to implement this innovation in our country, which will increase the efficiency and effectiveness of the actions of the tax authorities and change the long-established idea of shadow business conduct [6].

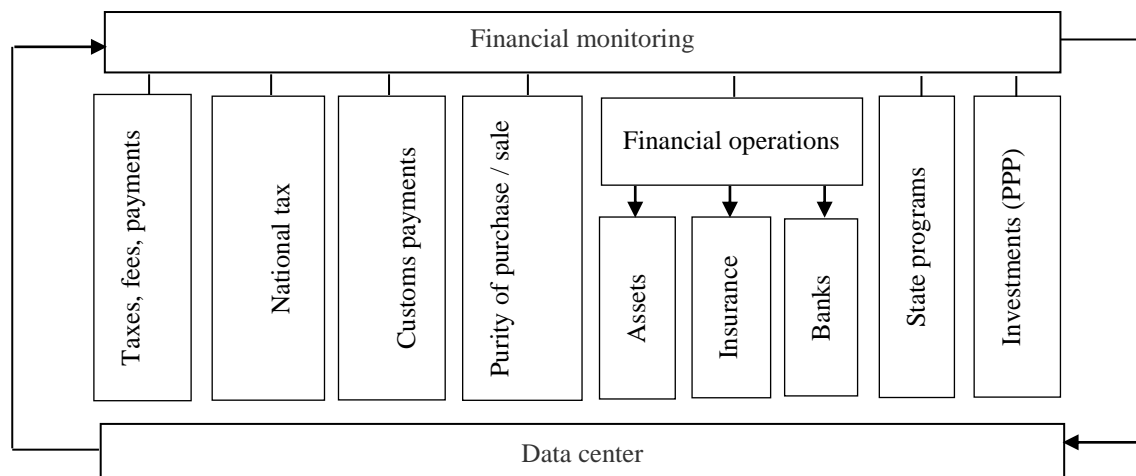

Figure 3. Financial monitoring with Big Data technology

Thus, the tax administration of tomorrow will be radically different from today, data will be used in a highly relevant way, allowing payments to be recorded and made systematically in a risk-free and error-free environment, and internal transactions will be so smooth that taxpayers may even be better off. no need to contact tax administrations. To achieve this, tax authorities must move beyond incremental changes using existing instruments and begin to rethink their approach to a range of operational challenges.

References:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»
2. Официальный сайт Министерства Финансов РК. URL: <http://www.minfin.gov.kz>
3. Zhamiyeva A.E., Nassyrova G.A. Impact of the economic crisis on the tax system. Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, № 3 (2021), 175-184 с. DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2021-3-175-184>
4. Максимов А.В. Анализ BigData как разновидность информационно-аналитических технологий // Аналитические технологии в социальной сфере: теория и практика. Сборник студенческих работ. 2019. – С. 123-125.
5. Лебедева С. Big Data для налогового администрирования. URL: <https://oecd-russia.org/analytics/-big-data-dlya-nalogovogo-administrirvaniya.html>
6. Kayumova L.I. Problems of introducing «horizontal monitoring» into the tax administration system // Сборник научных трудов участников III Международного молодежного форума финансистов. URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Fa_2013/2341/65430_0116.pdf

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ БАЛАМАЛАРЫ

Қазиева А.Е.

Қазақстан инновациялық және
телекоммуникациялық жүйелер университеті
экономика ғылымдарының магистрі,
аға оқытушы

Түйіндеме. Мақалада қаржылық технологиялар хабтарының мақсаты, миссиясы, даму ұстанымдары берілген, сонымен қатар «Цифрлық Қазақстан» жобасының басымдық бағыттары, банк қызметінің саласын арттыру жолдары мен несиелік жүйені дамыту модельдері ұсынылған.

Түйінді сөздер: FinTech Hub, Скоринг, FinTech Lab, Fintechstars, қаржылық инновациялар, шағын және орта бизнестің қаржылық қызметтері.

FinTech Hub мақсаты – әлемдік үздік финтех-хабтардың ондығына кіру және Орталық Азия мен Еуразиядағы финтех-инновациялар саласында көшбасшы болу.

FinTech Hub миссиясы – Астана Халықаралық қаржылық орталығының (АХҚО) ертеңгі күннің талаптарына сәйкес келетін негізгі бизнес бағыттарында жаңа қаржылық технологияларды пайдалану және банктер мен қаржы мекемелерінің, технологиялық серіктестердің, финтех-компаниялардың, академиялық топтардың, инвесторлар мен үкіметтік және корпоративтік серіктестердің ынтымақтастығын біріктіретін көптеген тараптардың қатысуымен серпінді финтех-экожүйені дамыту.

Fintech stars-стартаптарды қолдау бағдарламасы АХҚО Финтех хабының негізгі бағыты болып табылады. Міндет – Қазақстан мен Орталық Азиядағы финтех экожүйесінің және қолма-қол ақшасыз экономиканың дамуына ықпал ететін нарықта қолжетімді жаңа финтех шешімдерінің санын ұлғайту. Біз өткізетін жобалар барлық қаржы ойыншыларына жаңа технологияларға қол жеткізуді, жаңа бірлескен бастамаларды, шетелдік нарықтарға шығуды, сондай-ақ үздік сарапшылардан білікті көмек алуды қамтамасыз етеді.

2020 жылдың мәліметтері бойынша тұтынушылардың 64%-ы 2017 жылмен салыстырғанда қаржылық технологиялардың бір жүйесін қолданған. Қаржылық технологиялардың әйгілі атауы 2021 жылдағы негізгі трендтерді анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы FinTech дамуының ұстанымдары:

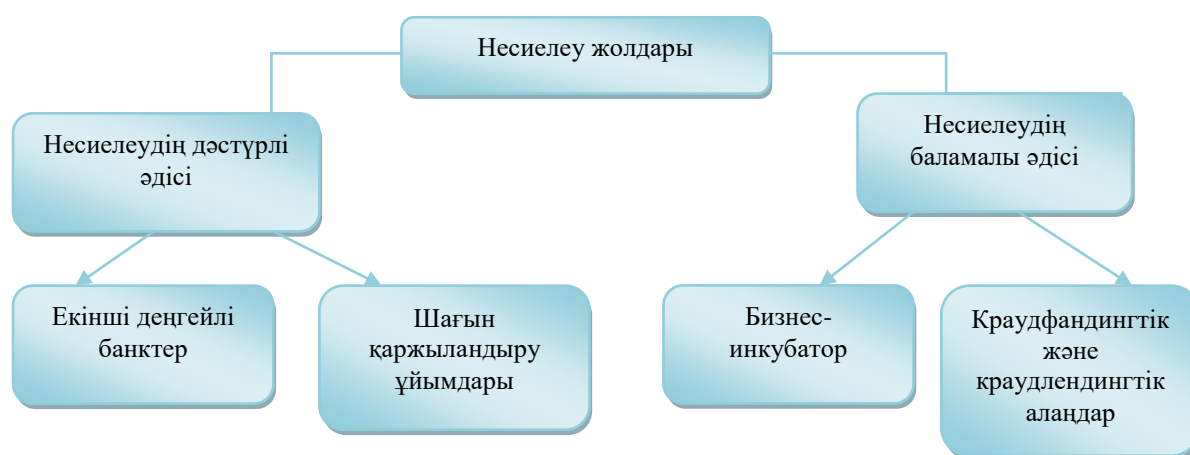
1. Айналымдағы төлем карталар санының көбеюі;
2. Қазақстанның барлық банктерінде қашықтықтан қызмет көрсету жүйелері бар, ал банктердің онлайн-қызметін қолданушылар саны жылына 52%-ға артты;
3. Қолма-қолсыз төлемдердің көлемі өсті.

Астана Халықаралық қаржылық орталығының қаржылық тех хабы Қазақстанның және Орталық Азияның 120-дан аса стартаптарымен жұмыс жасайды. Астана Халықаралық қаржылық орталығының қаржылық тех хабы негізінде FinTech Lab – инновациялық қаржылық қызметтер ұсынатын мамандандырылған өнімді орта қызмет істейді, сонымен қатар, реттеуші технологиялармен байланысты қызметтер түрін ұсынады. 2020 жылдың қазан айында ҚР Премьер-министрі Асқар Мамин «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына жаңарту енгізуге тапсырма берген болатын. Жаңартылған «Цифрлық Қазақстан» жобасында төмендегідей басымдық бағыттар қаралған болатын:

- Сапалы АКТ-инфрақұрылымын қамтамасыз ету;
- FinTech пен электрондық сауданы дамыту;
- Жасанды интеллектіні дамыту.

FinTech индустрияны жаңғырту арқасында банктік қызметтің жаңа моделі қалыптаса бастады. Бұл жаңартуларбанктік қызмет көрсетудің жаңа моделін қалыптастыруға және қаржылық инновациялардың пайда болуына көмектесті:

- Ұялы төлемдер;
- Онлайн-банкинг;
- Блокчейн;
- Скоринг.

Сурет 1. Зерттеу нәтижелері

Қаржылық инновациялар бір жағынан банк клиенттеріне қызмет көрсетуді қысқартса, екінші жағынан, шағын және орта бизнесті қиындатады. Мысалы, қарыз алушының несиеқабілеттілігін бағалау кезінде скоринг жүйесінің кемшілігіне төмендегілерді жатқызуға болады:

Инновациялық өнімдерді қаржыландыру және оның есебі: теориясы, маңызы, қажеттілігі

– Скоринг бағдарламасы бүгінгі күні клиенттің өзін ғана емес, оның сұрақтарға деген жауабын бағалайды;

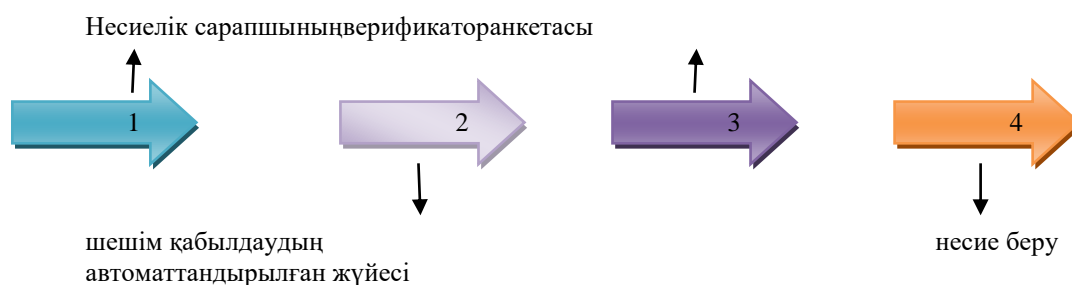
– Скоринг жүйесі үнемі түрлі жаңартулар мен толықтыруларды қажет етеді.

Бұл аталған кемшіліктерден басқа, банктік қызмет көрсетудің енжарлығы да басты мәселе болып отыр. Осыған байланысты, бизнестің былайша айтқанда, «ауырсыну нүктелері» немесе қиындықтары туындайды.

FinTech шешімдер шағын және орта бизнестің қаржылық қызметтерге деген қолжетімділігін арттырып, олардың тиімділігін жақсартуға деген ықпалын құра алады. Төмендегі басты мәселелер шешуші болып саналады:

1. Шағын бизнесті тәуекелі жоғары қарыз алушы ретінде несиенен қанағаттандыру;

2. Қарыз алушының скорингі кезінде жаңа әдістер мен жаңа ақпаратты енгізу.

Аталған мәселелерді талқылай келе, жоғарыдағы модельдерді ұсынуға болады:

– Несиенің белгілі бір түріне сұраныс;

– Түрлі көздерден: дәстүрлі банктерден, FinTech, технологиялық компаниялардан алынған кредиторлар тарапынан несие ұсынысы.

Елдегі пандемия дағдарысының және қалыптасқан экономикалық жағдайларында шағын және орта бизнесті, сонымен қатар, жеке тұлғаларды несиелеу банктердің бизнес үрдістерінің маңызды саласы болып табылады. Соған байланысты несиелік жүйе мен айналым саласын қолдану өзекті болып саналады.

Қорытындылай келе, банктердің бөлімшелерінде несиелік жүйе енгізу және «Сұраныс-Ұсыныс» түрі бойынша модельді жасақтау жолдары жүргізілді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. The FinTech Book: the Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries Сусанне Чиштии Янос Барберис, John Wiley, 2016.

2. Bye Bye Banks: How Retail Banks are Being Displaced, Diminished and Disintermediated by Tech Startups and What They Can Do to Survive Джеймс Хейкоки Шейн Ричмонд, Wonderkammer, 2015.

3. FinTech Innovation: From Robo Advisors to Goal Based Investing and Gamification Паоло Сирони, John Wiley, 2016.

4. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business and the World Дон Тапскотти Алекс Тапскотт, Portfolio Penguin, 2016.

5. <https://365info.kz/2020/12/mftsa-sozdal-unikalnuyu-v-sng-ploshhadku-dlya-podderzhki-startapov-finteh-rynka>

6. <http://fintechstars.aifc.kz/>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК

Сайын Санжар Серікқалиұлы

Алматы Технологиялық Университеті

“Экономика және бизнес” факультеті

«Мемлекеттік және жергілікті

басқару» мамандығы, 2-курс студенті

Ғылыми жетекші: **Қалпақпаева Ж.М.**

экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Түйіндеме. Мақала Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікке арналған. Баяндамада жалпы кәсіпкерлік пен Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік жайында айтылады, соның ішінде кәсіпкерлікке талдау жасау, ҚР-дағы кәсіпкерлікті дамытудың жолдары және ҚР-дағы кәсіпкерліктің болашақтағы жағдайы бойынша айтылады. Мақалада кәсіпкерлікті дамытудың жолдарын ҚР-ның экономикасын көтерудің мәселесі, жастардың кәсіпкерлікке негізделген ұсынысын қарастырады. Негізгі артықшылықтары мен кемшіліктер талданып, оны дамытудың жолдарын саралайды. Автор Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікті барынша дамытудың жолдарын ұсынады.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, кәсіпкерлік сала, кәсіпкерлік бюджет, кәсіпкерлік субъект, шағын және орта бизнес, жемқорлық, несиелеу, мемлекеттік бағдарлама, баға тұрақсыздығы, коммерция.

Кәсіпкерлік – азаматтармен олардың бірлестіктерінің пайда немесе өзіндік табыс алуға бағытталған бастамашылық дербес қызметі. Кәсіпкерлікті азаматтар өз атынан, өзінің мүліктік жауапкершілігі кепілдігімен немесе заңды тұлғаның (кәсіпорынның) атынан және соның жауапкершілігі кепілдігімен жүзеге асырады. Кәсіпкерлік кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық нысаны арқылы айқындалатын шектегі мүліктік жауапкершілікті көздейді. Қазақстан азаматтары мен шет мемлекеттердің азаматтары, сондай-ақ, азаматтардың бірлестіктері кәсіпкерлік субъектілері болып табылады. Кәсіпкерлік жалдамалы еңбекті қолданбай немесе жалдамалы еңбекті қолданып, заңды тұлға құрмай немесе заңды тұлға құрып жүзеге асырылады. Жалдамалы еңбекті қолданбай жүзеге асырылатын кәсіпкерлік жеке еңбек қызметі ретінде тіркеледі, жалдамалы еңбекті қолдану жолымен жүзеге асырылатын кәсіпорын ретінде тіркеледі.

Кәсіпкерлік субъектінің белгілі бір дәрежеде еркіндігі мен құқығы болуы қажет. Ол – шаруашылық қызметінің бағытын таңдау, өндірістік, сауда бағдарламаларын анықтау, қаржы көзін таңдау, өнімдерді тасымалдау, өнімге баға белгілеу, табысты өз мұқтажына жұмсау;

Кәсіпкерлік қабылданатын шешімдерге, одан туындайтын нәтижелерге тәуекелдікті қажет етеді.

Кәсіпкерлік қызметтің белгілі коммерциялық табысқа жетуге бағдар ұстауы, экономикада қажетті нарықтық құрылым орнатумен байланысты. Яғни кәсіпкерлік дамуы үшін оның құқықтық базасы, әлеуметтік-экономикалық шарттары қалануы керек.

Төртінші шарт жоғарыда аталған шарттардан туындайды. Еркін кәсіпкерлік меншіктің әр түрлі формада, түрде, типте болуын қалайды.

Кәсіпкерлік – қызметтің ерекше бір түрі ғана емес. Бұл тағы да белгілі стиль және тәртіптің типі, жинақтап айтсақ: үлкен бастама, дәстүрден тыс шешімдерді іздестіру, тәуекелге бару, іскерлік қызметтің орын алар жері, ең алдымен кәсіпорын.

1. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікке талдау.

Жалпы Қазақстан Республикасының кәсіпкерлікке талдау жасайтын болсақ, Қазақстанда кәсіпкерлік жөнінде 90-жылдардың басында, қайта құрудың басталуымен айтыла бастады. Бұл кезде былайша айтқанда, комсомолдық кәсіпкерлік басталды, көптеген белсенді жас адамдар, негізінен комсомол жетекшілері, жастардың шығармашылық ғылыми-техникалық орталықтары негізінде кооперативтер құра бастады. Несиелеудің жеңілдік жағдайлары жасалды. Мұның үстіне, өспелі инфляция жағдайына дәл осы кәсіпкерліктің алғашқы толқыны төтеп беріп қана қоймай, сондай-ақ қажетті, былайша айтқанда, бастапқы капитал жинай алды, себебі несие ақша қымбат алынып, арзан қайтарылды.

Кәсіпкерлік қызметін бұрынғы Кеңес Одағы кезінде 1987 жылы қабылданған СССР азаматтарының жеке еңбек қызметі туралы заңы алғаш рет ресмилендірді. 1988 жылы Кооперация туралы заң қабылданды. Кооперативтер мен серіктестіктердің жаппай құрылуы басталды. Дегенмен нарықтық инфрақұрылымның болмауына байланысты кооперативтердің аз бөлігі ғана аяғынан тұрып кете алды. Кейінірек 1988-1991 жылдары жалға беру, бірлескен кәсіпорындар мен банк қызметі туралы заңдар экономикалық жағдайды біршама ырықтандырды. Тұтастай алғанда, негізгі меншік мемлекеттікі болып қала бергенімен, жалға беру түріндегі аздаған босаңсулар біршама дәрежеде кәсіпкерлік белсенділікке жағдай жасады.

Қазақстан Республикасы 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін кәсіпкерлік белсенділікті қолдауға байланысты бірқатар заңдар қабылданды. Қазақстанда кәсіпкерліктің дамуына Қазақстанда кәсіпкерліктің дамуы мен шаруашылық қызметтің еркіндігі туралы (1991), Жеке кәсіпкерлікті қолдау және қорғау туралы (1992) заңы сияқты заңдар түрткі болды. 1994 жылдың басында-ақ жеке кәсіпорындар саны 15,7 мыңды құрады және жалпы жұмыспен қамтылғандар саны 164 мыңға жетті. 01.10.1998 ж. шағын кәсіпкерліктің субъектілер саны 307 мыңды құрады, оларда 1,2 млн адам жұмыспен қамтылды. Кәсіпкерлік қызметтің негізгі үш саласының ішінен бірінші орынға өндіріс те емес, тұтынушылар мен тауар өндірушілер арасындағы делдалдық та емес, сауда шықты. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Нұрлы жол – болашаққа бастар жол атты 2014 жылғы 11 қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауында Шағын және орта бизнес пен іскерлік белсенділікті қолдау бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Бүгінде Ұлттық қордан ШОБ-ты қолдауға және несиелеуге бағытталған 100 млрд теңге толықтай игерілді. Бұл 4,5 мың жұмыс орнын құруға мүмкіндік берді. ШОБ-ты экономикалық өсімнің драйвері ретінде дамыту және оның үлесін 2050 жылға қарай ІЖӨ-нің 50%-ына ұлғайту бойынша жұмысты жалғастырған жөн. Сондықтан шағын және орта бизнес үшін 2015-2017 жылдары жалпы сомасы 155 млрд теңге несие желілерін АДБ, ЕҚДБ, Дүниежүзілік банк есебінен тиімді пайдалану қажет екендігін атап өтті.

2. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікті дамытудың жолдары.

Қазақстан Республикасының эконмикасын көтеру мәселесінде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың жолдарын әлі күнге дейін қарастырылуда. Қазақстанның бүгінгі күнге ең басты мақсаты, шикізаттық бағыттан арылу, және бұл саясатты өмірге келтіру үшін кәсіпкерліктің дамуы маңызды фактор. Бүгінгі таңда еліміз орта және шағын кәсіпкерлікті дамыту басты мәселелердің бірі. Кәсіпкерлікті дамытудыңәрине мемлекет барлық жағдайларды жасап жатыр. Соның ішінде мемлекеттік бағдарлама-лар: «Атамекен», «Даму», «Бизнеске бастар жол», «Бизнестің жол картасы – 2020»

деген сияқты т.б. Бұл бағдарламалар халықтың тек жұмыспен ғана емес, сонымен қатар кәсіпкерлікпенде айналысуына жолдар қарастылды. Бірақта қазіргі таңда кәсіпкерлікпен айналысудың белгілі бір кедергілер туындап отыр. Кәсіпкерлік қызметті дамыту мақсатында мемлекет тарапынан мынандай іс-шараларды жүзеге асыру қажет:

1. Мемлекет тарапынан кәсіпкерлікті барынша қолдау қажет;
2. Кәсіпкерлікке негізделген бюджеттік саясат жүргізу қажет;
3. Несие көлемін үлкейту және пайыздық мөлшерлемені төмендету қажет;
4. Кәсіпкерлік қызметті тіркеуден өткізу кезіндегі қиыншылықтарды жою;
5. Тексеруші органдар санын қысқарту;
6. Салық салу мерзімін 5 жылға ұзарту;
7. Міндеттелген заңдардың орындалуын қамтамасыз ету.

Ал Қазақстанда кәсіпкерлерді көбейту үшін:

- кәсіпкерлік жобалар мен ұйымдар құру қажет;
- кәсіпкерлікке бастар жол мен заманауый кәсіпкерлік идеяларды қоғамға ұсыну қажет;
- кәсіпкерлік мектептер, тренингтер ашу және оларда жас кәсіпкерлерді тегін оқыту.

Егерде осыларды қазірден бастап қолға алатын болсақ және іс-жүзінде қарастыратын болсақ мемлекеттің келешегі жарық әлемге әкеледі деген ойдамын. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлер мен кәсіпорындардың көбеюінің нәтижесінде елде бәсекелестік туындайды. Бұл тауардың сапасын арттыра отырып нарықта ұлттық тауарлардың сұранысын арттырады деген сенімдемін. Тағыда айта аететін мәселе бұл елдің экономикасы жайында. Экономика дамымаса мемлекеттің жағдайы дағдарысқа ұшырайды. Қазақстан Республикасының экономикасын көтерудің кедергілері болып табылатын мыналар:

- мемлекеттік қаржыны дұрыс игере алмауы;
- елде бағаның тұрақсыздығы;
- мемлекеттік валютаның инфляцияға ұшырауы;
- жемқорлардың артуы;
- жеңіл және ауыр кәсіпорындарының аяғының ақсауы;
- білікті мамандардың жетіспеушілігі.

Шындықтың дәмі әрдайым ащы болады. Мұндай мәселе барлық мемлекетте орын алады. Әр жауаптың өз шешімі бар. Ал бұның жауабы осы мәселелерді қолға алып олармен күресу болып табылады. Ел келешегі ол сіз бен біздің және келешек ұрпақтың қолында.

Сондықтанда елдің беделін көтеруге барлығымыздың септігін тигізуіміз керек деген ойға тоқталамын.

3. Қазақстан Республикасының болашақтағы кәсіпкерлік жағдайы

Жастар – еліміздің болашағы. Ел тұрғындарының 26%-ынан көбі 14 пен 29 жас аралығындағы жастар, ол 4,4 млн шамасында. Шағын және орта бизнесті дамытуда мұндай әлеуетті тиімді пайдалану қажет. Елбасы бір сөзінде «Еңбек етуші халықтың 60%-ы шағын және орта бизнесте жұмыс істеген кезде Қазақстан тұрақтылыққа қол жеткізеді» деген еді. Сондықтан, дамыған елдердегідей шағын және орта бизнесі өркендеген және негізінен жұмыспен қамтамасыз ететін көрсеткішке қол жеткізуіміз қажет.

Барлық салада жас кәсіпкерлер қызметін дамытуға мән беріп, мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған мемлекеттік қолдаудың белгілі бір үлесін мақсатты түрде олардың қызметін дамытуға және қолдауға бағыттау қажет. Себебі жастар

кәсіпкерлікпен айналысу кезінде қаржылық, ақпараттық, білім, инфрақұрылым және осы секілді басқа да көптеген проблемаға кезігіп отыр.

Жалпы жастар кәсіпкерлігінің қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаны әлі де жетілдіріп, әкімшілік тосқауылды азайтып, бизнеске салық жүктемесін төмендетіп, қаржылық және қаржылық емес шаралар түрінде бизнесті кешенді қолдауды жүзеге асыру қажет. Ең басты мәселе – олардың құқықтық мәртебесінің анықталмауы болып отыр. Қолданыстағы заңнамада «жас кәсіпкер» деген ұғым бекітілмеген. Жаңадан іс бастайтын тәжірибесіз жас кәсіпкер қаржылық ғана емес, ең әуелі ақпараттық, кәсіп жүргізу туралы білім, бизнес-жоба жасау, өнімі мен қызметін отырып өткізу және бизнес бастауда басқа да көптеген қиындықтан өзі жол тауып шығуға мәжбүр.

Жас кәсіпкердің қызметін мемлекеттік сатып алу арқылы қолдау. Бұл жерде тапсырыс беруші кез-келген кәсіпкерден алуға мүмкіндік беретін, біліктілік талап қойылмайтын және көпшілік назарына ұсынылмайтын, мемлекеттік сатып алудың көлемі белгілі сомадан аспайтын сатып алуды жас кәсіпкерлер арасында жүргізуді ұсынар едім. Егер олардың арасынан табылмаса, көпшілік назарына ұсынып, сатып алса үлкен қолдау болар еді.

Мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған мемлекеттік қолдаудың белгілі бір үлесі мақсатты түрде жас кәсіпкердің қызметін дамытуға және қолдауға бағытталса дейміз. Тағыда айта кететін мәселе – өңірлердегі, ауылдық жердегі жастардың кәсіпкерлік белсенділігін арттыру және жас кәсіпкерлерді мемлекеттік қолдау керек және барлық шараларды қолданса деймін. Осының арқасында және жас кәсіпкерлерді дамытудың нәтижесінде Қазақстан Республикасының болашақтағы кәсіпкерлік жағдайы жанданады деген ойдамын.

Қорыта келгенде, «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне» тоқталатын болсақ, Кәсіпкерлікпен айналысу бұл – мемлекеттің экономикасын көтеруге, қоғамның әлеуметтік жағдайын тұрақтандыруға және келешек ұрпақтың жандануына септігіз тигізеді. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерліктің дамытуына біріншіден мемлекет екіншіден ұлттың өрбітуімен жүзеге асады. Тарихта білеміз қазақ ұлты мал шаруашылығымен де, егін шаруашылығымен де, кәсіпкерлікпен де айналысқан бай тыныш жатқан елдің бірі болған. Яғни, бұл біздің белгілі бір кәсіпкерлікпен айналысуда қанымызда бар екендігін дәлелдейді. Жалпы әр қазағымның бай және беделді болуын тілей отырып Қазақстан Республикасынан атақты кәсіпкерлер шығады деген үміттемін. Естеріңізге сала кетейін, еліміздің жандануы сіз бен біздің және келешек ұрпақтың қолында.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бердалиев К.Б. Қазақстан экономикасын басқару негіздері. – Алматы «Экономика», 2001.
2. Битемиров Т.Н. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметінің даму жолдары және құқықтық негіздері. – Алматы, 1998.
3. Умбеталиев А.Д. Кәсіпорын экономикасы және кәсіпкерлік. Экономика баспасы. – Алматы, 2009.
4. Қабдиев Д.Қ. Экономикалық саясат.
5. Битемиров Қ.Т. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметінің даму жолдары және құқықтық негіздері. – Алматы, 1998.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФОРМ СОБСТВЕННОСТИ

Манько Елизавета

колледж Университета «Туран», 2 курс
научный руководитель: **Касымбекова Г.Р.**
доктор PhD, ассоциированный профессор
Университета «Туран»

Аннотация. В данной статье рассматриваются такие вопросы, как истоки, формирование и развитие собственности в сознании людей, её место в жизни граждан в настоящее время. Цель изучения – определение концепции и классификации понятия собственности как экономической и юридической категории.

Ключевые слова: экономическая теория, собственность, категория собственности, юридические отношения, экономические отношения.

Собственность является фундаментом любой экономической системы. Первоначально она была связана с землей. Земля – результат деятельности природы, а для жизни человечества – главное средство общественного производства.

Следовательно, первоначально собственность – не что иное, как отношение человека к земле, природным условиям, условиям производства, а не к готовым продуктам. В этих условиях человек выступает не только как производитель, но и как владелец средств производства.

В современных условиях центральной проблемой аграрного строя отношений являются отношения присвоения, обладания, использования земли.

Лишь вследствие производства материальных ценностей у человека открывается возможность присваивать результаты производства. Таким образом, поскольку производство материальных ценностей люди осуществляют сообща, то и присвоение результатов этого производства происходит в пределах общественно-экономических отношений.

Французский экономист, Франсуа Кенэ, основоположник школы физиократов еще в 1758 году показал приоритетную роль умножения собственности в земледелии в своей работе «Экономическая таблица». Следовательно, будучи физиократом, он считал источником богатства именно сельское хозяйство.

Особый вклад в развитие мысли о происхождении собственности внесли и представители классической экономической науки: Уильям Петти, Давид Рикардо и Адам Смит. В своих работах они пришли к одному и тому же выводу: «земля – мать всякого богатства, а труд – его отец» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Французский экономист Пьер-Жозеф Прудон в своём труде «Философия нищеты» идеализировал мелкую частную собственность и критиковал крупную капиталистическую, и при этом выразил следующую мысль: «собственность – это кража». Однако, подобное описание собственности не стало популярным и подверглось научной критике. По К. Марксу, собственность как экономическая категория существует независимо от воли и сознания людей.

Собственность – это отношения присвоения или отчуждения орудий производства и материальных ценностей, которые создаются с их помощью во время их производства, обмена и потребления.

По марксистской теории, все материальные ценности составляют лишь вещественное содержание собственности, однако понятие собственности нельзя

сводит только к отношению человека к данному объекту. Кроме того, существует правовая теория собственности, основу которой заложили представители современных экономических школ Запада, американские экономисты Роберт Коуз и Армен Алчиан [2].

Данная теория была развита в работах Й. Барцеля, Д. Норта и др. Согласно их концепции, не ресурс представляет собой собственность, а целый комплекс прав по его использованию – он и определяет содержание собственности. Правовые отношения собственности. По мнению известных ученых, комплекс прав собственности включает в себя следующие элементы:

- право обладания или владения, исключительное право на владение объектом;
- право пользования, право применения объекта по усмотрению собственника;
- право распоряжения объектом, право принятия решения по поводу целей и использования объекта;
- право на получение дохода от использования объекта;
- право на защиту объекта от вреда, который может быть нанесен объекту;
- право на передачу объекта в наследство или дарение;
- право на бессрочность владения объектом;
- право запрета на способ пользования объекта, наносящий вред экологии;
- право возможности взыскания блага в уплату долга;
- право на остаточный характер, т.е. на осуществление действий, обеспечивающих восстановление нарушенных правомочий.

Комплекс экономических отношений собственности включает:

- отношения присвоения, определяющиеся характером производства;
- отношения обладания, распоряжения и использования имущества;
- отношения экономической реализации данной собственности.

Можно сказать, что собственность в качестве экономической категории выражает сложные социально-экономические отношения между людьми в сферах производства, обмена, потребления благ [3].

Отношения собственности выполняют такие функции, как:

- владение или осуществление обладания объектом;
- пользование, т.е. извлечение из объекта его полезных свойств;
- распределение, определение юридической судьбы объекта;
- экономическая т.е. реализация собственности, присвоение.

Можно сказать, что собственность экономически реализована, если она приносит её владельцу доход.

Экономические отношения собственности на орудия производства являются основой любой экономической системы: рыночной, плановой, смешанной и др.

Государственная собственность – имущество, принадлежащее государству на праве собственности. Муниципальная собственность – имущество, принадлежащее на праве собственности городским и сельским поселениям, а также другим муниципальным образованиям. Частная собственность – имущество, принадлежащее юридическим и физическим лицам. Коллективная собственность – имущество, принадлежащее группе лиц.

По данным рисунка 1 видим, что на 2019 год, около 62% всей собственности в Казахстане приходится на долю частной собственности. Другие формы, как коллективная и интеллектуальная составляют 18%, а муниципальная и государственная – 3% и 17% соответственно.

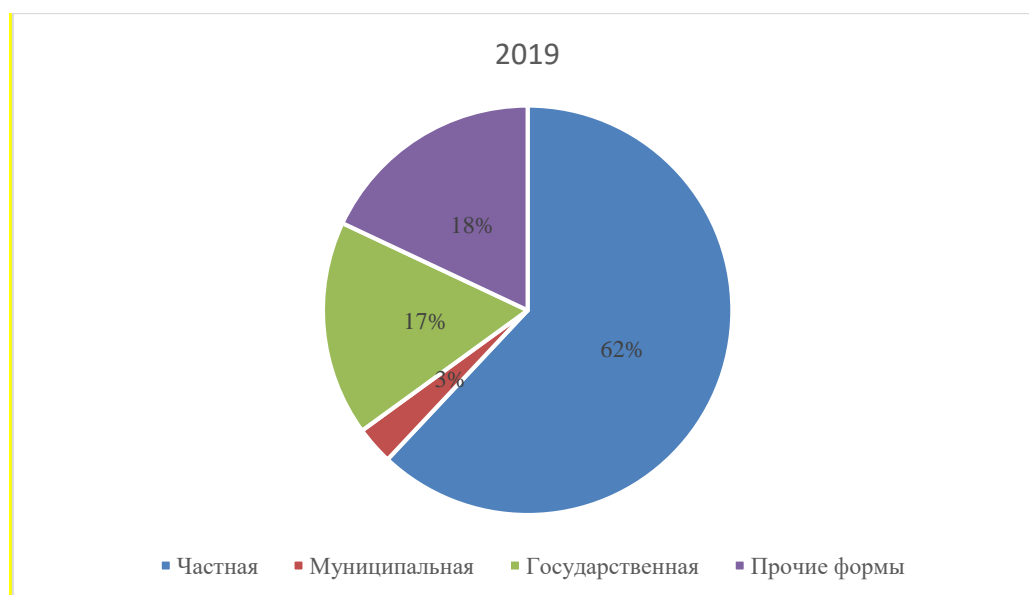

Рисунок 1. Структура собственности Республики Казахстан

Примечание: составлено автором на основе источника [4]

Представленные данные дают представление о преобразовании не только видов собственности, но всей экономической системы Республики Казахстан в целом, перехода от планового к рыночным отношениям. Несомненно, постепенная приватизация, начавшаяся ещё в 1990-х годах приводит к развитию экономики страны и позволяет ей интегрироваться в мировой рынок.

Таким образом, следует различать собственность как экономическую категорию и юридическое право собственности. Экономические отношения собственности выражают отношения, возникающие между людьми в процессе производства. Собственность как юридическая категория лишь закрепляет данные отношения, используя юридические нормы и процедуры. Можно сказать, что собственность как экономическая категория является первичным понятием, а как юридическое – вторичным.

В условиях рыночной экономики граждане и юридические лица могут обладать любым имуществом, за исключением его отдельных видов. Количество и стоимость данного имущества не ограничиваются.

Список использованной литературы:

1. Темірбекова А.Б., Саари Д.Б. Экономическая теория: Электронное издание / Темірбекова А.Б., Саари Д. – Алматы: Almaty Management University, 2018. – 440 с.
2. https://edu.tltsu.ru/er/book_view.php?book_id=189e&page_id=14411
3. <https://e-lib.turan-edu.kz/book/9554>
4. https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/GOyirKPV/Rus_2020.pdf

THE CURRENCY SYSTEM OF THE XXI CENTURY: THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT

Zhadigerova O.Zh,
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor.
Kazakh National Agrarian Research University,
Department of Accounting, Audit and Finance,
Almaty, Kazakhstan

Abstract: The currency system at the present time makes it necessary to improve various tools and methods in the system of regulating the currency environment. The currency system is of the greatest importance in the development of monetary relations formed on the basis of the internationalization of economic life, division of labor and the world market. In this article, the concept and essence of the currency system are considered, the main problems are presented, and prospects for the development of the currency system are also proposed.

Keywords: currency system, economy, market, dollar, foreign capital, financial market.

Nowadays, the development and growth of the monetary system is undergoing significant changes. However, the monetary system, according to the lawyer A.V. Leushin, is a form of organization of currency relations established by a national legislation, or approved by international agreements [3, p. 55].

Note that the monetary system is presented as a set of monetary relations formed primarily between some countries and enshrined in legal, international treaty and state-legal norms.

In the opinion of many modern economists, the monetary system is built, first of all, from specifically established ties, which some participants in these legal relations can also enter, in order to conduct currency transactions, as well as international settlements and other types of credit transactions.

The currency system, according to its indicators, has three most characteristic types:

- national monetary system;
- regional monetary system;
- the world monetary system.

Let's consider each one separately.

The national monetary system specifies, at first, the form of organization of the main currency relations at the level of a particular country. At the same time, it can be emphasized that the national monetary system is most characterized by certain regulations, enshrined at the level of modern, national legislation, which take into account a number of norms in the system of international law [5, p. 29].

Note that the main criterion of the national monetary system is considered to be the degree of development and the general state of the economy, including the system of foreign economic relations of the modern state.

With regard to the regional monetary system, it can be said that it designates the form of organization of certain currency relations, building up against the background of various groups of countries, establishing mutual agreements. By its category, the regional monetary system primarily includes the national monetary system, of which it, in fact, consists.

Studying the features of the latter, the world monetary system, one can indicate that it includes the form of organization of various currency relations, enshrined, first of all, by international agreements and treaties. It also denotes a criterion for national and regional

monetary systems. Its main feature is the systematic identification of the main level in the system of development of the world economy, the specification of interests in relation to the leading states.

On the other hand, at present, the monetary system is undergoing significant changes. For instance, the main problems include the following: massive leakage of foreign exchange funds from Kazakhstan abroad. This is determined by the fact that at present, the export of capital from Kazakhstan is calculated in huge amounts. Consequently, the scale of capital flight is increasing every year, in accordance with which there is a destabilization of the economy. The main reasons for this leak are the so-called «fly-by-night companies», i.e. created by a specific individual or legal entity for a rented apartment, and the established minimum authorized capital. Accordingly, such a company buys up to \$ 2 million to pay for deliveries under import contracts, and then refuses customers to complete transactions. After that, the company, having received the money, is closed. Including, there is a «flight» of capital [4, p. 29].

Typically, capital flight includes a number of negative consequences. These include:

- a decrease in the supply of foreign currency, as well as a decrease in the basic money supply;
- reduction of foreign exchange reserves, which inflict a significant blow on the ruble exchange rate;
- reduction of investment resources, creation of artificial demand for foreign loans.

Therefore, proceeding from this, another problem arises - in our country the profit that was received from the «runaway» capital is unfortunately not invested.

By addressing this issue, currency control is required. At the same time, the main aspect in solving such problems is the creation of a control system that limited the «flight» of capital and funds received primarily from raw materials [2, p. 15].

Another suggestion for solving these issues could be the effect on the real exchange rate of the ruble by the system of permanent devaluation of the nominal exchange rate. However, building such a system may require complete protection from speculation in financial markets.

Thus, among the main problems, like capital flight, it is necessary to introduce capital controls. In particular, the main problem of our country is also not in attracting foreign capital, but in its leakage from Kazakhstan.

There are also a number of main streams that need to be considered for the implementation of measures:

- preservation of the internal tax base;
- establishing the correct sequence of steps to achieve economic liberalization [3, p. 28].

Nevertheless, for the future development of foreign exchange control, the following can be introduced: the application of economic amnesty, without its extension to money related to criminal offenses. An important role will be played by international cooperation aimed at the detention of capital in Kazakhstan. This includes the signing of international agreements on the fight against drug trafficking, joining Interpol.

Conclusion: Thus, the monetary system is a certain set of established, economic agreements that have a direct relationship with the functioning of the currency. As practice shows, the main element of the monetary system can be considered the exchange rate. The main task today in relation to the monetary system is to limit capital flight from the country through the implementation of various measures.

However, the main problem in the monetary system today is capital flight. To solve this problem, it is necessary to solve the set goals aimed at eliminating it.

In modern conditions, the situation with capital outflow in the country largely depends on the accumulated foreign debt, the dividend policy of large companies and the general economic situation. In this regard, highly specialized measures to restrict the movement of capital may have only limited effectiveness. To effectively address the problem of capital flight, it is necessary, first of all, to increase the level of confidence in the banking system, economic policy and the actions of the authorities. In turn, the return of capital to the country can only be expected if favorable conditions are created for the formation of an investment climate, which, as a rule, is a rather lengthy process.

Bibliography:

1. Belovitsky, K.B. Economic security: textbook. - M.: Scientific consultant, 2017. - 286 p.
2. Bogomolov, V.A. Introduction to the specialty "Economic security": Textbook / V.A. Bogomolov. - M.: Unity, 2015. - 279 p.
3. A.A. Bozhechkova. Restrictions on capital movement: world experience. Institute of Applied Economic Research, RANEPА, 2017. V.12. No.2. P. 8–43.
4. Keynes J. M. The Collected Writings, Volume XXV: Activities, 1940-44 - Shaping the Post-War World: The Clearing Union / Basingstoke: Cassini Publishing Ltd, 1980. - 592 p.
5. Kharlamov R., Flassbeck H. Understanding Commodity Financialization, 2019г. URL:https://steelhedge.com/content/uploads/Commodities_financialization_full.pdf

МАЗМҰНЫ

<i>Beisengaliyeva A.Q., Sagiyeva R.K.</i> Opportunities for the growth of the Kazakhstan's residential housing market.....	3
<i>Қуатбекова А. Е., Байдаулетов М. Б.</i> Жаһандық пандемия уақытында бухгалтерлік есептің маңызы.....	6
<i>Жауылбаева А., Нурмагамбетова А.З.</i> Управление затратами производственных предприятий на основе применения современных систем: таргет и кайзен костинг.....	8
<i>NurzhanYeliza, Omarova A.K.</i> Accumulative pension system of Kazakhstan: key indicators and current status.....	11
<i>Әуесбек А.Қ., Асилова А.С.</i> Коммерциялық банктерде тәуекелдерді басқаруды ұйымдастырудың ерекшеліктері..	14
<i>Ералиева А.Е., Даулиева Г.Р.</i> Развитие цифровой экономики.....	17
<i>Тұрмагамбетова Ә. М., Абдуллаева Б.А.</i> Сандық экономика және тұрақты даму:әлемдік үрдістер және қазақстандық тәжірибе	19
<i>Ерханова Б., Асилова А.С.</i> Инновационные технологии в области финансов.....	25
<i>Мамышев А. Ж., Адиетова Э. М.</i> Жал операцияларының есебі: қазақстандық және халықаралық стандарттар.....	28
<i>Амреева А.Б., Оралбаева Ж.З.</i> Цифрлық экономика жағдайындағы мемлекеттік аудит.....	32
<i>Sabidullina A., Doszhan R.D.</i> Fintech industry of Kazakhstan: current drivers.....	34
<i>Максұтова Ж.А., Абдуллаева Б.А.</i> Жаңа технологиялар: мәселелер, үрдістер, тәуекелдер.....	38
<i>Есиркепова А., Касенова Г.Е.</i> Развитие банковского сектора РК за 30 лет независимости: от приватизации до цифровизации.....	41
<i>Төрбек А.Б., Асилова А.С.</i> Қаржылық технология: қазіргі брендтер мен трендтер.....	45
<i>Қиқымбаев А., Нурғалиева А.М.</i> Тәуекел жағдайында ақша ағындарын басқару және оның компанияның қаржылық көрсеткіштеріне әсері.....	49
<i>Байжұман Ж., Жорабаева Ж.К.</i> Қазақстан Республикасының банк саласында цифрлық технологияларды дамыту.....	51
<i>Sadvakassova K. Nurmagambetova A.Z, Kassenova G.E.</i> Financing of innovative products in Kazakhstan.....	54
<i>Досымхан К. А., Асилова А.С.</i> е-теңге: жаңа қазақстандық цифрлық валюта.....	57

<i>Абдикапарова А.Т., Жорабаева Ж. К.</i> Жаңа қаржылық технологиялар: мәселелер, үрдістер, тәуекелдер.....	60
<i>Сайлау Қ., Жорабаева Ж. К.</i> Краудфандинг инновация қаржыландыру көзі.....	63
<i>Kumarbayeva Aida</i> Implementation of Sustainable Development Goals in the companies and financing of innovation activities in Kazakhstan.....	65
<i>Сәрсенбай М.А., Асилова А. С.</i> Қазақстандағы биржалық трейдингтің дамуы мен болашағы.....	70
<i>Мақтан А. Ә.</i> Сандық экономика және тұрақты даму: әлемдік үрдістер және қазақстандық тәжірибе.....	73
<i>Zhumabek A., Karabaeva Zh.S.</i> «Digital tenge» of the national bank of the republic of Kazakhstan.....	75
<i>Бейсекова П.Д.</i> Цифрландыру агроқұрылымдарды басқару құралы ретінде.....	78
<i>Бекжан Д.Ш., Карабаева Ж.С.</i> Қазақстан Республикасының әлеуметтік саласын қаржылық қамтамасыз ету мәселелері.....	81
<i>Марат Т.Қ.</i> Криптовалютаны қолданумен байланысты қылмыстар: негізгі криминологиялық тенденциялар.....	84
<i>Саламатова А., Асилова А.С.</i> Компанияның қаржылық қызметін басқарудың тиімді әдісі ретінде жаңа қаржылық технологияларды пайдалану.....	87
<i>Dospan Zh., Rakhimzhanova K.K.</i> Digital transformation of financial control using blockchain technology.....	89
<i>Рахимова Д.Е., Асилова А. С.</i> Қор гарығындағы инвестициялық стратегиялар және инновациялық шешімдер.....	92
<i>Маляр Т. В., Касенова Г.Е.</i> Современное состояние банковского сектора Республики Казахстан.....	95
<i>Kuanova A. Laura., Abisheva A. Meruert</i> Hedging Bitcoin with conventional assets in the cryptocurrency market.....	99
<i>Бейімбетова Ә. Ж., Қазбекова Қ. М.</i> Қаржы нарығындағы қаржылық пирамидалар құрылымы: мәселелер мен шешу жолдары.....	102
<i>Бекмұратова А., Молдабекова А.Ш.</i> Кәсіпорынның қаржылық стратегиясы және оны дамыту мәселелері.....	106
<i>Төрехан Е. Молдабекова А.Ш., Муратова Д.Б.</i> Кәсіпорынның резервтерін шешу және қаржылық тұрақтылығын талдау.....	109

Қыдырбек М.Е., Рахимжанова К. К. Сандық экономика және тұрақты даму: әлемдік үрдістер және қазақтандық тәжірибе	112
Исмагамбетова Р., Кенжеғалиева З.Ж. Қазақстанда бухгалтерлік есепті автоматтандыру аспектілері.....	115
Фурманова А.П., Касенова Г.Е. Тенденции развития рынка банковских услуг Казахстана.....	118
Князов А., Жорабаева Ж. К. Сақтандырушының қаржылық тәуекелдерін модельдеу.....	123
Әбдіқадыр Нұрғасыр, Жорабаева Ж. К. Кәсіпорындардың қаржы жүйесі және шағын және орта бизнестің маңыздылығы.....	125
Абжанова Д., Касымбекова Г.Р. Перспективы развития добровольноо медицинского страхования в Казахстане.....	127
Мұңайтпасова М.С., Калымбекова Ж.К. Инновациялық өнімдерді қаржыландыруды қамтамасыз ету мәселелері.....	129
Zhamiyeva Aizhan E., Nassyrova Gulmira A. Improvement of the institute of tax administration of Kazakhstan.....	133
Қазиева А.Е. Цифрландыру жағдайындағы қаржылық технологиялардың баламалары.....	137
Сайын С.С., Қалпақпаева Ж. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік.....	140
Манько Е.А., Касымбекова Г.Р. Экономическое содержание форм собственности.....	144